ATANASIE CEL MARE

SCRIERI

2

PĂRINŢI ŞI SCRIITORI BISERICEŞTI

16

SFÎNTUL ATANASIE CEL MARE

SCRIERI

PARTEA A DOUA

EPISTOLE
VIAŢA CUVIOSULUI PĂRINTELUI NOSTRU ANTONIE

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVÎNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

TRADUCERE DIN GREACEŞTE,
INTRODUCERE ŞI NOTE DE
Pr. Prof. **DUMITRU STĂNILOAE**

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
BUCUREŞTI - 1988

INTRODUCERE

Am înfăţişat pe scurt în «Introducere» la volumul I de traduceri din scrierile sfîntului Atanasie viaţa şi scrierile lui. Revenim aci asupra lor cu cîteva accente puse pe alte momente. Viaţa lui a fost închinată întreagă, cu preţul multor suferinţe, apărării «deofiinţimii» Fiului cu Tatăl.

Născut, se pare, la 295, probabil în Alexandria[1]*, s-a declarat împotriva ereziei ariene încă de la începutul ei, alături de arhiepiscopul său, Alexandru al Alexandriei, pe care l-a însoţit ca diacon-secretar la Sinodul ecumenic de la Niceea. Ajuns, după moartea lui Alexandru, Arhiepiscop al Alexandriei (328), el a rămas, cum zice Lebon, «campionul viteaz al Niceii», închinînd apărării dumnezeirii lui Iisus Hristos întreg «zelul său fierbinte şi curajul său de nebiruit»*[2]*. El îşi dădea seama că prin aceasta susţinea învăţătura despre Dumnezeu cel în Treime, sau cel personal şi iubitor, singurul care putea mîntui pe oameni de păcat şi de moarte, prin faptul că Cel apărut în istorie sub numele de Iisus Hristos este Însuşi Fiul Tatălui care a asumat umanitatea noastră pentru veci. El îşi dădea seama că fără această învăţătură creştinismul cade într-una din formele filosofiei panteiste moştenite din antichitatea greacă şi îmbrăcate în termenii creştini, ca toate sistemele gnostice constituite în primele secole ale creştinismului, care reduceau toată realitatea la o unică esenţă desfăşurată în trepte temporale. Şi se poate spune că prin apărarea «deofiinţimii» Fiului cu Tatăl, sfîntul Atanasie a pus capăt pentru totdeauna încercărilor gnostice de panteizare a creştinismului şi de renunţare la eternitatea persoanei umane, deşi s-a folosit şi el de un termen al filosofiei elene pentru clarificarea adevărat creştină a relaţiei dintre Persoanele Sfintei Treimi, în acelaşi timp una în fiinţă şi deosebită ca Persoane. E termenul οὐσία pe care el l-a folosit compunîndu-l cu particula ὁμο-, spre apărarea lui Dumnezeu cel unic în esenţă, dar întreit în Persoane. Acestui sens al termenului ὁμοούσιος (deofiinţă), sfîntul Atanasie i-a dat o largă întemeiere biblică. În aceasta stă*

1. Joseph Lebon socoteşte că s-a născut între 293–298. Aceasta în «Avant-propos» la *Athanase d'Alexandrie. Lettres à Serapion*, în «Sources Chrétiennes» nr. 15, ed. du Cerf, 1947, p. 8. E o publicare a traducerii Epistolelor despre Duhul Sfînt către Serapion.
2. Idem, op. cit. p. 7.

marele lui merit. El distinge categoric între Dumnezeu cel în Treime şi creaţiune.

În lupta lui hotărîtă şi necurmată pentru afirmarea creştinismului în ceea ce are propriu, aşa cum e mărturisit în Evanghelia lui Hristos, sfîntul Atanasie a avut de suferit mai multe condamnări de către sinoadele unui episcopat care, supunîndu-se împăraţilor din acea vreme cîştigaţi de cîţiva arieni, adopta, din oportunism, forme mai mult sau mai puţin directe de arianism. Din aceeaşi cauză sfîntul Atanasie a trebuit să sufere cinci îndepărtări din scaunul său şi tot atîtea exiluri.

Primul din aceste exiluri a fost cel din anul 335, în urma unei condamnări de către un sinod din Tyr, care a reuşit să-l convingă pe împăratul Constantin de pretinsa lui dreptate. Din acest exil, petrecut la Trier în Galia, sfîntul Atanasie s-a putut întoarce în noiembrie 337, după moartea lui Constantin. Dar după un destul de scurt timp, intrigile arienilor din oraşul său de reşedinţă l-au silit să plece într-un nou exil, locul lui de arhiepiscop fiind ocupat de Grigorie de Capadocia. Atanasie a plecat în acest exil în Italia şi la Roma. Occidentalii aflaţi sub domnia împăratului Constant, favorabili lui Atanasie, l-au reabilitat în drepturile lui la un sinod roman din 341, apoi la sinodul din Sardica (Sofia), în 343, după ce Constant a devenit împărat în Occident după Constantin II. Dar episcopii din Răsărit, care se bucurau de sprijinul lui Constanţiu, fratele lui Constant, adunîndu-se separat de cei din Sardica, la Filipopole, au menţinut condamnarea lui Atanasie, de la Tyr pînă la 21 octombrie 346, cînd în urma energicei intervenţii a lui Constant pe lîngă fratele său Constanţiu, acesta i-a permis să se întoarcă în scaun. Între timp diferite alte sinoade care au alcătuit formule mai accentuat sau mai atenuat ariene, îi reînnoiră condamnarea.

Revenit la 347 în scaun, sfîntul Atanasie a putut să se dedice zece ani pastoraţiei credincioşilor săi, dar avînd mereu să se apere de intrigile arienilor. În aceşti ani a putut alcătui şi o bună parte din scrierile lui, dedicate apărării dumnezeirii lui Iisus Hristos. «În apărarea şi spre triumful credinţei în dumnezeirea Fiului, el a pus nu numai aceeaşi rîvnă fierbinte, ci şi întinsa lui cunoştinţă a Scripturii şi profunzimea simţului său religios»[3], *sau mai bine zis creştin. Din această perioadă datează îndeosebi, după Lebon,* Apologia contra arienilor *şi* Epistola despre hotărîrile Sinodului de la Niceea; *dar după Thompson şi acestea datează, ca şi celelalte scrieri, din perioada de după anul 353*[4].

3. Idem, op. cit. p. cit.

4. R. Thompson, *Contra Gentes and De Incarnatione,* Oxford 1971, p. XVIII. După Thompson, din perioada 335–346 datează primele scrieri ale lui Atanasie: *Contra Gentes* şi *De Incarnatione,* contrar lui Lebon şi tuturor celorlalţi cercetători care susţin că ele ar data de pe la anul 323, înainte de izbucnirea disputei ariene (*op. cit.* p. 8).

Dar în anul 353 Constanțiu a devenit, după moartea fratelui său Constant, stăpînitor și peste Occident, și în această calitate reușește să dezlipească și pe episcopii de acolo de Atanasie și să-i facă să-l condamne pe acesta la un sinod din Milan, ținut la anul 355. În baza acestei condamnări, Constanțiu, folosind forța pentru a-l scoate pe Atanasie din scaun, acesta abia putu scăpa cu viață în noaptea de 8 spre 9 februarie 356, fugind de ostașii ducelui Syrianus, care au pătruns în biserică. Acum se refugie în pustie, la pustnicii care îi erau devotați. Se pare că înainte de aceasta a alcătuit scrierea Apologie către Constanțiu.

În pustie era ținut la curent cu evenimentele din exterior. În timpul acesta a scris: Epistola către episcopii din Egipt și Libia, Apologia fugii sale, Epistola despre Sinoadele din Rimini și Seleucia, Epistolele către Serapion, despre dumnezeirea Duhului Sfînt. *Tot atunci, cum crede Lebon, a scris* Istoria arienilor către monahi *și* Cele trei mari cuvîntări, contra arienilor, *precum și* Viața sfîntului Antonie.

La 1 decembrie 361 s-a anunțat la Alexandria moartea lui Constanțiu și venirea la tron a lui Iulian. Acesta anulînd toate sentințele de exil ale lui Constanțiu, sfîntul Atanasie putu reveni la 21 februarie 362 în scaunul său.

Prima lui grijă fu să restaureze, la sinodul din 362 din Alexandria, credința adevărată și unirea ortodocșilor împotriva arianismului, care pînă atunci fusese menținut de Constanțiu ca religie dominantă în imperiu. Această activitate a lui Atanasie nu plăcu lui Iulian. De aceea la 23 octombrie 362, Atanasie trebui să plece iarăși ca exilat în pustie. Dar aceasta nu dură decît cîteva luni, căci în 26 iulie 363, locul lui Iulian, căzut într-un război cu perșii, fu luat de împăratul Iovian, ortodox decis. Atanasie își putu recîștiga, în februarie 364, scaunul de la Iovian, pe care veni să-l vadă la Antiohia.

Dar la scurtă vreme Iovian muri și locul lui îl luă împăratul arian Valens, care printr-un decret din 5 mai 365 trimise din nou în exil pe episcopii readuși în scaun de Iovian, între care și pe Atanasie. De data aceasta Atanasie se ascunse într-o mahala a Alexandriei, dar numai pentru patru luni (oct. 365 – feb. 366), căci Valens, silit de unele revolte, retrase decretul amintit.

Septuagenar, dar mereu plin de rîvnă în apărarea dreptei credințe, Atanasie continuă lupta împotriva arianismului, dar demască și unele noi erori hristologice, ca în Epistola către Epictet. *Îndelungatei sale activități și vieții sale atît de pline de încercări nu-i puse capăt decît moartea sa, la 3 mai 373.*

Vom da în cele următoare cîte ceva despre scrierile traduse în acest volum:

1. Mai întîi ceva despre destinatarul Epistolelor despre Duhul Sfînt: *este episcopul Serapion de Thmuis (localitate din delta Nilului), prieten şi confident al sfîntului Atanasie. Cele cîteva date rămase despre el permit să-l vedem ca pe un om de valoare remarcabilă. Sfîntul Atanasie spune că înainte de a fi fost hirotonit episcop, Serapion a fost monah şi egumen al unei mînăstiri. A ajuns episcop înainte de 339. El a fost totdeauna un apărător hotărît al ortodoxiei şi un susţinător al viteazului ei campion, sfîntul Atanasie. De aceea sfîntul Atanasie l-a trimis, în anul 353 în fruntea unei delegaţii de cinci episcopi şi trei preoţi egipteni, în Occident, la papa Liberiu şi la împăratul Constanţiu, pentru a dejuca intrigile ariene care se ţeseau pe lîngă aceştia împotriva sa*[5]*. Despre unele scrisori ale lui Serapion vom aminti ceva mai încolo în legătură cu* Viaţa Sfîntului Antonie.

Ajuns episcop, Serapion a intrat în legătură cu pustnicii din Tebaida. Aceasta se vede din faptul că sfîntul Antonie, înainte de moarte, îi lasă lui una din cele două haine de piele, iar pe cealaltă o lasă sfîntului Atanasie. «Cu şeful său ierarhic, episcopul de Thmuis, coresponda asiduu; se informa cu afecţiune despre suferinţele şi despre greutăţile lui, se informa despre erezia ariană... Atanasie îl instruia în toate privinţele... Epistolele traduse aci arată că Serapion recurgea, de asemenea, la luminile şi la sfaturile Arhiepiscopului de Alexandria în toate dificultăţile doctrinare ce se iveau în Biserica sa[6]*». Serapion scria şi altor persoane, dîndu-le la rîndul său diferite sfaturi*[7]*. Fericitul Ieronim a făcut o colecţie de 23 de asemenea piese*[8]*. Ieronim vorbeşte şi de un comentar al lui Serapion la Psalmi, care nu s-a păstrat; apoi de un tratat împotriva maniheilor, publicat de R. P. Cassey*[9]*. Sub numele lui a rămas şi un* Evhologiu, *fără să se ştie dacă toate rugăciunile din el sînt de la Serapion sau numai o parte, sau dacă lui i se datorează numai culegerea lor. «Comentator al Scripturii, scriitor doctrinar şi ascetic, păstor al poporului, adversar*

---

5. M. Tietz, în *Athanasius und die Vita Antonii,* Literarische u. theologische Relationen, in Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, 73, 1982, p. 11, admite ca probabil faptul că prin acest Serapion a trimis la 332 Atanasie o a doua scrisoare episcopului Alexandru din Tesalonic. El e lăudat de Atanasie ca ucenicul unui monah, Sozon, şi el însuşi un nevoitor, dar şi un iscusit cuvîntător (Atanasie, *Apologia secunda,* 66, 1–2).

6. J. Lebon, *op. cit.* 16. Din această operă sînt luate toate ştirile despre Serapion.

7. *De viris illustribus,* cap. 99.

8. Pitra a publicat un fragment în *Analecta sacra et profana,* tom. I, p. 47.

9. Serapion of Thmuis, *Against the Manichees,* Cambridge, 1931 (în Harward Theological Studies, vol. XI).

hotărît al ereziei, scriitor de epistole, liturgist, Serapion reuneşte toate trăsăturile unui mare episcop, instruit şi plin de rîvnă al sec IV»[10].

Textul celor patru Epistole ale sfîntului Atanasie către Serapion nu s-a publicat pînă azi într-o altă ediţie afară de cea a lui Montfaucon de la Paris din 1698, reprodusă în Migne P. G. 26, deşi un studiu amănunţit al manuscriselor lor a fost făcut de G. H. Opitz[11]. *Dar textul din Migne «nu pare să reclame corecturi esenţiale»*[12].

Prima Epistolă a fost divizată în ediţiile ei în 33 de capitole. În prima parte sfîntul Atanasie respinge teza adversarilor că Duhul Sfînt este creatură, un înger, un duh slujitor. A doua parte (21 b. -31) e pozitivă: e o dovedire a dumnezeirii Duhului Sfînt, ca deosebit de creaturi.

Epistolele a doua şi a treia au format la început o singură piesă. Prima ei parte, editată ca Epistola a doua, *în nouă capitole, e îndreptată împotriva arienilor; a doua parte a ei, în şapte capitole, e editată ca a treia epistolă. Sfîntul Atanasie explică de ce, rugat să scrie despre Duhul Sfînt, a vorbit întîi despre dumnezeirea Fiului, ca să arate că Duhul Sfînt e tot aşa de mult Dumnezeu ca şi Fiul, formînd împreună cu Tatăl Sfînta Treime. Din învăţătura despre dumnezeirea Fiului rezultă învăţătura despre dumnezeirea Duhului Sfînt. Sfîntul Atanasie era astfel primul care respingea erezia începătoare a pnevmatomahilor şi apăra dumnezeirea ca Treime.*

Textul editat ca a patra epistolă cuprinde în 23 de capitole două piese diferite. Prima parte (cap. 1–7) tratează aceleaşi chestiuni ca şi epistolele precedente, în urma unei alte epistole a lui Serapion, care descria încăpăţînarea celor ce negau dumnezeirea Duhului Sfînt. A doua parte părăseşte tema dumnezeirii Duhului Sfînt pentru a se ocupa cu interpretarea cuvintelor Mîntuitorului de la Matei 12, 31–32, în cap. 8–23. Se pare că ea făcea parte dintr-o altă Epistolă care dădea mai multă atenţie Psalmilor[13]. *Serapion se pare că a scris despre această erezie către sfîntul Atanasie. Ea apăruse în episcopia sa cînd se afla refugiat printre asceţii din pustie. Pnevmatomahii sînt numiţi în Epistole «tropici», probabil pentru că dădeau un sens figurat expresiilor din Scriptură despre Duhul Sfînt.*

După Lebon, învăţătura din aceste Epistole despre Duhul Sfînt se concentrează în trei puncte: a) Duhul Sfînt este o existenţă reală. El e o

10. J. Lebon, *op. cit.*, p. c.
11. În: *Untersuchungen zur Überlieferung der Schriften des Athanasius*, Berlin und Leipzig, 1935.
12. J. Lebon, *op. cit.* p. 21.
13. J. Lebon, *op. cit.* p. 23–30, 37.

putere, un dar al lui Dumnezeu, însă aceasta nu exclude calitatea Lui de existență personală, distinctă de Tatăl și de Fiul; b) Duhul Sfînt se distinge real de Tatăl și de Fiul, deși are toate însușirile dumnezeiești ca și Aceia. El nu e creatură, ci e de aceeași ființă cu Tatăl și cu Fiul, dar ca Persoană e distinct de Ei. El nu e un alt fiu, sau un frate al Fiului sau un nepot al Tatălui, deci un fiu al Fiului (Ep. IV, *cap. 3–6). În această chestiune misterioasă trebuie să ne mulțumim cu ceea ce spune Scriptura; c) Sfîntul Atanasie se ocupă și cu originea Duhului Sfînt, dar în ceea ce spune el nu se poate afla implicat Filioque, cum spune Lebon. El face o legătură între relațiile Persoanelor din interiorul Treimii și relațiile Lor cu făpturile. În Treime, Fiul e «din Tatăl» și Duhul vine «din Tatăl», «în Fiul». În relație cu făpturile, Duhul se dă «din Tatăl» «prin Fiul», ca să fie adunate «în Duhul» și «prin Duhul», «în Fiul». Dar cele două feluri de relații se exprimă uneori în mod combinat și contras: totul e din Tatăl prin Fiul în Duhul.*

Se poate spune că pentru sfîntul Atanasie, așa cum Tatăl e Cel «din care» sînt toate, pe baza faptului că Fiul și Duhul Sfînt înșiși sînt din El, așa «prin Fiul» sînt toate, pentru că Tatăl însuși Se arată prin El; iar «în Duhul Sfînt» sînt toate, pentru că Duhul este în Fiul, căci Fiul arată pe Duhul ca provenind din Tatăl în El. «Tatăl face toate prin Fiul în Duhul Sfînt» (P.G. 26, 596). Numai pentru că Duhul este «în Fiul» primesc toate «în Duhul» iubirea părintească a Tatălui, sau sînt adunate toate în Fiul. În nici un fel Fiul nu are în Treime poziția Celui «din» care e Duhul, ci numai a celui «în» care e Duhul. În Treime Duhul nu e «prin Fiul», ci «în Fiul» și datorită acestui fapt «în Duhul» primesc desăvîrșirea toate cele create de Tatăl prin Fiul. Duhul nu merge în realizarea existenței Sale de la Fiul mai departe, ci El rămîne ca existență realizată din Tatăl în Fiul. Dacă Fiul Îl arată și Îl dă și El pe Duhul făpturilor, Îl arată și-L dă ca pe Cel ce este «în Sine», nu ca pe Cel ce trece dincolo de Sine în înfăptuirea existenței Lui. De aceea dacă din Tatăl și prin Fiul există toate, în Duhul se desăvîrșesc toate asemenea Fiului. Duhul Se odihnește în Fiul, dar aceasta înseamnă că nu merge mai departe, deci în Duhul aflător în Fiul își au toate odihna lor. Sau așa cum Cuvîntul e și Cuvînt ipostatic, dar și Cuvînt al Tatălui, așa e Duhul și odihna ipostatică, dar și odihna iubirii absolute a Tatălui în Fiul absolut. În Duhul purces din Tatăl spre Fiul se arată că Tatăl nu merge mai departe de Fiul în iubirea Sa purcezătoare. Rămînînd Duhul ca iubirea Tatălui în Fiul, Treimea Se arată desăvîrșită în Ea însăși și Își arată odihna și desăvîrșirea în odihnirea Tatălui cu iubirea Sa în Fiul. De aceea își găsește și creatura desăvîrșirea și

veşnicia odihnei în Treime, întrucît o găseşte în Duhul. Dar aceasta înseamnă şi fermitatea sau tăria ei în existenţă. Dacă «prin Cuvîntul» creaţiunea are raţionalitatea existenţei, «în Duhul» are fermitatea ei neamenințată de neant, căci Duhul Tatălui rămîne ferm în Fiul, ca în izvorul raţionalităţii existenţei. «Şi cele create prin Cuvîntul au în Duhul de la Cuvîntul tăria existenţei» (P.G. 26, 632).

Dacă Duhul ar trece pentru realizarea existenţei Sale dincolo de Fiul, s-ar introduce o gradaţie în Dumnezeu, fie în sus desăvîrşindu-L, fie în jos degradîndu-L. Duhul arată că toată desăvîrşirea dăruită de El nu coboară şi nu urcă de la Fiul mai departe.

Sfîntul Atanasie apără desăvîrşirea dată făpturilor, întrucît o vede realizîndu-se în Duhul şi pe Duhul aflîndu-Se în Fiul. El combate pe cei ce vedeau pe Duhul inferior Fiului, căci prin aceasta însăşi desăvîrşirea făpturilor s-ar realiza la un plan inferior (P. G. 26, col. 597). Dacă Tatăl nu merge cu iubirea Sa, manifestată prin Duhul, mai departe de Fiul, ci adună făpturile în Duhul aflat în Fiul, arată că şi pe ele le iubeşte cu iubirea de Tată faţă de Fiul. De obicei, orice formă de «Filioque» pune pe Duhul pe o treaptă inferioară. De aceea sfîntul Atanasie respinge orice considerare a Duhului ca un nepot al Tatălui (sau ca un fiu al Fiului), sau ca un frate al Fiului. Dacă ar fi ca un frate al Fiului, s-ar relativiza calitatea de Fiu absolut al Fiului; dacă ar fi un nepot al Tatălui, s-ar introduce o gradaţie în Dumnezeu. În nici unul din aceste cazuri o adunare a făpturilor în Duhul n-ar fi o adunare a tuturor în Fiul, n-ar fi o înfiere a tuturor şi nici o deplină îndumnezeire după har a lor.

2. Prin scrierea Despre sinoade *sau cu titlul întreg:* Despre Sinoadele din Rimini şi Seleucia, *tradusă în acest volum, ca şi prin toate Apologiile şi Epistolele sale de cuprins istoric-dogmatic «Atanasie a creat un gen de literatură creştină, în care documentele originale, Epistolele şi hotărîrile sinodale sînt prezentate în scopul apărării sale. Se trece în ele peste ceea ce îi poate fi defavorabil. Totuşi aceste apologii sînt de un mare interes istoric»*[14].

Nu aflăm în ele obiectivitatea rece, ci căldura iubirii pentru dreapta credinţă. Dar nu se implică în această căldură iubirea pentru adevărul însuşi? Sf. Atanasie foloseşte cuvinte tari pentru caracterizarea adversarilor şi pentru doctrinele false susţinute de ei. Dar nu exprimă tocmai prin aceasta convingerea sa că susţine adevărul? Poate vorbi cineva despre vreun adevăr, sau despre ceea ce socoteşte el că e adevăr fără căldură, socotită adeseori pasiune?

14. R. Thompson, *op. cit.*, p. XVIII.

Această pasiune curată pentru adevăr străbate şi întreaga Epistolă despre sinoadele din Rimini şi Seleucia. Dar ea arată totodată faptul real că episcopii arieni fruntaşi convocînd, sub protecţia împăratului, tot felul de sinoade, împotriva termenului «de o fiinţă» stabilit la Niceea, recurgeau mereu la alte şi alte formule mai mult sau mai puţin ascuns ariene, pentru a cîştiga pe episcopii care nu aprobau uşor, cu toată presiunea imperială exercitată asupra lor, formule prea direct ariene.

În această scriere sfîntul Atanasie descrie toate măştile sub care căutau arienii să-şi impună erezia lor, metodă care pînă la urmă s-a soldat cu un eşec total.

Sfîntul Atanasie analizează în această scriere succesiunea tuturor formulelor ariene date nu numai de cele două sinoade de le Rimini şi Seleucia, ci de toate sinoadele ariene începînd cu cel de la Tyr, din 335, şi pînă la cel din 359, din amintitele localităţi, formule ce se contraziceau în aparenţă, dar coincideau în opoziţia ariană faţă de Niceea. La sinodul convocat de el în 362, în Alexandria, sfîntul Atanasie va absolvi de vină pe toţi episcopii care au acceptat acele formule din frică[15]*. Scrierea e preţioasă atît prin subtilele demascări ale conţinutului eronat al diferitelor formule ariene cît şi prin istorisirea luptelor doctrinare din acel timp. Faţă de toate acele formule sfîntul Atanasie apără expresia «de o fiinţă», stabilită la Niceea, într-o formă mai speculativă, deosebită de argumentarea ei biblică din* Cele trei cuvîntări împotriva arienilor.

3. În cele trei epistole: către episcopul Epictet, către episcopul Adelfie şi către filosoful Maxim, sfîntul Atanasie respinge o seamă de erori hristologice, deosebite de cea ariană.

În Epistola către Epictet *respinge pe cei ce, din opoziţie faţă de arieni, cădeau în altă extremă, spunînd că Cuvîntul nu e creatură nici măcar în trupul în care a apărut, ci şi acesta este fie de o fiinţă cu dumnezeirea, fie o închipuire.*

În scrierile contra arienilor, sfîntul Atanasie arată că dacă Cuvîntul întrupat nu e de o fiinţă cu Tatăl, nu ne poate mîntui, iar acum arată că nici dacă acest Cuvînt n-a luat trupul nostru real, nu ne-a putut mîntui de păcat şi de moarte. Dumnezeirea Cuvîntului şi trupul real luat de El sînt două puncte solidare în învăţătura despre mîntuire. Numai dacă Dumnezeu adevărat S-a făcut om adevărat, a putut mîntui pe om. Amîndouă sînt necesare în opera mîntuirii noastre. «Căci dacă Cuvîntul ar fi fost în trup prin închipuire, cum zic aceia, iar ceea ce se spune prin în-

15. R. Thompson, *op. cit.*, p. XVI.

chipuire e o nălucire, rămîne o părere şi mîntuirea şi învierea oamenilor, potrivit prea necredinciosului Maniheu. Dar nu e o nălucire mîntuirea noastră, nici numai a trupului, ci mîntuirea adevărată a întregului om, a sufletului şi a trupului, s-a săvîrşit în Însuşi Cuvîntul» (P. G. 26, 1060).

Susţinătorii acestei idei declarau că dacă Cuvîntul ar fi luat un trup omenesc real, aceasta ar însemna că dumnezeirea a avut nevoie de un adaos; Sfîntul Atanasie le răspunde: «Rătăcesc mult cei ce socotesc că dumnezeirea poate primi un adaos şi ignoră că nu pentru un adaos la dumnezeire S-a făcut Cuvîntul trup, ci ca să învie trupul; nici ca să Se îmbunătăţească Cuvîntul S-a născut din Maria, ci ca să răscumpere neamul omenesc şi ca trupul omenesc să fie ridicat la viaţa adevărată; deci mai degrabă s-a făcut trupului omenesc un mare adaos din comuniunea şi unirea Cuvîntului cu el» (P. G. 26, 1065). Este evident că şi la baza acestei erezii stătea ideea panteistă a unei esenţe care nu e completă cînd îi lipseşte ceva. Era o idee pentru care nu exista o deosebire reală între Dumnezeu, cel mai presus de creaţiune, şi lume.

În Epistola către Adelfie, *care scrisese sfîntului Atanasie despre unii care susţineau aceeaşi opinie eronată, sfîntul Atanasie vorbeşte şi mai direct despre dispreţul ce se manifestă în această opinie faţă de trup şi deci faţă de oameni, odată ce susţine că Fiul lui Dumnezeu evită să Se facă purtătorul trupului nostru ca să-l ridice la viaţa veşnică. «Cum deci nu se arată nemulţumitori şi vrednici de toată osînda cei ce dispreţuiesc trupul luat de Cuvîntul pentru a elibera pe toţi oamenii şi a învia pe toţi din morţi şi a-i răscumpăra din păcat, sau cei ce defaimă pe Fiul lui Dumnezeu din pricina trupului luat de El, declarîndu-L creatură?» (P. G. 26, 1077). Era în această opinie un fel de monofizism, care închidea pe Dumnezeu în El însuşi şi pe om la fel, care deci nu acorda lui Dumnezeu puterea de a mîntui pe oameni, iar creaţia apărea fără sens, dacă nu chiar ca neadusă la existenţă de Dumnezeu, odată ce El nu poate mîntui pe oameni de moarte. Contrar părerii lor, că Dumnezeu este ridicat mult deasupra creaţiunii, ei Îl supuneau unor legi ale creaţiunii, deci Îl supuneau într-un fel unor necesităţi proprii panteismului. Toată existenţa rămînea astfel supusă unui non-sens al neputinţei fatale.*

Ideea că Cuvîntul nu S-a făcut om cu adevărat, preluată de monofizismul de mai tîrziu, nu era prea opusă ideii că Dumnezeu nu Se poate face om real decît supunîndu-Se legii naşterii obişnuite. Şi cum Cuvîntul lui Dumnezeu nu poate face aceasta, nu S-a întrupat El însuşi, ci S-a asociat doar cu un om obişnuit, ca în cazul proorocilor. Ideea aceasta, care a fost preluată de nestorianism, e combătută de sfîntul Atanasie în Epistola către Maxim Filosoful *(P. G. 26, 1083).*

Dar şi în aceasta se afirmă o neputinţă a lui Dumnezeu şi o fatală rămînere a omului în moartea definitivă fără sens şi un non-sens al creaţiunii, deci o apropiere a lui Dumnezeu şi a lumii în neputinţa panteismului.

Numai prin întruparea lui Dumnezeu cel adevărat, ca om real, din Fecioara se dovedeşte puterea creatoare şi mîntuitoare a lui Dumnezeu şi valoarea ce o acordă omului.

Numai întruparea Fiului lui Dumnezeu arată că umanul e făcut pentru a putea fi fire a subiectului dumnezeiesc şi Dumnezeu Se poate manifesta prin firea umană ca subiect direct al ei. Şi numai prin aceasta existenţa se luminează deplin pentru om. Numai Cuvîntul cel întrupat aduce «lumina cunoştinţei» în ea (Troparul Naşterii Domnului), *numai El e «lumina lumii» (Ioan, 8, 12).*

Altfel, totul rămîne în întuneric. Omul e singura fiinţă cunoscătoare şi conştientă în lume. Şi el caută cu toată fiinţa sa un sens. Prin aceasta el cunoaşte în lume o raţionalitate cunoştibilă, iar pe sine se vede ca raţiune cunoscătoare a ei. Aceasta arată că lumea e pentru el, odată ce ea are o raţionalitate corespunzătoare raţiunii lui, menită să facă posibilă actualizarea raţiunii lui. Dacă judecă drept, omul deduce de aci că o fiinţă superioară a creat lumea şi pe el, imprimîndu-i: ei raţionalitatea şi lui raţiunea ca două aspecte întregitoare. Căci omul n-a putut produce lumea şi nici ea pe el în ceea ce are el deosebit. Ea nu poate fi făcută deci decît de cineva care i-a imprimat ei raţionalitatea cunoştibilă şi tot acel cineva l-a creat pe om, imprimîndu-i calitatea cunoscătoare a raţionalităţii lumii. Deci atît lumea cît şi omul sînt făcute de un acelaşi subiect superior amîndorora. Altfel, existenţa lumii şi a omului rămîn inexplicabile. Dacă n-ar fi decît lumea, ca o putere care l-a produs şi pe om – căci este evident că el nu o poate produce – rămîne inexplicabilă existenţa ei ca realitate ce nu are nici măcar puterea de a şti de ea. Ea se arată ca neimplicînd o adevărată putere. Numai omul are o oarecare putere de a lucra asupra ei pe baza conştiinţei lui. Dar se pune întrebarea: dacă ea produce pe om ca fiinţă conştientă, şi are implicată în ea o virtualitate a conştiinţei şi a puterii lui asupra ei, de ce nu are puterea de a produce pe om cu o conştiinţă şi cunoaştere pe măsura întregii ei existenţe? De ce omul e atît de limitat în puterea şi în cunoaşterea lui, nefiind capabil să o înţeleagă şi să o folosească deplin în existenţa ei?

E drept că omul are puterea de a o cunoaşte şi folosi în oarecare măsură pentru trebuinţele lui trupeşti. Dar el nu e stăpîn deplin nici

asupra lui, nici asupra ei şi nu e mulţumit cu această cunoştinţă şi putere. Apoi, dacă nu se opune judecăţii sale naturale, el deduce că lumea, inexplicabilă prin ea însăşi, este opera unei fiinţe superioare, care are o putere deplină asupra ei, cum n-are el, deci e atotputernic şi odată ce a făcut-o pentru om, e bun cu omul şi pe lîngă aceasta e raţional sau conştient-raţional, odată ce imprimă lumii o raţionalitate sesizabilă de raţiunea conştientă a omului.

Dar nici în acest caz, omul nu cunoaşte sigur cu ce scop e făcută lumea şi el însuşi. Adică nu poate răspunde sigur la întrebările care depăşesc trebuinţele lui trupeşti, şi care totuşi i se pun prin fire lui. Iar dacă ar rămîne numai la cunoştinţa felului cum răspund obiectele lumii trebuinţelor lui trupeşti, n-ar putea alunga gîndul că existenţa lumii şi a lui e fără rost. Iar neputînd răspunde în mod clar la întrebările care depăşesc trebuinţele lui trupeşti, i se pare că nu ştie nimic. Şi omul are nevoie să ştie despre un sens deplin satisfăcător, deplin luminat şi pozitiv al existenţei lui şi a lumii.

De fapt aceasta este situaţia omului pînă nu Se face Cuvîntul om: e fiinţa care are nevoie neapărat să ştie pentru ce există, dar care ştie că nu ştie. E mare lucru şi acesta. Căci cine are conştiinţa necesităţii de a şti care e sensul lui deplin satisfăcător, dar îşi dă seama că nu-l ştie, îşi dă seama că există un astfel de sens, dar are o adîncime care-i rămîne lui inaccesibilă. De aceea sfîntul Grigorie de Nyssa nu spune ca Socrate: «ştiu că nu ştiu nimic», ci ca Moise, care pe măsură ce urca pe muntele pe care era Dumnezeu, adică în conştiinţa prezenţei Lui, urca în conştiinţa că nu-L cunoaşte, că e mai presus de cunoaştere, dar totodată urca în conştiinţa că în El trebuie să se afle sensul adevărat al existenţei sale, însă are nevoie de o nouă revelaţie din partea Lui, ca să afle acest sens.

Iar cînd firea omenească devine firea Cuvîntului întrupat, ea primeşte această revelaţie şi omenescul ajunge la cunoaşterea sigură a scopului său. Totul se luminează acum în întregime. Setea omului după cunoaşterea sensului adevărat al existenţei sale e deplin satisfăcută. În Hristos omenescul îşi găseşte desăvîrşirea şi eternitatea şi, cu aceasta, sensul propriu, fiind purtat de Cuvîntul însuşi ca subiect. Căci în El are viaţă veşnică în plenitudine. În uman se revarsă lumina cunoştinţei dragostei fără umbră a lui Dumnezeu; el se umple de viaţa dumnezeiască nesfîrşită. Căci atît umanul Lui cît şi cei ce cred în Hristos află că El e Fiul lui Dumnezeu care S-a făcut din iubire unul din noi, ca să ne scape de non-sensul morţii şi să ne ducă la viaţa veşnică. Existenţa întreagă capătă acum sens. Oamenii ştiu că lumea aceasta cu imperfecţiunile ei

este numai o lume creată şi poate fi umplută, ca şi ei, de viaţa dumnezeiască. Ea devine mijlocul de comunicare a puterii lui Dumnezeu către oameni. Omenescul se luminează în Hristos de această cunoştinţă şi viaţă deplină pentru că El este Cuvîntul, Logosul, Raţiunea personală perfectă, prin Care toate s-au făcut şi se refac. Raţiunea omului, făcută după chipul Cuvîntului dumnezeiesc şi depărtată de la El prin păcat, e ridicată din nedeplinătatea cunoaşterii ei, din conştiinţa că nu ştie, la cunoştinţa adevărată.

Fără întruparea Cuvîntului, fără credinţa că Hristos e Fiul lui Dumnezeu făcut om, oamenii ar rămîne închişi în monotonia cunoaşterii legilor şi plăcerilor repetate oferite de lumea materială, văzute curînd ca o plictiseală de nesuportat şi ca neputîndu-l scăpa de moarte. Numai Hristos, cunoscut ca Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, deschide trepte mereu noi de cunoaştere şi înaintare în orizontul nesfîrşit după care se simte însetat spiritul omului. Numai în Hristos i se valorifică potenţele nesfîrşite ale spiritului, îmbogăţindu-l la nesfîrşit cu noi şi noi experienţe.

Omul îşi poate explica acum existenţa lumii din faptul că e opera lui Dumnezeu, chemată la o viaţă înrădăcinată în bogăţia vieţii Lui nesfîrşite. De aceea stăruie sfîntul Atanasie asupra calităţii de Cuvînt al Fiului lui Dumnezeu.

Desigur, omul nu înţelege nici acum cum există Dumnezeu. Căci nici existenţa lui Dumnezeu nu-i un produs al voinţei Lui. Dar întrucît existenţa Lui nu e lipsită de conştiinţă de la sine şi nici de voinţă de la sine, în El conştiinţa şi voinţa coincid cu existenţa. Iar în voinţa conştientă a lui Dumnezeu e dată şi explicarea existenţei lumii, deci puterea de a o aduce la existenţă şi de a o aduce la desăvîrşire în El. Acum se explică faptul că lumea şi omul nu au puterea de a fi prin ea sau prin el, deci, şi nedesăvîrşirea lor prin ea însăşi sau prin el însuşi. Şi pînă la un loc se explică şi existenţa eternă a lui Dumnezeu. Căci El fiind desăvîrşit şi nelimitat în putere şi fără început în conştiinţă şi voinţă, are puterea de a fi prin El însuşi. În desăvîrşirea Lui, existenţa Lui nu e lipsită de conştiinţa deplinătăţii Sale şi de acordul voinţei Sale cu ea. Dumnezeu este astfel atît existenţa de sine sau desăvîrşită, cît şi raţiunea de sine sau desăvîrşire a existenţei şi voinţa fericită a existenţei de sine .

El e şi unitatea desăvîrşită a existenţei infinite, dar şi comuniunea desăvîrşită, neavînd nevoie de nimic altceva pentru a exista şi pentru a înţelege existenţa Sa şi pentru a fi fericit, cum are omul.

Iar omenescul unindu-se cu Cuvîntul, prin întruparea Acestuia, şi Cuvîntul fiind luminător al plinătăţii existenţei, se luminează nu numai

în sufletul, ci şi în trupul lui. Trupul lui se «raţionalizează» şi el devenind un complex de simţiri curate, un mediu de puteri dumnezeieşti, un templu străveziu al lui Dumnezeu. Materia trupului nu mai rămîne în afara lui Dumnezeu, zid opac în faţa lui Dumnezeu şi între oameni, ci mijloc extrem de simţitor al trăirii infinităţii divine şi al comunicării între oameni: cel mai revelator şi mai luminat rug al luminii lui Dumnezeu către oameni, devenind trupul fiecăruia un transparent al lui Dumnezeu şi un mijloc al comunicării curate între oameni. De aceea sfîntul Atanasie spune: «Căci cine e aşa de nebun ca să spună Domnului: Desparte-Te de trup, ca să ne închinăm Ţie...? N-a făcut aşa leprosul, ci se închina lui Dumnezeu care era în trup. Şi cunoştea că e Dumnezeu, zicînd: Doamne, de voieşti, poţi să mă curăţeşti. Şi nu socotea, din pricina trupului, pe Dumnezeu creatură, nici nu disprepuia trupul în care era îmbrăcat, pentru faptul că Cuvîntul e Creatorul a toată zidirea. Ci se închina Creatorului tuturor ca într-un templu creat şi de aceea a fost curăţit». Prin trup a vindecat atîţia bolnavi, de trupul Lui răstignit pe cruce s-a cutremurat pămîntul şi s-a întunecat. «Prin faptul că Fiul, Care este în chipul Tatălui, a luat chip de rob (Filip. 2, 7–8), nu S-a micşorat în dumnezeire, ci mai vîrtos S-a făcut eliberatorul a tot trupul şi a toată creaţiunea» (Ep. c. Adelfie, P.G. 26, 1076–1077). Trupul şi umanul peste tot n-a fost creat ca piedică a lucrării lui Dumnezeu, nici ca trebuind să se topească în atingerea lui Dumnezeu de el, ci ca mijloc prin care se poate răspîndi peste creaţie puterea lui Dumnezeu.

4. Dăm în acest volum într-o traducere nouă şi «Viaţa Sfîntului Antonie»[16]. *Scrierea aceasta a format obiectul unei bogate cercetări şi a dat naştere la tot felul de teorii asupra influenţelor ce ar fi stat la baza ei şi asupra rolului ce l-a avut asupra vieţii monahale ulterioare. S-a mers pînă la a se contesta autenticitatea ei, sau a se considera ca o aplicare a unor vieţi de înţelepţi păgîni la viaţa monahilor ca înţelepţi creştini.*

Mai recent, acestor încercări le-a răspuns Louis Bouyer.

Multă sminteală a produs cercetătorilor protestanţi rolul mare ce-l are lupta cu demonii în Viaţa Sfîntului Antonie. *S-a spus că sfîntul Atanasie, marele teolog al Sfintei Treimi, s-a lăsat aci influenţat de credinţele populare din Egipt. Louis Bouyer a întreprins o stăruitoare explicare a acestei demonologii, folosindu-se şi de psihanaliza lui Freud şi mai ales a lui C. G. Jung. El socoteşte că pornirile inferioare ce se opun, în*

16. O primă tipărire în româneşte avem în *Vieţile Sfinţilor*, publicate în Bucureşti, la 1835. Ea a fost retipărită în *Vieţile Sfinţilor*, din 1904, vol.V, p. 688–738, pe cheltuiala lui Iorgu Dumitrescu. O nouă traducere a dat Ştefan Bezdechi, în: *Scrieri alese din opera sfîntului Atanasie cel Mare*, Cluj 1925, p. 17–79. Amîndouă se disting prin frumuseţea vechiului stil românesc. De dragul apropierii şi mai mari de textul grec am dat şi noi această traducere.

fondul inconştient comun omenesc, eforturilor omului de a-şi întări personalitatea superioară, dată virtual în el, «îmbracă în vechea concepţie creştină un aspect quasi-personal»[17].

Dar e greu de spus dacă, vorbind de vechea concepţie creştină, Bouyer consideră concepţia despre realitatea demonilor, ca şi aceea despre realitatea îngerilor, care face parte din învăţătura biblică, drept o concepţie care a fost proprie numai creştinismului vechi, nu şi ca o concepţie inseparabilă de creştinism. Credem că trebuie arătat în mod clar că ea e o concepţie ce ţine în mod esenţial de creştinism. Răul mai intensiv nu poate fi considerat ca existent în sine, fără un suport personal; iar suporturile personale ale lui sînt demonii. Ca atare ei insuflă putere rezistenţei pornirilor mai de jos ale firii faţă de eforturile ei de a se înălţa şi de a întări tendinţele ei bune ce ţin în mod mai propriu de firea umană şi de persoana umană superioară şi fermă.

Mai nou,teologul protestant Martin Tietz constatînd că încercările de a vedea Viaţa lui Antonie, *scrisă de sfîntul Atanasie, sub influenţa vieţilor înţelepţilor păgîni (a vieţii lui Pitagora, scrisă de neoplatonicul Porfirie), sau de a nega autenticitatea atanasiană a acestei* Vieţi, *au eşuat, prezintă o altă opinie. El socoteşte că sfîntul Atanasie s-ar fi folosit de o* Viaţă *anterioară, scrisă de episcopul Serapion, care ar fi trăit mai mult timp în preajma sfîntului Antonie. El ar putea fi unul dintre cei incluşi de sfîntul Atanasie printre cei ce povesteau despre viaţa marelui nevoitor.*

Tietz vrea să-şi întemeieze afirmaţia sa pe o Epistolă a lui Serapion către ucenicii lui Antonie, *scrisă îndată după moartea acestuia (la anul 356), păstrată numai în limba siriană şi armeană şi publicată, de-abia în 1951, de R. Draguets*[18]. *Apoi pe o* Epistolă a lui Serapion către monahi[19], *care e mult mai cuprinzătoare şi se pare că a fost scrisă mult mai tîrziu de anul 361. În aceasta Serapion vorbeşte de existenţa unei «Vieţi» scrise a lui Antonie. E greu de admis că aceasta ar fi «*Viaţa*» scrisă de Atanasie, căci în acest caz s-ar pune întrebarea de ce nu e pomenit Atanasie. Ea poate să fie a lui Serapion. Dar Serapion nu spune aceasta, pentru că ea ar fi fost întregită de cea a lui Atanasie şi de aceea nu voia să mai spună că el i-a servit ca bază o istorisire a sa.*

În orice caz, atît în ceea ce spune Serapion, în Epistola către ucenicii lui Antonie, *cît şi în cele reproduse din* Viaţa lui Antonie *pomenită de el*

17. *La vie de Saint Antoine*, ed. 2, 1977, Abbeye de Bellefontaine p. 70–71.
18. *Une lettre de Serapion de Thmuis aux disciples d'Antoine* (A. D. 356) *en version syriaque et arménienne*, Muséon, 1951, p. 1–25, la Tietz, *op. cit.* p. 13.
19. S. I. Quentin, *Patrologie* III, 1960, p. 80, la Tietz, *op. cit.*, p. 16.

în Epistola către monahi, *se văd anumite deosebiri între felul cum prezintă Serapion pe Antonie şi felul cum îl prezintă Atanasie. Serapion îl prezintă pe Antonie în rolul lui de rugător pentru lume şi de ajutător al oamenilor în aceste rugăciuni, fără să spună că puterea rugăciunii lui vine de la Hristos. Serapion prezintă pe Antonie şi pe monahi în general ca «lumina lumii», fără să pomenească de Hristos. S-ar vedea deci la Serapion o mai mare influenţă a înţelepţilor din antichitate.*

Sfîntul Atanasie dă un caracter accentuat hristologic nevoinţelor lui Antonie. Pentru Domnul îmbrăţişează Antonie viaţa pustnicească; prin crucea Domnului învinge pe demoni şi produce vindecările etc[20].

Deci folosind relatări ale lui Serapion, eventual chiar o «Viaţă» scrisă de el, Atanasie i-a dat «Vieţii» scrise de el un caracter deplin creştin.

Citatele lui Serapion din «Viaţa» pomenită de el şi reproduse de Tietz întăresc faptul că «Viaţa» aceea redă fidel gîndirea şi spiritualitatea sfîntului Atanasie, deci este opera lui. Aceasta se vede şi din insistenţa care se pune în «Viaţa» păstrată sub numele lui Atanasie pe respingerea arienilor şi pe apărarea învăţăturii despre dumnezeirea lui Hristos.

Că Atanasie ar fi folosit nu numai relatări verbale, ci şi relatări scrise la alcătuirea «Vieţii» scrise de el şi că una din ele ar fi provenit de la Serapion, e un lucru de mai mică importanţă. Nu credem totuşi că Serapion ar fi fost prea străin de gîndirea teologică a sfîntului Atanasie, dată fiind strînsa legătură ce s-a dovedit în timpul din urmă tot mai mult că o avea cu acesta. Apoi şi în accentul pus pe rugăciune se arată o deosebire faţă de «Vieţile» înţelepţilor păgîni.

În «Viaţa lui Antonie», sfîntul Atanasie trage concluziile concrete din învăţătura despre puterea eliberatoare de păcat ce o are Cuvîntul întrupat asupra trupului Său şi apoi asupra celor ce se alipesc de El prin credinţă. Dar el a cunoscut şi prin experienţa din viaţa creştinilor şi în special a pustnicilor spiritualitatea practică ce se cristalizase în viaţa lor, ca urmare a vieţii lui Hristos (Bouyer, op. cit., *p. 20). Numai prin aceasta* Viaţa sfîntului Antonie, *scrisă de sfîntul Atanasie, a putut deveni un model pentru «Vieţile» următoare ale sfinţilor, în descrierea urcuşului duhovnicesc al lor, prin curăţirea de patimi şi prin dobîndirea virtuţilor, ca drum spre apropierea de Dumnezeu. Scrierea a avut un succes uriaş atît asupra monahismului din Răsărit, cît şi asupra celui din Apus, de unde i-au cerut unii lui Atanasie să scrie această «Viaţă». Antonie a murit la anul 356. Unii au socotit că «Viaţa» lui a fost scrisă de Atanasie*

20. Tietz, *op. cit.*, p. 13–30.

în 365, alţii socotesc mai cu dreptate că a fost scrisă în 357. În orice caz a fost scrisă într-o vreme cînd autorul se afla alungat din scaunul episcopal din Alexandria de către arieni (cap. 82).

Evagrie, de la 388 Episcop de Antiohia, a dat, pe cînd era presbiter, o traducere sau mai degrabă o prelucrare a ei în latineşte.

În «Viaţa» scrisă de sfîntul Atanasie se alternează lupta lui Antonie cu ispitele venite de la duhurile rele cu învăţăturile lui despre trebuinţa acestei lupte şi despre stăruirea gîndirii la Domnul Hristos, care Se sălăşluieşte prin aceasta cu puterea Lui în cel ce se nevoieşte, înzestrîndu-l cu multe harisme. «Trebuie să ne rugăm nu să cunoaştem de mai înainte, nici să cerem plată pentru această nevoinţă; ci ca Domnul să ne fie împreună-lucrător în biruinţa asupra diavolului. Iar dacă vrem vreodată să şi cunoaştem ceva de mai înainte, să ne curăţim înţelegerea. Căci eu cred că sufletul care e curăţit în toate privinţele şi care stă în cele ale firii, făcîndu-se străvăzător, poate vedea mai multe şi mai departe decît demonii, avînd în sine pe Domnul care i le descoperă» (P. G. 26, col. 893).

SFÎNTUL ATANASIE
ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI

EPISTOLE

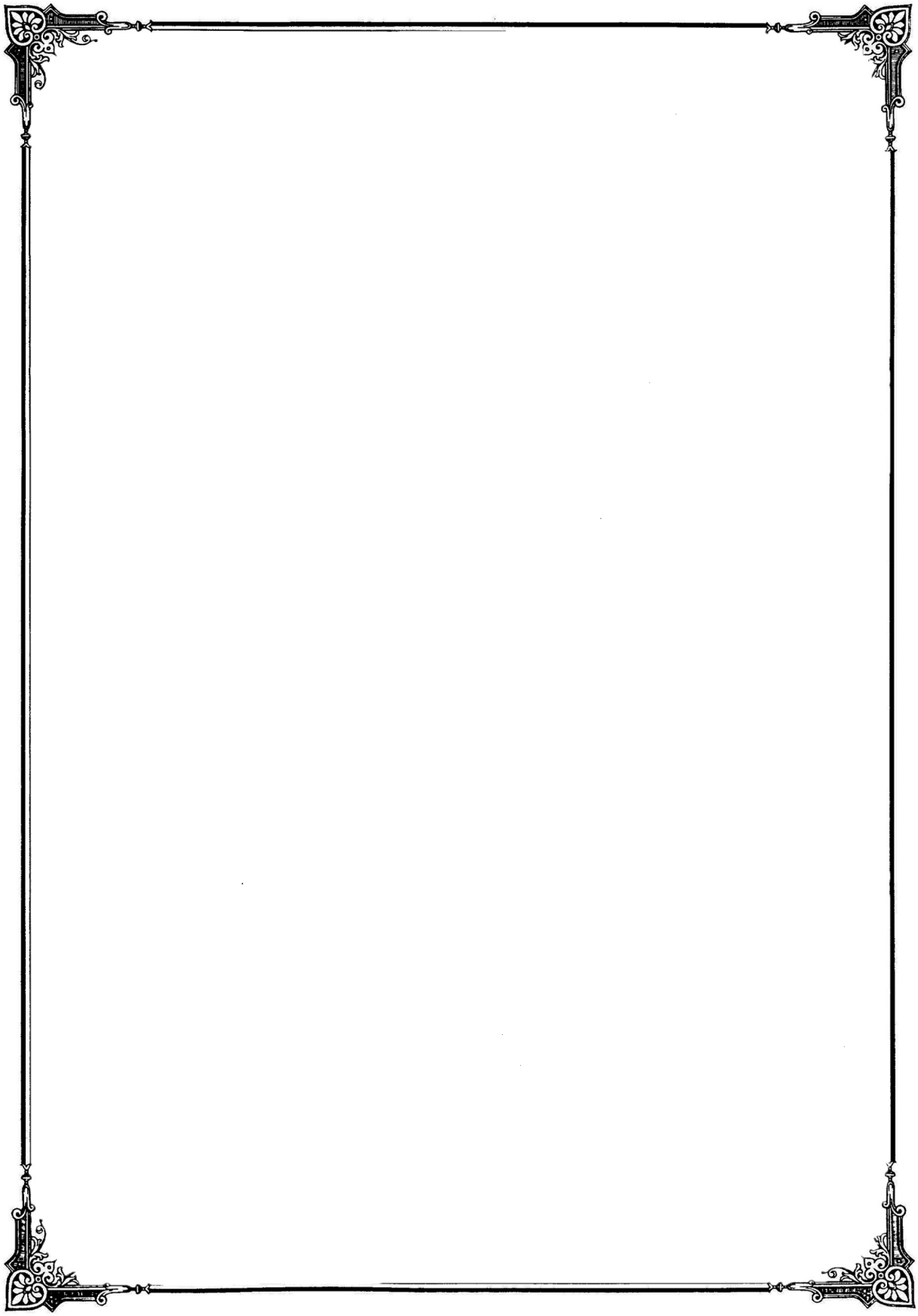

EPISTOLA ÎNTÎIA CĂTRE SERAPION, EPISCOPUL DE THMUIS, ÎMPOTRIVA CELOR CARE HULESC ŞI SPUN CĂ DUHUL SFÎNT ESTE CREATURĂ[1].

(P. G. 26, 529-608)

I

Scrisoarea iubirii tale am primit-o în pustie. Şi măcar că stăruie împotriva noastră o prigoană amară şi sîntem mult căutaţi de cei ce voiesc să ne omoare, «Părintele îndurărilor şi a toată mîngîierea» (II Cor. 1, 3) ne-a mîngîiat cu scrisoarea ta. Căci amintindu-ne de iubirea ta şi a tuturor prietenilor, mi s-a părut că sînteţi cu mine. Drept aceea, m-am bucurat mult primind scrisoarea ta. Dar îndată ce am citit-o, am început iarăşi să mă întristez pentru cei ce s-au gîndit să lupte împotriva adevărului. Căci mi-ai scris, iubitul şi cu adevărat prea doritul meu, întristîndu-te şi tu însuţi că, părăsind unii pe arieni pentru hula lor împotriva Fiului, cugetă împotriva Duhului şi zic nu numai că El este creatură, ci şi că e unul dintre duhurile slujitoare şi se deosebeşte de îngeri numai prin treaptă. Iar aceasta e numai o luptă prefăcută faţă de arieni. De fapt e o adevărată împotrivire faţă de dreapta credinţă. Căci precum aceia, tăgăduind pe Fiul, tăgăduiesc şi pe Tatăl[2], aşa şi aceştia, grăind rău de Duhul Sfînt, grăiesc rău şi de Fiul. Cele două părţi şi-au împărţit împotrivirea faţă de adevăr: unii cugetînd împotriva Cuvîntului, ceilalţi împotriva Duhului, îndreaptă aceeaşi hulă împotriva Sfintei Treimi.

Acestea cugetîndu-le eu şi mult socotindu-le, m-am întristat că iarăşi a găsit diavolul pricină să-şi bată joc de cei ce se lasă cuceriţi de furia lor. De aceea am cugetat să tac în această vreme. Dar din îndemnul iubirii tale

1. E scrisă pe la anul 359-360 către episcopul Serapion de Thmuis , care i-a atras atenţia asupra unui grup de călugări egipteni, care învăţau corect despre Fiul, dar socoteau pe Duhul o creatură «din spiritele slujitoare care se deosebesc numai gradual de îngeri». Atanasie îi numea «tropici», din cauza interpretării «figurate» pe care o dădeau Scripturii. (A. M. Rictter, *Dogma und Lehre in der alten Kirche*. In vol. Die Lehrentwicklung, in Rahmen der Katholizität, Götingen, Vanderhoeck Ruprecht, 1982, p. 184).

2. Dacă nu e Fiu în Dumnezeu, nu e nici Tată.

şi gîndind la credinţa lor greşită şi la pornirea lor satanică, ţi-am scris în scrisoarea aceasta despre ele pe scurt, atîta cît am putut, numai pentru ca, luînd prilej de la acestea, să adaugi din înţelepciunea proprie ţie cele ce lipsesc, ca să se facă deplină respingerea ereziei rău credincioase.

II

Nu e străină de arieni nici această cugetare. Căci tăgăduind pe Cuvîntul lui Dumnezeu, grăiesc, în chip firesc, aceleaşi minciuni şi despre Duhul. Dar nu mai trebuie spus ceva în plus faţă de ei. Căci ajung cele spuse pînă acum. Iar celor rătăciţi în privinţa Duhului, se cuvine să le răspundem într-un mod oarecare potrivit cu ceea ce spun. Căci cine nu se poate mira de nebunia lor, că, nevrînd să socotească pe Fiul creatură, deci cugetînd bine în privinţa aceasta, rabdă să şi audă măcar că Duhul Fiului este creatură?[3] De fapt, dacă pentru unitatea Cuvîntului cu Tatăl nu voiesc ca Fiul să fie dintre cele create, ci cugetă potrivit adevărului că El este Creatorul făpturilor, pentru ce pe Duhul Sfînt, Care are aceeaşi unitate cu Fiul, pe care Acesta o are cu Tatăl, Îl numesc creatură? De ce nu-şi dau seama că, precum nedespărţind pe Fiul de Tatăl păstrează unitatea lui Dumnezeu, aşa despărţind pe Duhul de Cuvîntul nu mai păstrează unitatea dumnezeirii în Treime, sfîşiind-o şi amestecînd în Ea o fire străină şi de alt soi şi o egalizează pe aceasta cu creaturile?[4] Iar aceasta arată iarăşi că Treimea nu mai este una, ci compusă din două firi, datorită fiinţei deosebite a Duhului, cum îşi închipuie ei[5]. Şi ce fiinţă dumnezeiască mai e aceasta care e compusă din Creator şi creatură?[6] Căci sau nu e Treime, ci doime, şi deci creatură[7], sau dacă e Treime, precum şi este, cum pun pe Duhul Treimii în rînd cu creaturile de după Treime? Pentru că aceasta înseamnă iarăşi a împărţi şi a desface Treimea. Căci cugetînd rău despre Duhul, nu cugetă bine nici despre Fiul. Fiindcă dacă cugetau drept despre Cuvîntul, ar fi cugetat sănătos şi despre Duhul, Care purcede de la Tatăl şi fiind propriu al Fiului se dă de către Acesta

3. Dacă Duhul este al Fiului, nu poate fi nici El creatură, odată ce Fiul este necreat. Dar sfîntul Atanasie socoteşte că Duhul nu e creatură, avînd unitatea deplină după fiinţă cu Fiul. Deci foloseşte acelaşi argument al deofiinţimii.

4. O Treime în care este şi ceva creat, nu mai e numai necreată, iar de aci rezultă că nu mai e o distincţie netă între necreat şi creat. Urmează deci că aceasta e o concepţie panteistă. Pe de o parte se sfîşie Treimea, luînd pe Duhul din Ea, pe de altă parte se anexează la Ea o fire străină.

5. Numai deofiinţimea (ὁμοούσιον) celor Trei păstrează unitatea lui Dumnezeu în Treime. O deosebire de fiinţă (ἑτεροούσιον) a Duhului împarte unitatea Treimii.

6. Cum mai e Dumnezeu Cel ce pe de o parte este Dumnezeu creator, pe de alta făptură? Cum creează o anumită parte a Sa Cel necreat?

7. Un dumnezeu necreat şi creat în acelaşi timp nu e dumnezeu adevărat. Căci el nu se poate explica decît ca alcătuit din două fiinţe deosebite din care, una strîmtorînd pe cealaltă nu o lasă pe nici una să fie dumnezeiască. Numai o Treime pe altă bază decît pe baza deosebirii de fiinţă este dumnezeiască cu adevărat.

ucenicilor Săi şi tuturor celor ce cred în El[8]. Iar rătăcind astfel nu au nici despre Tatăl credinţa cea sănătoasă. Căci cei ce tăgăduiesc pe Duhul, cum a spus marele mucenic Ştefan (Fapte, 7, 55), tăgăduiesc pe Fiul; iar cei ce tăgăduiesc pe Fiul nu au nici pe Tatăl[9].

III

De unde luaţi deci pricina unei îndrăzneli aşa de mari ca să nu vă temeţi de spusa Domnului: «Cel ce-şi va îndrepta hula asupra Duhului Sfînt nu va primi iertare nici în veacul acesta, nici în cel viitor» (Matei, 12, 32; Marcu, 3, 29)? Arienii, deşi n-au înţeles venirea în trup a Cuvîntului şi cele spuse despre ea, au luat totuşi din ele prilej al ereziei lor şi aşa au fost dovediţi ca luptînd împotriva lui Dumnezeu şi ca vorbind cu adevărat cele deşarte ale pămîntului. Dar voi de unde aţi pornit ca să vă rătăciţi? De la cine aţi auzit acestea, sau care e felul acestei rătăciri a voastre? «Am citit, zic, la proorocul Amos, spunîndu-se despre Dumnezeu: «Iată El este Cel ce întăreşte tunetul şi zideşte duh şi vesteşte oamenilor pe Unsul (pe Hristosul) Lui; Cel ce face dimineaţa şi negura să suie pe înălţimile pămîntului; Domnul Dumnezeu Atotţiitorul este numele Lui» (Amos, 4, 13). De aceea am fost convins să urmăm arienilor, care zic că Duhul Sfînt este creatură». Deci aţi citit aceea ce se spune la Amos.

Dar ceea ce se spune în Pilde: «Domnul M-a zidit (creat) început al căilor Sale spre lucrurile Sale» (Pilde, 8, 22), n-aţi citit sau aţi citit? Căci spusa aceasta o tîlcuiţi potrivit adevărului, adică nu spuneţi de Cuvîntul că e creatură. Dar cea din Amos nu o tîlcuiţi aşa, ci auzind simplu cuvîntul «duh», aţi socotit că se spune despre Duhul Sfînt că e creatură. De fapt, Înţelepciunea spune în Pilde în chip vădit «M-a zidit» şi totuşi tîlcuiţi bine spusa, nenumărînd Înţelepciunea creatoare între creaturi. Dar spusa proorocului nu indică pe Duhul Sfînt, ci s-a grăit simplu despre duh. Cum deci, cu toate că e foarte multă deosebire în vorbirea Scripturii despre Duhul şi spusa de faţă poate avea înţelesul corect, voi, ca unii porniţi pe ceartă sau mişcaţi de şarpele arian, socotiţi că Amos vorbeşte despre Duhul Sfînt numai ca să-L puteţi cugeta creatură?

8. Unirea între Duhul şi Fiul e aşa de totală, că dacă se cugetă despre Duhul că e făptură, trebuie să se cugete aceasta şi despre Fiul. Duhul e propriu Fiului, aşa cum e propriu Fiul Tatălui, chiar dacă Duhul purcede numai de la Tatăl. Deşi nu Fiul e propriu Duhului, ci invers, Duhul e atît de propriu Fiului, că Fiul nu poate fi cugetat fără Duhul, nici invers. Duhul, spune sfîntul Atanasie, purcede de la Tatăl, dar Fiul Îl dă făpturilor, nu-L purcede.

9. Fiul fără Duhul nu e Fiul dumnezeiesc adevărat. Iar neexistînd un Fiu adevărat, nu există nici Tatăl Lui. Nici o Persoană dumnezeiască nu e ceea ce este Ea în mod deosebit, fără Celelalte.

IV

Spuneţi de aflaţi undeva în Sfînta Scriptură să se zică Sfîntului Duh simplu «duh», fără adaosul «Sfînt», sau «al lui Dumnezeu», sau «al Tatălui», sau «al Meu», sau «al lui Hristos însuşi», sau «al Fiului», sau «de la Mine», sau «de la Dumnezeu», sau cu articol? Unde I se spune simplu «duh» şi nu «Duhul», sau «Duhul Sfînt», sau «Mîngîietorul», sau «al adevărului», ceea ce înseamnă «al Fiului», care zice: «Eu sînt adevărul» (Ioan, 14, 6), ca auzind simplu «duh» să înţelegeţi că e vorba de Duhul Sfînt? Exceptez de la această regulă pe cei ce, primind pe Duhul Sfînt, vorbesc apoi iarăşi despre El şi pe cei ce învăţînd mai înainte despre Duhul Sfînt, auzind prin repetiţie sau prin reamintire cuvîntul «Duhul», ştiu despre cine aud, mai ales dacă se vorbeşte despre El cu articol.

În general cînd cuvîntul se foloseşte fără articol, sau fără vreun adaos din cele amintite, nu indică pe Duhul Sfînt. Iată cum scrie Pavel galatenilor: «Aceasta voiesc numai s-o aflu de la voi: aţi luat Duhul prin faptele legii, sau din auzirea cu credinţă?» (Gal., 3, 2). Ce altceva au luat aceia decît pe Duhul Sfînt, Care se dă celor ce cred şi se nasc din nou din baia naşterii din nou? Iar tesalonicienilor le scrie: «Duhul să nu-l stingeţi» (I Tes., 5, 19). Oare nu le spune aceasta celor ce ştiau ce au luat, să nu stingă din negrijă harul Duhului aprins în ei? Iar ceea ce spun evangheliştii despre Mîntuitorul ca om, pentru trupul ce L-a luat: «Iar Iisus fiind plin de Duhul S-a întors de la Iordan» (Luca, 4, 1) şi: «Atunci Iisus a fost dus de Duhul în pustie» (Matei, 4, 1), are acelaşi înţeles. Căci se spusese mai înainte de către Luca: «Şi a fost cînd se boteza tot poporul şi Iisus Se boteza şi Se ruga, că s-a deschis cerul şi Duhul Sfînt S-a pogorît în chip trupesc ca un porumb peste El» (Luca, 3, 21, 23). E vădit că spunîndu-se acum «Duhul», s-a indicat Duhul Sfînt. Astfel deci în cei ce e Duhul Sfînt, chiar dacă se vorbeşte de Duhul fără vreun adaos, e neîndoielnic că se înţelege că e Duhul Sfînt mai ales dacă are articol, adică chiar dacă se spune Duhul în mod simplu fără adaosul mai înainte pomenit şi fără precizarea de care am amintit înainte. Însă nu puteţi face adaosul de la voi dacă nu-l aflaţi scris.

V

Dar voi spuneţi-ne dacă aţi aflat undeva în dumnezeiasca Scriptură pe Duhul Sfînt numit simplu «duh» fără adaosul pus înainte şi fără observaţia de care am amintit? Însă n-aţi putea-o spune. Căci nu veţi afla-o spusă. Ci în Facere s-a spus: «Şi Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor» (Fac., 1, 2); şi după puţin: «Nu va rămîne Duhul Meu în oamenii aceştia, pentru că sînt trupuri» (Fac., 6, 3). Iar în Numeri zice Moise către fiul lui Navi: «Să nu rîvneşti să fii ca mine. Chiar de va da

Domnul poporului prooroci, cînd Domnul dă peste ei Duhul Său» (Num., 11, 29). Iar în Judecători se spune despre Otniel: «Şi a fost Duhul Domnului şi a judecat pe Israel» (Jud., 3, 10). Şi iarăşi: «Şi a fost peste Ieftae Duhul Domnului» (Jud., 11, 29). Iar despre Samson: «Şi a crezut pruncul şi l-a binecuvîntat pe el Domnul şi Duhul Domnului a început să umble împreună cu el» (Jud., 13, 24–25). Şi: «Iar Duhul Domnului S-a întins peste Samson» (Jud., 15, 14). Iar David cîntă: «Duhul Tău cel Sfînt nu-L lua de la mine» (Ps. 50, 13). Şi iarăşi în Ps. 142: «Duhul Tău cel bun mă va călăuzi la pămîntul cel drept; pentru numele Tău, Doamne, mă vei face viu» (v. 12). Iar în Isaia s-a scris: «Duhul Domnului peste Mine, pentru care M-a uns pe Mine» (61, 1). Iar înainte de aceasta s-a spus: «Vai, fii răzvrătiţi. Acestea zice Domnul: aţi făcut sfat nu prin Mine şi învoieli nu prin Duhul Meu, ca să adăugaţi păcate peste păcate» (Isaia, 30, 1); şi iarăşi: «Ascultaţi acestea: nu de la început întru ascuns am grăit. Cînd s-a făcut, acolo eram. Şi acum Domnul m-a trimis pe mine şi Duhul Lui» (Isaia, 48, 16)[10]. Iar după puţin zice: «Şi acesta le este lor testamentul de la Mine, a spus Domnul: Duhul Meu, care este peste tine» (Isaia, 59, 21)[11]. Şi iarăşi adaugă în cele următoare, zicînd: «Nu sol, nu înger, ci Însuşi Domnul i-a mîntuit pe ei, pentru că îi iubeşte şi îi cruţă pe ei. El i-a răscumpărat pe ei şi i-a luat asupra Sa şi i-a ridicat pe ei în toate zilele veacului. Iar ei n-au ascultat şi au mîniat pe Duhul Sfînt al Lui şi li s-a întors Domnul spre duşmănie» (Isaia, 63, 9–10)[12]. Iar Iezechiel zice: «M-a luat Duhul şi m-a dus în pămîntul chaldeilor în robie, în vedenie, în Duhul lui Dumnezeu» (Iez., 11, 24). Iar la Daniel se spune: «Şi a ridicat Domnul pe Duhul cel sfînt într-un copil tînăr, cu numele Daniel, şi a strigat cu glas mare: curat sînt eu de sîngele acestuia» (Dan., 13, 45). Iar Miheia zice: «Casa lui Iacov mînie pe Duhul Domnului» (2, 7). Şi prin Ioel Dumnezeu zice: «Şi va fi după acestea şi voi vărsa din Duhul Meu peste tot trupul» (2, 28). Şi prin Zaharia iarăşi a fost glasul lui Dumnezeu care zice: «Însă cuvintele Mele şi legile Mele primiţi-le, cîte le poruncesc Eu în Duhul Meu, robilor Mei, proorocilor» (Zah., 1, 6). Iar cînd proorocul învinuieşte poporul, zice după puţin: «Şi şi-a făcut inima neascultătoare, ca să nu asculte de legea mea şi de cuvintele pe care le-a trimis Domnul Atotţiitorul în Duhul Său în mîna proorocilor mai înainte» (Zah., 7, 12).

Aceste puţine le-am scris, alegîndu-le din Vechiul Testament.

---

10. E cuvînt mesianic. Mîntuitorul va spune despre Sine: La început nu eram ascuns de voi, vă grăiam în mod clar prin faptele Mele. După ce aţi căzut în păcat, am început să vorbesc în ascuns, din neputinţa voastră de a Mă cunoaşte în mod descoperit. Dar acum am venit în mod arătat, trimis de Tatăl şi luminat de Duhul Sfînt.

11. E de asemenea un loc mesianic. Tatăl spune despre oameni către Hristos: Aceasta este ceea ce le las lor: Duhul Sfînt care este peste Tine, care luminează din Tine.

12. La fel e un loc mesianic, sau referitor la Hristos.

VI

Dar fiindcă voi aţi întrebat şi despre cele scrise de apostoli în Evangheliii veţi auzi cum şi acolo, arătîndu-se o foarte mare felurime de duhuri, Duhul Sfînt, în mod deosebit, nu se numeşte simplu Duh, ci cu adaosul pe care l-am spus. Astfel cînd Domnul, precum am spus înainte, Se botează ca om pentru trupul ce purta, se zice că Duhul Sfînt S-a coborît peste El (Ioan, 1, 32). Iar dîndu-L pe Acesta ucenicilor, a zis: «Luaţi Duh Sfînt» (Ioan 20, 22). Dar îi şi învaţă pe ei, zicînd: «Dar Mîngîietorul, Duhul cel Sfînt, pe Care-L va trimite Tatăl în numele Meu, Acela vă va învăţa pe voi toate» (Ioan, 14, 26). Şi după puţin a zis despre Acelaşi: «Cînd va veni Mîngîietorul, pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul adevărului, Care de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine» (Ioan, 15, 26). Şi iarăşi: «Nu voi sînteţi cei ce grăiţi, ci Duhul Tatălui vostru este care grăieşte întru voi» (Matei, 10, 20). Şi după puţin: «Iar dacă Eu scot dracii cu Duhul lui Dumnezeu, atunci a sosit la voi Împărăţia lui Dumnezeu» (Luca, 11, 20). Şi împlinind în El toată teologia şi desăvîrşirea noastră, prin care ne-a unit pe noi cu Sine şi prin Sine cu Tatăl[13], a poruncit ucenicilor: «Mergînd, învăţaţi toate neamurile, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19).

Iar făgăduind ucenicilor Săi să li-L trimită «le-a poruncit să nu se depărteze de Ierusalim» (Fapte, 1, 4); şi după puţine zile, «cînd s-a împlinit ziua Cincizecimii şi erau toţi împreună la un loc, s-a făcut deodată vuiet din cer, ca o suflare de vînt ce vine repede şi s-a umplut toată casa unde şedeau; şi li s-au arătat limbi împărţite ca de foc şi au şezut pe fiecare dintre ei; şi s-au umplut toţi de Duh Sfînt şi au început a grăi în alte limbi, precum le dădea lor Duhul să vorbească» (Fapte, 2, 1–5).

---

13. Duhul Sfînt e prezentat pretutindeni de sfîntul Atanasie ca Cel *în care* se împlinesc, sau se desăvîrşesc de către Tatăl toate, în vreme ce Fiul e Cel *prin care* se împlinesc. De la Tatăl porneşte orice lucrare, împlinindu-se prin Fiul în Duhul Sfînt. Tatăl este unica origine pentru toate. Fiul este mijlocul prin care, iar Duhul Sfînt este Cel în care se împlinesc toate. Duhul se află astfel în Fiul, dar purcede din Tatăl, cum se naşte Fiul din Tatăl. Fiul nu e origine a Duhului, precum nu e origine pentru nimic, ci «locul» de odihnă al Duhului şi de oprire a iubirii interioare între Persoanele dumnezeieşti. Duhul pornind din Tatăl nu trece dincolo de Fiul, căci în Fiul se opreşte iubirea Tatălui, a cărei mărturie I-o aduce Fiului Duhul. Fiul s-ar relativiza dacă ar fi pentru Duhul Sfînt un punct de trecere. În acest caz ar trebui să pornească din Tatăl şi din Fiul o nouă Persoană care să-I mărturisească Duhului iubirea Lor. Mai sus sau mai jos decît Fiul nu e nimeni pentru Tatăl şi din fiinţa Lui. Dacă Duhul ar merge mai departe de la Fiul, unindu-ne cu El, n-am deveni fii ai Tatălui. Numai adunîndu-ne în Fiul, în care Se odihneşte Duhul, ne facem fii ai Tatălui. Aceasta nu e nici o punere a Duhului pe un plan inferior. Căci numai în Duhul e văzut Fiul în toată măreţia şi frumuseţea Lui neîntrecută. Iar faptul că Fiul Îl dă oamenilor pe Duhul nu e decît spre adunarea oamenilor în Cel iubit de Tatăl ca Fiu, ca în Cel în care Se odihneşte Duhul pornit din Tatăl. Dacă prin Duhul s-ar trece dincolo de Fiul, lucrarea Lui n-ar fi spre înfierea noastră.

De aceea se dădea Duhul Sfînt celor născuţi din nou prin punerea mîinilor apostolilor (Fapte, 8, 17). Şi un oarecare Agav proorocea în Duhul, zicînd: «Acestea zice Duhul Sfînt» (Fapte, 21, 11). Iar Pavel zice: «Între care Duhul Sfînt v-a pus episcopi ca să păstoriţi Biserica lui Dumnezeu pe care a cîştigat-o cu sîngele Lui» (Fapte, 20, 28). Iar famenul botezîndu-se, Duhul Domnului a răpit pe Filip (Fapte, 8, 39). Şi Pavel a scris: «Căci dobîndiţi ca ţel al credinţei mîntuirea sufletelor. Această mîntuire au căutat-o şi au cercetat-o proorocii, care, proorocind despre harul cel pentru voi, au cercetat în care şi în ce fel de vreme le-a arătat Duhul lui Hristos aflător în ei, care le dădea de mai înainte mărturie despre patimile lui Hristos şi despre măririle de după ele» (I Cor. 1, 9–11). Iar Ioan a scris: «Întru aceasta cunoaştem că rămînem întru El şi El întru noi, că ne-a dat din Duhul Lui» (I Ioan, 4, 13)[14]. Iar Pavel scrie romanilor: «Iar voi nu sînteţi în trup, ci în Duh, dacă Duhul lui Dumnezeu locuieşte în voi. Iar dacă cineva nu are Duhul lui Hristos, acesta nu este al Lui. Iar dacă Hristos nu este întru voi, trupul este mort pentru păcat, iar Duhul este viaţă prin dreptate. Iar dacă Duhul Celui ce L-a înviat pe Iisus locuieşte întru voi, Cel ce L-a înviat pe Hristos din morţi va face vii şi trupurile voastre prin Duhul Lui care locuieşte în voi» (Rom., 8, 9–11). Iar corintenilor le scrie: «Duhul toate le cercetează, chiar şi adîncurile lui Dumnezeu. Căci cine ştie cele ale omului decît duhul omului cel dintru el? Aşa şi cele ale lui Dumnezeu nimenea nu le-a cunoscut decît Duhul lui Dumnezeu. Iar noi n-am luat duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu ca să cunoaştem cele dăruite nouă de Dumnezeu» (I Cor., 2, 10–12). Şi după puţin: «Oare nu ştiţi că sînteţi biserica lui Dumnezeu şi Duhul lui Dumnezeu locuieşte întru voi?» (I Cor., 3, 16). Şi iarăşi: «Dar v-aţi spălat, dar v-aţi sfinţit, dar v-aţi îndreptăţit întru numele Domnului nostru Iisus Hristos şi în Duhul Dumnezeului nostru» (I Cor., 6, 11). Şi iarăşi: «Iar acestea toate le lucrează unul şi acelaşi Duh, Care împarte îndeosebi fiecăruia precum voieşte» (I Cor., 12, 11). Şi iarăşi: «Iar Domnul este Duhul. Şi unde este Duhul Domnului, acolo este libertate» (II Cor., 3, 17)[15].

Dar observă cum scrie şi galatenilor: «Iar binecuvîntarea lui Avraam să fie întru Hristos Iisus, ca să luăm făgăduinţa Duhului prin credinţă»

14. Dacă nu avem pe Duhul Sfînt, nu ştim că sîntem în Hristos, nu avem experienţa lui Hristos ca Fiu al Tatălui, Care prin întrupare Se face Fratele nostru. Numai pentru că Duhul Lui ne devine interior şi nouă ca lui Hristos, sîntem uniţi cu Fiul ca fii ai Tatălui. Dacă Duhul pornind din Tatăl ar trece peste Fiul, s-ar trece şi peste voinţa lui Dumnezeu de a ne face fii, ca cele mai iubite fapturi ale lui Dumnezeu.

15. Duhul Domnului ne eliberează de robia patimilor trupeşti. El e Duh superior celor trupeşti şi e Duh de Domn, stăpîn peste tot ce robeşte, dîndu-ne şi nouă puterea de a fi duhovniceşti şi de a fi stăpîni peste cele ce ne robesc. Duhul nostru fiind întărit de Duhul Sfînt putem domni peste patimile inferioare care ne stăpînesc datorită slăbirii duhului din noi.

(Gal., 4, 6-7). Şi iarăşi: «Iar fiindcă sînteţi fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, care strigă: Ava, părinte! Deci nu mai eşti rob, ci fiu, iar de eşti fiu, eşti şi moştenitor al lui Dumnezeu prin Hristos» (Gal., 4, 6-7). Iar efesenilor le-a zis: «Şi să nu întristaţi pe Duhul cel Sfînt al lui Dumnezeu, întru Care aţi fost pecetluiţi în ziua răscumpărării» (Efes., 4, 30). Şi iarăşi: «Silindu-vă să păziţi unitatea Duhului în legătura păcii» (Efes., 4, 3). Iar către filipeni scria cu încredere: «Căci ce este? Nimic altceva decît că în tot chipul, fie din făţărie, fie în adevăr, Hristos se propovăduieşte şi întru aceasta mă bucur, dar mă voi şi bucura. Căci ştiu că aceasta îmi va fi spre mîntuire prin rugăciunea şi prin ajutorul Duhului lui Iisus Hristos, potrivit cu aşteptarea şi cu nădejdea mea că întru nimic nu voi fi ruşinat» (Filip., 1, 18-20). Şi iarăşi: «Căci noi sîntem tăierea împrejur, cei ce slujim în Duhul lui Dumnezeu şi ne lăudăm în Hristos Iisus» (Filip., 3, 3). Iar tesalonicienilor le mărturiseşte: «Deci cel ce defăimează, nu pe om îl defăimează, ci pe Dumnezeu care v-a dat pe Duhul Său cel Sfînt» (I Tes., 4, 6). Iar către evrei zice: «Duhul Sfînt ne-a arătat că drumul spre Sfintele încă nu era deschis cîtă vreme primul cort mai stătea în picioare» (Evr., 9, 8). Şi iarăşi: «Socotiţi cu cît mai aspru va fi osîndit cel ce a călcat pe Fiul lui Dumnezeu şi a necinstit sîngele Noului Testament cu care s-a sfinţit şi a ocărît Duhul harului» (Evr., 10, 29). Şi iarăşi: «Căci dacă sîngele de tauri şi de ţapi şi cenuşa viţelei risipită sfinţeşte pe cei întinaţi spre curăţenia trupului, cu cît mai mult sîngele lui Hristos care prin Duhul cel veşnic S-a adus pe Sine nepătat lui Dumnezeu, nu va curăţi conştiinţa voastră de faptele moarte?» (Evr., 9, 13-14). Şi către tesalonicieni scrie: «Şi atunci se va descoperi cel fără de lege pe care Domnul Iisus îl va ucide cu Duhul gurii Sale şi îl va nimici cu strălucirea arătării Sale» (II Tes. 2, 8).

VII

Iată cum se face cunoscut Duhul Sfînt în toată dumnezeiasca Scriptură. Ce aţi văzut deci voi la prooroc? Căci «duhul» de care vorbeşte proorocul aci nu are nici măcar articol, ca să luaţi locul ca pricină. Ci aţi îndrăznit să vă născociţi voua motive şi să spuneţi că duhul de care se vorbeşte aci că se creează e Duhul Sfînt însuşi, deşi aţi fi putut afla şi de la filologi despre deosebirea duhurilor. Căci se vorbeşte şi de duhul omului, cum cîntă David: «Noaptea gîndeam în inima mea şi se frămînta duhul meu» (Ps. 76, 6). Iar Baruh se roagă astfel: «Sufletul în strîmtorare şi duhul neliniştit a strigat către Tine» (Bar., 3, 1). Şi în Cîntarea celor trei tineri se zice: «Binecuvîntaţi duhuri» (3, 1) şi «suflete ale dreptilor, pe Domnul» (Dan., 3, 86). Iar Apostolul scrie: «Însuşi Duhul împreună mărturiseşte cu duhul nostru că sîntem fii ai lui Dumnezeu. Iar de sîntem fii, sîntem şi moştenitori» (Rom., 8, 16-17). Şi iarăşi: «Nimeni nu ştie cele ale

omului decît duhul omului cel din el» (I Cor., 2, 11). Iar în Epistola către Tesalonicieni scrie, rugîndu-se: «Întreg duhul vostru şi sufletul şi trupul să fie păstrate fără prihană pentru venirea Domnului nostru Iisus Hristos» (I Tes., 5, 23).

Dar se vorbeşte şi de suflările (duhurile) vînturilor. Aşa, în Facere: «Şi a adus Dumnezeu suflare pe pămînt şi s-au svîntat apele» (Fac., 8, 1). Iar la Iona: «Şi Domnul a ridicat vînt (duh) peste mare şi s-a făcut furtună cumplită. Şi corabia se primejduia să se sfărîme» (Iona, 1, 4). Iar în psalmul 106 s-a scris: «Şi a zis şi s-a pornit vînt (duh) furtunos şi s-au înălţat valurile mării» (Ps. 106, 25). Iar în psalmul 148 se spune: «Lăudaţi pe Domnul cei de pe pămînt, balaurii şi adîncurile, focul, grindina, zăpada, gheaţa, vîntul (duhul) furtunii, care împliniţi cuvîntul Lui» (Ps. 148, 7–8). Iar la Iezechiel se spune despre plînsul Tirului: «Din inima mării, din ape multe ţi-au venit ţie mugetele lor; vîntul de miază-noapte te-a întristat pe tine» (Iez., 27, 25).

VIII

Dar citind voi în Sfintele Scripturi veţi afla spunîndu-se duh şi înţelesului cuvintelor dumnezeieşti. Astfel scrie Pavel: «Care ne-a şi învrednicit să fim slujitori ai Noului Testament, nu ai literei, ci ai duhului. Căci litera omoară, iar duhul face viu» (II Cor., 3–6)[16]. Spusa se sapă în literă; iar înţelesul ei se numeşte duh. Astfel şi «legea este duhovnicească» (Rom., 7, 14), ca, precum s-a spus iarăşi, «să nu slujim întru vechimea literei, ci întru înnoirea duhului» (Rom., 7, 6)[17]. Şi acelaşi mulţumind a zis: «Deci eu însumi cu mintea mea slujesc legii lui Dumnezeu, iar cu trupul meu, legii păcatului. Drept aceea nici o osîndă nu este acum celor ce sînt în Hristos Iisus. Căci legea duhului vieţii în Hristos Iisus m-a eliberat pe mine de legea păcatului» (Rom., 7, 25–8, 1, 2). Iar Filip, voind să întoarcă pe famen de la literă la duh, a zis: «Oare înţelegi cele ce le citeşti?» (Fapte, 8, 39). Un astfel de duh (înţeles) e mărturisit că avea şi Caleb în Numeri, unde zice Dumnezeu: «Iar pe sluga Mea, Caleb, fiindcă s-a făcut alt duh în el şi a urmat Mie, îl voi duce în pămîntul în care a intrat» (Num., 14, 24). Căci vorbind el cu altă înţelegere decît ceilalţi, s-a făcut plăcut lui Dumnezeu. O astfel de inimă a îndemnat Dumnezeu poporul să aibă prin Iezechiel, zicînd: «Faceţi-vă vouă inimă nouă şi duh nou» (Iez., 18, 31).

Aşa fiind acestea şi arătîndu-se o astfel de deosebire între duhuri, aţi fi făcut mai bine dacă, auzind despre duhul creat, aţi fi cugetat despre unul din cele spuse înainte. Despre unul din ele s-a scris şi la Isaia: «S-a

16. E duh nu în înţeles ipostatic, ci în înţeles de putere, de înţelegere.

17. Unul din sensurile expresiei: litera (cuvîntul) e mereu aceeaşi, dar înţelesurile descoperite în literă sau în cuvînt sînt mereu altele şi altele, potrivit cu momentul, cu timpul, cu starea sufletească, cu pregătirea celui care citeşte litera sau cuvîntul.

înţeles Aram cu Efraim şi s-a clătinat sufletul lui şi sufletul poporului lui, cum se clatină arborele de vînt (de duh) în pădure» (Isaia, 7, 2). Aşa a fost şi duhul (vîntul) «pe care l-a mişcat Domnul pe mare» pentru Iona. Căci tunetului îi urmează suflările (duhurile) vîntului, cum s-a întîmplat cu ploaia venită peste Ahab, precum s-a scris: «Şi s-a făcut îndată şi cerul s-a întunecat de nori şi de vînt (duh)» (III Regi, 18, 45).

IX

Dar cînd Scriptura aminteşte de Hristos, urmează că şi prin Duhul de care vorbeşte atunci nu trebuie înţeles altceva decît Duhul Sfînt. Apoi se poate vedea că Duhul Sfînt e numit împreună cu Hristos. Deci de unde aţi înţeles voi că trebuie despărţit prin fire şi înstrăinat de Fiul, ca să spuneţi că Hristos nu e creatură, iar de Duhul că e creatură? Oare nu este absurd să se numească şi să se slăvească împreună cele neasemenea prin fire? Căci ce este comun sau ce asemănare este între creatură şi Creator? Făcînd aşa, ar trebui să se numere împreună cu Fiul şi să se unească cu El făpturile create de El[18]. Ajunge deci să înţelegem ceea ce s-a scris despre suflarea (duhul) vînturilor, precum s-a spus.

Dar fiindcă aduceţi ca pretins temei despre aceasta spusa despre Hristos, e necesar să privim exact ceea ce se spune ca să vedem de nu cumva aflăm înţelesul mai potrivit şi despre duhul de care se zice că a fost creat. Ce înseamnă deci a vesti oamenilor pe Unsul (pe Hristosul) Lui (Amos, 4, 13) altceva decît a vesti că S-a făcut om? Iar aceasta este egal cu a zice: «Iată, Fecioara în pîntece va avea şi va naşte Fiu şi vor chema numele Lui Emanuel» (Isaia, 7, 14) şi celelalte cîte s-au scris despre venirea Lui? Iar vestindu-se venirea Cuvîntului în trup, ce alt duh creat ar trebui să se înţeleagă dacă nu duhul nou creat şi reînnoit al oamenilor? Căci pe acesta l-a făgăduit Dumnezeu şi prin Iezechiel: «Şi voi da vouă inimă nouă şi duh nou voi da vouă; şi voi scoate inima de piatră din trupul vostru şi voi da vouă inimă de carne; şi voi da vouă Duhul Meu» (Iez., 36, 20). Dar cînd s-a împlinit aceasta dacă nu cînd a venit Domnul şi a înnoit toate prin har? Iată deci că şi în spusa aceasta se arată deosebirea duhurilor. Căci duhul ce se înnoieşte este al nostru; dar Dumnezeu spune că e Duhul Lui cel în care se înnoieşte al nostru. Aşa zice şi psalmistul: «Lua-vei Duhul Tău de la ele şi se vor întoarce în ţărînă. Trimite-vei Duhul Tău şi se vor zidi (crea) şi vei înnoi faţa pămîntului» (Ps. 103, 29–30). Dacă deci în Duhul lui Dumnezeu ne înnoim, nu este Duhul Sfînt, duhul de care se spune aci că se creează, ci al nostru. Şi dacă pentru că se spune că toate s-au făcut prin Cuvîntul bine cugetaţi că Fiul nu este creatură, cum nu e o blasfemie să ziceţi că e creatură Duhul în care Tatăl le

18. În cei ce declarau pe Duhul creatură se ascundea acelaşi panteism ca şi în arieni.

desăvîrşeşte şi le înnoieşte prin Fiul?[18a]. Şi dacă pentru că s-a scris că duhul se creează, aceştia şi-au închipuit că acesta e Duhul Sfînt, acum sînt datori să creadă că nu Duhul Sfînt este cel ce Se creează, ci al nostru este cel înnoit în El. Pentru aceasta şi David s-a rugat, zicînd: «Inimă curată zideşte întru mine, Dumnezeule, şi duh drept înnoieşte întru cele dinăuntru ale mele» (Ps. 50, 13). Aci se spune că-l creează, iar înainte s-a spus că l-a creat (Amos, 13), cum zice şi Zaharia: «Cel ce întinde cerul şi întemeiază pămîntul şi plăsmuieşte duhul omului în el» (Zah., 12, 1). Căci ceea ce a plăsmuit înainte, aceea după ce a căzut a creat din nou, arătîndu-Se El însuşi în ceea ce e creat, cînd Cuvîntul S-a făcut trup. «Ca precum a spus Apostolul, să zidească (să creeze) pe cei doi într-un om nou, în cel zidit (creat) întru dreptate şi în sfinţenia adevărului» (Efes., 2, 15; 4, 24). Căci n-a scris aceasta despre alt om creat decît despre cel făcut la început după chipul (lui Dumnezeu), ci îl îndemna pe acesta să primească mintea cea zidită (creată) şi înnoită în Hristos[18b]. Aceasta se arată şi prin Iezechiel care spune: «Faceţi-vă inimă nouă şi duh nou. Şi pentru ce muriţi, casa lui Israel? Căci nu voiesc moartea celui ce moare, zice Domnul Adonai» (Iez., 18, 31–32).

X

Deci un astfel de înţeles avînd duhul ce se creează, în mod firesc s-ar cuveni să se înţeleagă aşa şi tunetul întărit ca închipuind Cuvîntul credincios şi legea neclintită a Duhului. Căci voind Domnul ca Iacov şi Ioan să fie slujitori ai acestora, i-a numit fii ai tunetului. De fapt Ioan spune cu adevărat: «La început era Cuvîntul şi Cuvîntul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1). Pentru că mai înainte Legea avea umbra celor viitoare. Dar cînd Hristos a fost vestit oamenilor şi El însuşi a fost de faţă, zicînd: «Eu sînt Cel ce grăiesc» (Ioan, 4, 26), atunci, cum a zis Pavel, glasul Lui a clătinat pămîntul, aşa cum s-a făgăduit mai înainte:

18 a. Totul se face şi se desăvîrşeşte de către Tatăl prin Fiul în Duhul. Dacă Duhul Se odihneşte în Fiul, se poate spune că şi Tatăl care-L purcede Se odihneşte în Fiul. Deci toată Treimea Se odihneşte datorită Duhului în Ea însăşi; nu tinde spre altceva, spre o Persoană de altă calitate decît cea a Fiului. Şi atunci şi cele create îşi găsesc desăvîrşirea şi odihna împreună cu Duhul în Fiul. Dincolo de Fiul nu mai au spre ce tinde pentru desăvîrşirea lor. Fiul e Cel spre care se îndreaptă dragostea Tatălui prin Duhul şi la calitatea de fii în continuă desăvîrşire vrea să aducă făpturile Sale conştiente prin Duhul. În Duhul făpturile au pe Fiul ca Frate şi se adîncesc în dragostea faţă de Tată ca fii în veşnică desăvîrşire.

18 b. Aci sfîntul Atanasie arată legătura intimă între duhul înnoit al omului şi Duhul Sfînt. Prin Duhul Sfînt omul se uneşte cu Fiul lui Dumnezeu, sau Fiul dezvoltă unitatea Sa cu umanitatea asumată. De aceea cînd se spune în Scriptură că Dumnezeu a înnoit duhul omului, se înţelege că a făcut-o prin Duhul Sfînt ca să înnoiască şi să dezvolte calitatea de fiu dumnezeiesc al omului. În aceasta sfîntul Atanasie afirmă din nou învăţătura sa despre îndumnezeirea omului. Dar aci pune în lumină rolul Duhului Sfînt în îndumnezeirea omului şi arată că această îndumnezeire a omului constă în relaţia intimă a omului cu Tatăl şi cu Fiul ca fiu al celui dintîi şi ca frate al celui de al doilea.

«Încă o dată Eu voi clătina nu numai pământul, ci şi cerul» (Agheu, 2, 7). Iar «cuvîntul «încă o dată» arată mutarea celor ce se clatină, ca să rămînă cele ce nu se clatină» (Evr., 12, 26–28).

De aceea primind Împărăţia neclătinată[19], avem harul prin care slujim bineplăcut lui Dumnezeu. Iar ceea ce numeşte Pavel Împărăţie neclătinată (Evr., 12, 28), David o numeşte Împărăţie întărită: «Domnul a împărăţit, întru podoabă S-a îmbrăcat, îmbrăcatu-S-a Domnul întru putere şi S-a încins. Pentru că a întărit lumea, care nu se va clăti» (Ps. 102, 1–2). Deci spusa proorocului arată venirea Mîntuitorului în care ne-am înnoit şi noi şi legea Duhului care rămîne neclătinată.

Dar cei cu adevărat tropici[19a], uniţi cu arienii şi însoţiţi cu ei în hulirea dumnezeirii, aceia numind creatură pe Fiul, iar aceştia pe Duhul, au cutezat iarăşi să schimbe şi să răstălmăcească, cum zic ei, în diferite moduri spusa Apostolului, care bine a scris lui Timotei, zicînd: «Mărturisesc înaintea lui Dumnezeu şi a lui Iisus Hristos şi a îngerilor celor aleşi, ca să păzeşti acestea fără căutare la faţă, nimic făcînd după îndemnul cuiva» (I Tim., 5, 21). Aceştia spun, fiindcă Pavel a numit întîi pe Dumnezeu şi pe Hristos, apoi pe îngeri, că e necesar să fie numărat Duhul între îngeri, căci şi El e din ceata lor şi e un înger mai mare ca alţii. Născocirea acestei abateri de la credinţă vine de la Valentin[19b]. Dar aceştia susţinînd ale lor, n-au uitat de ale aceluia. Acela a spus că Duhul fiind trimis, au fost trimişi împreună cu El şi îngerii de o vîrstă cu El. Dar aceştia coborînd pe Duhul la îngeri, l-au pus totuşi în rînd cu Treimea. Căci dacă după ei îngerii sînt după Tatăl şi Fiul, e vădit că sînt din Treime şi nu mai sînt «duhuri slujitoare trimise spre slujire» (Evr., 1, 14), nici sfinţiţi, ci sînt mai vîrtos ei înşişi sfinţitori[20].

---

19. Toate cele ale vieţii pămînteşti se clatină. Dar Împărăţia Sfintei Treimi rămîne în vecii vecilor, pentru că are în Ea plenitudinea vieţii şi fericirii. Pe aceasta o binecuvîntăm la începutul Sfintei Liturghii şi a oricărei Taine prin care primim harul dumnezeiesc, sau fluxul de viaţă şi de iubire al acestei Împărăţii, viaţă şi iubire a Persoanelor Sfintei Treimi. Dar harul îl aduce în noi Duhul Sfînt. Duhul face neclătinaţi pe cei în care vine, pentru că îi aşază în Fiul şi în relaţie filială cu Tatăl. El aşezîndu-ne în Hristos, ca în Omul înnoit pentru veci, ne face şi pe noi înnoiţi pentru veci. Căci ne uneşte pentru veci cu Dumnezeu şi între noi într-o veşnică Împărăţie, ridicîndu-ne din dezbinarea de Dumnezeu şi dintre noi. Duhul ca odihnă a Tatălui în Fiul, sau ca al Treilea, prin Care se confirmă iubirea între Cei doi, reprezintă dovada adevăratei Împărăţii a unităţii în iubire. De aceea se numeşte El în mod deosebit «Împăratul ceresc». Legea Lui ca lege a iubirii e cea mai înaltă. Ea nu poate fi schimbată vreodată cu o alta mai înaltă, mai puternică. Ci spre ea tind toate legile, spre depăşirea lor în ea.

19 a. «Tropici» înseamnă în greceşte şi schimbători. Ereticii pnevmatomahi, contestînd dumnezeirea Duhului şi declarîndu-L creatură, nu mai aveau pe Cel ce-i poate face neclătinaţi în Fiul şi deci în Dumnezeu. Rămînînd în lume ca în unica realitate, se schimbă şi ei în «nefiinţă», ca toate.

19 b. Valentin era întemeietorul unui sistem gnostico-panteist emanaţionist. Tropicii combătuţi de sfîntul Atanasie declarau că Duhul, deşi face parte dintre îngeri, ţine pe de altă parte de Sfînta Treime. Ei recunoşteau de formă Treimea, ca deosebită de îngeri. Dar în fond nici ei nu cunoşteau o graniţă între Treime şi făpturi. Erau şi ei gnostico-panteişti.

20. Se vede de aci cum aceşti eretici ştergeau graniţa între Dumnezeu cel necreat şi creatură, în sensul unui panteism emanaţionist.

XI

La ce serveşte o astfel de mare nebunie a lor? Unde au aflat în Scripturi pe Duhul numit înger? Faţă de aceştia e de trebuinţă să repet cele spuse înainte. Mîngîietorul a fost numit şi Duh al înfierii şi Duh al sfinţeniei[21] şi Duh al lui Dumnezeu şi Duh al lui Hristos. Dar nicăieri, înger, nici arhanghel, nici duh al slujirii, cum sînt îngerii. Ci mai vîrtos El e slujit împreună cu Hristos de Gavriel care zice Mariei: «Duhul Sfînt va veni peste tine şi puterea Celui prea înalt te va umbri» (Luca, 1, 14). Dacă Scripturile nu numesc pe Duhul înger, ce apărare vor avea aceştia pentru o astfel de îndrăzneală nesocotită? Mai ales că cel ce a semănat în ei această smintită cugetare e Valentin, care a numit pe unul mîngîietor, iar pe ceilalţi îngeri, deşi l-a pus, prea lipsitul de minte, şi el pe Duhul în rînd cu îngerii, ca fiind din aceeaşi vreme şi de aceeaşi vîrstă cu ei[22].

«Dar iată, zic ei, la proorocul Zaharia s-a scris: «Acestea zice îngerul care vorbeşte întru mine» (Zah:, 4). E vădit că aci îngerul care grăieşte în el indică pe Duhul». Dar aceasta nu ar fi spus-o ei, dacă ar fi fost atenţi la cele citite. Căci însuşi Zaharia, cînd a privit vedenia sfeşnicului, a zis: «Şi a răspuns îngerul care grăieşte în mine şi a zis: nu cunoşti ce sînt acestea? Şi am zis: nu, Doamne! Şi a răspuns şi a spus către mine, zicînd: acesta e cuvîntul Domnului către Zorobabel, zicînd: nu în putere mare, nici în tărie, ci în Duhul Meu, zice Domnul Atotţiitorul» (Ibid., 5–6). Deci e vădit că îngerul ce vorbea în prooroc nu era Duhul Sfînt, ci însuşi îngerul, iar Duhul Sfînt al lui Dumnezeu Atotţiitorul e slujit de îngeri; şi El e nedespărţit de dumnezeire şi propriu Cuvîntului.

Iar fiindcă iau ca motiv spusa Apostolului, care a numit după Hristos pe îngerii cei aleşi, să spună care dintre aceştia toţi este pus în rînd cu Treimea? Căci nu sînt toţi unul la număr. Sau care dintre ei s-a coborît în Iordan în chip de porumb? Căci sînt mii de mii şi zeci de mii de zeci de mii cei ce slujesc (Dan., 16, 7). Sau pentru ce, deschizîndu-se cerurile, nu s-a spus: «Şi s-a coborît unul dintre îngerii cei aleşi», ci Duhul Sfînt? Sau pentru ce Însuşi Domnul, vorbind ucenicilor despre sfîrşit, a spus în chip distinct: «Va trimite Fiul omului pe îngerii Săi» (Matei, 13, 41)? Iar înainte de aceasta a spus: «Vor ieşi îngerii» (Matei, 14, 11). Dar dîndu-L pe Duhul

21. Sfinţenia e eliberarea noastră adevărată de patimile înrobitoare, ca dovadă că ne e dăruită de Dumnezeu, supremul eliberator, deţinător al libertăţii absolute, nu de un spirit supus el însuşi unor legi sau unor forţe sau legi care-l pun într-o situaţie inferioară. Prin sfinţenie ne simţim în Dumnezeu însuşi, în Dumnezeu care Se revarsă în noi, adică în Duhul dumnezeiesc care ne eliberează de tot ce este inferior.

22. Originea coborîrii Duhului mai jos de Dumnezeu e şi ea panteistă, însemnînd un panteism emanaţionist, după care o esenţă fundamentală se desfăşoară, coborînd la trepte inferioare, conform unei legi căreia îi este supusă. Valentin e întemeietorul uneia din formele acestui gnosticism.

ucenicilor, a zis: «Luaţi Duh Sfînt» (Ioan, 20, 22). Iar trimiţîndu-i pe ei, a zis: «Mergînd, învăţaţi toate neamurile, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19). N-a unit vreun înger cu dumnezeirea, nici nu ne-a legat pe noi cu Sine şi cu Tatăl prin vreo făptură, ci în Duhul Sfînt[23], pe Care Hristos însuşi făgăduindu-L, n-a spus că va trimite un înger, ci «Duhul adevărului, Care de la Tatăl purcede şi din al Său ia şi ne dă nouă» (Ioan, 15, 26; 16, 14).

XII

Dar şi Moise a cunoscut pe îngeri ca făpturi, iar pe Duhul Sfînt, ca unit cu Fiul şi cu Tatăl. Căci Dumnezeu însuşi i-a spus: «Mergi, urcă de aci tu şi poporul tău, pe care l-ai scos din Egipt ca să-l duci în pămîntul pe care M-am jurat lui Avraam şi lui Isaac şi lui Iacov, zicînd: «Seminţiei voastre îl voi da pe el». Şi voi trimite înaintea feţei tale pe îngerul Meu şi va scoate pe canaaneu» (Ieş. 33, 1–2). De aceea se fereşte Moise, zicînd: «De nu vei merge Tu însuţi cu noi, să nu mă duci de aci» (Ibid. 15). Căci nu voia să meargă înaintea poporului o creatură, ca să nu se înveţe să se închine creaturii în locul Dumnezeului creator al tuturor. De aceea, refuzînd pe înger, L-a rugat pe Dumnezeu însuşi să-i conducă pe ei[24]. Iar Dumnezeu

23. Dacă ne-ar fi legat cu Sine, ridicîndu-ne în vreo creatură, tot în planul creat am fi rămas. Aci e greşeala învăţăturii catolice despre graţia creată. Dumnezeu ne uneşte cu Sine, ridicîndu-ne în Duhul cel necreat. Duhul Sfînt e Persoana dumnezeiască în care se opreşte urcuşul nostru. Pentru că prin Duhul se opreşte, sau se odihneşte dumnezeirea în Fiul. Dar tocmai de aceea în El e adusă creaţiunea la existenţă şi în El se susţine în existenţă şi se desăvîrşeşte. A cădea din Duhul e a cădea din Dumnezeu, în Care este existenţa inepuizabilă. Prin Cuvîntul ne aduce Tatăl la existenţă, ne susţine şi ne desăvîrşeşte, dar în Duhul. Dincolo de Duhul, în afară de Duhul ce Se odihneşte în Fiul nu mai e nimic dumnezeiesc. Aceasta ar fi o întindere a lui Dumnezeu în toate ca produse ale esenţei Lui. Duhul arată distincţia creaturilor de Dumnezeu, dar le şi adună în Dumnezeu. Odihnindu-Se Duhul în Fiul, sau oprindu-Se ca mărturie a iubirii Tatălui în Fiul, adunaţi în El, sîntem adunaţi în Fiul şi ne bucurăm de iubirea Fiului faţă de Tatăl ca nişte fii, dar şi de iubirea Tatălui ca faţă de fii. În toate se vede că Duhul nu purcede şi din Fiul. Aceasta ar duce spre un fel de panteism degradaţionist. Sîntem adunaţi în Treime, pentru că Treimea Se opreşte, prin Duhul, în Fiul, sau Duhul, venind din Tatăl peste Fiul, Îl ţine pe Fiul privind la Tatăl şi pe Tatăl privind la Fiul. Treimea rămîne astfel în Ea însăşi.

24. Moise nu voia să reţină poporul sub autoritatea relativă a unei creaturi, ci voia să-l facă să se simtă experiind direct conducerea autorităţii şi puterii absolute şi iubitoare a lui Dumnezeu. Numai aceasta îi putea da puterea unei credinţe şi a unei afecţiuni nesfîrşite faţă de Dumnezeu, prin care s-a menţinut în cursul unei istorii pline de atîtea greutăţi. Se arată în aceasta şi marea cinste ce o acordă Dumnezeu omului, pe care nu-l lasă închis în creaţiune, în relativitatea vieţii limitate. Dumnezeu conduce ca supremă autoritate pe om spre Împărăţia cerurilor şi spre El cel veşnic ca ţintă a lui. Îngerul e trimis uneori de Dumnezeu numai pentru cîte o slujire trecătoare. Iar Dumnezeu conduce pe oameni spre Sine, sau spre tot mai deplina unire cu Fiul Său, pentru ca ei să devină fii ai Tatălui, prin Duhul Sfînt. Locul dat de sfîntul Atanasie mai jos, din Isaia 63, 11, arată pe Dumnezeu în Treime. Dacă Duhul prin care conduce Dumnezeu poporul ar fi creatură, Dumnezeu n-ar fi în Treime. Dar Duhul e numit, la Isaia 63, 12, «dreapta lui Dumnezeu» şi «braţul slavei Sale», deci de o fiinţă cu Dumnezeu.

i-a făgăduit să-i conducă El însuşi pe ei, zicînd: «Voi împlini acest cuvînt pe care l-ai spus. Căci ai aflat har înaintea Mea şi te ştiu pe tine mai mult decît pe toţi» (Ibid. 17–18). De aceea s-a scris în Isaia: «Unde este Cel ce a ridicat din pămînt pe păstorul oilor? Unde este Cel ce a pus în el pe Duhul cel Sfînt? Unde este Cel ce a condus prin dreapta Lui pe Moise?» (Isaia, 63, 11–12). Şi după puţin: «Pogorîtu-S-a Duhul de la Domnul şi i-a călăuzit pe ei. Aşa ai condus pe poporul Tău, făcîndu-Ţi Ţie nume de slavă» (Ibid. 14).

Cine nu vede din acestea adevărul? Dumnezeu făgăduind să conducă, iată că nu făgăduieşte să trimită un înger, ci pe Duhul Său, Care este mai presus de îngeri şi Acesta e cel ce conduce poporul. Deci se arată că Duhul nu este dintre făpturi, nici înger, ci este mai presus de creaţiune, unit cu dumnezeirea Tatălui. Căci Însuşi Dumnezeu conduce poporul, prin Cuvîntul, în Duhul[25]. De aceea în toată Scriptura se zice: «Eu v-am scos pe voi din pămîntul Egiptului». Voi sînteţi martori că n-a fost în voi vreun dumnezeu străin, deosebit de Mine (Lev., 11, 45; Deut., 32, 39; Isaia, 45, 21; Osea, 13, 5). Şi sfinţii spun lui Dumnezeu: «Ai condus ca pe oi poporul Tău» (Ps. 76, 18) şi: «Dumnezeu i-a călăuzit întru nădejde şi nu s-au înfricoşat» (Ps. 77, 58)[25a]. Lui Îi înalţă şi cîntare de laudă, zicînd: «Celui ce a călăuzit poporul Său prin pustie, că în veac este mila Lui» (Ps. 135, 16). Iar marele Moise repetă neîncetat: «Domnul Dumnezeu care merge înaintea feţei voastre» (Deut., 1, 30, 33). Deci cîntîndu-se lui Dumnezeu, se arată că nu este înger, nici creatură, ci cîntarea se aduce dumnezeirii Lui. Căci fiind Duhul în popor, Dumnezeu însuşi era cu ei prin Fiul în Duhul[26].

---

25. Mereu afirmă sfîntul Atanasie că Duhul este Cel în care aflîndu-se făpturile, se află în Dumnezeu. Duhul e Puterea activă în care trăim pe Dumnezeu. Duhul ca Dumnezeu intră în comunicare directă cu creaturile, aduse la existenţă din nimic. Duhul e temelia neclintită, susţinătoare, de viaţă dătătoare a făpturilor, pentru că e în Fiul din Tatăl. De aceea fiind în Duhul, sîntem în Fiul. Duhul e în Fiul şi noi în Duhul. Tatăl însuşi ne creează, ne susţine, ne conduce prin Cuvîntul în Duhul. Tatăl e ultima cauză în Treime şi în lucrările dumnezeieşti îndreptate spre noi. Şi pe noi ne creează şi ne susţine şi ne conduce prin Fiul în Duhul aflat în Fiul, aşezîndu-ne în mod tot mai deplin în Fiul. Nu se trece în Dumnezeu dincolo de Fiul, căci în Fiul Se odihneşte Duhul şi de aceea ridicîndu-ne pe noi în Sine, ne adună în Fiul, în Care este Duhul. Mai sus de calitatea de fii ai Tatălui nu putem ajunge. Căci la o iubire superioară celei de fii faţă de Dumnezeu nu se poate ajunge. Dar în această calitate de fii sîntem chemaţi să înaintăm la nesfîrşit.

25 a. Numai Dumnezeu poate conduce pe oameni, dîndu-le nădejde că nu-i va lăsa în moartea în care sfîrşesc cele create, cînd sînt rupte de El. Numai El îi poate face pe oameni să nu se teamă de moarte.

26. Tatăl fiind prin Fiul în Duhul, fiind noi în Duhul, sîntem prin Fiul în Tatăl însuşi. Duhul purcede din Tatăl în Fiul, nu trece de Fiul. Deci aflîndu-ne noi în Duhul, nu sîntem mai jos de Fiul, ci în Fiul în care este Duhul şi prin Fiul sîntem legaţi de Tatăl ca fii. Dragostea Tatălui care se odihneşte prin mărturia Duhului Sfînt în Fiul, se odihneşte şi în noi. Sîntem ridicaţi astfel în afecţiunea Tatălui. Totul e adunat după har în Sfînta Treime. Tatăl ne trimite prin Fiul pe Duhul, ca adunîndu-ne în Duhul să fim conduşi în Fiul şi prin Fiul în

XIII

«Să fie acestea aşa, zic ei. Dar de ce Apostolul n-a numit după Hristos pe Duhul Sfînt, ci pe îngerii cei aleşi?» Dar i-ar putea întreba cineva şi pe ei: pentru ce nu i-a numit Pavel nici Arhangheli, nici Heruvimi, nici Serafimi, nici Domnii, nici Scaune, nici altceva, ci numai îngeri aleşi? Oare fiindcă nu i-a numit aşa, îngerii sînt numai îngeri şi nu sînt nici Serafimi, nici Heruvimi, nici Arhangheli, nici Domnii, nici Scaune, nici Începătorii şi nici altceva? Dar aceasta înseamnă a sili pe Apostol, pentru că n-a spus altfel, ci aşa, să nu cunoască dumnezeieştile Scripturi şi de aceea să rătăcească de la adevăr. Căci la Isaia s-a scris: «Veniţi la Mine şi ascultaţi acestea: Nu de la început v-am vorbit în ascuns. Cînd s-au făcut eram acolo. Şi acum Domnul M-a trimis pe Mine şi Duhul Lui» (Isaia, 58, 18)[27].

Iar la Agheu s-a scris: «Şi acum întăreşte-te Zorobabel, zice Domnul; şi te întăreşte Iisuse al lui Iosedec, preotul cel mare; şi să se întărească tot poporul pămîntului, zice Domnul. Şi faceţi, pentru că Eu cu voi sînt, zice Domnul Atotţiitorul. Şi Duhul Meu e în mijlocul vostru» (Agheu, 2, 6)[28]. La amîndoi proorocii s-a făcut pomenire numai despre Domnul şi despre Duhul. Ce vor zice deci şi despre aceasta? Dacă pentru că pomenind Pavel pe Hristos, a tăcut despre Duhul, dar a pomenit pe îngerii cei aleşi, pun pe Duhul în rînd cu îngerii, iată că citind şi aceste cuvinte prooroceşti cugetă ceva şi mai îndrăzneţ despre Duhul, de Care a tăcut acela. Căci dacă vor zice că Domnul este Fiul, ce vor zice despre Tatăl? Iar de vor zice că e Tatăl, ce vor zice despre Fiul? Căci despre reaua concluzie ce ar urma, după ei, de aci pentru Duhul nici nu mai trebuie să gîndim. Căci e necesar ca ei să spună sau că Cel despre care a tăcut Pavel nu există, sau că trebuie numărat între făpturi.

XIV

Dar ce vor zice cînd vor auzi şi pe Domnul zicînd: «Era într-o ţară un oarecare judecător care de Dumnezeu nu se temea şi de om nu se ruşina» (Luca, 18, 2)? Oare fiindcă după Dumnezeu a numit pe om, acest om e

---

Tatăl. Căci Fiul e în relaţie filială cu Tatăl. Prin Fiul Se trimite Duhul filiaţiei făpturilor. Prin Fiul ni Se trimite Duhul pentru că Se află «în Fiul» venind din Tatăl. Mai ales ni se dă prin Fiul întrupat, intrat în legătură cu noi prin firea Sa omenească. Dar ne este dat de Fiul ca să ne adune în Sine, odată ce Duhul este în Sine. Este o mişcare a Duhului de la Tatăl prin Fiul spre noi şi de la noi prin Duhul în Fiul şi prin El spre Tatăl. Treimea Se mişcă în Sine în felul acesta şi face şi cu noi la fel. Cînd ni se spune că Tatăl conduce pe oameni prin Fiul în Duhul, sau prin Duhul în Fiul, se arată că Duhul nu e un locaş despărţit de Fiul, sau nu e ultimul în care ne conduce Tatăl, ci Fiul e ultimul locaş în care sîntem readunaţi, dar în acest ultim locaş Se odihneşte Duhul.

27. Acestea le spune Fiul despre Tatăl şi Duhul. Se arată aci Sfînta Treime.

28. Duhul Sfînt e Cel ce ne întăreşte în Fiul şi deci în legătura cu Tatăl ca izvor al existenţei. Nu putem avea această tărie în vreo creatură, în cadrul creaţiunii, fie ea înţeleasă chiar în sens panteist. În mod special Duhul e «în mijlocul nostru», în centrul fiinţei noastre.

Fiul de care nu se ruşina nedreptul judecător? Sau fiindcă după ce a numit pe Dumnezeu, a numit pe om, Fiul este al treilea, fiind după om, şi Duhul Sfînt al patrulea? Sau ce vor face dacă vor auzi pe Apostol spunînd iarăşi în aceeaşi epistolă: «Îţi poruncesc înaintea lui Dumnezeu, Care dă viaţă tuturor, şi a Domnului Iisus Hristos, Cel ce a dat mărturisirea cea bună în faţa lui Pilat, să păzeşti porunca nepătată, fără vină» (I Tim., 6, 13)? Oare, fiindcă a trecut sub tăcere pe îngeri şi pe Duhul, se vor îndoi despre Duhul că există şi despre îngeri, că există? Da, se vor îndoi cîtă vreme gîndesc să grăiască aceste lucruri rele despre Duhul. Iar dacă vor auzi Scriptura zicînd în Ieşirea: «S-a temut poporul de Domnul şi a crezut lui Dumnezeu şi lui Moise, slujitorului Lui» (14, 31), oare vor pune pe Moise în rînd cu Dumnezeu şi nu vor cugeta după Dumnezeu pe Fiul, ci numai pe Moise? Şi ce vor face de vor auzi şi pe patriarhul Iacov binecuvîntînd pe Iosif şi zicînd: «Dumnezeu care m-a hrănit din tinereţea mea pînă în ziua aceasta, îngerul care m-a scăpat din toate relele să binecuvinteze copiii aceştia» (Fac., 48, 15)? Oare, pentru că a numit după Dumnezeu pe înger, este îngerul mai înainte de Fiul, sau se numără îngerul împreună cu Fiul? Da, aşa vor cugeta, avînd inima stricată. Dar nu aceasta este credinţa apostolică, nici n-ar răbda-o aceasta un creştin. Căci Sfînta şi fericita Treime este neîmpărţită şi unită în Ea însăşi. Şi cînd e numit Tatăl, cu El este şi Cuvîntul Lui şi în Fiul este şi Duhul[29]. Iar de se numeşte Fiul, în Fiul este Tatăl şi Duhul nu este în afară de Cuvîntul. Căci unul este harul din Tatăl care se împlineşte prin Fiul în Duhul Sfînt[30]. Şi una este dumnezeirea şi unul Dumnezeu cel peste toate şi prin toate şi în

29. Cine neagă pe Fiul neagă şi pe Tatăl şi pe Duhul. Şi invers, cine neagă pe Duhul ca ipostas dumnezeiesc neagă şi pe Fiul, fără de Care nu există, şi pe Tatăl care-L naşte pe Fiul şi-L purcede pe Duhul ca să se odihnească şi să strălucească drept mărturie a iubirii Lui, peste Fiul. A scoate o Persoană din Treime, înseamnă a nega şi pe Celelalte, înseamnă a nega iubirea desăvîrşită care uneşte Persoanele Sfintei Treimi şi în care se arată calitatea Lor dumnezeiască.

30. Harul îl avem din Tatăl prin Fiul în Duhul Sfînt. Curge din Tatăl prin Fiul în care este El, ridicîndu-ne în Duhul, Care este în Fiul. Numai aflîndu-ne în Duhul, sîntem uniţi cu Fiul. Aflîndu-ne în Duhul, nu sîntem despărţiţi de Fiul. Harul ni se dă din Tatăl prin Fiul, aducîndu-ne dragostea Tatălui, atrăgîndu-ne prin Fiul iubit în Duhul aflător în Fiul.

Avem aci formula cea mai corespunzătoare adevărului. Cînd se numeşte Tatăl, se spune că împreună cu El este Fiul, iar cu Fiul, Duhul Sfînt. Nu e Duhul din Fiul, ci din Tatăl ca să Se odihnească în Fiul. Treimea este Una nu în mod simplu şi uniform, ci pentru că e unită prin afecţiunea dintre Tatăl şi Fiul, în care Se opreşte Duhul Sfînt purcezător din Tatăl ca mărturie a iubirii Tatălui. În această Treime unită în iubire e adunată şi creaţiunea. Perihoreza din iubire a Treimii, prin care fiecare Persoană e în Celelalte, adună şi pe oameni în această perihoreză iubitoare, care se hrăneşte din perihoreza Treimii. Pentru că Tatăl e prin Fiul în Duhul Sfînt, sau pentru că e prin Duhul în Fiul, sîntem şi noi adunaţi prin Duhul în Fiul şi uniţi cu Tatăl, iar prin aceasta uniţi şi între noi ca fraţi ai Fiului şi ca fii ai Tatălui.

toate[31]. Aşa şi Pavel, spunînd: «Mărturisesc înaintea lui Dumnezeu şi a lui Iisus Hristos», a cunoscut că nu se desface Duhul de Fiul, ci e şi El în Hristos, precum Fiul în Tatăl[32]. Iar pe îngerii aleşi i-a adăugat ca, de vreme ce dădeau mărturie ucenicului, să-i facă cunoscut că cele spuse le-a grăit de la Dumnezeu prin Hristos în Duhul[33]. Iar îngerii slujesc cele ale noastre, supraveghind faptele fiecăruia ca să păzească îndemnurile Învăţătorului ca unul ce-i are martori ca pe cei ce privesc cele spuse. Sau poate pentru că îngerii pururea văd faţa Tatălui cel din ceruri, numeşte Pavel acum pe îngeri pentru cei mici din Biserică pentru ca, cunoscînd ucenicul pe ocrotitorii popoarelor, să nu nesocotească îndemnurile Apostolului[33a].

XV

Acesta mi se pare mie înţelesul cuvintelor dumnezeieşti, care respinge vorbirea necuvenită a celor lipsiţi de minte împotriva Duhului. Iar aceştia stăruind, cum scrii, în duşmănia lor faţă de adevăr, vomită nu din cele aflate în Scripturi (căci nu află în ele aşa ceva), ci din prisosul inimii lor. De aceea zic iarăşi: «Dacă Duhul nu e creatură, nici unul dintre îngeri, ci purcede din Tatăl, urmează că e Fiu şi El, şi astfel sînt doi fii: El şi Cuvîntul. Şi dacă e frate, cum e Cuvîntul Unul Născut? Sau nu sînt egali, ci unul se numeşte după Tatăl, iar celălalt după Fiul? Şi cum, dacă e din Tatăl, nu se zice şi de El că S-a născut, sau că e Fiu, ci simplu Duh Sfînt? Iar dacă Duhul este al Fiului, urmează că Tatăl este bunicul Duhului.

Acestea le spun în bătaie de joc, vrînd să iscodească cu curiozitate adîncurile lui Dumnezeu, pe care nimenea nu le cunoaşte decît Duhul lui Dumnezeu (I Cor., 2, 10), de care vorbesc cu necredinţă. Acestora n-ar trebui nici măcar să li se mai răspundă, ci, după porunca Apostolului, după mustrările de mai înainte, să fie ocoliţi ca nişte eretici. Sau ar trebui

31. Tatăl este «peste toate» ca izvor al dragostei; dar e în toate prin Fiul şi e în toate, prin faptul că Duhul Lui este în Fiul şi vrea să le adune în Fiul pe toate. Căci toate sînt adunate în Duhul care e în Fiul cel unit cu Tatăl.

32. E perihoreza treimică în care sînt prinşi şi oamenii, sau creaţiunea întreagă. Fiul e în Tatăl, Duhul în Fiul. Deci noi, fiind în Duhul, sîntem în Fiul şi cu El la sînul Tatălui.

33. Chiar cuvintele ce ne vin de la Dumnezeu ne vin de la Tatăl prin Cuvîntul în Duhul, purtînd întipărirea fiecărei Persoane. Cînd auzim cuvintele dumnezeieşti, le auzim aflîndu-ne în Duhul, sau numai aflîndu-ne în Duhul. Dar ele ne fac să simţim pe Tatăl, căci vin de la El, şi ne pun în responsabilitatea de fii, căci ne vin prin Fiul, în Care Se află Duhul ce ne este dat prin Fiul. Dacă n-am fi în Duhul, nu le-am auzi, pentru că n-am fi împreună cu El în Fiul. In Duhul auzim, înţelegem şi grăim cu convingere şi cu putere, ca unii ce ne simţim prinşi în relaţie cu Sfînta Treime şi în relaţia dintre Persoanele Sfintei Treimi. Noi cînd vorbim, cuvintele noastre sînt ale Duhului. Dar vorbim ca fii, căci Duhul Fiului este şi în noi. Şi-I vorbim Tatălui, Căruia Îi răspunde cu dragoste Fiul ca Dumnezeu din veci şi ca om întrupat de cînd S-a făcut om.

33 a. Ucenicul e aci Timotei, căruia Pavel îi dă ca martori pentru cele scrise pe îngerii care văd cele dumnezeieşti.

întrebaţi şi ei de cele ce întreabă şi să li se ceară răspunsul pe care îl cer ei de la noi. Să spună deci dacă Tatăl este din alt tată? Şi dacă s-a născut un altul împreună cu El, deci dacă sînt doi fraţi din unul? Şi care este numele lor? Şi cine este tatăl lor şi bunicul lor? Şi care sînt strămoşii lor? Vor zice că nu sînt. Să spună deci cum e Tată odată ce nu e născut din tată? Sau cum a putut avea un Fiu dacă nu s-a născut El mai întîi ca fiu? Ştiu că întrebările sînt necredincioase. Dar e drept să ne batem joc întrebîndu-i acestea, de cei ce-şi bat joc întrebînd aceleaşi, ca şi din această nebunie şi întrebări necredincioase să se poată simţi nebunia lor. Nu există astfel de relaţii în Dumnezeu. Să nu fie! Nici nu se cuvine să se întrebe astfel despre dumnezeire. Căci nu este Dumnezeu ca omul, ca să îndrăznească cineva să întrebe omeneşte despre El.

XVI

Deci trebuie să se tacă despre acestea şi nu trebuie să se urmeze pilda unora ca aceştia. Dar ca să nu le fie tăcerea noastră motiv de neruşinare, să asculte. Precum nu se poate vorbi de un tată al Tatălui, aşa nu se poate vorbi de un frate al Fiului. Cum s-a spus înainte alt dumnezeu al Tatălui n-a fost. Iar alt Fiu nu există. Căci este Unul Născut. De aceea unul şi singur este Tată al unui unic şi singur Fiu. Şi numai în dumnezeire a fost şi este pururea un Tată şi un Fiu[34]. La oameni, dacă cineva se zice tată, el a fost fiu al altuia şi dacă se zice fiu, a fost tată al altuia. Deci la oameni nu se păstrează în mod propriu şi exclusiv numele de tată şi de fiu[35]. Avraam, fiind fiul lui Tara, s-a făcut tată al lui Isaac; şi Isaac, fiind fiu al lui Avraam, s-a făcut tată al lui Iacov. Acesta e modul naturii omeneşti[36]. Căci sînt părţi unii altora. Şi fiecare născîndu-se se face parte a unui tată, ca să se facă şi el tată al altuia. Dar în dumnezeire nu este aşa. Căci nu e Dum-

34. În dumnezeire Tatăl este de la Sine. De aceea are un singur Fiu. Nici Tatăl nu Se relativizează, nici Fiul, cum ar fi cînd Tatăl ar avea mai mulţi fii. Precum Unul e Tatăl, aşa Unul este şi Fiul. Nu se slăbeşte afecţiunea Tatălui unic faţă de Fiul unic şi nici afecţiunea Fiului faţă de Tatăl unic. Ei sînt pereche veşnic unită în Duhul Sfînt.

35. În Dumnezeu calitatea de Tată şi de Fiu e liberă de orice relativizare, nu se schimbă. O persoană este permanent numai Tată şi alta numai Fiu, cu un sentiment pur, corespunzător. Calitatea de Tată e trăită în toată puritatea ei în mod absolut, şi cea de Fiu de asemenea. Şi e un sentiment patern care leagă pe Tatăl exclusiv şi absolut de un unic Fiu şi invers. Tatăl e dumnezeirea întreagă în mişcarea dăruitoare a fiinţei Sale, Fiul, dumnezeirea întreagă în starea primitoare a fiinţei, iar Duhul Sfînt e dumnezeirea întreagă în bucuria ce rezultă din mişcarea dăruitoare şi primitoare desăvîrşită a celorlalte două.

36. Nu e un mod propriu al firii umane să fie numai paternă, sau numai filială. Omul nu trăieşte exclusiv şi în toată intensitatea paternitatea sau filiaţia. Prin aceasta persoanele umane nu sînt distincte în toate, nici atît de intens legate între ele. Fiinţa omenească e mai puţin imprimată de distincţiile personale decît cea dumnezeiască. Persoanele umane fiind numeroase, unitatea firii lor e menţinută prin relaţii reciproce mai bogate, de născători şi născuţi şi de alte înrudiri.

nezeu ca omul şi nici nu are o fire împărţită[37]. De aceea nici nu naşte Tatăl pe Fiul împărţindu-Se, ca să Se facă şi tată al altuia, fiindcă nici El nu este dintr-un tată. Nici Fiul nu e parte a Tatălui. De aceea nici nu naşte cum S-a născut El, ci e întreg chipul şi strălucirea unui întreg[38]. Numai în dumnezeire Tatăl este în mod propriu (prin excelenţă κυριώς) Tată; şi Fiul în mod propriu Fiu. Între ei, Tatăl a fost pururea Tată, iar Fiul, pururea Fiu. Şi precum Tatăl nu va fi niciodată fiu, aşa nici Fiul nu va fi niciodată tată[39]. Şi precum Tatăl nu va înceta niciodată să fie singur Tată, aşa nu va înceta Fiul niciodată să fie singur Fiu. E deci o nebunie şi a cugeta şi a zice de Fiul că e frate, sau de a da Tatălui numele de bunic[40]. De aceea în Scripturi nu s-a numit Duhul nici fiu, ca să nu se socotească frate, nici fiu al Fiului, ca să nu se înţeleagă Tatăl ca bunic[41]. Ci Fiul S-a numit Fiu al Tatălui. Şi Duhul, Duh al Tatălui. Şi aşa e o singură dumnezeire a Sfintei Treimi şi o credinţă în Ea.

---

37. Deşi oamenii par să aibă o fire mai unită prin relaţiile reciproce mai bogate de născători şi născuţi, totuşi aceasta înseamnă şi o împărţire a firii lor şi a atenţiei între ei, pe cînd la Dumnezeu firea nu se împarte, ci fiecare Persoană are toată firea fie ca Tată, fie ca Fiu. Nu e necesar să se comunice firea multiplu împărţită prin multiple naşteri. Tatăl Se comunică întreg Fiului. Toată atenţia Tatălui e îndreptată spre unicul Fiu şi a Fiului spre Cel ce e Tatăl Său.

38. Cauza pentru care un tată omenesc poate fi fiu al altei persoane stă, după sfîntul Atanasie, în faptul că născînd pe altul, rămîn cu o fire nedată întreagă celui născut. De aceea el poate intra într-o nouă legătură. Dar Fiul dumnezeiesc nu primeşte parţial o fire. El rămîne desăvîrşit una cu Tatăl. Fiul nu poate deveni ca chip, izvor, nici Tatăl din izvor, chip. Tatăl Îşi păstrează prin nenaştere firea Sa ca origine, precum Fiul, pe cea de Născut prin naştere. Tatăl nu L-ar iubi altfel în veci ca Tată pe Fiul. Unde ar fi atunci o paternitate neschimbată şi o filiaţie neschimbată, ca izvoare inepuizabile ale paternităţii şi filiaţiei dintre oameni?

39. În aceasta se arată temelia neclătinată a identităţii persoanelor. Există undeva o pereche de Persoane neschimbate în rolul Lor. Ele sînt izvorul iubirii tuturor părinţilor şi tuturor fiilor creaţi, al neschimbării relaţiei de fiu şi de tată care există totuşi între două persoane, sau între o persoană şi mai multe, ca unul din temeiurile identităţii lor.

40. Bunicul apare acolo unde fiul se face tată al altuia. Dar aceasta nu se întîmplă la Dumnezeu. Fiul e chipul întreg, deci exclusiv al Tatălui. Nici Tatăl nu e izvorul altui chip, nici Fiul nu e numai în parte chip al Tatălui.

41. În doctrina Filioque nu se ţine seama de aceasta. În ea Fiul e un fel de Tată al Duhului, împreună cu Tatăl. Nu se mai păstrează pură nici calitatea Tatălui de Tată, nici a Fiului de Fiu. Persoana nu diminuează calitatea de unicitate a Ei în treapta supremă a existenţei. La noi se menţine unicitatea, întrucît o persoană umană nu dă ca tată toată firea fiului. La Dumnezeu nu s-ar putea menţine această unicitate astfel, întrucît Tatăl dă toată firea Sa Fiului, ci prin faptul că Tatăl e numai Tată şi Fiul numai Fiu. Dar prin aceasta Tatăl ne rămîne şi nouă exclusiv Tată şi Fiul exclusiv Frate, accentuînd valoarea acestei calităţi a noastră. Sau noi devenim exclusiv fii ai Tatălui, uniţi cu Fiul ca Fiu. Tatăl suprem nu se relativizează pentru noi. Dar prin aceasta şi valoarea noastră de fii ai Tatălui, iubiţi de Tatăl, rămîne în veci. Dumnezeu ar putea crea la nesfîrşit alte lumi, ca să-Şi arate dragostea Sa infinită. Dar infinitatea dragostei Sale adevărate Şi-o poate păstra nu creînd la infinit alte persoane, ci ridicîndu-le la infinit pe cele pe care le creează prin arătarea dragostei de Tată şi de Frate şi în simţirea de către ele a acestei iubiri. De aceea nu sînt nici taţi mai mulţi, nici fii mai mulţi cărora să le arate dragostea. Iar noi vom urca la nesfîrşit în trăirea înfierii, sau a alipirii la Fiul şi în simţirea dragostei părinteşti.

XVII

Deci şi din acest motiv e o nebunie de a spune că Duhul e creatură. Căci dacă ar fi creatură nu s-ar uni în Treime[42]. Dar toată Treimea e un unic Dumnezeu. Şi ajunge să cunoaştem că Duhul nu e creatură, nici nu se numără între creaturi. Căci nu se amestecă ceva străin în Treime, ci Aceasta e neîmpărţită şi asemenea Ei înşişi. Ajunge aceasta credincioşilor. Căci pînă aci ajunge cunoştinţa oamenilor. Aci se acoperă şi Heruvimii cu aripile. Iar cel ce caută şi voieşte să cerceteze mai multe, aude pe cel ce zice: «Nu te sfătoşi în cele de prisos, ca să nu-ţi ieşi din minţi» (Ecl., 7, 17); Căci cele predate prin credinţă, se cuvine să fie judecate nu cu înţelepciunea omenească, ci primite prin auzirea credinţei. Căci ce Cuvînt va putea tîlcui după cuviinţă cele ce sînt mai presus de firea creată? Sau ce auz va putea pricepe tot ceea ce nu e îngăduit oamenilor nici a auzi, nici a grăi? Aşa a spus Pavel despre cele ce le-a auzit, adică despre Dumnezeu: «Cît de neurmate sînt căile Lui! Căci cine a cunoscut mintea Domnului? Sau cine s-a făcut sfetnicul Lui?» (Rom., 11, 33). Iar Avraam nici n-a iscodit, nici n-a judecat pe Cel ce grăia, ci «a crezut şi s-a socotit lui spre dreptate» (Rom., 4, 3). De aceea a fost chemat Moise «slujitor credincios» (Evr., 3, 5).

Iar dacă cei ce cugetă cele ale lui Arie – fiindcă în sufletul lor rău iscoditor nu intră înţelepciunea – nu pot înţelege, nici crede Treimea neîmpărţită şi sfîntă, acesta nu e un motiv ca să răstălmăcească adevărul, nici să spună că nu pot exista cele ce ei nu pot înţelege. Ei suferă un lucru cu totul nebunesc cînd, neputînd înţelege cum e neîmpărţită Sfînta Treime, arienii fac pe Fiul una cu creaţiunea, iar tropicii Îl numără şi ei pe Duhul între creaturi[43]. Ar trebui mai degrabă ca neînţelegînd, sau să tacă şi să nu pună aceia pe Fiul, iar aceştia pe Duhul, între creaturi; sau să recunoască cele scrise şi să unească pe Fiul cu Tatăl şi pe Duhul să nu-L despartă de Fiul, ca să rămînă Sfînta Treime cu adevărat neîmpărţită şi de aceeaşi fire. Aflîndu-le acestea, ar trebui să nu îndrăznească să întrebe îndoindu-se, cum sînt cu putinţă acestea, ca dacă cel întrebat nu va şti să spună, să nu-şi născocească lor înţelegeri necuvenite. Căci tuturor celor create, dar mai ales nouă, oamenilor, ne este cu neputinţă să grăim cum se cuvine despre cele de negrăit. Dar e o şi mai mare îndrăzneală ca neputînd să grăim despre Ele, să născocim despre ele cuvinte noi, deosebite de cele din Scripturi. Ba e chiar nebunească încercarea atît a celui ce întreabă cît

42. Şi nu ne-ar uni în nici un fel pe noi. Trebuie să fie un al Treilea de aceeaşi fiinţă care ne uneşte şi cu Tatăl şi cu Fiul.

43. Cum ar mai fi Dumnezeu un Dumnezeu al iubirii, adică un Dumnezeu adevărat, dacă n-ar fi din veci Tată şi n-ar avea din veci un Fiu pe care să-L iubească? Şi dacă n-ar fi un al Treilea căruia să-I arate dragostea Lor şi bucuria comună de El şi care să dea fiecăruia mărturie despre dragostea celuilalt?

şi a celui ce se gîndeşte măcar să răspundă. Căci nici măcar despre cele create nu s-ar socoti cineva că are minte, dacă întreabă astfel.

XVIII

Să îndrăznească, de pot, să răspundă cei ce grăiesc cu uşurinţă despre toate, cum s-a întemeiat cerul şi din ce substanţă şi din ce amestec e? Sau cum s-a constituit soarele şi fiecare dintre stele? Şi ce e de mirare dacă îşi văd neînţelegerea lor privitoare la cele de sus, cînd nici firea pomilor de jos şi alcătuirea apelor şi formarea şi alcătuirea animalelor nu se cunoaşte. Oare nu vor spune ca şi Solomon, părtaş de înţelepciune mai mult decît toţi, văzînd neputinţa oamenilor de a le afla acestea: «Şi tot veacul l-a dat în inima lor, ca să nu afle omul făptura pe care a făcut-o Dumnezeu de la început pînă la sfîrşit» (Ecl., 3, 11)[43a]. Oare pentru că nu le pot afla vor declara că nici nu sînt? Da, vor spune aceasta avînd mintea stricată. Deci cu dreptate le-ar putea spune cineva: «O, lipsiţilor de minte şi prea îndrăzneţilor, pentru ce nu încetaţi cu atît mai mult să iscodiţi cele despre Sfînta Treime, ca să credeţi numai că este , avînd spre aceasta învăţătura Apostolului, care zice: «Trebuie să creadă întîi lui Dumnezeu că este şi celor ce Îl caută le este dătător de plată» (Evr., 11, 6)[44]. Căci n-a spus cum este, ci numai «că este». De nu se vor lăsa convinşi nici de aceasta, să spună cum este Tatăl, ca să afle astfel cum este şi Cuvîntul Lui. Dar e lucru nebunesc, vor zice, a întreba astfel despre Tatăl. Să audă atunci că e lucru nebunesc şi a întreba astfel despre Cuvîntul.

XIX

Fiind de prisos deci şi nebunească această încercare, să nu mai întrebe cineva despre acestea, sau să primească numai cele din Scripturi. Căci sînt de ajuns pildele aflătoare în Scripturi despre acestea. Astfel, Tatăl e numit izvor şi lumină. Căci zice: «M-au părăsit pe Mine izvorul de apă vie» (Ier., 2, 13). Şi iarăşi: «Ce este, Israele, că eşti în pămîntul duşmanilor? Ai părăsit izvorul înţelepciunii» (Bar., 3, 10, 12); Iar la Ioan se spune: «Dumnezeul nostru este lumină» (I Ioan, 1, 5). Iar Fiul în raport cu izvorul se numeşte rîu: «Rîul lui Dumnezeu s-a umplut de ape» (Ps. 44, 10). Iar în raport cu lumina, strălucire. Căci zice Pavel: «Care fiind

---

43 a. Toate timpurile le au oamenii la dispoziţie ca să vadă că, şi cu tot progresul lor în cunoaştere, nu ajung să cunoască totul.

44. E de observat că sfîntul Atanasie nu spune numai de Dumnezeu în general, că nu ştim altceva decît că este, ci de Sfînta Treime şi de faptul că în Ea este un Tată, un Fiu şi un Duh Sfînt. Deci nu ne lasă într-un întuneric total. E mare lucru a şti că în Dumnezeu e un Tată iubitor al unui Fiu iubitor şi un Duh Sfînt al comuniunii între Ei, căruia fiecare îi comunică dragostea Sa faţă de celălalt şi Care ni se comunică şi nouă, aducîndu-ne dragostea Tatălui şi a Fiului şi întărind dragostea între noi. E mare lucru să ştiu că eu ca persoană mă deosebesc de un obiect şi că am relaţii cu alte persoane fără să mă confund cu

strălucirea slavei Lui şi pecetea ipostasului Lui» (Evr., 1, 2). Tatăl fiind deci Lumina, iar Fiul strălucirea Lui (căci nu trebuie să obosim să repetăm de multe ori acestea), se poate vedea şi în Fiul, Duhul[45], în care ne luminăm[46]. Căci zice: «Ca să vă dea vouă Duhul înţelepciunii şi al descoperirii şi al cunoaşterii Lui, avînd luminaţi ochii inimii» (Efes., 1, 17). Luminaţi fiind noi de Duhul, Hristos este Cel ce luminează în El. «Era, zice, lumina adevărată care luminează pe tot omul care vine în lume» (Ioan, 1, 9). Şi iarăşi Tatăl fiind izvorul, iar Fiul numindu-Se rîul, se spune de noi că bem Duhul. Căci s-a scris că «noi toţi dintr-un Duh ne-am adăpat» (I Cor., 12, 13)[47]. Iar adăpîndu-ne din Duhul, bem pe Hristos. Căci «au băut din băutura duhovnicească ce avea să vină. Iar piatra era Hristos» (I Cor., 10, 4). Şi iarăşi, Hristos fiind Fiul adevărat, noi primind pe Duhul, sîntem făcuţi fii[48]. Căci zice: «N-aţi luat iarăşi duhul robiei spre temere, ci aţi luat Duhul înfierii» (Rom., 8, 15). Iar fiind înfiaţi prin Duhul, e vădit că sîntem fii ai lui Dumnezeu în Hristos. Căci «cîţi

ele. Sînt nişte mistere într-un fel cunoscute şi folositoare mie. E mare lucru să ştiu că sînt şi că sînt deosebit de alţii şi în acelaşi timp în legătură conştientă cu ei, chiar dacă nu pot pătrunde tot misterul acestui fapt. Misterul e unit cu experienţa folosului ce-l am din el. Chiar în spusa lui Socrate: «Ştiu că nu ştiu nimic» e implicată o anumită cunoştinţă. El «ştie» că nu ştie. Deci nu e drept a spune că nu ştiu chiar nimic. Cunoaşterea şi necunoaşterea, sau cunoaşterea a ceea ce e mister sînt mereu împreunate. Şi mereu se înaintează în cunoaşterea misterului, fără să fie epuizat vreodată. Chiar Apostolul o spune aceasta prin cuvintele: «Întîi să creadă» ca apoi «Să-L caute». Sfîntul Atanasie cere aci numai să nu se iasă, prin voinţa de cunoaştere, din misterul de care se ştie «că este».

45. Fiul este în Tatăl şi Duhul în Fiul. Astfel fiind noi în Duhul, sîntem în Fiul şi în Tatăl. Este ceea ce se numeşte perihoreză, sau interioritate reciprocă. Sensul dragostei între trei persoane este acela de a arăta că nici una din cele două nu vrea ca numai ea să iubească pe cealaltă, ci fiecare se bucură de a o vedea iubită şi de alta, punîndu-se prin aceasta în lumină deplina ei valoare, sau de a o iubi pe aceea în comun, fără ca vreuna să se arate geloasă. Perechea celor ce se iubesc e deschisă şi spre altă persoană.

46. Lumina e din Tatăl. Dar ea străluceşte prin Duhul în Fiul. Căci în Duhul e nu numai Fiul care străluceşte, ci şi Tatăl ca lumină.

47. Duhul e apa vie a Fiului, pusă la dispoziţia noastră ca să ne facă vii prin comuniunea cu Sfînta Treime şi între noi.

48. Aceasta arată cît de mult este unit Duhul cu Fiul. Nu poate fi primit Fiul decît prin Duhul. Nu putem avea pe Duhul decît unindu-ne cu Fiul. Duhul este în Fiul, sau Fiul în Duhul. Duhul nu vine în noi singur, de Sine şi pentru Sine, ci ca să ne cîştige dragostea pentru Fiul şi Tatăl. Bînd Duhul ca pe o apă, o bem din rîul Fiului şi din izvorul Tatălui. Fiul ne adună prin Duhul în Sine ca Fiu, sau Duhul Sfînt ne imprimă calitatea de fii, făcîndu-ne să ne simţim fii ai Tatălui împreună cu Fiul, sau ca Fiul. Dacă Duhul ar purcede şi de la Fiul, Acesta n-ar mai avea pe Duhul în Sine ca Fiu, ci ca Tată, şi ni l-ar da ca Duh de Tată; sau primind pe Duhul în noi nu ar mai imprima în noi calitatea de Fiu, aşa cum primind pe Fiul nu ne imprimă calitatea de Tată. S-ar imprima în noi calitatea Duhului deosebită de filiaţie; Duhul ar veni în noi pentru Sine. Poate de aceea s-a dezvoltat în Occident fie un hristomonism neduhovnicesc, fie un entuziasm al trăirii Duhului fără Hristos, un entuziasm harismatic pur sentimental, lipsit de filiaţie şi de interes pentru cunoaşterea mistică a lui Dumnezeu cel în Treime. Fiul vrea să ne bucure dăruindu-ne pe Duhul, şi Duhul imprimă în noi pe Fiul. Aceasta e urmarea faptului că Duhul e «în Fiul». Fiind ridicaţi în Duhul, sîntem uniţi în El cu Fiul în dragostea faţă de Tatăl, avînd lucrătoare în noi iubirea Tatălui faţă de Fiul. Totul e spre înfierea noastră.

L-au primit pe El, le-a dat lor puterea să se facă fii ai lui Dumnezeu» (Ioan, 1, 12).

Apoi Tatăl, cum a spus Pavel, fiind singur înţelept, Fiul este Înţelepciunea Lui. Căci «Hristos este Puterea şi Înţelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24). Iar Fiul fiind Înţelepciunea, noi luînd Duhul Înţelepciunii, avem pe Fiul şi întru El ne facem înţelepţi. Căci aşa s-a şi scris în psalm: «Domnul dezleagă pe cei împiedicaţi, Domnul înţelepţeşte pe cei orbi» (Ps. 145, 7). Şi fiindu-ne dat nouă (căci Domnul a zis: «Luaţi Duh Sfînt» (Ioan, 20, 22), Dumnezeu este în noi. Căci aşa a spus Ioan: «De ne iubim unii pe alţii, Dumnezeu rămîne în noi. În aceasta cunoaştem că rămînem în El şi El în noi, că din Duhul Lui ne-a dat nouă» (I Ioan, 4, 12–13)[49]. Iar Dumnezeu fiind în noi, şi Fiul este în noi. Căci Fiul însuşi a zis: «Vom veni, Eu şi Tatăl, şi ne vom face locaş în el» (Ioan, 14, 23). Apoi Fiul fiind viaţa («căci Eu, zice, sînt Viaţa», ibid. 6), se spune şi de noi că sîntem făcuţi vii în Duhul. Pentru că zice: «Cel ce L-a sculat pe Hristos Iisus din morţi va face vii şi trupurile voastre cele muritoare, prin Duhul Lui care locuieşte în noi» (Rom., 8, 11). Iar fiind noi făcuţi vii în Duhul, Însuşi Hristos se zice că locuieşte în noi[50]. Căci «în Hristos, zice, m-am răstignit şi nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăieşte în mine» (Gal., 10, 19–20). Şi iarăşi, precum Hristos a zis că făcea lucrurile pe care le făcea Tatăl (căci zice: «Tatăl Meu care rămîne în Mine, El face lucrurile; credeţi Mie că Eu sînt întru Tatăl şi Tatăl întru Mine, iar de nu, credeţi Mie pentru lucrurile înseşi» Ioan, 14, 10–12), aşa cele ce le făcea Pavel întru puterea Duhului, spunea că sînt faptele lui Hristos. «Căci nu îndrăznesc, zicea, să grăiesc ceva din cele ce nu le-a lucrat Hristos prin Mine spre ascultarea neamurilor în cuvînt şi faptă, întru puterea semnelor şi a minunilor, întru puterea Duhului Sfînt» (Rom., 15, 18–19).

XX

Aceasta fiind unitatea în Sfînta Treime, cine ar putea despărţi pe Fiul de Tatăl şi pe Duhul, de Fiul, sau de Tatăl însuşi? Sau cine ar fi atît de

---

49. Dumnezeu ne iubeşte pentru că ne dă Duhul Lui, Care Se odihneşte ca iubire peste Fiul, odihnindu-ne şi pe noi în Fiul. Tatăl ne iubeşte pentru că iubeşte pe Fiul şi ne dă Duhul Fiului, întărind în noi Duhul de fii. Dumnezeu este în noi prin Duhul, aşa cum Tatăl este în Fiul prin Duhul. Duhul este suflarea lui Dumnezeu, este atenţia Lui; este atenţia Tatălui spre Fiul şi odată cu aceasta spre noi. E atenţie şi odihnă. Nu te odihneşti decît în celălalt pe care-l iubeşti. Odihnindu-Se Tatăl în Fiul prin Duhul, Se odihneşte şi în noi. Dar ne face şi pe noi să ne odihnim în El prin duhul, împreună cu Fiul. Odihna o găseşti în altul cînd ai dragoste faţă de el. Dar nu te odihneşti deplin în celălalt, dacă nu te bucuri de el împreună cu altul. Al treilea te asigură deplin că celălalt te poate odihni. Te odihneşti deplin în celălalt cînd te bucuri împreună cu altul de El prin iubire.

50. Nu înviem şi nu sîntem vii decît în Duhul, precum şi Hristos ca om a înviat în Duhul. Căci prin Duhul S-a odihnit Tatăl, izvorul vieţii, în Fiul şi Se odihneşte şi în noi. Prin Duhul sîntem îndreptaţi spre Tatăl împreună cu Fiul.

îndrăzneţ ca să spună că Treimea este neasemenea şi de o fire străină în Ea însăşi, sau că Fiul e de o altă fiinţă decît Tatăl, sau că Duhul e străin de Fiul? Iar dacă ar încerca cineva să întrebe cum sînt acestea: cum Duhul fiind în noi, se spune că Fiul este în noi, iar că Fiul fiind în noi, se spune că Tatăl este în noi, sau cum fiind peste tot Treime, Treimea e înţeleasă în Unul, sau cum Unul fiind în noi, se zice că Treimea este în noi, – să despartă întîi strălucirea de lumină, sau înţelepciunea de înţelept, sau să spună cum sînt acestea. Iar dacă nu poate aceasta, cu atît mai mult e o îndrăzneală a celor nebuni să iscodească acestea despre Dumnezeu. Căci dumnezeirea nu se predă, cum s-a spus, prin dovedirea raţionamentelor, ci prin credinţă şi prin cugetare binecredincioasă unită cu evlavia. Căci dacă şi cele despre crucea mîntuitoare nu le-a propovăduit Pavel «întru înţelepciunea cuvintelor, ci întru dovedirea Duhului şi a puterii» (I Cor., 1, 17; 2, 4), şi el «a auzit în rai cuvinte de negrăit, pe care nu este îngăduit omului să le grăiască» (II Cor., 12, 1), cum poate grăi cineva despre Sfînta Treime?

Totuşi această nepricepere o poate cineva vindeca mai întîi prin credinţă, apoi şi prin cele spuse înainte, adică prin chipul şi strălucirea şi izvorul şi ipostasul (substanţa) şi pilda[51]. Căci precum Fiul este în Duhul ca în propriul chip, aşa şi Tatăl, în Fiul[52]. De fapt Scriptura voind să vindece neputinţa înţelegerii acestora prin raţionamente şi să ne ajute să le înţelegem prin pilde, ne-a dat aceste exemple, ca să putem grăi împotriva necredinţei celor îndrăzneţi, în mod mai simplu şi fără primejdie şi să înţelegem în chip nevinovat şi să credem că una este sfinţirea cea săvîrşită din Tatăl prin Fiul în Duhul Sfînt. Căci precum Fiul este Unul Născut, aşa şi Duhul dat şi trimis de Fiul este şi El unul şi nu multe, nici unul din multe, ci singur El este Duhul[53]. Pentru că Unul fiind Fiul, sau Cuvîntul cel viu, Una trebuie să fie desăvîrşita şi deplina lucrare sfinţitoare şi luminătoare şi vie a Lui şi darul[54] de care se spune că purcede din Tatăl,

51. Pe de o parte, cele dumnezeieşti, şi cu deosebire Sfînta Treime şi mîntuirea prin cruce, sînt mai presus de înţelegere, pe de alta sînt accesibile unei înţelegeri a inimii capabile de credinţă şi prin folosirea unor imagini din lume, în care ele şi-au imprimat urmele. Credinţa sau inima trăitoare a legăturii cu Dumnezeu îşi dă seama mai mult decît speculaţia care schematizează, care se depărtează de viaţă, că Dumnezeu, originea vieţii, nu poate fi decît iubitor, iar ca atare un Tată, un Fiu şi un Duh prin care Se odihneşte Tatăl în Fiul; şi că fără suferinţă nu poţi depăşi egoismul propriu, deci nu te poţi mîntui intrînd în viaţă şi nu poţi ajuta nici la mîntuirea altora.

52. Dar Fiul Se reflectă în Duhul ca în chipul Său, ca Fiu, nu cum Se reflectă Tatăl în Fiul ca Tată. Duhul nu e chip al Fiului ca al celui ce L-ar naşte, sau din care ar iradia, cum e Fiul chip al Tatălui, ca al Celui ce e născut din Tatăl. În Duhul trăim pe Fiul ca Fiu sau ca chip al Tatălui, ca pe Cel ce-L primeşte pe Duhul din Tatăl şi e întors ca Fiu spre Tatăl.

53. Duhul fiind Cel prin care ne desăvîrşim, El este Cel prin care ne sfinţim. Căci desăvîrşirea e una cu sfinţirea. Iar aceasta înseamnă a fi plini de Dumnezeu. În sfinţire sîntem ridicaţi peste dezbinările noastre; peste patimi, peste tot ce ne robeşte. De aceea în Duhul sîntem liberi şi puternici spiritual. Şi ne sfinţeşte prin unirea între noi, întrucît este Unul.

54. Am spus mai înainte că Duhul e atenţia Tatălui către Fiul şi mărturia Lui personificată către Fiul despre dragostea Sa către El şi odihna Lui în Fiul. Dar aceasta este o atenţie

pentru că străluceşte[55] şi se trimite şi se dă de la Fiul cel mărturisit din Tatăl. Neîndoielnic Fiul e trimis de Tatăl. Căci zice: «Aşa a iubit Dumnezeu lumea, că şi pe Unul Născut Fiul Său L-a trimis» (Ioan, 3, 16). Iar Fiul Îl trimite pe Duhul[56]. Căci zice: «de voi pleca Eu, voi trimite pe Mîngîietorul» (Ioan, 16, 7). Şi Fiul slăveşte pe Tatăl, zicînd: «Părinte Eu Te-am preamărit» (Ioan, 17, 4). Iar Duhul slăveşte pe Fiul[57]. «Căci Acela, zice, pe Mine Mă va slăvi» (Ioan, 16, 14), «Cîte Le-am auzit de la Tatăl, acelea le şi grăiesc în lume» (Ioan, 8, 26). Iar Duhul le ia din Fiul. «Căci din al Meu va lua şi va vesti vouă» (Ioan, 16, 14)[57a]. Şi Fiul a venit în numele Tatălui. «Iar Duhul Sfînt – zice Fiul – e Cel pe Care-L va trimite Tatăl întru numele Meu» (Ioan, 14, 26).

XXI

Iar Duhul avînd aceeaşi fire şi aceeaşi poziţie faţă de Fiul, pe care o are Fiul faţă de Tatăl, cum oare cel ce-L numeşte pe Acesta creatură nu va cugeta în mod necesar aceleaşi şi despre Fiul?[58] Căci dacă Duhul Fiului este creatură, e firesc ca ei să spună că şi Cuvîntul Tatălui este creatură. Aceasta nălucindu-şi-le arienii au căzut în iudaismul lui Caiafa. Iar dacă cei ce spun aceasta despre Duhul, nu-şi însuşesc cele ale lui Arie, să oco-

activă, mărturia unui ipostas, şi numai Persoana e capabilă de lucrare. În forma aceasta lucrătoare, ipostatică, se manifestă atenţia Tatălui şi mărturia dragostei Lui şi faţă de noi, dar nu ca spre unii ce am fi în afara Fiului, ci adunaţi în Fiul. Duhul presupune totdeauna pe doi. Dacă Fiul e conştiinţa ipostasiată a Tatălui de Sine, dacă Tatăl e cu Fiul într-un dialog interior, sau într-o convorbire a Sa cu Chipul Său, în Duhul se depăşeşte această convorbire între doi, fără a se desfiinţa, ci se desăvîrşeşte ca iubire prin care Unul cere şi Altuia să fie martor al iubirii Sale faţă de Celălalt şi să Se bucure de iubirea Sa faţă de Acela.

55. Expresia «strălucirea» Duhului din Fiul a folosit-o în sec. XII patriarhul Grigorie Cipriotul. Duhul străluceşte din Fiul, dar nu purcede din El, pentru că nu trece dincolo de Fiul în provenirea Sa din Tatăl. Ci El Îşi primeşte existenţa din Tatăl ca iradiere a iubirii Tatălui spre Fiul. Cînd apar făpturile şi Fiul Se face om, această odihnă şi strălucire devine proprie şi umanităţii Lui şi celor ce se unesc cu El.

56. Repetăm: Fiul Îl trimite pe Duhul ca Fiu, nu ca Tată, adică imprimînd în ei simţirea de fii, ca Cel ce Îl are ca Fiu de la Tatăl, ca Cel ce îi adună pe oameni în Sine ca împreună fii, nemergînd prin Duhul dincolo de Sine, cum Tatăl nu Se îndreaptă, purcezînd pe Duhul, dincolo de Fiul.

57. Duhul slăveşte pe Fiul făcut om, arătîndu-ne că Hristos e Fiul Tatălui, făcut Fratele nostru. Hristos L-a preamărit pe Tatăl, arătînd-o aceasta prin îndumnezeirea Sa ca om, deci în ridicarea omului îm general la această înălţime. Oamenii Îl preamăresc pe Hristos, recunoscînd în El ca om pe Cel ce i-a mîntuit pe ei. Dar aceasta o fac ei prin Duhul.

57 a. Duhul ia ale Fiului ca să le dea celor pe care vrea Tatăl să-i facă fii. Deci Duhul ia de la Fiul ca de la Fiul, nu ca de la Tatăl, dar ia de la Fiul din voinţa Tatălui. De aceea nu se trimite Duhul făpturilor direct de către Tatăl, ci prin Fiul.

58. Are aceeaşi treaptă (θέσις) în raport cu Fiul, ca Fiul în raport cu Tatăl, în sensul că e de aceeaşi fiinţă necreată. Cum e Fiul egal în fiinţă cu Tatăl, aşa e şi Duhul egal şi unit în fiinţă cu Fiul, din care Îl avem noi. Apoi Duhul vine şi El din Tatăl ca şi Fiul.

lească şi cuvintele lui şi să-şi îndrepte necredinţa privitoare la Duhul. Căci precum Fiul, Cel ce este în Tatăl şi în Care e şi Tatăl, nu e creatură, ci e propriu fiinţei Tatălui (căci aceasta pretindeţi că o spuneţi şi voi), aşa şi pe Duhul cel aflător în Fiul, întru Care e şi Fiul[59], nu e îngăduit a-L socoti între creaturi, nici a-L diviza de Cuvîntul şi a face Treimea nedesăvîrşită[60].

Dar ajunge să respingem credinţa greşită a tropicilor, răsărită din neştiinţa lor prin explicarea spuselor proorocilor şi ale apostolilor, pe care răstălmăcindu-le aceia s-au amăgit pe ei înşişi. Să privim deci în ele înseşi cele spuse în dumnezeieştile Scripturi despre Duhul Sfînt şi să vedem din ele ca nişte oameni aşezaţi, dacă Duhul are ceva propriu creaturilor, sau e propriu lui Dumnezeu, ca fie să spunem că e creatură, fie altceva decît creaturile, fie că e propriu dumnezeirii Treimii şi Unul din Ea. Poate că se vor ruşina prin aceasta, aflînd cît de străine sînt spusele hulitoare născocite de ei în cuvintele dumnezeieşti.

XXII

Creaturile s-au făcut din cele ce nu sînt, avînd un început al facerii. Căci «la început a făcut Dumnezeu cerul şi pămîntul» şi toate cele din ele (Fac., 1, 1). Iar Duhul Sfînt se spune că e din Dumnezeu. «Căci nimeni, zice, nu cunoaşte cele ale omului decît duhul omului care este în el. Aşa şi ale lui Dumnezeu, nimeni nu le cunoaşte, decît Duhul lui Dumnezeu. Iar noi n-am luat duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu» (I Cor., 2, 11–12). Deci ce înrudire rezultă din cele spuse înainte între Duhul şi creaturi?

---

59. Există chiar la oameni o «interioritate reciprocă» (cum zice Madinier), sau o perihoreză, nu numai între mine şi tine, ci şi între mine şi tine pe de o parte şi altul pe de alta, sau între noi doi şi el. Dar aşa cum al treilea e nu numai cel aflat în altă relaţie cu mine şi cu tine decît cea directă între mine şi tine, ci şi cel permanent prezent spiritual între noi doi, această poziţie în mod exclusiv o are Duhul între Tatăl şi Fiul. Căci aşa cum în Dumnezeu, Tatăl e numai Tată şi Fiul numai Fiu, aşa Duhul e numai în acest rol nu şi în acela al vreunuia. El e în acest rol potenţa multiplului dintre oameni. La persoanele umane interioritatea reciprocă se repetă multiplu şi rolurile se schimbă, pe cînd la Persoanele divine e mereu aceeaşi şi de supremă deplinătate. Aceasta are ca temei o unicitate deosebit de accentuată a fiecăreia, cum nu e la oameni, căci unicitatea lor se întemeiază mai mult pe unicitatea cu totul accentuată a Persoanelor divine. Tatăl e numai Tată, Fiul numai Fiu, Duhul Sfînt numai Duh Sfînt. De aceea fără unicitatea Persoanelor divine greu s-ar explica unicitatea persoanelor umane. Deosebirea între felul cum e interior Duhul Fiului, faţă de felul cum e interior Tatăl Fiului, prin Duhul, e că Tatăl o înfăptuieşte aducînd Fiului mărturia Duhului, ca o manifestare accentuată a iubirii paterne, în Fiul intensificîndu-se, chiar prin această prezenţă a Duhului în Sine ca martor al iubirii paterne, simţirea Sa filială. De aceea numai iradiind în oameni Duhul din Fiul se produce simţirea lor filială accentuată faţă de Tatăl. Pe cît de mare e unicitatea Persoanelor divine, pe atît de mare e unitatea între Ele. Acestea două se ţin în cumpănă. Şi prin ele se menţine unicitatea şi comuniunea între persoanele umane în Dumnezeu.

60. O Treime de Persoane neegale în fiinţă (în fiinţa necreată) e o Treime nedesăvîrşit unită, deci o Treime nedesăvîrşită. Numai unitatea de fiinţă face Treimea desăvîrşită, în primul rînd în iubire. Căci o Treime nedesăvîrşită nu are nici o iubire desăvîrşită.

Creaturile nu erau. Iar Dumnezeu este Cel ce este, din Care este şi Duhul. Iar Cel ce este din Dumnezeu nu e din ceea ce nu este, nici creatură, ca să nu se socotească şi cel din care este Duhul, că e creatură. Căci cine ar putea suporta pe astfel de nebuni, care spun şi ei în inima lor că nu este Dumnezeu (Ps. 13, 4)? Şi dacă, precum nimeni nu cunoaşte cele ale omului decît duhul cel din el, şi nici cele ale lui Dumnezeu, decît Duhul cel din El, cum n-ar fi contrar credinţei a numi creatură pe Cel aflător în Dumnezeu, Care cercetează şi adîncurile lui Dumnezeu? Unul ca acesta va fi silit ca urmare să spună că duhul omului e din afara omului, iar Cuvîntul aflător în Tatăl este creatură[61].

Şi iarăşi Duhul este şi Se numeşte Duh al sfinţeniei şi al înnoirii. Căci scrie Pavel: «Celui rînduit Fiu al lui Dumnezeu în putere după Duhul sfinţeniei prin învierea din morţi a lui Iisus Hristos, Domnul nostru» (Rom., 1, 4)[62]. Şi iarăşi zice: «Dar v-a sfinţit, dar v-a îndreptăţit în numele lui Hristos şi în Duhul Dumnezeului nostru» (I Cor., 6, 11). E ceea ce zice, scriind şi către Tit: «Căci s-a arătat bunătatea şi iubirea de oameni a Mîntuitorului nostru Dumnezeu, nu din faptele pe care le-am săvîrşit noi întru dreptate, ci prin mila Lui care ne-a mîntuit pe noi prin baia naşterii din nou şi a înnoirii Duhului Sfînt, pe care L-a vărsat peste noi cu îmbelşugare prin Iisus Hristos Mîntuitorul nostru, ca îndreptăţiţi prin harul Lui să ne facem moştenitori prin nădejde ai vieţii veşnice» (Tit, 3, 4). Iar creaturile sînt sfinţite şi înnoite[63]. «Trimite-vei Duhul Tău şi se vor zidi şi vei înnoi faţa pămîntului» (Ps. 103, 30). Căci zice Pavel iarăşi: «Căci e cu neputinţă ca cei odată luminaţi, care au gustat din darul ceresc şi s-au făcut părtaşi ai Duhului Sfînt...» (Evr., 6, 4).

61. Dacă Duhul cunoscător al adîncurilor lui Dumnezeu e în afară de Dumnezeu, atunci creatura rămîne definitiv afară de Dumnezeu. De fapt această idee implică în ea panteismul, sau confuzia între Creator şi creatură. Că lumea nu are calităţi divine, o arată limitările ei şi incapacitatea ei de a răspunde tuturor trebuinţelor noastre. În Duhul primim plenitudinea divină, dar simţim că aceasta nu ne vine din lume.

62. Duhul Sfînt Îşi arată puterea mai ales în învierea lui Hristos şi în viaţa veşnică a trupului înviat. Căci dacă înaintarea fatală spre moarte este semnul celei mai extreme robii, învierea şi viaţa fără de moarte este semnul libertăţii depline a purtătorului de trup. Iar de această libertate nu se poate împărtăşi umanul creat decît în Dumnezeu şi nu o poate avea omul decît prin Duhul dat de Dumnezeu. Dar libertatea deplină şi adevărată e una cu sfinţenia. Dacă patimile sînt semnul robiei egoiste, numai în sfinţenie e dată libertatea de robia egoismului atît de supus forţelor impersonale. Sfinţenia este nu o stare de izolare, ci de iubire sau de comuniune. Iar comuniunea desăvîrşită e în Treimea Persoanelor supreme şi omul nu o poate avea decît în legătură cu Ea prin Duhul, căci Ea e desăvîrşirea comuniunii.

63. Creaturile nu au puterea de a se sfinţi şi înnoi prin ele pentru o viaţă liberă de patimi, ci aceasta le vine numai de la Dumnezeu în Duhul, Care aduce comuniunea desăvîrşită a Treimii în oameni. În sfinţenie creaturile trăiesc o transcendere a insuficienţelor cărora sînt supuse din partea lumii şi a fiinţei lor limitate. Ea se trăieşte în mod intensiv în Duhul ca mărturia dragostei Tatălui suprem şi a Fiului suprem. Numai Duhul ca mărturie prin putere a iubirii Sfintei Treimi faţă de noi ne scoate de sub robia păcatelor egoismului şi a unor legi ce sînt socotite legi ale firii, dar care ne duc prin corupere la moarte. Numai Treimea ca structură a iubirii supreme şi desăvîrşite ne poate elibera de legile egoismului şi deci sfinţi.

XXIII

Deci Cel care nu se sfinţeşte de către altul, nici nu se face părtaş de sfinţenie, ci e cel care se dă el însuşi spre împărtăşire şi în care se sfinţesc toate făpturile, cum ar fi una din toate, aparţinînd celor ce se împărtăşesc de El?[64] Cei ce o spun aceasta ar trebui să spună că şi Fiul, prin Care toate s-au făcut, este unul din toate[64a].

Duhul mai este numit Cel de-viaţă-făcător. «Căci Cel ce L-a sculat zice, pe Iisus Hristos din morţi va face vii şi trupurile voastre muritoare prin Duhul Lui, Care locuieşte întru voi» (Rom. 8, 11)[65]. Pentru că Domnul este însăşi viaţa şi «Începătorul vieţii», cum a spus Petru (Fapte 3, 15)[66]. E ceea ce a spus şi Domnul însuşi: «Apa pe care Eu voi da se va face în el izvor dătător de apă spre viaţa veşnică. Dar aceasta a spus-o despre Duhul, pe Care aveau să-L primească cei ce vor crede în El» (Ioan, 7, 39)[67]. Iar făpturile, precum s-a zis, sînt făcute vii prin El. Însă Cel ce nu se împărtăşeşte de viaţă, ci se dă spre împărtăşire şi face vii făpturile, ce rudenie are cu cele create? Sau cum ar fi peste tot dintre creaturile care sînt făcute vii în El de către Cuvîntul?[68]

Duhul se mai numeşte ungere şi este pecete[69]. Căci Ioan scrie: «Şi ungerea pe care voi aţi luat-o de la El rămîne în voi. Şi nu aveţi nevoie ca

64. Precum Cuvîntul prin care toate s-au făcut nu e unul din toate, aşa nici Duhul de care se împărtăşesc toate, nu e unul din cele ce se împărtăşesc. Prin Cuvîntul toate se fac, iar de Duhul toate se împărtăşesc. Dar Cuvîntul şi Duhul nu lucrează separat nici în facerea, nici în sfinţirea de după aceea a făpturilor. Atît facerea cît şi sfinţirea lor e un act de dragoste al Treimii, nu o emanaţie a unei esenţe, sau un act al unui dumnezeu singuratic, lipsit de iubirea interioară. Totul se face prin bunăvoirea Tatălui, prin Fiul în Duhul care este în El. Dacă toate ar fi dintr-o esenţă impersonală, ea n-ar fi o comuniune iubitoare care poate sfinţi, ci ar fi supusă legii emanaţiei din care ies şi se pierd alte şi alte individuaţiuni.

64 a. Dacă Fiul sau Duhul ar fi unul din toate, atunci n-ar fi o deosebire de esenţă între Dumnezeu şi lume, n-ar mai fi un Dumnezeu atotputernic şi de la Sine. Şi existenţa ar rămîne în general inexplicabilă şi roaba unor legi ele însele inexplicabile în existenţa lor. Căci cine a făcut aceste legi? Totul ar rămîne în întuneric şi într-o fatalitate inexplicabilă. Aceasta nu acordă omului nici o valoare şi nici o putere. Numai în libertate se manifestă puterea creatoare originală a fiecărei persoane.

65. Duhul face viu trupul pe care îl scoate de sub legile ce duc spre moarte, prin iubirea care eliberează puterile spiritului cu care este unit.

66. Duhul e «Domnul de-viaţă-făcătorul». Domn cu adevărat nu e decît cel liber prin Sine de cea mai totală robie, care e necesitatea de a muri. Domnul adevărat este Acesta, Care are în Sine viaţa ce o dă şi celor ce se alipesc de El.

67. Duhul e Dumnezeu Cel ce Îşi arată viaţa mereu proaspătă şi înviorătoare asemenea unei ape săltătoare.

68. Duhul nu are nimic superior de care să Se împărtăşească, ci de El Se împărtăşesc toate, ca să Se facă asemenea Fiului îndreptat spre Tatăl. Treimea e de la Sine şi toate sînt de la Ea, nu primind fiinţa Ei, ci existenţa şi lucrarea desăvîrşitoare.

69. Duhul este numit «ungere», pentru că El e curgerea lui Dumnezeu în noi, care înmoaie egoismul nostru rigid şi ne pune în comunicare unii cu alţii. El se numeşte pecete, pentru că în El se termină facerea creaturilor de către Dumnezeu cel în Treime prin desăvîrşirea lor. Şi în Duhul se aşază şi sînt aduse toate la capăt, la odihna lor în Dumnezeu. În Duhul au siguranţa existenţei şi desăvîrşirea sau sfinţirea ei. Treimea e desăvîrşirea lui Dumnezeu şi din Ea vine desăvîrşirea făpturilor. Dar Treimea Se arată deplin în Duhul, în Cel de al treilea, Care purcezînd din Tatăl Se odihneşte în Fiul. De la Tatăl por-

să vă înveţe cineva pe voi. Căci ungerea Lui (Duhul Lui), vă învaţă pe voi despre toate» (I Ioan, 2, 27). Iar la Isaia s-a scris: «Duhul Domnului peste Mine, pentru care M-a uns pe Mine» (Isaia, 61, 1). Şi Pavel zice: «În care crezînd, aţi fost pecetluiţi spre ziua răscumpărării» (Efes., 1, 13). Iar făpturile se pecetluiesc şi se ung şi se învaţă în El. Dar dacă Duhul e ungere şi pecete în care Cuvîntul unge şi pecetluieşte toate, ce asemănare este între ungere şi pecete şi cele ce se ung şi se pecetluiesc? Deci şi de aci se vede că ea nu e una dintre toate[70]. Căci pecetea nu e dintre cele pecetluite, nici ungerea dintre cele unse. Ci aceasta este propriu Cuvîntului care unge şi pecetluieşte[70a]. Pentru că ungerea are în sine buna mireasmă a Celui ce unge. De aceea, despre cei ce se împărtăşesc de El se spune: «Sîntem buna mireasmă a lui Hristos» (II Cor., 2, 15). Iar pecetea are forma lui Hristos care pecetluieşte, şi de aceasta se împărtăşesc cei ce se pecetluiesc, luînd forma ei[71]. Căci zice Apostolul: «Copilaşii mei, pe care iarăşi vă nasc, pînă ce Hristos va lua chip în voi» (Gal., 4, 19)[72]. Pecetluiţi astfel, ne facem ca urmare, şi părtaşi ai dumnezeieştii firi, cum a spus Petru (II Petru, 1, 4). Aşa participă toată creatura la Cuvîntul în Duhul.

XXIV

Şi prin Duhul se spune că ne facem părtaşi de Dumnezeu. Căci zice: «Au nu ştiţi că sînteţi biserica lui Dumnezeu şi Duhul lui Dumnezeu locuieşte în voi? Iar de strică cineva biserica lui Dumnezeu strica-l-va pe el Dumnezeu. Căci biserica lui Dumnezeu este sfîntă. Şi aceasta sînteţi voi» (I Cor., 3, 16–17). Dar dacă Duhul Sfînt ar fi creatură, nu ar avea

---

neşte orice lucrare cu privire la creaturi, prin Fiul se face şi în Duhul primim pecetea existenţei. Dragostea porneşte de la Tatăl ca Duhul, se îndreaptă spre Fiul şi prin El spre toate făpturile, care de aceea se desăvîrşesc în Duhul. Căci desăvîrşirea dragostei între doi se adevereşte în odihna lor în Duhul comuniunii, sau în odihna celor doi prin Duhul în toate.

70. Fiul e cel ce unge şi pecetluieşte, iar Duhul e ungerea şi pecetea ca Persoană. În aceasta se arată unitatea Lor nedespărţită. Căci Fiul nu unge şi nu pecetluieşte cu o ungere şi cu o pecete exterioară Lui. În aceasta se arată interioritatea Lor reciprocă. Dacă Fiul ar unge şi ar pecetlui făpturile cu o ungere şi o pecete exterioară, ele ar rămîne străine de Dumnezeu. Deci Duhul nu e nici numai un obiect sau o materie cu care unge şi pecetluieşte Fiul, ci este şi El tot aşa de activ ca şi Cuvîntul în această ungere şi pecetluire. Duhul întipăreşte pe Fiul lucrător în făpturi, întrucît El însuşi, în care Fiul le pecetluieşte în Sine, e activ. Propriu-zis Fiul fixează creaturile în Sine, întrucît le fixează în Duhul Său, sau întrucît face să Se odihnească în ele Duhul Său, Care Se odihneşte în Fiul însuşi: Fiul vine în ele cu Cel ce Se odihneşte în El.

70 a. Cuvîntul unge cu dragostea Sa de Fiu, dar în această dragoste de Fiu e plin de dragostea Duhului faţă de Tatăl.

71. Hristos ne pecetluieşte cu chipul Lui propriu. Dar acest chip e întreţinut în El de Duhul Tatălui. Precum Fiul e chipul Tatălui, aşa Duhul e forma Fiului. Dar forma Fiului e cea de Fiu, nu de Tată; e cea care primeşte pe Duhul de la Tatăl ca asigurare a calităţii Sale de Fiu, ca să ne dea şi nouă pecetea de fii ai Tatălui.

72. Persoana lui Pavel luase forma lui Hristos. De aceea întipărindu-se pe sine în cei cărora se comunica, întipărea şi în ei forma lui Hristos, făcîndu-i făpturi noi. Dar aceasta se săvîrşea cu multă stăruinţă prin îndelungata comunicare a Duhului Fiului.

vreunul din noi în El participare (μετουσία) la Dumnezeu[73]. Dacă ne-am uni cu Dumnezeu prin creatură, am rămîne străini de firea Lui, ca unii ce n-am participa prin nimic la firea lui Dumnezeu. Dar acum, deoarece ni se spune că sîntem părtaşi de Hristos şi părtaşi de Dumnezeu, se arată că ungerea şi pecetea din noi nu ţine de firea celor create, ci de a Fiului, care ne uneşte prin Duhul aflător în El cu Tatăl[74]. Aceasta a scris-o Ioan, învăţîndu-ne, precum s-a zis în cele dinainte: «Întru aceasta cunoaştem că rămînem în Dumnezeu şi El în noi, că ne-a dat nouă din Duhul Său» (I Ioan, 4, 13). Iar dacă prin împărtăşire de Duhul ne facem părtaşi ai dumnezeieştii firi, ar fi nebun cel ce ar zice că Duhul e de fire creată şi nu de firea lui Dumnezeu. Căci prin El se şi îndumnezeiesc cei în care Se află. Iar de se îndumnezeiesc, e neîndoielnic că firea Lui este a lui Dumnezeu[75].

Încă şi mai vădit se cîntă, spre desfiinţarea acestei erezii, în Ps. 103, precum am spus înainte: «Lua-vei Duhul Tău de la ele şi Toate vor pieri şi în ţărînă se vor întoarce. Trimite-vei Duhul Tău şi se vor zidi şi vei înnoi faţa pămîntului» (Ps. 103, 29–30). Iar Pavel scrie lui Tit: «Prin baia naşterii din nou şi a înnoirii Duhului, pe Care L-a vărsat cu îmbelşugare peste noi prin Iisus Hristos» (Tit, 3, 5). Iar dacă Tatăl creează şi înnoieşte toate prin Cuvîntul în Duhul, ce asemănare sau înrudire este între Cel ce creează şi creaturi? Sau cum ar fi, Cel în care se creează, creatură? Acestei grăiri necredincioase îi urmează şi hula împotriva Fiului. Astfel cei ce spun că Duhul este creatură, vor spune că şi Cuvîntul, prin Care se creează toate, este creatură. Căci Duhul se zice chip al Fiului[76]. «Căci pe

73. Numai în Duhul ne putem împărtăşi de Dumnezeu sau sîntem ridicaţi în transcendenţa Treimii din egoismul ce ne închide în noi. Duhul e Cel prin care Fiul ne adună în El, ne face fii desăvîrşiţi ai Tatălui, împreună cu Sine. Duhul ne adună în Fiul, făcîndu-ne şi pe noi fii, fiind Duh al Fiului. În Duhul are loc taina depăşirii despărţirii între creatură şi Creator. Aceasta pentru că chiar în calitatea noastră de creaturi, avem ca temelie pe Dumnezeu. Prin Duhul se trezeşte în noi din nou calitatea de fii şi sporeşte. Nu mai sîntem numai creaturi, sau slăbiţi prin păcat în calitatea de fii.

74. Duhul e «în El», zice sfîntul Atanasie, nu «din El». Numai pentru că e «în El», fiind noi ridicaţi în Duhul sîntem ridicaţi la starea de fii ai Tatălui. Altfel am rămîne neînfiaţi de Dumnezeu şi neînfrăţiţi cu Fiul şi între noi. Teologia occidentală a abstractizat pe Dumnezeu cu care ne punem în legătură prin Fiul. Nu devenim, după ea, prin Duhul fii ai Tatălui, pentru că nu sîntem primiţi în Fiul şi înfrăţiţi cu El, deci fii ai Tatălui. Rămînem undeva în afara relaţiei dintre Tatăl şi Fiul.

75. Nu ne-am îndumnezei dacă Duhul de care ne împărtăşim n-ar fi de fiinţă dumnezeiască, ci de fire creată. Totuşi participarea la firea dumnezeiască, care nu e una cu naşterea noastră din Tatăl, şi care e proprie Fiului, sau cu purcederea din El, care e proprie Duhului, e o mare taină. E o participare care nu anulează aducerea noastră la existenţă din nimic, fiind creaturi. Sîntem creaturi, dar ne împărtăşim de puterea dumnezeiască prin faptul că sîntem creaţi de Dumnezeu, susţinuţi de El şi îndumnezeiţi. Dacă ni s-ar anula calitatea de creaturi, Dumnezeu n-ar mai fi Domn al nostru, deosebit de noi. Trebuie să rămînem creaturi ca El să fie Domn şi liber prin Sine şi noi să ne putem împărtăşi de libertatea şi de iubirea Lui.

76. Aceasta nu înseamnă că şi Duhul e Fiu al Tatălui, cum e Fiul chip al Tatălui, ca născut din Tatăl. Duhul reflectă pe Fiul ca Fiu. Fiul reflectînd pe Tatăl este totuşi Fiu şi nu

cei pe care mai înainte i-a ştiut, mai înainte i-a şi rînduit să fie asemenea chipului Fiului Său» (Rom., 8, 29). Deci dacă şi după ei Fiul e mărturisit ca nefiind creatură, nu va fi creatură nici chipul Lui. Căci precum este chipul, aşa trebuie să fie şi Cel al cărui chip este. De aceea în mod cuvenit se mărturiseşte şi Cuvîntul ca nefiind creatură, odată ce e chipul Tatălui[77]. Dar cei ce numără pe Duhul între creaturi, Îl vor număra şi pe Fiul între acestea, hulind odată cu aceasta şi pe Tatăl pentru hula îndreptată spre chipul Lui.

XXV

Deci Duhul este altceva decît creaturile. S-a dovedit că e mai degrabă propriu Fiului şi că nu e străin de Dumnezeu. Chiar şi acea sfătoasă întrebare a lor: «Dacă Duhul este din Dumnezeu, pentru ce nu Se numeşte şi El Fiu?», s-a dovedit încă prin cele dinainte, cutezătoare şi îndrăzneaţă, dar se dovedeşte nu mai puţin şi acum. Căci deşi nu s-a numit în Scripturi Fiu, ci Duh al lui Dumnezeu, s-a spus că e în Dumnezeu însuşi şi din Dumnezeu însuşi precum a spus Apostolul (I Cor., 2, 12). Iar dacă Fiul, fiindcă e din Tatăl, este propriu fiinţei Lui, în mod necesar şi Duhul, odată ce se spune că e din Dumnezeu, este propriu după fiinţă al Fiului. Şi fără îndoială, pentru că Domnul este Fiu, Duhul însuşi a fost numit Duhul înfierii[78]. Şi iarăşi Fiul fiind Înţelepciunea şi Adevărul, s-a scris de Duhul că e Duhul Înţelepciunii (Isaia, 11, 2) şi al Adevărului (Ioan, 15, 26)[79]. Şi iarăşi Fiul este Puterea lui Dumnezeu (I Cor., 3, 24) şi Domnul slavei (I Cor., 2, 8), iar Duhul Se numeşte Duhul Puterii şi Duhul slavei.

Tată, deci şi Duhul reflectînd pe Fiul, nu e Fiu, pentru că nu reflectă pe Fiul ca devenit pentru El Tată. Ci face pe Fiul arătat în calitatea Lui de Fiu exclusiv, care nu naşte.

77. Omul e însă numai «după chipul», adică asemenea Fiului, Care e chipul Tatălui. Însă Duhul e Cel ce ne face după chipul (asemenea Fiului), întrucît El poartă în Sine chipul (pe Fiul).

78. Duhul nu e Fiu al Fiului, cum e Fiul chip al Tatălui, pentru că nu Se naşte din Fiul, cum Se naşte Fiul din Tatăl. Dar e Duhul înfierii, pentru că nenăscîndu-Se din Fiul, dar fiind în Fiul şi lăsîndu-L pe Acesta Fiu şi nefăcîndu-L Tată al Său, ne face şi pe noi fii, ca Cel ce Se întipăreşte în noi ca chipul Fiului. El e chip al Fiului în alt sens, anume ca Cel ce Îl reflectă pe Fiul ca Fiu, din strînsa unire cu El. El ne face de aceea pe noi asemenea Fiului, lăsîndu-L pe Fiul Fiu şi reflectîndu-L ca atare, fără să Se nască şi fără să purceadă din Fiul. El este chipul Fiului, dar nu are această calitate întrucît ar avea originea în Fiul, ci întrucît Tatăl, purcezîndu-L ca Tată al Fiului, Îl uneşte cu Fiul, sau Îl face să Se odihnească în Fiul şi să reflecte pe Fiul, sau să confirme pe Fiul în calitatea Lui de Fiu, iubind această calitate a Lui. În mod deosebit Duhul e ipostasul-suflu, însă un suflu în care se reflectă trăsăturile Fiului, care accentuează aceste trăsături, rămînînd totuşi deosebit ca ipostas de Fiul.

79. Tatăl Se revelează Sieşi născînd pe Fiul. Dar ca Tată Îl face şi pe Fiul să Se reveleze Sieşi prin faptul că revarsă lumina Sa peste Fiul. Tatăl Îşi arată calitatea de Tată născînd pe Fiul ca chip al Său. Dar Îl face şi pe Fiul să-Şi arate calitatea de Fiu. Dar mărturiseşte această calitate Tatălui şi prin Duhul. În acest sens Duhul e chipul Tatălui, sau modul de arătare accentuată către Tatăl a Fiului ca Înţelepciune şi Strălucire a Tatălui. În conştiinţa de sine, chiar omul face ca şi conştiinţa să-i vorbească, nu numai el să vorbească conştiinţei. Dar îşi hrăneşte dialogul cu ea şi prin alţii.

Astfel grăieşte Scriptura despre fiecare. Aşa Pavel scrie către Corinteni: «De L-ar fi cunoscut, nu L-ar fi răstignit pe Domnul slavei» (ibid.). Iar în alt loc, despre Duhul: «Căci n-aţi luat iarăşi duh de robie, spre frică, ci aţi luat Duhul înfierii[80]» (Rom. 8, 15). Şi iarăşi: «A trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, care strigă: Ava Părinte» (Gal., 4, 6). Iar Petru a scris: «De veţi fi osîndiţi pentru numele lui Hristos, fericiţi veţi fi. Căci Duhul slavei şi al puterii odihneşte peste voi» (I Petru, 4, 18)[81]. Iar Domnul a spus că Duhul este Duhul adevărului şi Mîngîietorul (Ioan, 14, 16). Din aceasta se arată că Treimea este desăvîrşită în El[82]. Şi în El Cuvîntul slăveşte creatura şi, îndumnezeind-o şi înfiind-o o aduce Tatălui[83]. Iar Cel ce uneşte creaţiunea cu Cuvîntul nu este dintre creaturi[84]. Şi Cel ce înfiază creaţiunea nu e străin de Fiul. Căci în acest caz ar trebui să se caute alt duh ca şi acesta să se unească prin acela cu Cuvîntul[85]. Dar aceasta e absurd. Deci nu e Duhul dintre cele create, ci e propriu dumnezeirii Tatălui. Întru El Cuvîntul îndumnezeieşte cele create. Dar Cel întru care se îndumnezeieşte creaţia nu e în afară de dumnezeirea Tatălui[85a].

80. Ca Duh de Fiu, Duhul ne dă curaj de fii în faţa Tatălui. Nu ne mai temem de moarte, sau de cei ce ne pot omorî.

81. Duhul puterii şi al slavei de Fiu odihneşte şi peste noi, ca peste Fiul, fiind împreună fii. Tatăl ne slăveşte prin Duhul ca pe Fiul Său şi ne dă putere din puterea Fiului.

82. Nu în sensul că în Duhul desăvîrşeşte Treimea, ci în sensul că, numai fiind pe lîngă Tatăl şi Fiul şi Duhul, Treimea e desăvîrşită. Desăvîrşirea stă în Trei, nu în doi. Viaţa plenară stă în Trei. Relaţia cu al doilea cere pe al Treilea. Al Treilea întăreşte şi dragostea între Cei doi. Eu nu sînt gol în relaţia cu tine, ci mă bucur cu un altul de tine. Şi tu la fel. În tine văd pe al treilea care te îndeamnă la iubire. Al doilea îl aduce cu sine pe al treilea.

83. Prin Duhul din El Fiul aduce creaţiunea la unirea cu El şi deci o pune în legătură cu Tatăl. Căci prin Duhul, Îşi imprimă chipul filial în ea, îndumnezeind-o şi înfiind-o pe seama Tatălui.

84. Cel ce imprimă chipul şi prezenţa Fiului dumnezeiesc în creatură, nu poate fi El însuşi creatură. Numai Duhul de o fiinţă cu Fiul ne poate ridica la stare de înfiere, pentru că este Duhul Fiului. Iar înfierea pentru Tatăl este suprema înălţare a omului, care sporeşte în ea la infinit. Dar Duhul nu imprimă în noi chipul Fiului numai ca Fiu, ci şi ca Cuvînt sau ca Raţiune şi ca Adevăr. Căci în Dumnezeu însuşi Duhul Tatălui ce Se odihneşte peste Fiul nu ţine în faţa Tatălui în plină lumină pe Fiul numai ca Fiu, ci şi ca Cuvînt, ca Raţiune revelată a Tatălui, ca Adevăr revelat şi exprimat în Treime. În această calitate ne pune şi nouă Duhul în lumină pe Fiul. Cunoaştem în Duhul pe Fiul ca Adevăr descoperit. Dar Duhul e şi prin aceasta Mîngîietorul nostru, căci El vădeşte conştiinţei noastre calitatea noastră de fii ai Tatălui, umplîndu-ne de nădejdea vieţii veşnice. Prin Duhul ştim de valoarea noastră, de sensul existenţei noastre, ştim că nu sîntem produsele trecătoare ale unei naturi inconştiente.

85. Un Duh creat ar trebui să se unească prin alt duh cu Cuvîntul şi aşa la infinit, fără a ajunge la adevărata unire cu Dumnezeu, ci rămînînd şi aceste duhuri şi noi înşine în creaţia în continuă facere şi desfacere.

85 a. Îndumnezeirea ridică făptura de sub orice robie în libertatea desăvîrşită care nu poate exista decît în relaţia iubirii preacurate. De aceea îndumnezeirea nu poate însemna decît introducerea omului în relaţia comuniunii supreme a Treimii. În perihoreza Treimii e atrasă creaţiunea umană, întărindu-se în ea perihoreza între persoanele umane. Astfel devin şi oamenii interiori relaţiilor treimice şi unii altora, uniţi în mişcarea iubitoare a unora în alţii asemenea persoanelor dumnezeieşti şi în interiorul mişcării Acelora.

XXVI

Că Duhul este mai presus de creaţie şi altul decît firea celor create şi propriu dumnezeirii se poate vedea şi din aceasta: Duhul Sfînt este neschimbat şi inalterabil. Căci se zice: «Duhul Sfînt va scăpa de înţelepciunea vicleană şi se va împotrivi gîndurilor neînţelepte» (Înţ. Sol., 1, 5). Şi Petru zice: «În nestricăciunea Duhului blînd şi liniştit» (I Petru, 3, 1). Şi iarăşi în Înţelepciune se zice: «Duhul Tău nestricăcios este în toate» (Înţ. Sol., 12, 1). Şi dacă «nimeni nu cunoaşte cele ale lui Dumnezeu decît Duhul lui Dumnezeu care este în El» (I Cor., 2, 11), iar «la Dumnezeu nu este, cum a spus Iacov, schimbare şi umbră de mutare» (Iacov, 1, 17), Duhul Sfînt care e în Dumnezeu, va fi pe drept cuvînt neschimbabil, incoruptibil şi inalterabil. Iar firea celor făcute şi create este schimbătoare, ca una ce e în afara fiinţei lui Dumnezeu şi a luat existenţa din cele ce nu sînt[86]. «Căci tot omul e mincinos» (Ps. 115, 11). «Fiindcă toţi au păcătuit şi sînt lipsiţi de slava lui Dumnezeu» (Rom., 3, 23)[87]. Iar pe îngerii care nu şi-au păstrat starea lor de la început, ci şi-au părăsit locaşul lor propriu i-a păstrat sub întuneric spre judecata zilei celei mari, în lanţuri eterne (Iuda, 6)[87a]. Iar la Iov se zice: «În îngerii Lui nu se încrede, ci a cugetat împotriva îngerilor Lui cele rele» (Iov, 4, 18), iar stelele nu sînt curate înaintea Lui» (Iov, 25, 5). Dar şi Pavel scrie: «Nu ştiţi oare că vom judeca pe îngeri şi cu atît mai mult pe cele din lume?» (I Cor., 6, 3). Dar am auzit că şi diavolul care se afla în mijlocul heruvimilor şi a fost făcut ca o pecete a asemănării, a căzut din cer ca un fulger (Iez., 28, 12).

---

86. Duhul este inalterabil, pentru că e viaţa nesfîrşită, izvorîtoare din Sine. Faptul că e inalterabil nu înseamnă că nu e mereu viu. Tocmai pentru că e mereu viu, e inalterabil. Coruperea şi moartea apar unde încetează viaţa. Duhul e însă «de viaţă Făcător». El menţine în viaţă persoanele umane, nelăsîndu-le să înainteze prin corupere spre moarte, pentru că El însuşi este ca Făcător de viaţă, ca inepuizabil în viaţă, inalterabil. Iar aşa n-ar putea fi El dacă n-ar fi într-o comunicare fără sfîrşit a iubirii cu celelalte Persoane dumnezeieşti. Sînt bătrîni tineri, pentru că au în ei Duhul; şi tineri îmbătrîniţi, pentru că n-au în ei Duhul. Dar Duhul Sfînt menţine prin aceasta persoanele umane în unicitatea lor, sau le adînceşte această unicitate, făcînd pe fiecare să sporească veşnic în cunoaşterea, primirea vieţii dumnezeieşti în mod propriu, ca fii neuniformi, ca fii unici ai Tatălui, izvorul vieţii, cum e Fiul unic, putînd comunica fiecare viaţa primită continuu în modul propriu celorlalte persoane. Fiul ne susţine şi ne întăreşte şi ne desăvîrşeşte continuu din El însuşi filiaţia faţă de Tatăl.

87. Chiar în faptul că omul e mincinos şi păcătos, se arată că e stricăcios, sau se corupe. El vrea să-şi ascundă această stare prin autoamăgire şi minciună. Dar minciuna însăşi îl schimbă, îl corupe mereu.

87 a. Chiar o parte din îngeri s-au alterat, ieşind din comuniunea cu Dumnezeu, izvorul vieţii, ca locaş al libertăţii lor, ca stare de la început. Prin aceasta a ieşit din libertatea dragostei de Dumnezeu, căzînd în lanţurile robiei patimilor şi în întunericul lipsei de sens al unei astfel de existenţe, care nu înaintează în bogăţie spirituală. Se înţelege prin putinţa de schimbare a făpturilor, atît schimbarea morală, cît şi alterarea ontologică. Cea dintîi produce pe cea de a doua.

Dar dacă creaturile au o astfel de fire şi despre îngeri s-au scris astfel de lucruri, iar dacă Duhul este acelaşi şi neschimbător, şi aparţine neschimbării Fiului, păstrîndu-Şi pururea neschimbarea Sa, ce asemănare are Cel neschimbat cu cele schimbătoare? "" E vădit că El nu e creatură, nici de fiinţa îngerilor, odată ce aceia sînt schimbători, iar El este chipul Cuvîntului şi propriu Tatălui.

Şi iarăşi Duhul Domnului a umplut lumea. Căci aşa zice David în psalmi: «Unde voi pleca de la Duhul Tău?» (Ps. 138, 7). Şi iarăşi s-a scris: «Duhul Tău nestricăcios este în toate» (Înţ. Sol., 12, 1). Dar cele create sînt toate în locuri împărţite: «soarele şi luna şi stelele în tărie, norii în aer, pentru oameni stau graniţele între neamuri (Fapte, 17, 26). Şi îngerii se trimit spre slujiri. «Şi au venit îngerii să stea înaintea Domnului», cum s-a scris la Iov (1, 6); şi «a adormit Iacov, patriarhul, şi iată o scară sprijinită pe pămînt, al cărei vîrf ajungea la cer, şi îngerii lui Dumnezeu urcau şi coborau pe ea» (Fac., 28, 12).

Iar dacă Duhul toate le umple şi e de faţă în Cuvîntul în mijlocul tuturor[89], iar îngerii sînt în această privinţă mai mici şi unde se trimit acolo pleacă, e neîndoielnic că Duhul nu e dintre cele create, nici nu e înger, cum ziceţi voi, ci e mai presus de firea îngerilor.

XXVII

Şi din acestea iarăşi se vede că Duhul Sfînt, ca Cel care Se dă spre împărtăşire, nu Se împărtăşeşte El însuşi de cineva mai înalt (nu voi obosi să o spun aceasta). «Căci este cu neputinţă, zice, pentru cei ce s-au luminat odată şi au gustat darul şi s-au făcut părtaşi Duhului Sfînt şi au gustat Cuvîntul cel bun» (Evr., 6, 4). Iar îngerii şi celelalte făpturi sînt părtaşe ale Duhului. De aceea ele pot şi cădea de la Cel de care s-au împărtăşit. Iar Duhul e pururea acelaşi[90]. Căci nu e din cele ce se împărtăşesc de altul, ci toate se fac părtaşe de El. Iar dacă Duhul este pururea acelaşi şi împărtăşibil, iar făpturile sînt cele ce se împărtăşesc de El, Duhul Sfînt nu e nici înger, nici creatură în general, ci e propriu Cuvîntului, de la Care fiind dat, făpturile se împărtăşesc de El. Altfel, ar trebui ca ei să spună că e creatură şi Fiul, de Care ne împărtăşim toţi în Duhul.

Apoi Duhul Sfînt e Unul, iar creaturile multe. Căci îngerii sînt mii de mii şi zeci de mii de zeci de mii; iar luminătorii sînt mulţi; şi multe sînt Scaunele, Domniile, Cerurile şi Heruvimii şi Serafimii şi Arhanghelii. Şi

88. Cele schimbătoare au putinţa de a rămîne şi spori în viaţă prin legătura cu Dumnezeu, dar şi de a se schimba şi de a se altera ontologic, prin ieşirea din această legătură. Duhul nu are putinţa schimbării ontologice. Căci El e prin Sine de viaţă Făcător. El e neschimbat prin infinitatea vieţii Lui dumnezeieşti.

89. Duhul e în toate, fiind totodată în Cuvîntul. Nu e singur niciodată.

90. Căci El e prin Sine, deci infinit în fiinţa Sa.

simplu grăind, creaturile nu sînt una, ci toate sînt multe şi diferite. Iar dacă Duhul Sfînt e Unul, iar creaturile multe şi îngerii mulţi, ce asemănare este între Duhul şi cele create? Este vădit că Duhul nu este dintre cele multe, deci nu e nici înger, ci e Unul,[91] ba mai degrabă este propriu Cuvîntului care e Unul şi propriu lui Dumnezeu care e Unul şi de o fiinţă cu El. Deci acestea sînt singurele pe care le spunem despre Duhul Sfînt. Acestea Îl arată prin ele însele ca neavînd nimic comun prin fire şi fiinţă cu creaturile, nici propriu lor, ci ca fiind altul decît cele create. Căci acestea sînt străine fiinţei şi dumnezeirii Fiului, iar El, aparţinînd Sfintei Treimi, ruşinează nesimţirea acelora.

XXVIII

Să vedem însă pe lîngă acestea şi predania cea de la început şi învăţătura şi credinţa Bisericii universale, pe care a dat-o Domnul, au propovăduit-o apostolii şi au păzit-o Părinţii. Pe ea s-a întemeiat Biserica[92] şi cel ce cade din ea nu mai este şi nu se mai numeşte creştin. Astfel, există o Treime Sfîntă şi desăvîrşită, teologhisită în Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh, neavînd nimic amestecat şi nimic străin, din afară[93], şi neconstînd din Creator şi creat, ci fiind toată creatoare şi făcătoare. Persoanele Ei sînt asemenea şi nedespărţite prin fire şi una este lucrarea (ἐνέργεια) Ei. Căci Tatăl face toate prin Fiul în Duhul Sfînt[94]. Şi aşa se păstrează unitatea Sfintei Treimi[95]. Şi

91. Cine e Unul nu are graniţă, dincolo de care ar fi cineva care să-L limiteze. Oricare dintre făpturi e în număr multiplu, pentru că sînt limitate unele de altele.

92. În vremea sfîntului Atanasie se ştia care e tradiţia ce vine de la Domnul prin apostoli şi părinţii Bisericii. Ea era criteriul adevărului, pentru că venea de la Hristos. Era învăţătura Lui păstrată în continuitate neîntreruptă. Pe ea se întemeiază pînă azi Biserica şi aceasta înseamnă că se întemeiază pe Hristos Dumnezeu. Mai bine ştia sfîntul Atanasie, născut la anul 295, care este adevărul moştenit de la Hristos decît întemeietorii sectelor recente.

93. E minunat lucru cum a ştiut Biserica de la început să facă să se cunoască şi să se păstreze de către popor esenţa învăţăturii lui Hristos, obişnuindu-l să-şi facă la nenumărate ocazii semnul sfintei cruci, mărturisind prin aceasta credinţa în Sfînta Treime şi în crucea mîntuitoare a lui Hristos.

94. Creaţia nu e pusă cu totul în afara Treimii. Ci ea e pusă de la început şi rămîne în Duhul, fără să fie una cu El, deci cu Treimea. E ceva paradoxal în modul de existenţă al creaţiei. Pe de o parte nu face parte din Treime, sau e «în afara» Ei, pe de alta nu e cu totul în afara Ei. Dar creaţia e în mod special în Duhul, căci El îi comunică ei viaţa din puterea lui Dumnezeu. Tatăl e originea ultimă a ei, Fiul e Cel prin care, iar Duhul Cel în care, primeşte ea existenţa şi se menţine în ea. De aceea suflarea de viaţă e legată în mod special de Duhul. Lucrarea Treimii e una, dar în Tatăl are originea, prin Fiul înfăptuirea, şi în Duhul împlinirea. Însă în faza de înfăptuire prin Fiul nu e alta decît cea care porneşte din Tatăl şi se desăvîrşeşte în Duhul.

95. Unitatea Treimii nu se desface nici în relaţia ei cu creaţia. Lumea nu e creată şi menţinută de o Persoană dumnezeiască despărţită de celelalte două. La temelia creaţiei stă Treimea, în existenţa ei continuată e lucrătoare Treimea; Treimea e imprimată creaţiei. În ea se experiază caracterul ei originat (de Tatăl), raţionalitatea ei constitutivă (prin Fiul) şi viaţa ei (în Duhul). Nici persoana singură nu se poate realiza, nici natura fără persoană nu e un vîrf al existenţei. Iar prin persoană natura e dusă şi ea la o desăvîrşire, dar

aşa se propovăduieşte în Biserică un Dumnezeu «Cel peste toate şi prin toate şi în toate» (Efes., 4, 6)[96]; «peste toate» ca Tată, ca origine şi izvor; «prin toate», prin Cuvîntul, «în toate» în Duhul Sfînt. E Treime nu numai după nume şi după vorbă închipuită, ci întru adevăr şi subzistenţă[97]. Căci precum Tatăl e Cel ce este, aşa şi Cuvîntul Lui e Cel ce este şi Dumnezeu peste toate[98]. Şi Duhul Sfînt nu e nesubzistenţă, ci există şi subzistă cu adevărat[98a]. Şi Biserica universală nu-L cugetă mai mic decît pe Aceştia, ca să nu cadă în rîndul iudeilor celor asemenea lui Caiafa şi să se facă asemenea lui Sabelie; nici nu-şi închipuie mai mulţi decît Aceştia, ca să nu se rostogolească în mulţimea de zei a elinilor[99]. Şi că aceasta este credinţa Bisericii, poţi afla din aceea că Domnul, trimiţînd pe apostoli, a pus-o pe ea Treimea,ca temelie Bisericii, zicînd: «Mergînd, învăţaţi toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19). Iar apostolii, mergînd, aşa au învăţat. Şi aceasta este propovăduirea întregii Biserici de sub cer.

XXIX

Deci Biserica avînd această temelie a credinţei, să ne spună iarăşi aceia şi să răspundă: e Treime, sau doime? Dacă e doime să se numere

---

în acelaşi timp persoana e cea care poate fi desăvîrşită la nesfîrşit, ducînd şi natura cu sine spre o desăvîrşire. Dar persoana e în comuniune cu alte persoane. Aceasta arată că la originea lumii şi la temelia ei şi în aspiraţia ei stă o comuniune de Persoane.

96. Pe Tatăl Îl simte creaţiunea, ca pe Cel peste ea, ca origine, care ca atare e dincolo de ea; pe Fiul ca pe Cel prezent în ea şi imprimat în ea prin raţionalitatea ei constitutivă şi susţinătoare; pe Duhul ca pe Cel în ea, ca Cel în care ea se mişcă spre desăvîrşire. Dar nu poate simţi pe unul fără ceilalţi doi. E ceea ce se spune în text în continuare. A fi în Duhul e una cu a fi Duhul în mod dinamic în ea. A fi prin Fiul e una cu a fi Fiul lucrător prin Duhul în ea. Ea tinde spre desăvîrşire prin Duhul în cadrul structurii ei susţinută de Fiul.

97. ὑπαρξει = E Treime întrucît fiinţa cea una subzistă în mod real în cele trei Persoane.

98. Nu numai Tatăl e peste toate, sau Stăpîn peste toate, deci deasupra tuturor, transcendent tuturor, nu în aşa fel că cele create nu pot fi despărţite de El; ci aşa este şi Fiul şi Duhul. Dar Tatăl mai e «peste toate» şi în sensul de origine a lucrării creatoare, susţinătoare şi desăvîrşitoare. Însă lucrarea aceasta nu e alta decît a Fiului, ci ea se arată eficient prin Fiul. Deci şi Fiul este «peste toate», ca Cel prin care se săvîrşeşte orice lucrare pornită din Tatăl, nefiind produs al acestei lucrări.

98 a. Biserica cunoaşte pe Duhul ca subzistent, deci ca ipostas, sau ca persoană, nu ca putere nesubzistentă, sau neipostatică.

99. Dacă ar fi Dumnezeu mai mult de trei Persoane, n-ar fi un singur Dumnezeu, ci mulţi zei. Tatăl n-ar fi concentrat cu toată iubirea Lui spre un Fiu unic şi nici n-ar fi unit cu El exclusiv în Duhul Sfînt. O iubire îndreptată spre mulţi fii nu mai prezintă un Tată concentrat într-o iubire absolută spre un unic Fiu şi nici unul din fiii cei mulţi, sau din nepoţi, n-ar avea iubirea absolută a unicului Fiu. Aceasta ar înseamna că fiecare din ei e la rîndul său tată al altui fiu. Iubirea indirectă a tatălui spre fiul fiului nu mai are caracterul absolut. Unitatea lui Dumnezeu se menţine, odată cu unitatea vie şi iubitoare, numai dacă Dumnezeu e un singur Tată al unui singur Fiu, iar bucuria Tatălui de Fiul şi a Fiului de Tatăl e participată de o singură Persoană, căreia i-o împărtăşeşte fiecare din Cei doi. Chiar în realitatea supremă socotită dumnezeu totul s-ar relativiza şi el n-ar mai putea fi socotit ca origine, susţinere şi dinamică supremă a existenţei şi iubirii, care are în Sine viaţa şi iubirea.

Duhul de către voi între creaturi. Dar atunci voi nu mai credeţi într-un singur Dumnezeu Cel «peste toate» şi «prin toate» şi «în toate». Căci nu mai aveţi pe Cel «în toate», despărţind şi înstrăinînd de dumnezeire pe Duhul. Şi desăvîrşirea voastră, pe care o socotiţi să o lucraţi, nu se săvîrşeşte în dumnezeirea întreagă, cugetînd aşa[100]. Căci e amestecată în dumnezeire creatura şi voi cugetaţi despre Dumnezeu ca arienii şi elinii, amestecînd creaţia cu Dumnezeu care a creat-o prin Cuvîntul Său[101]. Dar cugetînd aşa, ce nădejde mai aveţi? Sau cine vă va ţine pe voi în legătură cu Dumnezeu, neavînd Duhul lui Dumnezeu, ci duhul creat?[102] Dar şi mai mare e cutezanţa şi nepăsarea voastră, cînd coborîţi pe Tatăl şi Cuvîntul Lui la starea de făpturi şi egalizaţi iarăşi făptura cu Dumnezeu[103]. Căci aceasta o faceţi închipuindu-vă pe Duhul ca făptură şi totuşi făcîndu-L de o potrivă cu Treimea. La fel de mare e nebunia voastră cînd nedreptăţiţi atît de mult pe Dumnezeu, că nu număraţi pe toţi îngerii sau toate făpturile împreună cu Dumnezeu şi cu Cuvîntul, ci numai pe una din acestea. Căci trebuia ca voi, odată ce socotiţi pe Duhul înger sau făptură şi-L

100. În cazul că Duhul nu e Dumnezeu, creatura nu mai este în Dumnezeu, nu se mai odihneşte în Dumnezeu, nu mai înaintează în El. Se odihneşte trecător şi nedeplin satisfăcător într-o creatură. Odihna aceasta nu mai e odihna în sensul propriu al cuvîntului. Creaţiunea ar rămîne închisă în ea însăşi, într-o continuă mişcare între fiinţă şi nefiinţă. Dar ea e creată şi susţinută prin Cuvîntul cel necreat şi Creator, Cel mai presus de ea, ca să se odihnească înaintînd în Duhul cel de o fiinţă infinită cu El. Fiecare e mai presus de creatură. Între Dumnezeu şi creaţie nu e o unitate de fiinţă. Dacă Duhul ar fi creatură, n-ar avea în El puterea care duce spre desăvîrşire şi odihnă. Numai Duhul necreat insuflă creaţiei dinamica desăvîrşirii şi aspiraţia spre odihna în Dumnezeu. Creaţia fără Dumnezeu ar rămîne închisă într-o agitaţie care n-o duce nicăieri. Astfel, Tatăl este Cel din care porneşte lucrarea creatoare, Fiul Cel prin care se înfăptuieşte creaţia, iar Duhul este Cel care o conduce spre împlinire, spre desăvîrşire şi spre odihnă în Dumnezeu. Înaintarea creaţiei în desăvîrşirea în Dumnezeu e una cu înduhovnicirea ei, cu umplerea continuă a ei de Duhul. Duhul o duce la asemănarea nesfîrşită cu Fiul şi la iubirea faţă de Tatăl; Duhul o conduce tot mai adînc în această relaţie de iubire cu Dumnezeu. Prin Duhul reintră creaţia în Dumnezeu şi înaintează în El. Aşa cum în Treime, Duhul fiind în Fiul, ca purces din Tatăl, Îl arată pe Fiul unit cu Tatăl, tot aşa, iradiind din Fiul în creaţie, o face pe aceasta să înainteze la infinit în starea de înfiere şi de alipire la Fiul şi, prin aceasta, în iubirea faţă de Tatăl. «Desăvîrşirea» (τελείωσις), de care se vorbeşte aci, poate să fie şi botezul. Acesta era socotit în Biserica primară ca actul prin care omul intră pe drumul desăvîrşirii.

101. Sfîntul Atanasie îi socoteşte şi pe arieni ca panteişti, ca şi pe elini (păgîni), nedeosebind pe Dumnezeu-Creatorul de creaţie, deşi în «Introducere» la vol. II al scrierilor lui Atanasie am văzut că Spassky socoteşte pe arieni deosebind, asemenea lui Aristotel, pe Creator de creatură.

102. Sfîntul Atanasie reia ideea că Duhul e Cel ce, uneşte creatura cu Dumnezeu cel necreat ca unul ce-i dă adevăratul dinamism. Deci dacă El e creat se menţine un hiatus între Dumnezeu şi creaţiune şi noi rămînem în stricăciunea creaţiunii. Starea duhovnicească, pe care o avem prin Duhul e cea care ne uneşte cu Dumnezeu. Prin ea se imprimă dumnezeiescul nemuritor în noi. Starea duhovnicească e forma pe care o ia prezenţa lui Dumnezeu în oameni. În ea e dinamica nesfîrşită în Dumnezeu, reînnoită în om şi susţinută de Duhul. De aceea, adevărata înduhovnicire e cea în care omul trăieşte relaţia cu transcendentul, sau prezenţă vie a lui Dumnezeu cel transcendent în sine.

103. Cei ce socotesc pe Duhul făptură coboară pe Tatăl şi pe Fiul cînd Îl pun pe Duhul în rînd cu Ei şi arată în aceasta un panteism patent.

numărați în Treime, să introduceți în Aceasta nu numai un înger, ci pe toți îngerii creați; și să nu mai fie o Treime, ci o dumnezeire înmulțită fără număr, ca și desăvîrșirea voastră în Ea să fie împărțită aci și acolo și să fie nestabilă prin această deosebire. Acestea sînt concluziile din învățăturile voastre și ale arienilor care cugetați contrar dumnezeirii și vă închinați zidirii în locul lui Dumnezeu Creatorul.

XXX

Acestea sînt nebuniile la care ajungeți din a cugeta pe Dumnezeu doime. Iar de este Treime, precum și este, dar s-a dovedit că e și neîmpărțită și nu neasemenea în fire, e necesar ca și sfințenia și eternitatea Ei să fie una și firea neschimbată[104]. Căci precum credința în Treime, predată nouă, este una, și ea ne leagă de Dumnezeu, cel ce sustrage ceva din Treime și se botează numai în numele Tatălui, sau numai în numele Fiului, sau în Tatăl și Fiul fără Duhul, nu ia nimic, ci rămîne gol și nedesăvîrșit atît el însuși cît și cel ce pare să dea [105]. Căci în Treime e desăvîrșirea[106]. Astfel cel ce desparte pe Fiul de Tatăl, sau coboară pe Duhul între creaturi, nu are nici pe Fiul, nici pe Tatăl, ci este fără Dumnezeu și mai rău ca un necredincios și orice mai degrabă decît un creștin[107]. Și pe drept cuvînt. Căci precum unul este Botezul dat în Tatăl și în Fiul și în Sfîntul

104. Dacă în Dumnezeu două Persoane ar fi necreate, iar una (Duhul) creată, însăși sfințenia adusă de Duhul ar fi diferită de sfințenia lui Dumnezeu. Iar eternitatea și neschimbabilitatea ar avea-o numai două Persoane despărțite de noi. Pe de altă parte am văzut că o desăvîrșire în doi nu e posibilă.

105. Cel ce nu se botează și în Duhul nu primește nimic, pentru că sau nu se botează propriu-zis, sau nu intră prin acest Botez pe drumul desăvîrșirii. Pentru că numai prin Duhul se intră în legătură cu dumnezeirea. Duhul e firul prin care curge energia dumnezeiască în noi. Numai Duhul ne introduce în Fiul, pentru că numai El e în Fiul. Așa cum dacă Fiul nu e necreat, firea omenească luată de El și deci și firea noastră a tuturor nu scapă de stricăciune și moarte, la fel dacă Duhul, Care din Hristos ni Se comunică nouă, nu e necreat, rămînem în starea pieritoare.

106. În Treime e botezul, sau desăvîrșirea (τελείωσις); o doime dumnezeiască rămîne închisă în ea, ca într-o iubire nerevărsată spre alții, și noi închiși în starea noastră creată, și supusă, în afara Treimii, dezbinării egoiste. Prin Duhul ni Se comunică Treimea iubirii revărsate cu generozitate peste creaturi. Duhul arată generozitatea dumnezeirii. Prin Duhul ni se comunică viața dumnezeiască plină de iubire a Tatălui și a Fiului, pentru că Duhul înseamnă comunicarea acestei vieți și în Treime. Chiar între oameni, al treilea dă celor doi posibilitatea ieșirii din închiderea între ei, sau posibilitatea revărsării generoase spre alții a dragostei dintre ei.

107. Cine desparte pe Fiul de Tatăl nu mai are nici pe Tatăl, nici pe Fiul, pentru că pentru el Fiul nu mai e Fiu și Tatăl nu mai e Tată. Fiul e o creatură și Tatăl o esență impersonală, din care acela emană spre a se pierde după o vreme. La fel nu mai are pe Tatăl și pe Fiul cel ce coboară pe Duhul la treapta de creatură, căci nu mai are cine-L uni cu Tatăl și cu Fiul. Ba chiar Tatăl și Fiul nu mai sînt în acest caz Tată și Fiu, căci un Tată care nu suflă iubirea Lui asupra Fiului (adică pe Duhul), nu mai e un Tată care are un Fiu. Primind pe Duhul, noi primim iubirea Tatălui față de Fiul, iubire care se odihnește în Fiul și care ne adună și pe noi în Fiul. Fără Duhul nu e o iubire desăvîrșită în Dumnezeu, căci Tatăl nu-Și arată iubirea față de Fiul, confirmată de Duhul.

Duh şi o singură credinţă în Ea, cum a zis Apostolul (Efes., 4, 5), la fel şi Sfînta Treime, fiind una în Ea însăşi şi unită în Ea, nu are nimic în Ea din cele create. Aceasta este unitatea neîmpărţită a Treimii şi una este credinţa în ea.

Iar dacă, după născocirea voastră, a tropicilor, nu e aşa, ci visaţi să spuneţi că Duhul Sfînt este creatură, credinţa voastră nu mai este una, nici botezul nu mai este unul, ci două, unul în Tatăl şi Fiul, altul într-un înger care e făptură[108]. Şi deci nu mai aveţi nimic sigur şi adevărat. Căci ce poate fi comun între creat şi Creator? Sau ce unitate este între făpturile de jos şi Cuvîntul care le-a creat pe acestea?[109]

Aceasta ştiind-o, fericitul Pavel nu împarte Treimea, ca voi, ci făcînd cunoscută unitatea Ei a scris corintenilor despre cele duhovniceşti şi a recapitulat toate într-un unic Dumnezeu Tatăl, zicînd: «Sînt împărţiri ale darurilor dar e acelaşi Duh; şi împărţiri ale slujirilor, dar e acelaşi Domn; şi împărţiri ale lucrărilor, dar e acelaşi Dumnezeu care lucrează toate în toţi» (I Cor., 12, 4–6). Căci cele ce le împarte Duhul fiecăruia, acelea sînt dăruite de la Tatăl prin Fiul. De aceea şi cele date de către Fiul în Duhul sînt daruri ale Tatălui. Şi fiind Duhul în voi, şi Cuvîntul care-L dă pe Acesta este întru voi. Şi în Cuvîntul este Tatăl. Şi aşa se împlineşte ceea ce s-a zis: «Voi veni Eu şi Tatăl şi ne vom face locaş la voi» (Ioan, 14, 23).

Căci unde e lumina, acolo e şi strălucirea; şi unde e strălucirea, acolo e şi lucrarea şi harul luminător. Şi aceasta învăţînd-o Pavel, a scris iarăşi corintenilor în a doua Epistolă, zicînd: «Harul Domnului nostru Iisus Hristos şi dragostea lui Dumnezeu Tatăl şi împărtăşirea Sfîntului Duh cu voi cu toţi» (II Cor., 13, 13). Căci harul şi darul dat de Treime se dau de la Tatăl prin Fiul, în Duhul Sfînt. Fiindcă precum harul dat este din Tatăl prin Fiul, aşa nu poate fi părtăşie la dar în noi (κοινωνία τῆς δώδεως ἐν ἡμῖν) decît în Duhul Sfînt[110]. Căci împărtăşindu-ne de Duhul, avem dragostea Tatălui şi harul Fiului şi împărtăşirea Duhului însuşi.

---

108. Ἐν βάπτισμα — un Botez. Expresia aceasta folosită în Simbolul niceo-constantinopolitan şi luată din simbolurile anterioare are şi sensul că el se dă în numele celor trei Persoane de o fiinţă. Căci dacă Duhul n-ar fi de o fiinţă cu Tatăl şi cu Fiul, ci vreun înger, ar trebui să se dea două botezuri şi să avem două credinţe.

109. Dacă Duhul e creat, şi celelalte două Persoane sînt creaturi, în cazul că se ţine la unitatea Duhului cu Ele. Sau dacă Duhul e creat, cum ne poate uni El cu Fiul şi cu Tatăl, pe care voim să-I socotim necreaţi.

110. Noi nu putem să ne împărtăşim de darul dat de Tatăl prin Fiul decît în Duhul Sfînt. Duhul Sfînt vine în noi ca darul iubirii părinteşti, cum vine în Fiul. El vine în noi, făcîndu-ne să ne simţim ca fii ai Tatălui şi să ne deschidem Tatălui prin Fiul. Duhul trezeşte sensibilitatea noastră de fii faţă de Tatăl, încît ne e greu să distingem în actul nostru de primire a Duhului între noi şi Duhul. El actualizează comunicabilitatea noastră cu Dumnezeu ca între fii şi Tatăl şi ca a unor fraţi ai Fiului, dar şi sentimentul frăţiei între noi. El nu lasă persoanele una în faţa alteia, ci actualizează comunicarea între ele, mişcarea între ele.

XXXI

Deci şi din acestea s-a arătat că lucrarea Treimii este una. Căci Apostolul nu arată pe cele date, ca dîndu-se deosebite şi împărţite de către fiecare[111], ci că se dau de Treime şi că toate sînt din Dumnezeul cel unic. Deci cel ce declară făptură pe Cel ce nu e făptură, ci unit cu Fiul, precum Fiul e unit cu Tatăl, pe cel împreună slăvit cu Tatăl şi cu Fiul şi cugetat ca Dumnezeu împreună cu Cuvîntul şi lucrînd ceea ce lucrează Tatăl prin Fiul, cum nu-şi îndreaptă necredinţa spre Fiul însuşi? Căci nimic nu se face de Tatăl, care nu se face şi nu se lucrează prin Cuvîntul în Duhul. Aceasta se spune şi în psalmi: Cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit şi cu Duhul gurii Lui toată puterea lor» (Ps. 32, 6). Iar în psalmul 147 se spune: «Va trimite pe Cuvîntul Său şi le va topi pe ele. Va sufla Duhul Său şi vor curge ape» (Ps. 147, 7)[112]. Şi cum a zis Apostolul: «Ne-am făcut drepţi în numele Domnului nostru Iisus Hristos şi în Duhul Dumnezeului nostru» (I Cor., 6, 11). Căci e nedespărţit Duhul de Cuvîntul. Fiindcă zicînd Domnul: «Vom veni Eu şi Tatăl» (Ioan, 14, 23), arată că intră împreună şi Duhul, sălăşluind-Se în noi nu altfel decît Fiul, precum scrie Pavel efesenilor: «Să vă dea vouă după bogăţia slavei Lui, să vă întăriţi întru putere prin Duhul Lui în omul dinăuntru, ca să Se sălăşluiască Hristos în inimile voastre» (Efes., 4, 16). Iar Hristos fiind în noi, este şi Tatăl. Căci spune Fiul: «Eu întru Tatăl şi Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10). De aceea fiind Cuvîntul în prooroci, ei proorocesc în Însuşi Duhul Sfînt. De fapt cînd spune Scriptura: «Şi a fost Cuvîntul Domnului» către cutare prooroc, îl arată proorocind în Duhul Sfînt. Căci s-a scris la Zaharia: «Dar primiţi cuvintele Mele şi cele legiuite de Mine, cîte le poruncesc robilor Mei, proorocilor» (Zah., 1, 6). Iar după puţin, mustrînd poporul, a zis: «Şi inima lor au făcut-o neascultătoare ca să nu asculte de legile Mele şi de cuvintele Mele, pe care le-a trimis Domnul Atotţiitorul întru Duhul Lui în mîinile proorocilor Lui mai înainte» (Zah., 7, 12). Iar Petru a zis în Fapte: «Bărbaţi fraţi, trebuia să se împlinească Scriptura, pe care a spus-o mai înainte Duhul Sfînt» (Fapte, 1, 16). Şi îndeobşte apostolii strigau: «Stăpîne, Cel ce ai făcut cerul şi pămîntul şi marea şi toate cele din ele, care prin gura părintelui nostru David, a slugii Tale, ai spus prin

111. Deci nu putem socoti ca Vl. Lossky că Fiul ne face una în fiinţă, iar Duhul Sfînt ne dezvoltă pe fiecare persoană *(Essai sur la théologie mystique de l'Eglise d'Orient)*. Totul porneşte de la Tatăl, ajungînd la noi prin Fiul în Duhul Sfînt. În fiecare dar avem lucrarea unică a Sfintei Treimi. Trăim în fiecare dar prezenţa întregii Treimi şi în fiecare Persoană, pe toate trei în mod nedespărţit şi neconfundat, sau unitatea dragostei dintre ele comunicată nouă pentru a crea o unitate de dragoste şi între noi.

112. Cuvîntul de supărare poate topi puterea cuiva, dar suflul totdeauna o pune în mişcare ca pe o apă. Cuvîntul neiubitor încremeneşte în incomunicabilitate pe cel căruia i se spune. Cuvîntul care suflă în noi Duhul iubirii pune în mişcare vie de comunicare sufletul nostru.

Duhul Sfînt» (Fapte, 4, 24–25). Şi Pavel aflîndu-se în Roma, a spus cu îndrăzneală iudeilor ce au venit la el: «Bine a grăit Duhul Sfînt prin Isaia către părinţii voştri» (Fapte, 28, 25). Iar lui Timotei i-a scris: «Iar Duhul zice lămurit că în timpurile din urmă se vor depărta unii de credinţa sănătoasă, luînd aminte la duhurile înşelăciunii» (I Tim., 4, 1).

De aceea, de cîte ori zice că Duhul e în cineva, se înţelege că în acela e şi Cuvîntul care dă Duhul. De fapt, cînd s-a împlinit proorocia: «Voi vărsa din Duhul Meu peste tot trupul» (Ioel, 2, 28), Pavel a zis: «după dăruirea Duhului lui Iisus Hristos, ce ni s-a dat» (Filip., 1, 19). Iar către corinteni a scris: «Oare cereţi dovadă a lui Hristos care grăieşte în mine?» (II Cor., 13, 3). Iar dacă Cel ce grăia în el era Hristos, e vădit că Duhul ce grăia în el era al lui Hristos. Căci grăind în el Hristos, Pavel a zis iarăşi în Fapte: «Şi acum iată că fiind legat cu Duhul, merg la Ierusalim, neştiind cele ce mi se vor întîmpla acolo, decît numai că Duhul Sfînt mărturiseşte în cetate, spunîndu-mi că mă aşteaptă lanţuri şi necazuri» (Fapte, 20, 22–23).

De aceea cînd sfinţii zic: «Acestea zice Domnul», nu grăiesc altfel decît în Duhul Sfînt; şi grăind în Duhul Sfînt, le spun acestea în Hristos. Iar cînd Agav zice în Fapte: «Acestea zice Duhul Sfînt» (Fapte, 21, 11), iarăşi nu trebuie înţeles altfel decît că, venind Cuvîntul în el, Duhul i-a dat să ştie că Acela grăia în el şi i-a anunţat cele ce-l aşteaptă pe Pavel în Ierusalim. Deci Duhul anunţîndu-le acestea lui Pavel, însuşi Hristos grăia în el, încît vestirea Duhului era vestirea Cuvîntului[113]. Aşa venind Cuvîntul în Sfînta Fecioară Maria, a venit în ea împreună cu El şi Duhul; şi Cuvîntul S-a plăsmuit şi Şi-a format în ea trupul Său din Duhul[114], voind să adune şi să aducă prin Sine creaţia Tatălui şi să împace toate întru Sine, «împăcînd cele din cer şi cele de pe pămînt» (Col., 1, 20)[115].

XXXII

Se arată deci că sînt de acord cu dumnezeieştile Scripturi cei ce cred că Duhul Sfînt nu e creatură, ci e propriu Cuvîntului şi dumnezeirii Tatălui. Aşa se dovedeşte învăţătura sfinţilor[115a] despre Sfînta şi neîmpărţita Treime şi că aceasta este credinţa cea una a Bisericii universale (catolice). Iar neraţionalul mit plăsmuit al tropicilor e în dezacord cu Scripturile şi e în acord cu iraţionalitatea nebună a arienilor. Şi e drept să socotim că

113. În cuvintele rostite de prooroci şi de apostoli era activ atît Cuvîntul cît şi Duhul Lui. De cîte ori nu simţim că în cuvîntul spus de noi e şi puterea sau îndemnul unui prieten la care ţinem, sau care e de faţă? Cît de nedespărţită e o persoană de alta în lucrarea, în grăirea ei, fără ca să se confunde totuşi?

114. Aşa cum Duhul e în Cuvîntul neîntrupat, aşa trece şi în trupul ce începe El să Şi-l formeze. Astfel, Cuvîntul Îşi formează trupul, dar nu fără lucrarea Duhului.

115. Lucrarea de mîntuire începe odată cu începutul întrupării în pîntecele Fecioarei. E o lucrare în care e prezentă iarăşi întreaga Sfîntă Treime plină de iubire în Ea însăşi.

115 a. Sfîntul Atanasie înţelege prin «sfinţi» pe autorii Sfintei Scripturi.

rămîn străini de rătăcirea acelora numai pentru cei simpli. Dar mulţumită lui Dumnezeu, ei n-au reuşit, precum scrii, să-i mulţumească pe arieni, acoperindu-se sub păruta lor contrazicere faţă de ei. De aceea sînt urîţi şi de aceia, pentru că declară numai pe Duhul creatură. Şi sînt dispreţuiţi de toţi ca unii ce luptă cu adevărat împotriva Duhului şi în scurt timp devin morţi, fiind pustii şi goi de Duhul[116]. Căci după fericitul Apostol, fiind oameni sufleteşti, n-au putut primi cele ale Duhului lui Dumnezeu, care trebuie judecate duhovniceşte (II Cor., 2, 14). Iar cei ce cugetă cele ale adevărului, judecă toate, «iar ei nu sînt judecaţi de nimeni», avînd în ei pe Domnul, Care Se descoperă în Duhul pe Sine însuşi şi prin Sine pe Tatăl[117].

XXXIII

Deci eu, care petrec în pustie[118], îndemnat de neruşinarea celor ce s-au abătut de la adevăr şi neţinînd seama de cei ce voiesc să rîdă de slăbiciunea şi puţinătatea dovedirii prin cuvînt a abaterii lor, ţi-am scris acestea pe scurt şi ţi le-am trimis evlaviei tale, rugîndu-te mult ca, citindu-le, pe unele să le îndrepţi iar de cele scrise cu slăbiciune, să mă ierţi. Căci le-am scris după credinţa apostolică predată nouă de Părinţi, neadăugînd nimic din afară, ci ceea ce am învăţat, am pus în scris în acord cu Sfintele Scripturi[119]. Sînt de acord acestea şi cu cele mai înainte hotărîte spre întărirea adevărului din Sfintele Scripturi. N-am adaus nimic din afară. Căci Însuşi Domnul Iisus Hristos a învăţat prin Sine pe samariteanca, şi prin ea, pe noi, desăvîrşirea Sfintei Treimi, ca fiind o dumnezeire neîmpărţită şi una. Însuşi Adevărul mărturiseşte, cînd zice samaritencei: «Crede Mie, că vine ceasul, şi acum este, cînd adevăraţii închinători se vor închina

116. Duhul e «de viaţă Făcătorul», căci El ne introduce în viaţa dumnezeiască. Cei goi de Duhul devin morţi sufleteşte, ca lipsiţi de comuniunea cu Dumnezeu şi întreolaltă.

117. Unitatea între Persoanele Sfintei Treimi se arată şi în aceea că în Duh ni Se descoperă Fiul însuşi şi Fiul prin Sine Îl descoperă pe Tatăl. De aceea şi omul care n-are pe Duhul nu vede pe Fiul. Duhul e ca un fel de ochi spiritual, prin care Se vede Fiul. De aceea propriu-zis Duhul nu Se vede. Dar cel ce-L are, Îl simte. Sau Îl simte, dar nu prin puterea sa naturală, pe Hristos ca Dumnezeu. Duhul Sfînt înalţă simţurile perceperii spirituale ale omului. Se unifică cu omul, înălţînd şi transfigurînd subiectul lui. Înalţă în orizontul transcendent subiectul uman cu simţurile şi cu înţelegerea lui. Aceasta pentru că în Dumnezeu Însuşi Duhul întreţine confirmarea şi intensitatea supremă a trăirii Fiului de către Tatăl şi a Tatălui de către Fiul. Fiecare e luminat în întregime celuilalt prin Duhul. Fără Duhul nu cunoaştem nici prin Hristos pe Tatăl.

De cîte ori nu simţim că în cuvîntul nostru, în vederea noastră, e prezent cuvîntul altuia şi vederea noastră e ajutată de vederea altuia, încît ne vine să spunem: acela grăieşte prin mine, acela vede prin mine.

118. Se vede că această scriere e alcătuită după 356, cînd Atanasie, exilat petrecea printre pustnicii din pustia Egiptului.

119. De atunci se socoteau Scriptura şi Tradiţia ca cele două norme ale credinţei Bisericii.

lui în Duh şi Adevăr. Căci Tatăl îi vrea astfel pe cei ce se închină Lui. Duh este Dumnezeu şi cei ce se închină Lui se cade să se închine în Duh şi Adevăr» (Ioan, 4, 21–22).

Deci s-a arătat din aceasta că Adevărul este Fiul însuşi, cum Însuşi zice: «Eu sînt Adevărul»[120]. Pentru El s-a rugat şi proorocul David: «Trimite lumina Ta şi Adevărul Tău» (Ps. 42, 3). Deci adevăraţii închinători se închină Tatălui, dar în Duh şi Adevăr, mărturisind pe Fiul şi în El pe Duhul. Căci Duhul e nedespărţit de Fiu, cum nedespărţit e Fiul de Tatăl. Însuşi Adevărul mărturiseşte aceasta, zicînd: «Voi trimite vouă pe Mîngîietorul, Duhul Adevărului, Care de la Tatăl purcede, pe Care lumea nu-L poate primi» (Ioan, 15, 26; 14, 17), adică nu-L pot primi cei ce-L tăgăduiesc că El este din Tatăl în Fiul.

Deci, urmînd pilda adevăraţilor mărturisitori, trebuie să vină şi aceştia la adevăr. Cei ce nu voiesc nici după acestea să înveţe, nu vor putea nici să înţeleagă. Dar trebuie să înceteze de la ocări şi să nu împartă Treimea, nici să numere pe Duhul între creaturi, ca fariseii de odinioară, care au pus cele ale Duhului pe seama lui Beelzebul. Aceştia, îndrăznind aceleaşi lucruri, vor avea de suportat şi aci şi după cele de aici osînda acelora.

120. Cuvîntul Tatălui face cunoştibil pe Tatăl; în Cuvîntul vedem Adevărul. Fără El nu s-ar putea cunoaşte Adevărul. O persoană singură nu e persoană, deci nu este peste tot.

EPISTOLA A DOUA
CĂTRE ACELAŞI EPISCOP SERAPION, ÎMPOTRIVA CELOR CARE DECLARĂ PE FIUL CREATURĂ
(col. 612–680)

I

Socotesc că am scris despre aceasta puţine cuvinte. Şi m-am învinovăţit de marea slăbiciune de a nu putea să scriu atîtea cîte sînt datori oamenii să le spună împotriva celor ce nu cred în Duhul Sfînt. Iar fiindcă, precum scrii, unii dintre fraţi au cerut să le scurtez şi pe acestea, ca să aibă de-a gata şi pe scurt putinţa să dea pe de o parte răspuns celor ce întreabă despre credinţa noastră, iar pe de alta să respingă pe necredincioşi, am făcut-o şi pe aceasta, ştiind că, mînat de conştiinţa cea bună, vei împlini Tu şi ceea ce lipseşte în acestea.

Arienii, întorcîndu-se în ei înşişi, şi necugetînd nimic mai mult decît ceea ce e în afara Scripturilor, asemenea saducheilor, au înţeles Scripturile de Dumnezeu insuflate după cugetările omeneşti. Auzind deci că Fiul e Înţelepciunea şi Strălucirea şi Cuvîntul Tatălui, s-au obişnuit să întrebe: Cum pot fi acestea? După ei nu poate fi ceea ce nu pot înţelege ei. În felul acesta ei pot întreba astfel despre toate: Cum poate creaţiunea, care cîndva n-a fost, să se facă? Sau cum poate ţărîna pămîntului să fie făcută om cuvîntător? Sau cum poate fi făcut stricăciosul, nestricăcios? Sau cum s-a întemeiat pămîntul pe mări şi a pregătit Dumnezeu rîuri? În sfîrşit nu le rămîne decît să-şi spună lor înşişi: «să mergem şi să bem. Căci mîine vom muri» (Ps. 23, 2), ca, pierind ei, să piară împreună şi furia ereziei lor.

II

Această cugetare a arienilor este pieritoare şi supusă stricăciunii[121]. Dar cuvîntul adevărului, pe care ar trebui să-l înţeleagă şi ei este acesta:

---

121. Dacă n-a luat în Sine firea noastră omenească Fiul lui Dumnezeu cel veşnic, sau nepieritor, ci o creatură pieritoare, omenescul luat de El şi persoanele umane rămîn supuse pieirii. Aceasta rezultă din arianism. Şi atunci totul în lume e fără sens. Întruparea Fiului lui Dumnezeu arată sensul existenţei . El e Adevărul.

Dacă Dumnezeu este izvor şi lumină şi Tată, nu e îngăduit să se spună că izvorul e uscat, că lumina e fără strălucire, că Dumnezeu e fără Cuvînt (Raţiune), ca să nu fie Dumnezeu neînţelept, neraţional (necuvîntător) şi fără strălucire[122]. Iar Tatăl fiind etern, e necesar ca şi Fiul să fie etern[123]. Căci cele ce le înţelegem în Tatăl e neîndoielnic că sînt şi în Fiul. De fapt Însuşi Fiul a spus: «Toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt» (Ioan, 16, 15); şi toate ale Mele sînt ale Tatălui.

Deci dacă Tatăl este veşnic, veşnic este şi Fiul. Căci prin El s-au făcut veacurile (Evr., 1, 2) [124]. Tatăl este Cel ce este. Dar dacă El este Cel ce este, e necesar să fie şi Fiul. Căci Tatăl este cum a spus Pavel: «Cel ce este peste toate Dumnezeu binecuvîntat în veci. Amin» (Rom., 2, 5). Dacă nu e îngăduit deci să se spună despre Tatăl: a fost cîndva cînd n-a fost, nu e îngăduit să se spună nici despre Fiul: a fost cîndva cînd n-a fost[125]. Atotţiitor este Tatăl, Atotţiitor este deci şi Fiul. Căci spune Ioan: «Cel ce este, Cel ce era, Cel ce va veni, Atotţiitorul» (Apoc., 1, 8). Tatăl este lumină, deci Fiul este strălucire şi lumină adevărată. Tatăl este Dumnezeu adevărat; Dumnezeu adevărat este deci şi Fiul. Căci a scris Ioan: «Sîntem întru

122. Dumnezeu nu poate fi decît izvor fecund, nu ceva uscat, mort; nu poate fi decît lumină, sau sens şi conştiinţă de acest sens, căci un sens fără conştiinţă de sine nu e sens; sensul nu poate fi haotic, ci raţional, dar raţional în mod conştient, căci altfel i-ar fi imprimată raţionalitatea de o realitate superioară, conştientă, deci n-ar mai fi El Dumnezeu, ci un altul. Pînă la urmă trebuie să fie o existenţă cu un sens conştient, care e Dumnezeu ca realitate supremă. Dar ca izvor, Dumnezeu cel conştient trebuie să izvorască din Sine, nu din ceva inferior Lui, ci o apă la nivelul Lui; ca Lumină, trebuie să aibă o strălucire la nivelul ei, nu inferioară ei; ca Raţiune cugetătoare, o cugetare la nivelul ei, nu inferioară. Deci Dumnezeu trebuie să aibă din veci o manifestare la nivelul Lui, din fiinţa Lui, care să-I facă posibilă conştiinţa de Sine şi viaţa care nu poate veni din afară de Sine.

Dacă există o realitate, trebuie să existe un izvor suprem al ei din eternitate. Dacă există o raţionalitate în toate, trebuie să existe un izvor personal al ei din eternitate. Căci raţionalitatea fără un subiect conştient de ea, care o sesizează şi o utilizează, n-are rost şi nu poate fi explicată în ce priveşte originea ei.

123. Dacă sînt lucruri şi persoane care se mişcă în timp, dar imprimate de raţionalitate, trebuie să fie şi un subiect raţional etern, ca origine creatoare a lor. Dar un Subiect personal etern nu poate fi singur.

124. Tatăl este Cel ce este, Cel ce este cu adevărat, sau prin Sine şi din eternitate, nu cu o existenţă primită din afară de Sine. Şi pînă la urmă trebuie să existe o astfel de existenţă prin Sine. Trebuie să fie o realitate supremă care nu-şi mai are existenţa din afară de Sine. Ea este «Tatăl» tuturor prin excelenţă. De la El sînt toate. Dar dacă Tatăl este din eternitate ca origine, deci ca Tatăl, trebuie să aibă din veci şi un Fiu egal cu Sine şi din fiinţa Sa. Din origine trebuie să iasă din eternitate ceva sau ceva egal cu ea.

125. Dacă formula arienilor: «Era cîndva cînd nu era» nu se poate aplica Tatălui, căci Dumnezeu n-a devenit cîndva Tată, ci din veci e originea a ceva de nivelul Său şi din fiinţa Sa, nu se poate spune aceasta nici despre Fiul. Dacă Fiul nu e din veci, nici Tatăl nu e Tată din veci, ci s-a produs în Dumnezeu o prefacere radicală, ceea ce Îl arată supus unei evoluţii, deci nefiind Dumnezeu cu adevărat. Dar trebuie să existe mai presus de toate o existenţă prin sine, nesupusă vreunei legi superioare ei, deci nici evoluţiei, avînd în Sine totul din veci. În acest caz cele ce apar ulterior, nu apar ca evoluţii sau ca manifestări ale fiinţei Lui, ci ca produse ale voinţei Lui, din afara fiinţei Lui, adică din nimic; căci în afară de El nu e nimic.

Cel adevărat, întru Fiul Lui, Iisus Hristos. **Aceasta este** Dumnezeu Cel adevărat **și viața veșnică**» (I Ioan, 5, 20). **Și peste tot nu e nimic** din ceea ce are Tatăl, care nu este al Fiului. De **aceea Fiul e în Tatăl și Tatăl în Fiul.** Fiindcă cele ce sînt ale Tatălui, acelea sînt în Fiul și iarăși acestea se înțeleg în Tatăl. Așa se înțelege și cuvîntul: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30). Fiindcă nu sînt alte în Tatăl și alte în Fiul, ci cele ce sînt în Tatăl, acelea sînt și în Fiul. Și dacă vezi în Tatăl, cele ce le vezi în Fiul, bine se spune: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» (Ioan, 14, 9).

III

Acestea fiind astfel, cel ce declară pe Fiul creatură e necredincios. Căci va fi silit să spună că e creatură și izvorul țîșnitor, dacă e creatură Înțelepciunea și Cuvîntul întru care sînt toate cele ale Tatălui. Și se va putea vedea și din acestea putreziciunea ereziei nebunești a arienilor[126].

În cele în care sîntem asemenea, în acelea avem și identitate și sîntem de o ființă. Așa noi, oamenii, fiind asemenea și avînd identitate în ele, sîntem de o ființă unii cu alții. Căci tuturor ne este comună mortalitatea, stricăciunea, schimbarea, venirea la existență din cele ce nu sînt[127]. Și îngerii între ei și toate celelalte la fel își sînt asemenea întreolaltă. Deci să cerceteze cei iscoditori de este vreo asemănare a creaturilor cu Fiul; sau

126. Cine face Rațiunea, Înțelepciunea Tatălui creatură, Îl declară și pe Tatăl creatură. Dar atunci, cine le-a creat pe toate? Trebuie să stea la baza înțelepciunii, rațiunii din lume o înțelepciune, o rațiune personală eternă. Altfel înțelepciunea și raționalitatea din lume nu se pot explica. De unde ar veni înțelepciunea din ele? Iar Înțelepciunea supremă poate proveni din ceva neînțelept? Nimic nu se poate explica fără o înțelepciune eternă existentă prin Sine. Iar înțelepciunea din lume nu poate fi prin ea însăși, dată fiind imperfecțiunea tuturor celor din lume. Trebuie să fie un izvor suprem personal al tuturor celor în care se arată o înțelepciune, un izvor conștient de ele, care are într-o formă desăvîrșită înțelepciunea arătată în ele. Acesta e Logosul dumnezeiesc. O înțelepciune fără o conștiință despre ea este inexplicabilă. O înțelepciune fără un subiect al ei, conștient de ea, fără un subiect care să se bucure de ea și să se folosească de ea, care să vadă în ea sensul existenței, ar fi fără rost și nu s-ar putea explica cum de există.

127. Cele aduse la existență din nimic nu au o ființă netrecătoare, nepieritoare, incoruptibilă în ele înseși. Ele sînt menținute în existență prin puterea lui Dumnezeu, sau se împărtășesc de ea datorită Lui, deci prin voia Lui, nu fără voia Lui, căci în acest caz ar fi și el o existență supusă unor legi superioare, care nici ele nu pot fi explicate prin ele înseși. Și prin aceasta se arată că cele ce sînt aduse la existență din nimic nu au o ființă prin ele înseși, ci capătă o ființă prin voia lui Dumnezeu. Aceasta se arată și prin faptul că, atunci cînd nu mai trăiesc în acord cu voia lui Dumnezeu, ele își arată caracterul lor coruptibil, trecător, muritor. Iar după căderea în păcat, chiar dacă sînt readuse în general la legătura cu Dumnezeu prin Hristos, rămîn și trecătoare și muritoare, pentru a se arăta că nu prin ele sînt netrecătoare și nemuritoare, ci prin Fiul lui Dumnezeu, Care a luat în Sine firea lor, sau le lasă și să moară după firea lor, dar le și învie prin puterea Lui la viața nemuritoare. Omul e lăsat să fie conștient de ceea ce este prin sine și de ceea ce primește prin puterea lui Dumnezeu.

Dacă în Hristos s-ar fi întrupat numai vreo creatură superioară, ar însemna că nici El nu ne poate scoate din piericiune. Și dacă există un Dumnezeu superior lui Hristos, acesta nu ne poate ajuta. Rămîne închis și el însuși ca și creatura. Mai degrabă trebuie cugetat deci și el ca o esență izvorîtoare de forme exclusiv pieritoare. Dar atunci cum se împacă nepiericiunea ei ca esență cu piericiunea formelor ce emană din ea? La ce mai e bună nepiericiunea ei?

dacă se pot afla cele din Fiul între cele făcute, ca să îndrăznească să declare şi pe Fiul lui Dumnezeu creatură. Dar nu vor afla aşa ceva cei ce îndrăznesc toate şi rătăcesc în privinţa dreptei credinţe. Căci în cele create nu este nimic atotţiitor şi nimic nu e ţinut de altul[128]. Ci toate sînt ţinute de Dumnezeu: «Cerurile grăiesc slava lui Dumnezeu» (Ps. 18, 2); şi: «Al Domnului este pământul şi plinirea lui» (Ps. 23, 1); «Marea a văzut şi a fugit» (Ps. 113, 3). Şi toate sînt slujitoare ale Celui ce le-a făcut, împlinind cuvîntul Lui şi ascultînd de poruncile Lui (Ps. 102, 20)[129]. Dar Fiul este atotţiitor, ca şi Tatăl, cum s-a scris şi s-a arătat.

Şi iarăşi în creaturi nu e nimic neschimbător prin fire. Căci unii din îngeri nu şi-au păstrat vrednicia lor (Iuda, 6); şi «stelele nu sînt curate înaintea Lui»[130]; şi diavolul a căzut din cer, iar Adam a călcat porunca; şi toate sînt schimbătoare. Dar Fiul e neschimbător ca şi Tatăl. Aceasta a arătat-o Pavel, din psalmul 101, zicînd: «Şi Tu întru început, Doamne, ai întemeiat pământul; şi lucrul mîinilor Tale sînt cerurile. Ele vor pieri, iar Tu vei rămîne şi toate ca o haină se vor învechi şi ca pe o îmbrăcăminte le vei schimba şi se vor preface. Iar Tu acelaşi eşti şi anii Tăi nu se vor sfîrşi» (Evr., 1, 10–12). Şi iarăşi zice: «Iisus Hristos, ieri şi astăzi acelaşi, şi în veci» (Evr., 13, 8).

IV

Şi iarăşi toate cele făcute nu erau şi s-au făcut. Căci pământul care nu era nimic, l-a făcut. Şi El e «Cel ce cheamă cele ce nu sînt, ca să fie (Rom., 4, 17). Şi aşa sînt făpturi şi creaturi[131]. De aceea «Întru început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul» (Fac., 1, 1) şi toate cele din ele. Şi iarăşi: «Mîna Mea le-a făcut pe acestea toate» (Isaia, 66, 2)[132].

128. Nimic din lume nu e ţinut definitiv şi exclusiv de altul, deşi fiecare din formele lumii are nevoie de altceva pentru timpul existenţei ei. Dar orice ţine ceva pentru o vreme şi în parte e ţinut şi el de altceva. Dacă e aşa, nu se pot ţine nici toate unele prin altele în mod definitiv. Cum, fiind toate slabe, s-ar putea ţine în mod absolut întreolaltă? Există un Atotţiitor superior tuturor, Care n-are nevoie să fie susţinut de altceva. Gîndirea sfîntului Atanasie îmbrăţişează toată creaţia, ca să vadă în ea necesitatea unui Atotţiitor absolut mai presus de ea. Dar Dumnezeu este Atotţiitor şi în sensul că El susţine pe fiecare în unire cu toate, mai ales persoanele umane. Dacă ele totuşi mor în urma păcatului, nu mor de tot şi cele ce au refăcut legătura lor cu Dumnezeu vor fi readuse prin înviere la viaţa deplină în El.

129. Cele create nu plasticizează numai raţiuni ale Cuvîntului, ci şi împlinesc acele raţiuni, sau Cuvinte ale Lui. Cuvîntul creator cheamă cuvintele create la o împlinire a ceea ce e dat lor de către El.

130. Iov, 25, 5.

131. Dumnezeu le face toate prin chemare, sau cuvînt. Cuvîntul sau chemarea e puterea care face din nimic cele spuse prin El ca sens. Acest sens ia existenţă creată. El e la început gînd, apoi devine realitate, nu ca emanaţie din El, ci prin voia Lui.

132. Deci la gînd se adaugă voia, sau fapta lui Dumnezeu, ca gîndul să-şi capete o împlinire într-o creatură.

Dar Fiul este Cel ce este[133] şi Dumnezeu peste toate, ca şi Tatăl. Aceasta s-a arătat. El nu este făcut, ci e Făcător[134]; nu este creat, ci e Creator şi Făcător al lucrurilor Tatălui. Căci prin El s-au făcut veacurile (Evr., 1, 2)[135]. Şi «toate printr-Însul s-au făcut şi fără de El nimic nu s-a făcut»[136]. Precum a învăţat Apostolul din psalm, El a întemeiat la început pământul şi cerurile sînt lucrurile mîinilor Lui (Evr., 1, 10; Ps. 101, 26).

Şi iarăşi nimic din cele create nu este prin fire Dumnezeu, ci fiecare din cele făcute, ca ceea ce s-a făcut aceea a fost şi chemat[137]; una cer, alta pământ, unele luminători, altele stele; şi altele mare şi adîncuri şi vieţuitoare cu patru picioare; şi în sfîrşit, om. Şi înainte de acestea: îngeri, arhangheli, heruvimi, serafimi, puteri, începătorii, stăpînii, domnii[138] şi raiul. Şi aşa rămîne fiecare. Iar dacă au fost numiţi unii şi dumnezei, nu au fost numiţi aşa prin fire, ci prin participare la Fiul[139]. Aşa a spus şi El însuşi: «Deci i-a numit dumnezei pe aceia către care a fost cuvîntul lui

133. El e pururea Cel ce este, nu ceva ce n-a fost vreodată, sau a fost numai gîndit de altcineva şi a fost făcut de acela. Nu se poate merge aşa la infinit. El e Cel ce este într-un prezent etern, nu ceva ce a fost făcut cîndva.

134. Dacă nu se face, e veşnic. Dacă e Făcător, e numai Subiect, nu e obiect în nici o privinţă.

135. Dacă prin El s-au făcut veacurile, El este înainte de veacuri, din eternitate. Deci n-a fost făcut cîndva.

136. Dacă «toate printr-Însul s-au făcut şi fără de El nimic nu s-a făcut din cîte s-au făcut», El nu e din cele făcute. El este pur şi simplu din eternitate prin Sine. Nimic n-a avut putere peste El, care să-L facă. El e liber în mod absolut, deci e Persoana absolută, neavînd în El nimic de obiect, nimic supus unei puteri superioare. Toate cele supuse, dependente, se explică în existenţa lor printr-o realitate nesupusă vreunei puteri superioare, vreunei legi. E Subiect absolut în putere şi libertate. Mai mult, toate cele ce au o dependenţă, dovedindu-se ca făcute, sînt dependente de El şi nu poate fi ceva independent de El. Căci atunci n-ar fi putut să facă toate cîte s-au făcut. Ar fi strîmtorat de acela care n-a fost făcut de El. N-ar fi Atotputernic şi Atotţiitor.

137. Dumnezeu a făcut pe fiecare, chemîndu-l pe nume. Prin aceasta i-a dat un rost propriu, o raţiune proprie. Fiecare lucru e un cuvînt încorporat, ca produs al unui gînd exprimat voit al Cuvîntului. Toate ne sînt adresate nouă drept cuvinte ale lui Dumnezeu, la nivelul înţelegerii noastre. Toate fiind chemate la existenţă pe nume sînt făcute cu funcţiuni potrivite necesităţii altora, cu o structură ce se integrează cu altele. Dar numai Dumnezeu are puterea să le dea aceste funcţiuni sau structuri complementare, deci să le dea numele prin care unele pot fi folosite de altele.

138. Avem aci opt din cele nouă trepte ale lui Dionisie Areopagitul. Numai treapta scaunelor (tronurilor) lipseşte. Şi nu sînt puse în ordinea de la acela. Dar ca al noulea e numit raiul. Poate prin aceasta arată neamul omenesc ca a noua treaptă a făpturilor conştiente create.

139. Din stăruinţa sfîntului Atanasie în descrierea creaţiei ca deosebită de Sfînta Treime se vede că termenul «de o fiinţă» cu Tatăl, folosit pentru Fiul are rostul de a dovedi că Hristos numai dacă e Fiul lui Dumnezeu făcut om poate scăpa pe oameni de stricăciunea şi de moartea care le vine creaturilor cînd se despart de Dumnezeu. Termenul «de o fiinţă» e folosit cu rost mîntuitor, soteriologic, nu speculativ. Lumea aceasta în schimbarea şi succesiunea de persoane şi lucruri, nu e unica realitate, ci deasupra ei este fiinţa eternă, incoruptibilă, care fiind Treime de Persoane asigură şi persoanelor umane, din iubire şi prin iubire, o existenţă pentru veci.

Dumnezeu» (Ioan, 10, 35)[139a]. De aceea nefiind dumnezei prin fire, se întîmplă uneori că unii se schimbă şi de aceea aud: «Eu am zis: dumnezei sînteţi şi toţi fii ai Dumnezeului celui prea înalt. Dar voi, ca oameni, muriţi» (Ps. 81, 6). Aşa a fost cel ce a auzit: «Iar tu eşti om şi nu dumnezeu». Iar Fiul este Dumnezeu adevărat ca şi Tatăl. Căci întru el este şi Tatăl ca în Fiul[140].

Astfel Ioan a scris precum s-a arătat. Iar David cîntă: «Scaunul Tău, Dumnezeule, în veacul veacului. Toiag al dreptăţii este toiagul împărăţiei Tale» (Ps. 44, 7). Iar proorocul Isaia zice: «Ostenit-a Egiptul şi negustoria etiopienilor. Şi bărbaţii cei înalţi din Savarin la Tine vor trece şi vor urma Ţie legaţi de mîini cu cătuşi şi se vor închina Ţie că în Tine este Dumnezeu. Că Tu eşti Dumnezeul lui Israel şi n-am ştiut» (Isaia, 45, 14–15). Dar cine este Dumnezeu, întru care este Dumnezeu, dacă nu Fiul, Care zice: «Eu sînt întru Tatăl şi Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10)?

V

Acestea aşa fiind, şi aşa fiind scrise, cine nu vede, odată ce Fiul nu are nimic asemenea celor create, ci toate cele ale Tatălui sînt ale Fiului, că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl? Căci precum dacă ar avea vreo asemănare cu creaturile şi vreo înrudire cu ele, ar fi de o fiinţă cu ele, aşa fiind străin după fiinţă de cele create şi fiind Cuvîntul Tatălui şi nefiind altfel decît Acela, fiindcă toate ale Tatălui sînt şi ale Lui, în mod cuvenit este de o fiinţă cu Tatăl. Aşa au înţeles şi Părinţii, mărturisind în Sinodul de la Niceea pe Fiul «de o fiinţă» cu Tatăl şi «din fiinţa Tatălui» [141]. Căci ştiau prea bine că o fiinţă creată nu poate spune: «Toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt» (Ioan, 14, 10). Căci cel ce are început al facerii, nu are însuşirea ca cel ce este şi de a fi fost etern. Şi de aceea, fiindcă Fiul le are acestea şi toate cele spuse înainte că fiind ale Tatălui sînt şi ale Fiului, e necesar ca fiinţa Fiului să nu fie creată, ci de o fiinţă cu Tatăl. Căci o fiinţă creată nu

---

139 a. Numai cei care sînt în stare să înţeleagă cuvîntul lui Dumnezeu, pot fi făcuţi dumnezei prin har. În capacitatea de a înţelege cuvîntul lui Dumnezeu se arată o capacitate de deschidere a lor pentru Dumnezeu, de comunicare cu Dumnezeu în mod spiritual, comunicare care are efect şi asupra trupului. Animalul nu poate fi îndumnezeit, pentru că nu comunică spiritual cu Dumnezeu prin cuvînt. Prin cuvînt omul creşte spiritual spre Dumnezeu.

140 Omul este după Dumnezeu cînd se îndumnezeieşte prin har. Dar el are capacitatea de a fi îndumnezeit, fiind făcut «după chipul» Fiului, putînd fi înfiat. Căci are înţelegere şi libertate, cu care poate cunoaşte pe Dumnezeu şi împlini voia Lui. Dar nefiind Dumnezeu prin fire, el poate şi muri. El se poate mişca, în libertate, spre plinătatea vieţii în Dumnezeu, dar şi spre golirea de viaţă, sau spre moarte. Dumnezeu însă nu Se poate schimba spre o viaţă împuţinată. El rămîne în plinătatea infinită a vieţii.

141. În textul completat la Sinodul II din Constantinopol s-a spus «din fiinţa Tatălui» pentru a nu se da impresia că Fiul Se naşte «din fiinţă» şi nu din persoana Tatălui, lăsînd impresia de panteism.

poate primi cele proprii lui Dumnezeu. Proprii Fiului sînt însă cele din care este cunoscut Dumnezeu, ca: atotţiitor, neschimbat şi celelalte spuse înainte. Deci Dumnezeu nu Se arată de o fiinţă cu creaturile, avînd cele ce le au şi creaturile, cum spun aceşti nesocotiţi[142].

VI

Aşa ar respinge cineva necredinţa celor ce spun că Cuvîntul lui Dumnezeu este creatură. Credinţa noastră este în Tatăl, în Fiul şi în Sfîntul Duh. Căci Însuşi Fiul a spus apostolilor: «Mergînd învăţaţi toate neamurile, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19). A spus aşa, ca din acestea să înţelegem cele spuse înainte. Căci precum nu le spunem părinţilor făcători, ci născători şi pe noi înşine nu ne-a numit cineva creaturi ale părinţilor, ci fii prin fire şi de o fiinţă cu ei, aşa dacă Dumnezeu este Tatăl, numaidecît este Tată al Fiului prin fire şi de o fiinţă. Astfel Avraam n-a creat pe Isaac, ci l-a născut. Dar Veseleil şi Eliav n-au născut, ci au făcut toate lucrurile din cort (Ieş., 36, 1). Şi constructorul de corăbii şi zidarul nu nasc cele ce le fac, ci fiecare face unul vasul, celălalt casa. Isaac nu face, ci naşte prin fire pe Iacov cel de o fiinţă. Şi la fel Iacov pe Iuda şi pe fraţii lui. Deci precum ar fi fără minte dacă ar numi cineva casa de o fiinţă cu zidarul şi vasul cu constructorul de corăbii, aşa cu dreptate poate declara cineva pe orice fiu de o fiinţă cu tatăl lui.

---

142. Sfîntul Atanasie stăruie în a prezenta pe Dumnezeu ca Cel ce este, Neschimbatul, Atotţiitorul, pentru că aşa fiind, Fiul Lui luînd firea noastră în Sine ne poate scăpa de corupţie şi moarte. S-ar părea la prima vedere că aceste însuşiri Îl prezintă pe Dumnezeu, din punct de vedere ontologic, ca pe o entitate oarecum fizică ce nu poate fi roasă de timp, conform filosofiei elene (parmenidiene). De fapt aceste însuşiri sînt biblice. Dumnezeu Îşi spune El însuşi «Cel ce sînt» (Iahvé); Pavel prezintă pe «Iisus Hristos, ieri şi astăzi şi în veci acelaşi» (Evr., 13, 8). Sau Domnul însuşi zice despre Sine: «Eu sînt Alfa şi Omega, începutul şi sfîrşitul, Cel ce este şi Cel ce era şi Cel ce vine, Atotţiitorul» (Apoc., 1, 8). Dar poate că în perioada Părinţilor nu s-au aprofundat destul aceste trăsături ale lui Dumnezeu, nu s-a insistat asupra conţinutului lor de adîncime spirituală.

Dumnezeu ca Cel ce este nu are început, nici sfîrşit şi nu e de la nimeni. Nu depinde de nimic în existenţa Lui. Totodată nu Se poate epuiza în existenţa Lui. E o adîncime infinită şi desăvîrşit liberă, neprimind nimic de la nimeni şi nefiind supus la nimic. El are şi conştiinţă. Căci o existenţă fără conştiinţă nu are intensitatea trăirii. De plenitudinea existenţei lui Dumnezeu ţine conştiinţa, dar nu conştiinţa unei dependenţe, a unei nedeplinătăţi şi a unei responsabilităţi faţă de o altă realitate, ca la om, ci conştiinţa absolutei plenitudini şi libertăţi. Neschimbabilitatea lui Dumnezeu ţine şi ea de existenţa Lui prin Sine, plenară, infinită, absolută, liberă şi conştientă. De aceea nu trebuie înţeleasă ca încremenire fizică, ci ca plenitudine nemicşorată de viaţă, putînd da acestei plenitudini tot felul de forme (ca cea a chenozei Fiului care se întrupează, a aplecării milostive la creaturi, manifestînd însă şi în ele o putere mai presus de a oricărei creaturi). În calitatea de Atotţiitor a lui Dumnezeu se arată din nou plenitudinea existenţei Lui, care nu e susţinută de nimic, ci susţine toate, fapt însoţit de conştiinţa independenţei Sale absolute şi a dependenţei tuturor de El, atît în originea existenţei lor, cît şi a duratei ei. El Îşi exercită această însuşire inspirînd creaturilor conştiente, conştiinţa acestei dependenţe, iar în celelalte manifestînd-o prin faptul că ele prin ele înseşi sînt coruptibile, trecătoare; de asemenea în dispariţia individuaţiunilor existente şi în apariţia altora, dar totodată şi în menţinerea creaţiei ca întreg în putinţa de a fi înălţată la infinit prin prezenţa Lui în ea. Fără cel ce este şi fără El ca Atotţiitor, neschimbat în putere, nu putem explica existenţa noastră dependentă şi a tuturor.

Dacă deci există tată şi fiu, e necesar ca fiul să fie prin fire şi cu adevărat fiu. Iar aceasta este deofiinţimea cu Tatăl, cum s-a arătat prin multe.

De fapt despre făpturi s-a spus: «El a zis şi s-au făcut». «El a poruncit şi s-au zidit» (Ps. 148, 5). Iar despre Fiul: «Scos-a inima Mea Cuvînt bun» (Ps. 44, 2). Iar Daniel a cunoscut pe Fiul lui Dumnezeu, dar a cunoscut şi lucrurile lui Dumnezeu. Şi pe Fiul L-a văzut răcorind cuptorul (3, 25). Iar despre lucruri a spus: «Binecuvîntaţi toate lucrurile Domnului pe Domnul» *(Cîntarea celor trei tineri)*. Şi pe fiecare dintre făpturi le-a înşirat. Dar pe Fiul nu L-a numărat între ele, ştiind că nu este lucru, ci că prin El s-au făcut lucrurile. De aceea L-a lăudat şi L-a prea înălţat în Tatăl.

Precum deci prin El Se descoperă Dumnezeu celor ce-L cunosc, aşa prin El şi în El se mărturiseşte binecuvîntarea şi lauda şi slava şi stăpînirea Tatălui, ca această mărturisire să fie bine primită, precum spun Scripturile[143].

Din multe, deci şi din acestea, s-a arătat şi se arată că e necredincios cel ce declară pe Cuvîntul lui Dumnezeu creatură.

VII

Dar fiindcă iau ca motiv mincinos şi scrisa din Pilde: «Domnul M-a zidit (creat) pe Mine început al căilor Sale spre lucrurile Sale» (Pilde, 8, 22) şi pe temeiul ei conchid: Iată «l-a zidit», deci e creatură, e de trebuinţă să arătăm şi din aceasta cît de mult rătăcesc, necunoscînd scopul dumnezeieştii Scripturi. Dacă este Fiul, să nu I se spună creatură. Iar de e creatură, să nu I se spună Fiu. Căci s-a arătat în cele dinainte cîtă deosebire este între creatură şi Fiu. Şi fiindcă desăvîrşirea (botezul) nu se săvîrşeşte în Creator şi creatură, ci în Tatăl şi Fiul, necesar să nu se spună că Domnul e creatură, ci Fiu[144].

143. Dacă prin Fiul creează şi susţine şi mîntuieşte Dumnezeu, după cădere, toate, tot prin Fiul se aduce Tatălui de către creaturi binecuvîntarea şi slava şi se dă acesteia prilejul cunoaşterii puterii Lui creatoare şi mîntuitoare. Dacă nu i se mărturisesc acestea Tatălui prin Fiul, nu se face bucurie Tatălui, pentru că nu se recunoaşte ca Tată şi se nesocoteşte Fiul care voieşte ca acestea să fie recunoscute de către creaturi Tatălui Său. Un tată pămîntesc care nu vede pe fiul său preţuit, nu are nici o bucurie de lauda ce i se aduce, sau nu i se aduce în acest caz nici o preţuire. Un Dumnezeu care nu e Tată, n-are iubire nici faţă de noi şi nu se înţelege pentru ce ne-a făcut. Lui îi lipseşte nota personală cea mai caracteristică. Este o esenţă, din care lucrurile emană fără voia şi conştiinţa ei. Nu e conştientă nici de laudele ce i se aduc. Noi, fiind făcuţi după chipul lui Dumnezeu, adică după modelul Fiului, trebuie să ne simţim calitatea de fii cînd lăudăm pe Tatăl, adică să-L lăudăm cu iubire de fii. Aşa Îi place Tatălui să ne simţim, ca să-L simţim pe El ca Tată iubitor. Această fericire a noastră este bucuria Lui. Dar această simţire fericită nu o putem avea decît de la Fiul, uniţi cu Fiul, mişcaţi în sporirea ei de Duhul Sfînt.

144. Omul creat nu se poate desăvîrşi în Dumnezeu printr-o creatură intermediară. Aceasta ne ţine în creatura mărginită; nu putem trece în Dumnezeu cel necreat, nu putem spori în Dumnezeu cel nemărginit, nu putem dobîndi nemurirea în Dumnezeu cel nemuritor. Ne desăvîrşim prin Duhul în Fiul cel de o fiinţă cu Tatăl, pentru că prin aceasta sîntem ridicaţi necontenit prin Fiul devenit om în relaţia Lui cu Tatăl, sau în planul înaintării în infinitatea vieţii nemuritoare şi a dragostei desăvîrşite ca fii ai Tatălui desăvîrşit împreună cu Fiul desăvîrşit. Ne botezăm sau ne renaştem în Dumnezeul iubirii, Care e Cel al relaţiei între Tatăl şi Fiul şi în Duhul care ne aduce înfierea şi ne face să creştem în ea la nesfîrşit.

Însă ei întreabă: Dar nu s-a scris așa?[144a] Da, s-a scris și s-a spus în mod necesar. Dar ei înțeleg rău ceea ce s-a scris bine. Ei «n-au cunoscut și n-au înțeles» (Ps. 81, 5). De aceea, precum s-a scris, «umblă în întuneric» (Ioan, 12, 35). Dar nu trebuie să grăim, ca ei să se arate și în aceasta fără de minte, iar noi să nu nesocotim respingerea necredinței lor. Căci poate se vor întoarce și ei. Deci conținutul credinței noastre în Hristos este acesta: Fiul lui Dumnezeu, Care e Dumnezeu-Cuvîntul (căci «la început era Cuvîntul și Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1), Înțelepciunea și Puterea Tatălui (căci «Hristos e Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu» I Cor. 1, 24), S-a făcut la sfîrșitul veacurilor om pentru mîntuirea noastră. Căci Ioan zice: «La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1), iar după puțin: «Și Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14). Prin aceasta a arătat că S-a făcut om. Iar Domnul a spus despre Sine: «De ce căutați să Mă omorîți pe Mine, omul care v-am grăit adevărul» (Ioan, 7, 19; 8, 10)? La rîndul său Pavel, învățînd de la El, a spus: «Unul este Dumnezeu, Unul e și Mijlocitorul între Dumnezeu și oameni, omul Hristos Iisus» (I Tim., 2, 5). Iar făcîndu-Se om și descoperind cele omenești, alungînd și desființînd moartea noastră, S-a așezat de-a dreapta Tatălui, El fiind în Tatăl și Tatăl fiind în El, precum era și este pururea.

VIII

Acesta e conținutul credinței, primit de la apostoli prin Părinți. Deci cel ce citește Scriptura trebuie să cerceteze și să distingă cînd grăiește ea despre dumnezeirea Cuvîntului și cînd despre cele omenești ale Lui, ca nu cumva înțelegînd unele în locul altora să pătimim cele ce au pătimit arienii. Deci cunoscîndu-L pe El drept Cuvîntul, știm că «toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3) și: «Prin Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit» (Ps. 32, 6) și: «Trimite Cuvîntul Lui și se vindecă toate» (Ps. 106, 20); iar cunoscîndu-L ca Înțelepciune, știm că Dumnezeu prin Înțelepciune a întemeiat pămîntul (Pilde, 3, 19) și toate le-a făcut Tatăl întru Înțelepciune[145]; și cunoscîndu-L pe El ca Dumnezeu,

144 a. Arienii întrebau: nu s-a scris în Proverbe (8, 22): «M-a creat»?

145. Dumnezeu n-a creat lumea în mod haotic, ca să rămînă într-o agitație continuă și fără scop în această stare, ci a întipărit în ea o ordine strict rațională în care ea înaintează tot mai mult în unirea și asemănarea cu Dumnezeu. *Existența* lumii nu se poate separa de *ordinea* ei și de *aspirația* ei spre desăvîrșire. Este o ordine plasticizată dinamică, este un întreg structurat armonic înaintînd spre desăvîrșire, o unică structură dinamică de mare complexitate. Iar calitatea aceasta n-ar putea-o avea lumea dacă n-ar avea ca temelie izvorul existenței (Tatăl), dacă n-ar avea imprimată în ea Înțelepciunea dumnezeiască (Fiul sau Cuvîntul lui Dumnezeu) și dacă n-ar fi în mișcare spre desăvîrșirea în asemănarea cu Dumnezeu (în Duhul Sfînt). Dumnezeu nu este izvorul unei puteri haotice, ci adîncul Înțelepciunii, al desăvîrșitei raționalități și al mișcării spre viața desăvîrșită în Dumnezeu. Numai așa fiind lumea poate cunoaște și folosi cu un rost omul, dotat și el cu rațiune și cu aspirația spre dezvoltare la nesfîrșit. Și numai așa poate vedea omul în ea

am cunoscut că El este Hristos. Căci cîntă David: «Scaunul Tău, Dumnezeule, în veacul veacului. Toiag de dreptate este toiagul Împărăţiei Tale; iubit-ai dreptatea şi urît-ai nedreptatea. Pentru aceea Te-a uns pe Tine Dumnezeul Tău, cu untdelemnul bucuriei mai mult decît pe părtaşii Tăi» (Ps. 44, 7–8). Iar în Isaia El însuşi zice despre Sine: «Duhul Domnului peste Mine, pentru care M-a uns pe Mine» (Isaia, 61, 1). Iar Petru a mărturisit: «Tu eşti Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu» (Matei, 16, 16).

Iar pe de altă parte, cunoscîndu-L pe El ca făcut om, nu tăgăduim cele spuse despre El omeneşte, cum este: a flămînzi, a înseta, a fi lovit, a lăcrima, a adormi şi la sfîrşit a primi prin cruce moartea pentru noi. Căci toate acestea s-au scris despre El. Aşa şi cuvîntul: «M-a zidit (creat), care se potriveşte oamenilor, nu l-a tăcut Scriptura, ci l-a grăit. Căci noi, oamenii, am fost creaţi şi făcuţi. Deci precum auzim: a flămînzit, a adormit, a fost lovit, nu-I tăgăduim dumnezeirea, aşa auzind: «M-a zidit», trebuie să ne amintim că, Dumnezeu fiind, a fost creat ca om. Căci e propriu omului a fi creat şi cele spuse înainte: a flămînzi şi cele asemenea.

---

gîndurile lui Dumnezeu adresate lui şi poate purta un dialog cu Dumnezeu spre înaintarea în asemănarea şi unirea cu El. De aceea în lume se văd şi cuvintele Cuvîntului adresate omului, pentru ca acesta, dotat cu capacitatea de a le percepe, să poată răspunde chemării lui Dumnezeu prin ele spre desăvîrşire, sporind tot mai mult în calitatea sa de om şi putînd răspunde cu mulţumire şi cu slavă lui Dumnezeu şi arătînd această slavă a lui Dumnezeu chiar în slava în care se îmbracă el. Raţionalitatea lumii şi raţiunea omului, capabilă să o descifreze, nu e fără rost. Prin ea omul înaintează în unirea cu Dumnezeu şi prin aceasta în desăvîrşire. Nu e în lume o raţionalitate şi în om o raţiune statică, nici una care se conciliază cu apariţia şi dispariţia monotonă şi fără rost a persoanelor umane. În acest caz raţiunea lui n-ar descifra raţionalitatea lumii, decît pentru a-şi da seama de lipsa lor de rost a raţiunii lui şi a raţionalităţii lumii şi pentru a protesta împotriva lor, sau a declara, ca unii din existenţialiştii moderni, că lumea este o imensă necropolă fără nici un sens. Prin raţiune şi responsabilitate umanitatea – şi cu ea lumea întreagă – se dovedeşte ca aflîndu-se într-o legătură cu un Dumnezeu personal şi desăvîrşit, deci transcendent ei, ca punct final şi ajutor în aspiraţia ei spre desăvîrşire; cu un Dumnezeu cu care se află în dialog în scopul unei sporiri în apropierea de El, ca model al desăvîrşirii. O lume haotică, sau cu o raţionalitate care nu o duce nicăieri, sau care pare că duce specia înainte, dar indivizii sînt lăsaţi să piară rînd pe rînd, s-ar dovedi ca emanînd dintr-o esenţă oarbă, cu o raţionalitate nedeplină sau aparentă. Numai pe baza faptului că în lume este imprimată raţionalitatea Cuvîntului lui Dumnezeu, Acesta Se poate face om şi omul se poate îndumnezei. Sfîntul Ioan Evanghelistul a identificat pe Fiul lui Dumnezeu cu Cuvîntul sau cu Raţiunea, deşi termenul Cuvîntul este şi în Vechiul Testament. Prin aceasta el a făcut o apropiere între învăţătura despre Treime şi gîndirea greacă. În Raţiunea sau în Înţelepciunea divină e dată şi putinţa înţelegerii omului ca chip al lui Dumnezeu, sau o anumită înrudire a omului cu Dumnezeu. Pe baza acestei înrudiri a putut lua Fiul lui Dumnezeu umanitatea în Sine şi o poate desăvîrşi pînă la îndumnezeire. Pe baza ei ipostasul divin al Fiului se poate exprima prin gîndirea şi prin cuvîntul omenesc.

Astfel înţelegem cum ordinea din lume îşi are temelia infinită în Logosul dumnezeiesc şi ea e destinată să înainteze sau să se înalţe în El, prin persoana omului, în eternitate. Nu e o ordine sortită să rămînă între graniţe finite, ci cu posibilitatea de a se înălţa la infinit şi de a face străvezie ordinea iubirii desăvîrşite a Sfintei Treimi în relaţiile dintre oameni şi în folosirea naturii în acest scop.

IX

Așa e și cu ceea ce s-a spus bine, dar s-a înțeles rău de către ei, adică: «Iar de ziua sau de ceasul acela nimeni nu știe, nici îngerii, nici Fiul». Cuvîntul are un înțeles bun. Aceia însă socotesc că zicînd «nici Fiul», se arată ca neștiutor, fiindcă e creatură. Dar nu este așa. Nicidecum! Căci precum zicînd: «M-a zidit» a zis-o omenește, așa zicînd «nici Fiul» a spus-o tot omenește. Și a spus-o dintr-o pricină binecuvîntată. Căci fiindcă S-a făcut, precum s-a scris, om, iar propriu omului este să nu știe, și să flămînzească și celelalte (pentru că nu știe, de nu aude și nu află), de aceea Își arată și neștiința omului, ca unul ce S-a făcut om: întîi, ca să arate că are cu adevărat trup omenesc; apoi ca, avînd neștiința omenească în trup, eliberînd-o și curățind-o de toate, să înfățișeze Tatălui umanitatea sfîntă și desăvîrșită[146].

Deci ce motiv mincinos vor mai născoci arienii? Și ce născocire îi va mai ajuta să se împotrivească? Căci au fost rușinați ca neștiind ce înseamnă: «Domnul M-a zidit pe Mine spre început lucrurilor Sale». Și au fost arătați ca neînțelegînd cuvîntul: «Iar de ziua aceea nimeni nu știe, nici îngerii, nici Fiul». Căci precum zicînd: «M-a zidit», a arătat omenescul, sau că S-a făcut om și ca atare a fost creat, iar zicînd: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30) și: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 9), a arătat veșnicia și deoființimea cu Tatăl, așa zicînd: «Nimeni nu știe, nici Fiul», o zice iarăși ca om. Căci e propriu oamenilor să nu știe. Dar zicînd: «Nimeni nu cunoaște pe Tatăl decît Fiul nici pe Fiul, decît Tatăl» (Matei, 11, 27), El arată că cunoaște cu mult mai mult decît făpturile. De aceea ucenicii au spus Domnului în Evanghelia după Ioan: «Acum știm că toate le știi» (Ioan, 16, 30). E vădit deci că nu e nimic ce nu știe El, Care e Cuvîntul prin care toate s-au făcut. Iar între toate fiind și ziua aceea, fără îndoială că prin El va fi și ziua aceea, chiar dacă strigă arienii contrarul, în neștiința lor.

146. Trebuia ca foamea, setea, neștiința, frica de moarte, moartea să le învingă ca om ajutat de Dumnezeu, dinăuntru, căci nu se putea întări firea noastră împotriva lor fără a face și ea un efort prin voința ei liberă. Iar puterea dumnezeiască nu putea susține efortul omenesc decît comunicîndu-i-se umanității de însuși ipostasul dumnezeiesc, care i-a devenit ipostas propriu. Oarecum Însuși Subiectul dumnezeiesc biruia în Hristos slăbiciunile omenești și moartea, dar folosindu-Se și de eforturile omenești, sau suportîndu-le pe acestea ca un om. Ipostasul dumnezeiesc, devenit ipostas al firii noastre, a coborît în lucrarea Sa la nivelul posibilităților maxime a lucrării omenești. Un Dumnezeu care ne-ar comunica puterea Sa numai din exterior, nefăcîndu-Se El însuși subiectul firii omenești și necomunicîndu-i acesteia Duhul Său care-i dă tărie, n-ar putea birui slăbiciunile și moartea omului de pe urma păcatului. Prin aceasta firea omenească e dăruită și se dăruiește Tatălui curățită și sfințită de Însuși Fiul prin puterea întăritoare a Duhului, ca fire proprie a Lui. În Fiul Său Tatăl iubește și omenescul asumat de Fiul Său în care trece și Duhul ce Se odihnește în Fiul Său din eternitate. Avem aci sensul ontologic al mîntuirii, derivînd din relația Persoanelor treimice, nu cel juridic care s-a dezvoltat în Occident.

DESPRE SFÎNTUL DUH, EPISTOLA ACELUIAŞI CĂTRE ACELAŞI EPISCOP SERAPION

I

Poate te vei mira că poruncindu-mi să scurtez epistola scrisă despre Sfîntul Duh şi s-o înfăţişez în cuvinte mai puţine, mă vezi că am lăsat cuvîntul despre Duhul Sfînt şi am scris împotriva celor ce nu cred în Fiul lui Dumnezeu şi-L declară creatură. Dar ştiu că nu mi-o vei lua în nume de rău de vei afla pricina. Ba evlavia ta mă va şi aproba, văzînd dreptatea ei. Căci ştii că Însuşi Domnul a zis: «Mîngîietorul nu va grăi de la Sine, ci cîte va auzi va grăi, că dintr-al Meu va lua şi va vesti vouă» (Ioan, 16, 13); şi suflînd, le-a dat de la Sine pe Acesta ucenicilor (Ioan, 20, 22); şi la fel L-a vărsat Tatăl peste tot trupul, după cum s-a scris (Ioel, 2, 29). De aceea cu dreptate s-a vorbit şi s-a scris întîi despre Fiul lui Dumnezeu, ca din cunoştinţa despre Fiul să putem avea buna cunoştinţă şi despre Duhul[147]. Căci precum am cunoscut pe Fiul ca propriu Tatălui, aşa vom afla că şi Duhul este propriu Fiului. Şi precum zice Fiul: «Toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt» (Ioan, 16, 15), aşa toate acestea le vom afla că sînt prin Fiul şi în Duhul.Şi precum Tatăl a arătat pe Fiul, zicînd: «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru care am binevoit» (Matei, 3, 17), aşa este Duhul al Fiului. Căci zice Apostolul: «A trimis în inimile noastre pe Duhul Fiului, care striga: Ava, Părinte» (Gal., 4, 6).

Dar ceea ce este minunat este că precum Fiul zice: «Ale Mele sînt ale Tatălui», aşa este al Tatălui şi Duhul Sfînt, de Care s-a spus că e al Fiului[148].

---

147. Aceasta nu contrazice ceea ce s-a spus înainte, că nu se poate cunoaşte Hristos ca Fiul lui Dumnezeu decît prin Duhul, sau fiind omul în Duhul. Cel ce vorbeşte despre Fiul în mod adevărat, îl are pe Duhul. Dar nu cunoaşte propriu-zis pe Duhul pe care-l are, decît după ce cunoaşte pe Fiul. Sau Amîndoi sînt cunoscuţi deodată. Putem afla din Scriptură şi ce ne spun alţii despre Hristos. Dar credinţa în El ca în Fiul lui Dumnezeu o avem după aceea şi odată cu acela prin Duhul primit de la Hristos de care am aflat ce spune Scriptura sau ce spun alţii că este. Şi aceasta este adevărata cunoştinţă a lui Hristos, dar şi a Duhului. Se vede de aci chiar din începutul epistolei a doua că aceasta (despre Fiul) şi cea de a treia (despre Duhul) au format o singură epistolă.

148. Duhul este şi al Tatălui şi al Fiului, dar al Tatălui ca Tată şi al Fiului ca Fiu. Tatăl Îl dă Fiului cum Îi dă toate ale Sale. Deci Fiul Îl are pe Duhul ca primitor al Lui, nu ca Cel ce e cauza existenţei Lui cum e Tatăl. De aceea primim şi noi pe Duhul Fiului, ca Duh prin care revenind şi sporind în calitatea de fii, strigăm: Ava, Părinte!

Căci Însuși Fiul zice: «Cînd va veni Mîngîietorul, pe Care Îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul Adevărului, Care de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine» (Ioan, 15, 26). Iar Pavel scrie: «Nimeni nu știe cele ale omului decît duhul omului care locuiește în el. Așa și cele al lui Dumnezeu nimeni nu le știe decît Duhul lui Dumnezeu, Cel ce este în El. Iar noi n-am luat duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu ca să cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu» (I Cor., 2, 11–12). Și în toată Sfînta Scriptură vei afla că Duhul cel Sfînt, care se spune al Fiului, se spune că e Duhul lui Dumnezeu. Aceasta am scris-o în cele dinainte. Deci dacă Fiul, pentru că e al Tatălui și pentru că e Născutul ființei Lui, nu e creatură, ci de o ființă cu Tatăl, așa nu e nici Duhul Sfînt creatură. Și e necredincios cel ce zice aceasta, pentru că e al Fiului și pentru că din El se dă tuturor și cele ce le are sînt ale Fiului[149].

II

Deci sînt suficiente acestea pentru a convinge pe orice iubitor de ceartă să nu mai declare creatură a lui Dumnezeu pe Cel ce este Dumnezeu și scrutează adîncurile lui Dumnezeu și e dat din Tatăl prin Fiul[149a]. Aceasta pentru ca să nu fie silit să declare creatură și pe Fiul, pe Cuvîntul, Înțelepciunea, pecetea, strălucirea, pe care văzîndu-L cineva vede pe Tatăl și drept urmare să audă: «Cel ce tăgăduiește pe Fiul, nu are nici pe Tatăl» (I Ioan, 2, 23)[150]. Unul ca acesta va ajunge treptat să spună ca cel nebun: «Nu este Dumnezeu» (Ps. 13, 1). Față de unul ca acesta se va dovedi însă cu prisosință bun argumentul împotriva celor ce nu cred în

149. Primindu-le de la Tatăl, Fiul le are în calitate de Fiu, le trăiește cu conștiința că le are de la Tatăl. Iar Duhul, avîndu-le de la Fiul, le trece în făpturi, care le trăiesc cu simțirea cu care le trăiește Fiul ca Fiu. Neprimindu-le însă Duhul de la Tatăl direct ca Fiul, nu li le aduce făpturilor ca un alt Fiu, ca să nu se confunde cu Fiul. Duhul, purcezînd însă din Tatăl, are o altă relație directă cu Tatăl, dar ca să ia de la Fiul toate cîte le aduce creaturilor puse de Tatăl în Fiul. Deci Fiul rămîne Fiu, comunicîndu-ni-le prin Duhul, nu devine Tatăl sau originea ultimă a celor date. Nu devine deci nici originea Duhului. Se arată și prin aceasta perihoreza celor trei Persoane; dar aceasta lasă distinctă, existența fiecăreia din celelalte două ca ceea ce este Ea însăși. Nimic nu se trăiește sau se dă separat de vreuna sau de două din Ele. Precum Fiul este în Tatăl și Tatăl în Fiul, așa este și Duhul în Fiul. Dar Tatăl are în Fiul, Care este în Sine, și pe Duhul, sau în Duhul și pe Fiul. Duhul aflător în Fiul ia din Fiul toate cîte le dă Tatăl Fiului ca să le treacă oamenilor cu simțirea că le au comune cu Fiul, ca să-i întoarcă spre Tatăl, cum e și Fiul întors din Duhul spre Tatăl.

149 a. Se dă făpturilor de Tatăl prin Fiul, pentru a le sădi simțirea de fii ai Tatălui, comună cu a Fiului.

150. Cine nu recunoaște pe Fiul ca Fiu nu recunoaște nici pe Tatăl ca Tată. Pentru acela nu există un Dumnezeu personal al supremei iubiri sau al iubirii între Tatăl și Fiul. Pentru acela nu e decît o esență impersonală, supusă unor legi inexplicabile în originea lor, cum sînt supuse toate cele ce provin din ea, neexistînd cineva înzestrat cu demnitatea supremă a libertății. Pentru acela nu e decît o esență oarbă din care emană în baza acelor legi o succesiune monotonă de individualiuni care se topesc din nou în această esență. Totul e fără rost.

Fiul, anume că din cele ce se dovedeşte Fiul ca nefiind creatură, se dovedeşte şi Duhul ca nefiind creatură. Căci creaturile sînt din cele ce nu sînt şi au un început al existenţei[150a]. Căci «la început a făcut Dumnezeu cerul şi pămîntul» (Fac., 1, 1) şi cele din ele. Dar Duhul Sfînt este şi se zice din Dumnezeu, cum a spus Apostolul. Iar dacă Fiul, fiindcă nu este din cele ce nu sînt, ci din Dumnezeu, e firesc să nu fie creatură, e necesar ca nici Duhul să nu fie creatură, fiindcă Se mărturiseşte ca fiind din Dumnezeu. Iar creaturile sînt din cele ce nu sînt[151].

III

Şi iarăşi Duhul este şi se zice ungere şi pecete. Căci scrie Ioan: «Şi ungerea pe care aţi luat-o de la El rămîne în voi şi nu aveţi trebuinţă ca să vă înveţe cineva, ci ungerea Lui, sau Duhul Lui vă învaţă despre toate» (I Ioan, 2, 27). Iar la proorocul Isaia s-a scris: «Duhul Domnului peste Mine pentru care M-a uns» (61, 1). Pavel, la rîndul său, scrie: «Întru care crezînd, aţi fost pecetluiţi» (Efes., 1, 13). Şi iarăşi: «Nu întristaţi pe Duhul Sfînt, întru Care aţi fost pecetluiţi pentru ziua răscumpărării» (Efes., 4, 30). Deci creaturile se ung şi se pecetluiesc întru Duhul. Iar dacă făpturile se ung şi se pecetluiesc întru Acesta, Duhul nu e creatură. Căci nu e asemănea Cel ce unge cu cel uns. De fapt ungerea aceasta este suflarea Fiului, încît cel ce are Duhul poate zice: «Sîntem buna mireasmă a lui Hristos» (II Cor., 2, 15)[151a]. Iar pecetea întipăreşte pe Hristos, încît cel pecetluit are chipul lui Hristos[152]. Căci zice Apostolul: «Copilaşii mei, pentru care iarăşi sufăr durerile naşterii pînă ce Hristos va lua chip în voi» (Gal., 4, 19).

Iar dacă Duhul este buna mireasmă şi chipul Fiului, e vădit că nu e creatură. Fiindcă nici Fiul, fiind în chipul Tatălui, nu e creatură[152a]. De

150 a. Sfîntul Atanasie a fost adus la afirmarea despre creaţia lumii din nimic, de necesitatea de a apăra învăţătura că Fiul nu e creatură, de a-L distinge de creaţiune. Astfel Treimea implică deosebirea dintre Dumnezeu şi lumea creată. Dacă nu e o Treime de Persoane, Care Îl arată pe Dumnezeu suficient Lui însuşi, nu rămîne decît alternativa unei esenţe din care emană o lume identică cu această esenţă în sens panteist. Cele trei învăţături creştine fundamentale: Sfînta Treime, creaţia lumii din nimic şi întruparea Cuvîntului ca om spre mîntuirea oamenilor se află într-o strînsă solidaritate.

151. Dacă Duhul ar fi creatură, ar fi marcat de faptul că e din cele ce nu sînt, deci avînd în Sine tendinţa spre piericiune. El n-ar putea în acest caz da viaţă netrecătoare celor în care Se sălăsluieşte. În acest caz, fără Treime ca Dumnezeire a iubirii desăvîrşite Dumnezeu n-ar mai fi Dumnezeu adevărat, ci S-ar confunda cu lumea relativă.

151 a. Cînd iubesc pe cineva întipăresc chipul aceluia în altul, pentru că l-am întipărit întîi în mine.

152. Duhul e legat atît de intim cu Fiul, încît e numit suflarea Lui personală. Dar şi între noi cînd dau pe cel iubit altuia, cel iubit dat de mine e ca un suflu al meu.

152 a. Duhul nu dă chipul Său celui în care e suflat, sau în care Se îmbibă ca ungere, sau celui pe care-l pecetluieşte. El are o fluiditate de viaţă, care-L face să nu se identifice ca un chip distinct în cel în care este suflat, ci îl ridică pe acela în întregime pe un alt plan. Îi dă un elan spre desăvîrşire, o puritate, o frumuseţe spirituală, o pornire generoasă de a

fapt, precum cel ce vede pe Fiul vede pe Tatăl, aşa cel ce are pe Duhul Sfînt, are pe Fiul. Şi avîndu-L pe Duhul este templul lui Dumnezeu. Căci scrie Pavel: «Oare nu ştiţi că templul lui Dumnezeu sînteţi şi Duhul lui Dumnezeu locuieşte în voi?» (I Cor., 3, 10). Iar Ioan zice: «Întru aceasta cunoaştem că sîntem în Dumnezeu şi El întru noi, că ne-a dat nouă din Duhul Lui» (I Ioan, 4, 13). Iar dacă Fiul, fiind în Tatăl şi Tatăl în El, a fost mărturisit că nu este creatură, e cu totul necesar ca nici Duhul să nu fie creatură. Căci în El este Fiul şi El este în Fiul[152b]. De aceea cel ce primeşte pe Duhul este templul lui Dumnezeu. De aci se vede iarăşi că dacă Fiul este Cuvîntul lui Dumnezeu, este şi El una cu Tatăl. «Căci unul este Dumnezeu, din care sînt toate şi unul Domnul Iisus Hristos» (I Cor., 8, 6). De aceea s-a şi spus şi s-a şi scris că Fiul este Unul Născut, pe cînd creaturile sînt multe şi deosebite: îngeri, arhangheli, heruvimi, începătorii, stăpînii şi celelalte, precum s-a mai spus[153]. Iar dacă Fiul nu este dintre cele multe, ci e Unul, cum Unul este şi Tatăl, şi nu este creatură, fără îndoială nici

---

se dărui, o luminozitate a întregii fiinţe. Iar forma aceasta seamănă cu Hristos. Duhul iradiind ca o suflare dinamică, ce curge ca o ungere din Hristos, dă omului într-o sporire continuă chipul lui Hristos, sau restabileşte tot mai mult şi tot mai clar în el chipul lui Hristos pe care-l are prin creaţie. Aceasta înseamnă că Duhul însuşi e, într-un fel deosebit de om, chipul Fiului. De fapt Părinţii spun că Duhul e chipul Fiului, cum Fiul e chipul Tatălui. Dar nu spun niciodată că Fiul e chipul Duhului. Însă Duhul e altfel chipul Fiului de cum e Fiul chipul Tatălui. Fiul e chipul Tatălui pentru că Se naşte din El. Duhul e însă chipul Fiului pentru că «străluceşte» din El cum a spus Patriarhul Grigorie Cipriotul în sec. XIII. Îl face pe Fiul să strălucească şi această strălucire să se vadă ca o frumuseţe vie a Fiului. Şi acest chip strălucitor al Fiului se vede în Duhul, ca într-un chip al Fiului. Chipul nu e despărţit de model. Chipul se ştie deosebit de model, dar totodată unit cu modelul. Cînd cineva e strîns unit cu mine, în mine se vede chipul lui, în lucrarea mea se vede lucrarea lui. Dar el rămîne el şi eu rămîn eu. Nimeni nu are un chip decît în relaţie intimă cu altul. Şi e chipul altuia în măsura relaţiei de iubire cu acela. În acest sens Duhul e chipul lui Hristos. Dar în chip se vede şi modelul fără să se confunde: «Cine Mă vede pe Mine, vede pe Tatăl». Noi sîntem chipul lui Hristos prin Duhul, pentru că Duhul însuşi e chipul strălucitor al lui Hristos. Dar un chip transcendent nouă. Iar în Hristos însuşi modelul transcendent al omului se face subiectul chipului Său uman. Dar nu fără lucrarea Duhului. Căci Duhul este supremul chip al Fiului, în Duhul străluceşte Fiul. Dar pentru noi Fiul ca model este transcendent, pentru Duhul însă nu. Însă Duhul ne ridică la unirea cu Fiul cel transcendent. Această unire a noastră cu Fiul ca model al nostru şi cu Duhul ca chip al Lui nu ne confundă nici cu Fiul, nici cu Duhul, precum nici Duhul nu Se confundă cu Fiul.

152 b. E o interioritate reciprocă între Fiul şi Duhul, deosebită de cea dintre El şi Tatăl, sau de cea între Tatăl şi Fiul.

153. Fiul e Unul, pentru că Dumnezeu nu arată aspecte diferite ale Sale prin fii diferiţi, ci se dă întreg în Fiul şi-Şi arată tot chipul Său în Fiul. Altfel Fiul n-ar avea valoare absolută de Fiu. În creaturi însă Tatăl nu pune fiinţa Sa neîmpărţită, ci în aducerea lor la existenţă pune în lucrare diferite aspecte ale puterii Sale. De aceea creaturile sînt multe şi diferite. Cele multe sînt mărginite unele prin altele şi fiecare are o valoare relativă în funcţie de a altora; şi fiecare e dependentă de celelalte. Fiul nu e dependent de nimic, nu e mărginit de nimic. Toate sînt dependente de El.

Duhul (căci trebuie să se ia din Fiul cunoştinţa Duhului)[154] nu este creatură. Căci nu e dintre cele multe, ci şi El este Unul[154a].

IV

Şi pe aceasta o ştie Apostolul cînd zice: «Iar toate acestea le lucrează unul şi acelaşi Duh, care împarte în mod deosebit fiecăruia precum voieşte» (I Cor., 12, 11). Şi după puţin: «Într-un Duh noi toţi ne-am botezat spre a fi un trup şi toţi ne-am adăpat dintr-un Duh» (I Cor., 12, 13). Şi iarăşi: pentru că din Fiul trebuie să primim cunoştinţa despre Duhul, se cuvine ca de la El să luăm şi dovezile. Deci pretutindeni este Fiul, întrucît este în Tatăl şi Tatăl este în El. Căci pe toate le susţine şi le ţine împreună. De aceea s-a scris: «Întru El sînt aşezate (subzistă) toate», fie cele văzute, fie cele nevăzute[154b]; «şi El este înainte de toate» (Col., 1, 17). Creaturile sînt însă în locuri împărţite[155]: soarele şi luna şi alţi luminători în tăria bolţii cereşti, îngerii în cer şi oamenii pe pămînt.

Iar dacă Fiul, nefiind în locuri împărţite, ci în Tatăl, este pretutindeni şi în afară de toate[156], nu este creatură, drept urmare nici Duhul nu e crea-

154. Duhul e Unul cu Fiul nu în sensul că Îşi ia fiinţa din Fiul, ci în sensul că din Duhul luăm cunoştinţa despre Fiul. Deci numai El Îi este Fiului intim, numai El Îi este Fiului interior prin identitatea fiinţei. Dacă Duhul ar fi creatură, n-am avea cunoştinţă despre Fiul decît din putinţa noastră de a cunoaşte cele asemenea nouă.

154 a. Dacă Fiul n-ar fi Unul şi Duhul la fel, nu s-ar putea ţine într-o unitate cele multe din lume. Dacă ar fi mulţi fii ai Tatălui după fiinţă şi multe duhuri purcezătoare din El, fiecare ar aduna în ele unele dintre creaturi. Mai bine-zis, mulţi fii născuţi din Tatăl ar însemna fii la nesfîrşit şi multe duhuri purcezătoare din Tatăl ar fi duhuri la nesfîrşit. Căci ce L-ar sili pe Tatăl să Se oprească la un număr limitat de fii şi de duhuri? Ar fi supus unei legi a emanaţiei continue. Şi fiii născuţi la nesfîrşit ar trebui să piară continuu ca să facă loc altora şi n-ar mai fi o deosebire între Dumnezeu şi lume. Am fi în plin panteism lipsit de sens şi de explicaţie a existenţei. Fiii creaţi pot fi mulţi pentru că nici unul din ei nu are fiinţa lui Dumnezeu care nu se poate împărţi. Dar fiind creaţi de iubirea Lui liberă nu-i creează nici pe aceştia la infinit, ca să acorde totuşi fiecăruia o valoare, menţinîndu-i pe toţi în existenţă veşnică, cum n-ar fi posibil dacă ar crea continuu alţi şi alţi oameni.

154 b. Toate subzistă în Duhul, precum subzistă toate puterile în ipostas. Duhul e fundamentul lor şi un fel de subiect al lor.

155. Creaturile sînt nu numai multe, ci sînt şi aşezate în locuri diferite. Dar ceea ce le ţine unite e faptul că, deşi aşezate în locuri diferite, toate sînt adunate, legate între ele, prin Cuvîntul în Duhul. Dar Cuvîntul le ţine ca o Raţiune unică, care le leagă prin raţiunile lor, susţinute de raţiunile Cuvîntului unic. Un lucru se corupe cînd raţiunea lui se destramă. Şi se destramă cînd legătura dintre componentele ei şi raţiunile altor lucruri se slăbeşte. Căci atunci iese şi din sinteza cu celelalte raţiuni în Logosul divin. Ele o pot face aceasta pentru că nu sînt raţiunile divine însele, ci chipuri ale acelora legate cu ele, chipuri pe care Logosul divin le poate lăsa să se destrame. Numai oamenii sînt ţinuţi ca persoane unice cu sufletul şi după moartea trupului, iar după învierea lui Hristos sînt chemaţi la veşnicie şi cu trupul, după trecerea trupului prin moarte. Căci sufletul nu e supus legilor coruperii, ca cele materiale, care s-au înstăpînit după slăbirea sufletului prin păcat.

156. Fiul e în afară de toate în sensul de transcendent tuturor, nesupus dependenţei de toate celelalte, sau relaţiei cu ele, ca creaturile. Nu stă fără voie în relaţie cu ceva, dar toate stau în relaţie cu El. A fi în dependenţă cu celelalte înseamnă totodată a fi într-un «loc» sau a deţine «un loc» în contextul tuturor.

tură, nefiind în locuri împărțite, ci umplînd toate și fiind afară de toate. Căci așa s-a și scris: «Duhul Domnului a umplut lumea» (Înț. Sol., 1, 7). Iar David zice: «Unde mă voi duce de la Duhul Tău?» (Ps. 138, 7). Căci nu este într-un loc, ci în afară de toate, ca Unul ce este în Fiul precum este și Fiul în toate. De aceea, precum s-a arătat, nu este nici El creatură.

Pe lîngă toate acestea, încă și mai mult se va ruși na erezia ariană din aceea, că din Fiul se primește cunoștința despre Duhul[156a].

Iar Fiul este Creator ca și Tatăl. Căci zice: «Cele ce le văd făcîndu-le Tatăl, pe acelea și Eu le fac» (Ioan, 5, 19). De fapt «toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 2). Iar dacă Fiul, fiind Creator ca și Tatăl, nu este creatură; și dacă prin El se creează toate, deci nu este dintre cele ce se creează, e vădit că nici Duhul nu este creatură. Fiindcă s-a scris despre El în psalmul 103: «Lua-vei Duhul Tău de la ele și vor pieri și în țărînă se vor întoarce. Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pămîntului» (29–30).

V

Așa fiind scris, e vădit că Duhul nu e creatură, ci e și El Creator. Căci Tatăl creează toate prin Cuvîntul în Duhul. Fiindcă unde este Cuvîntul, acolo este și Duhul. Și cele create prin Cuvîntul au tăria existenței lor de la Cuvîntul în Duhul[157]. Așa s-a scris în Psalm 32: «Cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit și cu Duhul gurii Lui toată puterea lor» (Ps. 32, 6)[157a]. În felul acesta Duhul e nedespărțit de Fiul, precum reiese neîndoielnic din ceea ce s-a spus. Căci cînd a venit Cuvîntul la prooroc, proorocul a

156 a. Cunoștința Duhului o avem numai în unirea cu Fiul, sau viceversa, pentru că nici Fiul nu este creatură, nici Duhul. Pe Duhul nu-L cunoaștem ca pe Unul aflător în relație cu creaturile, cum le cunoaștem pe ele, unele din altele, ci trebuie să transcendem toate cele aflătoare în relație necesară între ele, ca să-L cunoaștem printr-o altfel de experiență directă deosebită. Nu-L cunoaștem decît în Fiul, Care transcende ca Dumnezeu și El toate, deși ni S-a făcut cunoscut în trupul asumat de El.

157. Dumnezeu nu creează lumea fără Rațiune, deci nu fără libertate. Altfel, lumea ar fi o emanație a unei esențe oarbe. Iar aceasta nu explică nimic și ne îndeamnă să nu mai căutăm nici un sens în nimic prin cugetare. Dar atunci la ce mai servește cugetarea? Însă Dumnezeu nu creează numai prin Rațiune, ci pe toate le umple de viață, care nu e fără mișcarea lor spre Sine ca scop al desăvîrșirii lor. Nu creează o lume statică. Duhul ca viață întreține în toate un dinamism, care e propriu vieții întregii lumi. Sfîntul Atanasie numește aci Duhul, Viață, Tărie. De fapt viața e una cu tăria, precum lipsa de viață e neputință de mișcare statornică spre un scop superior. Dar tăria vieții e unită cu raționalitatea, manifestîndu-se în cadrul ei. Căci rațiunea e unită cu aspirația de a cunoaște tot mai mult și a înainta spre desăvîrșire ca scop. Mișcarea persistă și în cei ce nu mai tind spre desăvîrșire, dar ca o mișcare pervertită, într-o agitație fără un scop final.

157 a. Duhul e atît de intim Fiului încît e ca un Duh al gurii Lui, ca o mișcare ce pornește din El. Fiul vorbește prin Duhul deși vorbește și Duhul. Prin mine vorbește uneori cel pe care-l iubesc, sau invers. Fără celălalt dinamismul meu slăbește.

grăit cele de la Cuvîntul în Duh[158]. Aşa s-a scris şi în Fapte, cînd Petru a spus: «Bărbaţi fraţi, trebuie să se împlinească Scriptura pe care a spus-o mai înainte Duhul Sfînt» (Fapte, 1, 16). Iar în Zaharia venind Cuvîntul la el, s-a scris: «Însă cuvintele Mele şi legiuirile Mele primiţile, cîte le poruncesc Eu în Duhul Meu proorocilor» (Zah., 1, 6). Şi după puţin, mustrînd poporul a zis: «Inima lor şi-au făcut-o neascultătoare ca să nu audă cuvintele mele şi cuvintele ce le-a trimis Domnul Atotţiitorul în Duhul Lui, în mîna proorocilor de mai înainte» (Zah., 7, 12). Iar Hristos grăind în Pavel, cum însuşi Pavel spune: «De căutaţi dovada că Hristos grăieşte în mine» (I Cor., 13, 3), avea nu mai puţin pe Duhul, care-i dădea să grăiască[158a]. Căci aşa scrie el însuşi: «După darul Duhului lui Iisus Hristos în mine» (Filip., 1, 19). Şi iarăşi Hristos grăind în el, a zis: «Decît că Duhul Sfînt îmi mărturiseşte în cetate, zicînd că mă aşteaptă lanţuri şi necazuri» (Fapte, 20, 23). Căci Duhul nu e în afară de Cuvîntul, ci fiind în Cuvîntul, este prin El în Dumnezeu. Deci darurile (harismele) se dau în Treime. Căci în împărţirea lor este, cum scrie Pavel corintenilor, acelaşi Duh şi acelaşi Domn şi acelaşi Dumnezeu care lucrează toate în toţi (I Cor., 12, 4–6). Căci Însuşi Tatăl lucrează şi dă toate prin Cuvîntul în Duhul.

VI

De aceea, dorindu-le cele bune corintenilor, Pavel li le doreşte în Treime: «Harul Domnului Iisus Hristos şi dragostea lui Dumnezeu Tatăl şi împărtăşirea Sfîntului Duh să fie cu voi, cu toţi» (II Cor., 13, 13). Căci împărtăşindu-ne de Duhul, avem harul Cuvîntului şi în El dragostea Tatălui. Precum unul este harul Treimii, aşa nedespărţită este Treimea[159].

Aceasta o poate vedea cineva şi la Sfînta Maria. Căci îngerul Gavriil, trimis să vestească coborîrea Cuvîntului peste ea, a zis: «Duhul Sfînt va veni peste Tine», ştiind că în Cuvîntul era Duhul. Deci îndată a adăugat: «Şi Puterea Celui prea înalt te va umbri» (Luca, 1, 35). Căci «Hristos este Puterea şi Înţelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24)

158. Cu Cuvîntul de la Dumnezeu e legat Duhul, sau cu cuvintele Cuvîntului e legată puterea Duhului, izvorîtoare de viaţă. Dar în Cuvîntul grăieşte Duhul în mod personal, fără să Se confunde. Şi la noi, cînd vorbesc eu, simt că în mine vorbeşte şi persoana respectată de mine, sau pe care o iubesc.

158 a. Pavel simte că în perihoreza, sau interioritatea reciprocă între Fiul şi Duhul, e prins şi el. El are în sine în interioritate reciprocă pe Fiul şi pe Duhul, fiind şi el în interioritate reciprocă cu Ei. Pavel simte că în el vorbeşte cineva superior, sau Fiul şi Duhul.

159. Harul ne-a venit prin Hristos cel întrupat, răstignit şi înviat, plin de toată puterea acestor stări prin care Şi-a desăvîrşit umanitatea Sa. Dar harul plin de aceste stări şi puteri ne devine propriu prin împărtăşirea de Duhul Sfînt şi ele s-au imprimat în umanitatea lui Hristos, ca dragoste a lui Hristos pentru noi şi ca dragoste a Tatălui şi către Tatăl. Deci însăşi dragostea Tatălui ni se dă în sau prin harul Domnului Hristos, de care ne împărtăşim în Duhul Sfînt şi în care El Îşi arată dinamismul Lui desăvîrşitor.

Iar Duhul fiind în Cuvîntul, e vădit că era prin Cuvîntul şi în Dumnezeu. Deci Duhul venind în noi, va veni şi Fiul şi Tatăl şi-Şi vor face sălaş în noi (Ioan, 14, 23). Deci Treimea e nedespărţită şi dumnezeirea Ei este una şi Unul este Dumnezeu peste toate şi prin toate şi în toate.

Aceasta e credinţa Bisericii universale. Căci în Treime a întemeiat-o şi a înrădăcinat-o pe ea Domnul[159a], spunînd ucenicilor: «Mergînd, învăţaţi toate neamurile, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19). Dacă Duhul ar fi creatură, nu L-ar fi legat de Tatăl, ca să nu fie Treimea neasemenea Ei înseşi, legîndu-se cu Ea ceva străin şi din afară. Căci ce i-ar fi lipsit lui Dumnezeu, ca să I se adauge ceva străin, care să fie împreună slăvit cu El? [160]. Să nu fie! Nu este aşa. Căci El însuşi a spus: «Sînt plin» (Isaia, 1, 11). De aceea Însuşi Domnul a legat de numele Tatălui pe al Duhului, ca să arate că Sfînta Treime nu constă din planuri diferite, adică din Creator şi creatură, ci una este dumnezeirea Ei. Aceasta cunoscînd-o Pavel, a învăţat că harul dat de Ea este unul, zicînd: «Un Domn, o credinţă, un Botez» (Efes., 4, 5). Precum e un Botez, aşa e o credinţă. Căci cel ce crede în Tatăl, cunoaşte în Tatăl pe Fiul şi pe Duhul, nu în afară de Fiul. Şi de aceea crede şi în Fiul şi în Duhul Sfînt. Fiindcă una este dumnezeirea Treimii, cunoscută din Tatăl cel Unul.

Acesta e deci conţinutul credinţei universale. Iar cei ce hulesc pe Duhul şi spun că e creatură, dacă nu se vor răzgîndi de cele spuse, să se ruşineze măcar de cele ce se vor spune. Dacă există Treime şi credinţa e în Treime, să spună dacă Treimea e pururea, sau a fost cîndva cînd n-a fost Treime. Dacă Treimea e veşnică, Duhul nu e creatură, căci există din veci împreună cu Cuvîntul şi se află în El. Căci de creaturi ştim că era cînd nu erau. Iar dacă Duhul e creatură, iar creaturile sînt din cele ce nu sînt (din nimic), e vădit că a fost cînd n-a fost Treimea, ci doimea. Şi ce ar putea spune cineva mai contrar credinţei ca aceasta? Căci aceştia spun că Treimea rezultă din prefacere şi progres şi există o doime care aşteaptă să se

159 a. Biserica e interioritatea reciprocă a celor ce se află în interioritatea reciprocă a Persoanelor Sfintei Treimi, interioritate adusă în noi prin Hristos făcut om.

160. Dacă Domnul a poruncit să se boteze fiecare în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh, înseamnă că fiecare din aceşti Trei e Dumnezeu, şi nu creatură. Dacă Duhul ar fi creatură, ce nevoie ar fi fost să se adauge Tatălui şi Fiului ca să se facă botezul şi în numele Lui? Ar fi avut Dumnezeu nevoie să se completeze printr-o creatură? Ar însemna că nu mai este nici El Dumnezeu care nu are nevoie de nimic din afară de Sine. Şi ce nevoie are omul să se boteze în numele creaturii, dacă e botezat ca să fie scos din stricăciunea şi mortalitatea proprie creaturii? Fiecare Persoană a Treimii e prezentă în ceea ce se dă în botez fără să se confunde cu celelalte. Sînt prezente toate Trei pentru că ele reprezintă viaţa nemuritoare şi iubirea desăvîrşită. Cînd arăt dragostea mea cuiva, unită cu dragostea altuia care îl iubeşte şi el, nu ne confundăm, ci ne bucurăm de această iubire comună a noastră faţă de acela, insuflîndu-i şi lui dragostea cu pornire spre comuniune.

facă o creatură, ca să se unească cu Tatăl şi cu Fiul şi să apară Treimea[161]. Aşa ceva nu poate nici măcar veni în mintea creştinilor. Căci precum Fiul existînd pururea nu este creatură, la fel Treimea existînd pururea, nu e în ea nimic creat. De aceea Duhul nu e creatură. Căci precum a fost pururea, aşa este şi acum. Şi precum este acum, aşa a fost pururea. Şi există Treimea şi în Ea Tatăl şi Fiul şi Duhul Sfînt. Şi Unul este Dumnezeu-Tatăl Cel peste toate şi prin toate şi în toate, Care este binecuvîntat în veci. Amin.

Eu deci, precum ai cerut, scriind şi acestea, ţi le-am trimis. Iar tu ca un înţelept, de lipseşte ceva şi în acestea, binevoieşte şi împlineşte lipsa. Şi le citeşte celor ce sînt una cu tine în credinţă, iar pe cei ce se împotrivesc respinge-i. Căci poate măcar şi mai tîrziu, răzgîndindu-se, vor spăla din sufletul lor reaua cugetare ce s-a adaus la el. Căci bine este să o scoată pe aceasta din ei şi să nu se învechească, ca nu cumva, stăruind în ea, să audă ceea ce a spus Domnul: «Oricine ar spune vreun cuvînt împotriva Duhului Sfînt, nu i se va ierta nici în veacul acesta, nici în cel viitor» (Matei, 12, 32).

---

161. O doime care aşteaptă să apară o creatură, care să I se adauge, introduce o evoluţie în Dumnezeu. Deci nu mai există din veci un Dumnezeu al plenitudinii, de aceea neschimbat, ci o realitate supusă unei evoluţii, unei necesităţi de împlinire. Tot aşa dacă lui Dumnezeu I se adaugă un fiu creat. Un Dumnezeu adevărat, cu o viaţă plenară, suficientă Sieşi, e numai un Dumnezeu care e Treime de Persoane din veci.

DESPRE SFÎNTUL DUH
CĂTRE ACELAŞI
EPISCOP SERAPION

I

Am citit şi Epistola scrisă acum de evlavia ta şi mirîndu-mă foarte de neruşinarea ereticilor, am văzut că nimic nu se potriveşte aşa de mult a spune despre ei decît cuvîntul Apostolului: «De omul eretic, după întîia şi a doua mustrare, depărtează-te, ştiind că unul ca acesta s-a abătut şi, căzînd în păcat, se osîndeşte singur» (Tit, 3, 10). Căci avînd mintea stricată nu întreabă ca să se convingă, nici ca să se răzgîndească, ci se informează din pricina celor înşelaţi de el, ca nu cumva tăcînd să fie dispreţuit de ei. Au fost destule cele spuse înainte ca să aibă ei atîtea dovezi încît să înceteze de la blasfemia lor împotriva Sfîntului Duh. Dar lor nu le-au fost destule. Ci se pornesc din nou cu neruşinare, ca să arate că, stăruind în războiul de cuvinte şi în lupta împotriva Duhului, vor fi, nu peste mult, morţi din pricina nebuniei. Căci chiar dacă le răspunde cineva şi la întrebările lor de acum, vor născoci din nou alte răutăţi, numai ca, căutînd să nu afle şi auzind să nu înţeleagă.

Care sînt deci deşteptele lor întrebări? Dacă Duhul nu e creatură, atunci, zic ei, este fiu şi deci sînt doi fraţi: Cuvîntul şi el. Apoi adaugă, precum zici: Dacă Duhul va lua din Fiul şi se va da de către El (căci aşa s-a scris), urmează că Tatăl e bunic şi Duhul e nepotul Lui.

II

Cine, auzind acestea, îi mai socoteşte pe aceştia creştini şi nu mai degrabă păgîni? Căci unele ca acestea le spun şi elinii împotriva noastră[162]. Cine va voi să răspundă acestei nebunii a lor? Eu, gîndindumă mai mult, şi căutînd un răspuns potrivit faţă de ei, n-am aflat nici unul, fără numai cel dat odinioară fariseilor[163]. Căci precum acelora, care

162. Era propriu neoplatonicilor să vorbească de o gradaţie de emanaţii, nemaifăcînd o distincţie clară între Dumnezeu şi lume.

163. Sfîntul Atanasie nu se întinde în explicarea modului de provenire a Sfîntului Duh, ci rămîne la afirmarea simplă a existenţei Lui, recunoscînd modul inexplicabil, tainic

întrebaseră dintr-o vicleană intenţie, Mîntuitorul le-a pus o contra întrebare, ca să-şi recunoască viclenia gîndurilor, aşa, şi aceştia fiindcă întreabă despre aceste lucruri, să spună, mai bine zis să răspundă la rîndul lor, odată ce au întrebat. Fiindcă grăind, prezintă născocirile lor ca unii ce, chipurile, nu ne înţeleg, auzindu-ne, să-şi recunoască nebunia lor. Ei zic deci: Dacă Duhul Sfînt nu e creatură, cum aţi spus înainte, ci este în Dumnezeu şi se dă din Dumnezeu, atunci este şi el fiu şi sînt deci doi fii, el şi Fiul. Iar dacă Duhul e al Fiului şi primeşte toate de la Fiul, cum a spus Fiul însuşi: «şi suflînd[164] L-a dat pe El ucenicilor» (Ioan, 20, 22) şi cum o spuneţi şi voi, atunci Tatăl este bunic şi Duhul este nepotul Lui.

Dar cele ce le cereţi de la noi, întrebîndu-ne despre Duhul, să le cerem şi noi de la voi, întrebîndu-vă despre El. Căci dacă tăgăduiţi cele scrise, nu vă mai puteţi numi creştini şi e drept ca noi creştinii să fim întrebaţi de voi. Dar dacă recunoaşteţi ca şi noi cele scrise, e drept ca şi voi să fiţi întrebaţi de noi despre acestea. Spuneţi deci şi nu şovăiţi, dacă Duhul este fiu şi Tatăl bunic. Căci dacă stînd la gînduri, cum au făcut fariseii de atunci, veţi zice şi voi în voi înşivă: de vom zice că este fiu, vom auzi: unde s-a scris aceasta? Iar de vom zice: nu este fiu ne temem să nu ni se spună cum s-a spus deci: «Noi n-am luat Duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu» (I Cor., 2, 12)[164a]. Zbătîndu-vă astfel în voi înşivă, de veţi zice şi voi: Nu ştim, e necesar ca şi cel întrebat de voi despre acestea să tacă, ascultînd de cel ce zice: «Nu răspunde celui nebun la nebunia lui, ca să nu te faci asemenea lui, ci răspunde potrivit nebuniei lui, ca să nu i se pară că este înţelept» (Pilde, 26, 4). Iar răspunsul cel mai potrivit vouă este tăcerea, ca să vă cunoaşteţi neştiinţa.

---

al acestei proveniri. Rămîne la ceea ce spune Sfînta Scriptură, căci nu voia să cadă în cine ştie ce alte erori. El recunoaşte taina adîncă a existenţei lui Dumnezeu şi necesitatea unei atitudini apofatice. Numai ereziile s-au încrezut într-o cunoaştere raţională deplină a lui Dumnezeu. Raţiunea serveşte însă numai pentru a apăra taina de ceea ce nu e propriu tainei. Raţiunea ne spune numai că Fiul e Logosul sau Cuvîntul Tatălui, ca să nu se poată spune că Dumnezeu e haos irațional şi impersonal.

164. E de remarcat că niciodată nu se spune de Tatăl că «suflă» pe Duhul, ci numai Îl purcede, ceea ce nu se spune despre Fiul. Numai despre Fiul se spune că «suflă» pe Duhul, dar nu în Treime, ci spre făpturi. Suflînd Fiul pe Duhul în făpturi, nu o face ca Cel ce e cauza existenţei Duhului. El Îl «suflă» pe Duhul făpturilor pentru că Îl are în Sine, nu pentru că Îi dă existenţă. Catolicismul foloseşte cuvîntul «suflare» (spiratio) în locul purcederii Duhului de către Tatăl în Treime. Dar suflarea înseamnă a da viaţă. Şi cui dă Tatăl viaţă în Treime, suflîndu-L? Fiului? ar fi absurd. Duhul e suflat numai spre făpturi şi e suflat de Fiul întrupat pentru a le da acestora viaţa care este în El, care nu purcede însă din El.

164 a. De vor zice că Duhul e fiu, vor fi întrebaţi: unde se scrie aceasta? De vor zice că nu este fiu, înţelegînd că nu e de o fiinţă cu Dumnezeu, li se vor arăta că Pavel afirmă că luăm Duhul cel din Dumnezeu. Ei nu cunoşteau decît această alternativă greşită.

III

Dar iarăşi e drept ca în temeiul celor ce spuneţi, să vă întrebăm: Deoarece proorocii grăiesc în Duhul lui Dumnezeu şi în Isaia Duhul Sfînt prooroceşte, cum s-a arătat înainte, oare şi Duhul este Cuvînt al lui Dumnezeu şi deci sînt două Cuvinte: Duhul şi Cuvîntul? De fapt proorocii prooroceau cînd venea Cuvîntul lui Dumnezeu la ei. Şi pe lîngă aceasta s-a mai spus că «toate prin Cuvîntul s-au făcut şi fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3); şi «Dumnezeu a întemeiat pămîntul întru Înţelepciune» (Pilde, 3, 19); şi «Toate întru Înţelepciune le-a făcut» (Ps. 103, 24). Dar s-a mai scris, cum s-a arătat şi mai înainte: «Trimite-vei Duhul Tău şi se vor zidi» (Ps. 103, 30). De aci urmează sau că Duhul e Cuvîntul, sau că Dumnezeu a făcut toate în Cei doi, întru Înţelepciune şi în Duhul. Apoi zice Pavel: «Un Dumnezeu, din Care sînt toate, şi un Domn, prin Care sînt toate» (I Cor., 8, 6) iarăşi că «Fiul este chipul Tatălui celui nevăzut» (Col., 1, 16), iar Duhul este chipul Fiului. Căci s-a scris: «Pe care mai înainte i-a cunoscut, mai înainte i-a şi rînduit să fie asemenea chipului Fiului Său» (Rom., 8, 29).

Oare urmează din aceasta că Tatăl este bunic? Şi fiindcă Fiul a venit în numele Tatălui, iar Duhul Sfînt, zice Fiul, e Cel pe care-L va trimite Tatăl în numele Său (Ioan, 14, 26), oare de aci urmează iarăşi că Tatăl este bunic? Ce veţi răspunde la aceasta voi care le afirmaţi toate cu uşurinţă? Ce veţi gîndi în voi înşivă? Văzîndu-vă în neputinţă de a răspunde, veţi dispreţui aceste întrebări? Dar mai întîi condamnaţi-vă pe voi înşivă (căci voi v-aţi obişnuit să întrebaţi unele ca acestea) şi ascultaţi de Scripturi. Şi neputînd răspunde, învăţaţi în sfîrşit că Duhul n-a fost numit în Scripturi Fiu, ci Duh Sfînt şi Duh al lui Dumnezeu. Şi precum Duhul n-a fost numit Fiu, aşa nici despre Fiul nu s-a scris că este Duhul Sfînt. Şi oare fiindcă nu S-a numit Duhul Fiu şi nici Fiul nu este Duh, se abate credinţa de la adevăr? Nicidecum! Ci mai degrabă fiecare dintre cei numiţi îşi are înţelesul său. Fiul este Născutul propriu al fiinţei şi al firii Tatălui. Acesta este înţelesul lui. Iar Duhul, zicîndu-se al lui Dumnezeu şi fiind în El, nu e străin firii Fiului, nici dumnezeirii Tatălui. De aceea una este dumnezeirea în Treime, în Tatăl şi în Fiul şi în Duhul însuşi; şi unul este Botezul în Însăşi Treimea şi una credinţa. Iar Tatăl, trimiţînd pe Duhul, Fiul Îl dă ucenicilor, suflîndu-L (Ioan, 20, 22). Pentru că «toate cîte le are Tatăl, sînt ale Fiului» (Ioan, 16, 15)[165]. Şi Cuvîntul venind în prooroci, ei proorocesc cu

165. Deci fiind propriu Tatălui şi să trimită pe Duhul, e propriu şi Fiului. Dar Fiului îi este proprie aceasta ca unui Fiu, nu ca Tatălui. Proprietatea Persoanelor nu se anulează prin faptul că Fiul are toate cîte le are Tatăl, şi Duhul, toate cîte le are Fiul. Deci Duhul are şi El trimiterea de la Tatăl ca de la Tatăl şi de la Fiul ca de la Fiul Tatălui, ca de la Cel ce Îl are deci pe Duhul de la Tatăl. În fiecare Persoană se văd celelalte două. Dar şi Ea însăşi în

Duhul, cum s-a scris şi s-a arătat. «Cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit şi cu Duhul gurii Lui toată puterea lor» (Ps. 32, 6).

IV

Astfel Duhul nu e creatură, ci e propriu fiinţei Cuvîntului, deci propriu şi lui Dumnezeu şi se zice că e în El. Nu trebuie să cugetăm a le spune pe acestea iarăşi. Deşi Duhul Sfînt nu S-a numit Fiu, El nu e în afara Fiului. Căci I s-a spus Duhul înfierii[166]. Şi fiindcă «Hristos este Puterea lui Dumnezeu şi Înţelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor. 1, 24), drept urmare s-a spus despre Duhul că este «Duhul Înţelepciunii şi Duhul Puterii» (Isaia, 11, 2). Căci împărtăşindu-ne de Duhul, avem pe Fiul; şi avînd pe Fiul, avem pe Duhul strigînd în inimile noastre: «Ava, Părinte», cum zice Pavel (Gal., 4, 6). Iar dacă Duhul este al lui Dumnezeu, s-a scris că este şi în El: «Cele ale lui Dumnezeu nimeni nu le cunoaşte decît numai Duhul lui Dumnezeu, Cel care este în El» (I Cor., 2, 11).

Dar dacă Fiul a zis la fel: «Eu sînt întru Tatăl şi Tatăl întru Mine», (Ioan, 14, 10), de ce nu are acelaşi nume Fiul şi Duhul, ci unul este Fiu, iar celălalt Duh? Chiar şi numai întrebînd cineva aceasta, e fără de minte, cercetînd cele de necercetat şi neascultînd de Apostol, care zice: «Cine a cunoscut mintea Domnului? Sau cine s-a făcut sfătuitorul Lui?» (Rom., 11, 34). Apoi, cine va îndrăzni să schimbe numele date de Dumnezeu cu alte nume? De ce nu face aceasta şi cu cele create? Dacă creaţiunea s-a zidit cu aceeaşi încuviinţare, să spună pentru ce soarele e soare, iar cerul e cer şi la fel pămîntul, marea şi aerul? Iar dacă aceasta li se pare cu neputinţă chiar celor fără minte (căci fiecare rămîne cum a fost făcut), cu atît mai mult cele de deasupra creaţiunii au o statornicie eternă şi nu sînt altfel de cum sînt: Tatăl, Tată şi nu bunic, şi Fiul, Fiul lui Dumnezeu şi nu tată al Duhului, şi Duhul Sfînt, Duhul Sfînt şi nu nepot al Tatălui, nici frate al Fiului[166a].

V

Acestea fiind astfel dovedite, ar fi nebun cel ce ar întreba: Nu e şi Duhul fiu? Nu. Fiindcă nu s-a scris aşa. De aceea cel ce face aceasta, să-L scoată pe Duhul din firea dumnezeiască şi din ceea ce e propriu lui Dum-

---

ceea ce îi este propriu. De aceea Duhul nu e Fiu, ca să nu piardă calitatea de a fi trimis de Fiul, care nu-Şi confundă, la rîndul Său, însuşirea personală de Fiu cu a celorlalte Persoane.

166. Deci Duhul e şi al Fiului, dar ca al Lui, nu ca al Tatălui. Nu-L are pe Fiul drept origine, ci Fiul e primitorul Lui de la Tatăl, în calitate de Fiu. De aceea cînd este dat şi oamenilor, este dat în calitatea de Duh al Fiului, aducînd şi în oameni simţirea de fii, sau făcîndu-i asemenea Fiului. Ei sînt înfiaţi însă prin aceasta, de Tatăl. Fiul nu-i ţine nedeschişi Tatălui, cum nu este nici El închis Tatălui. Duhul pe care-L dă El oamenilor, deşi Îl dă în calitate de Fiu, tocmai prin aceasta Îl dă şi ca Duh al Tatălui, sau ca primit de la Tatăl.

166 a. E identitatea eternă a fiecărei Persoane divine. În aceasta se arată valoarea persoanelor divine şi umane. Ele nu apar şi dispar, nu se schimbă în altele.

nezeu. Dar trebuie să creadă cum s-a scris şi să nu zică: de ce aşa şi nu altfel? Ca nu cumva, punînd la îndoială acestea, să înceapă să gîndească şi să zică: Unde este deci Dumnezeu şi cum este? Căci va auzi: «Zis-a cel nebun în inima sa: nu este Dumnezeu» (Ps. 13, 1). Cunoştinţa celor predate credinţei nu e purtată de curiozitate. Ucenicii auzind porunca: «Mergînd, botezaţi-i pe ei în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh», n-au întrebat cu curiozitate: pentru ce Fiul e al doilea şi Duhul e al treilea, sau pentru ce în general există Treime? Ci, precum au auzit, aşa au crezut şi n-au întrebat ca voi: Duhul e deci fiu? Nici n-au întrebat, numind după Fiul pe Duhul: Tatăl e deci bunic? Căci n-au auzit: în numele bunicului, ci în numele Tatălui. Şi această credinţă au propovăduit-o pretutindeni cu dreaptă cugetare. Căci nu puteau spune altfel de cum a spus Mîntuitorul, numindu-Se pe Sine Fiu, iar pe Duhul Sfînt, Duhul Sfînt. Nici nu le era îngăduit să Le schimbe locul, ci I-a înfăţişat cum au fost rînduiţi. Tot aşa pentru Tatăl. Căci precum nu e îngăduit să se spună altfel despre El, decît că e Tatăl, la fel e lipsit de evlavie a întreba de este Fiul Duh, sau Duhul Fiu. De aceea Sabelie a fost condamnat ca duşman al Bisericii, fiindcă a îndrăznit să spună Tatălui Fiu şi Fiului să-I dea numele de Tată. Deci va mai îndrăzni, după acestea, cineva, auzind de Fiul şi de Duhul să spună că Tatăl este bunic, sau că Duhul e Fiu?[166b] Dar vor îndrăzni eunomienii, eudoxienii, eusebienii. Căci odată ce îşi vor însuşi erezia ariană, nu-şi vor opri limba lor de la blasfemie. Dar cine le-a predat acestea? Cine i-a învăţat? Nimeni din dumnezeieştile Scripturi. Ci această nebunie a ieşit din prisosul inimii lor.

VI

Căci dacă, deoarece Duhul nu este creatură (şi aceasta s-a dovedit), întrebaţi: deci Duhul este Fiu? Luaţi seama ca nu cumva aflînd că Fiul nu este creatură (căci prin El s-au creat cele făcute), să întrebaţi: deci Fiul este Tată? Sau şi aşa: Duhul este deci Fiul şi Fiul este Duhul Sfînt? Cei ce cugetă aşa, sînt în afara Treimii şi se vor socoti fără Dumnezeu, schimbînd numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh şi socotindu-I pe aceştia, după voia lor, întru asemănarea naşterii omeneşti, numindu-I nepoţi şi bunici şi nălucindu-şi naşteri dumnezeieşti (teogonii) asemenea elinilor[167]. Nu aceasta este credinţa Bisericii, ci cum a zis Mîntuitorul; în

166 b. Se afirmă cu tărie identitatea neschimbată a persoanelor. Dacă Persoanele divine n-ar rămîne identice, nici cele umane n-ar rămîne identice. Totul ar fi o natură care se transformă în toate.

167. Elinii (păgînii), necunoscînd un Dumnezeu transcendent naturii supuse legilor şi confundînd divinitatea cu natura, nu ştiu de apofaticul dumnezeiesc, ci socotesc că totul se petrece în divinitate ca în natură şi deci e cunoştibilă asemenea acesteia; deci totul se

Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh; în Tatăl care nu poate deveni bunic şi în Fiul care nu poate deveni Tată şi în Duhul Sfînt care nu poate fi numit decît aşa şi nu altfel. Credinţa aceasta nu poate schimba numele. Ci Tatăl e pururea Tatăl, şi Fiul e pururea Fiul, şi Duhul Sfînt este şi se zice pururea Duhul Sfînt[167a]. În cele omeneşti nu este însă aşa, chiar dacă arienii îşi nălucesc unele ca acestea. Căci precum s-a scris: «Nu este Dumnezeu ca omul» (Num., 23, 19), şi poate spune de asemenea cineva: nu sînt oamenii ca Dumnezeu. La oameni tatăl nu este pururea tată, nici fiul pururea fiu. Fiindcă cel ce devine tatăl unui fiu a fost fiul altuia. Şi fiul unui tată devine tatăl altuia. Avraam, fiind fiul lui Nahor, a devenit tatăl lui Isaac şi Isaac, fiind fiul lui Avraam, s-a făcut tatăl lui Iacov. Căci fiecare fiind o parte a născătorului său, se naşte ca fiu, dar devine şi el tată al altuia[167b]. Dar în dumnezeire nu e aşa, fiindcă Dumnezeu nu e ca omul. Tatăl nu e din alt tată. De aceea nici nu naşte pe cel ce va deveni tată al altuia. Nici Fiul nu e o parte a Tatălui, de aceea nici nu e născut spre a naşte un alt fiu[167c]. Pentru aceea numai în dumnezeire Tatăl fiind în mod propriu şi singur (numai) Tată este şi a fost şi va fi pururea Tatăl. Şi Fiul este în mod

---

netrece ca în omul care fiind în parte tributar naturii e tată şi fiu şi nepot. Dumnezeu cel atotdesăvîrşit nu poate fi decît un tată absolut, neschimbat în această proprietate, şi un Fiu absolut, la fel de neschimbat în proprietatea Lui ipostatică, deci nedînd naştere unui nepot. De aceea Tatăl nu poate avea nici doi fii ca la oameni. De desăvîrşirea aceasta negrăită, transcendentă celor din lume, ţine ca Duhul să nu fie nici Frate al Fiului, nici Fiu al Lui sau nepot al Tatălui. Odată pornindu-se pe această linie de continuare, ar apărea alţi şi alţi nepoţi, ca la oameni. Dar la Dumnezeu fiinţa întreagă e netrecătoare, nemărginită, întreg Cel ce este e Tată şi numai Tată, nu numai în parte, şi întreaga fiinţă e şi Fiu, fiind dată Fiului întreagă; şi e Duh Sfînt. De aceea la Dumnezeu Fiul e altfel de o fiinţă cu Tatăl, decît fiul oamenilor. Căci Fiul are pur şi simplu întreaga fiinţă a Tatălui, sau întreaga fiinţă ce există cu adevărat, pe cînd la oameni un fiu are numai o parte a fiinţei tatălui şi o infimă părticică din fiinţa umană de obşte.

Otto Bardenhewer zice despre «omousianitatea» (deofiinţimea) Fiului cu Tatăl: «Fiinţa divină nu admite o despărţire, sau o împărţire... Nu e vorba despre o a doua «usie» (fiinţă), care ar fi cu totul egală cu prima şi ar primi toate proprietăţile celei dintîi. O astfel de usie ar fi o usie străină, nu de aceeaşi fiinţă, ci de o fiinţă străină (ἑτεροουσία). Nu e vorba de o egalitate fiinţială între doi, ci de o unitate fiinţială numerică, cu toată deosebirea personală. Tatăl şi Fiul sînt cu desăvîrşire una pentru unitatea dumnezeirii şi a firii. Tot ce lucrează Tatăl lucrează prin Fiul. Fiul este Acela prin care Tatăl îndumnezeieşte şi luminează... Nu există două «usii» divine. Nu există doi dumnezei, ci o unică dumnezeire, care e în posesiunea Tatălui şi la fel de nemicşorată şi în posesiunea Fiului» (*Geschichte der altkirchl. Literatur,* III Band, p. 78).

167 a. Se confirmă nu o succesiune eternă de taţi şi de fii trecători, ci permanenţa unui Tată identic în Sine. În această permanenţă îşi are temeiul caracterul părintesc şi filial netrecător al persoanelor umane, chiar dacă la ele tatăl poate fi şi fiu etc.

167 b. Persoana umană nu-şi păstrează identitatea în păstrarea unei singure relaţii cu altă persoană, ci în taina interioară a unicităţii sale, ca bază a acestor relaţii în acelaşi timp multiple şi permanente.

167 c. În Dumnezeu totul e în întregime Tatăl şi totul în întregime Fiul şi totul în întregime Duhul Sfînt. Toată fiinţa divină ia caracter de Tată. La oameni nu se identifică toată fiinţa unui om cu caracterul de Tată. Căci deşi rămîne tată permanent al cuiva, poate deveni şi tată permanent al altora.

propriu şi singur (numai) Fiu. Astfel Tatăl e şi se zice pururea Tatăl şi Fiul e pururea Fiul şi Duhul Sfînt este pururea Duhul. Iar Acesta credem că este al lui Dumnezeu şi că s-a dat de la Tatăl prin Fiul. Astfel Sfînta Treime rămîne neschimbată, cunoscută într-o singură dumnezeire[167d]. Deci cel ce întreabă: prin urmare Duhul este Fiu? îşi închipuie că numele poate fi schimbat şi nu e sănătos la minte. Şi cel ce întreabă: Tatăl e deci bunic? născocind un alt nume Tatălui, rătăceşte în inima lui. Dar a răspunde mai departe neruşinării ereticilor nu e de folos. Căci înseamnă a ne opune sfatului Apostolului. E mai bine să-i sfătuim, cum ne-a îndemnat el.

VII

Ajung deci acestea pentru respingerea vorbăriei lor prosteşti. Nu vă mai jucaţi cu dumnezeirea. Căci e propriu celor ce se joacă cu ea să întrebe despre cele ce nu sînt scrise şi să zică: deci nu e fiu Duhul şi bunic Tatăl? Aşa rîde de dumnezeire cel din Cezareea şi cel din Scytopole[168]. Ajunge să credeţi că Duhul nu e creatură, ci e Duhul lui Dumnezeu şi în Dumnezeu. Căci Treimea e Tatăl, Fiul şi Duhul Sfînt. Şi nici Fiului nu trebuie să I se dea numele de Tată, nici despre Duhul nu tre-

---

167 d. Dacă Persoanele divine s-ar schimba în calitatea Lor, n-ar mai fi o Treime adevărată. Tatăl devenind bunic, ce L-ar împiedica să devină şi străbunic? Dacă Tatăl ar avea doi fii, ei ar trebui să fie deosebiţi, avînd fiecare numai o parte a fiinţei Tatălui. Nici unul n-ar avea toată fiinţa Tatălui. Apoi s-ar introduce o succesiune temporală, chiar în cazul că fiii ar fi gemeni. La fel s-ar introduce o succesiune temporală în cazul că Duhul ar fi nepot al Tatălui. Ar trebui să fie întîi Fiul, ca apoi să fie din Fiul, Duhul. Apoi relaţia Fiului cu Duhul ar fi mai directă ca a Tatălui cu Duhul. Sau Fiul Şi-ar îndrepta dragostea mai mult spre Duhul, ca fiu al Lui decît spre Tatăl. În acest caz El nu S-ar trăi în întregime ca Fiu al Tătălui. Relaţiile de iubire între Persoanele divine s-ar relativiza.

Modul de provenire al Fiului şi al Duhului din Tatăl sînt misterioase, ca şi deosebirea între ele. Numele de «naştere» arată o foarte depărtată asemănare între ea şi naşterea de la oameni. Iar pentru purcedere nu avem nici o asemănare în lumea creată. Ştim doar că sînt deosebite şi că amîndouă au pe Tatăl ca izvor şi că prin purcedere nu se iveşte un ipostas paralel cu Fiul, sau care trece dincolo de Fiul. Treimea se menţine prin purcedere în Ea însăşi. Niciodată Părinţii nu spun că Duhul e şi «din Fiul», ci numai «din Tatăl», deşi primeşte de la Tatăl şi o relaţie cu Fiul.

Reluăm pentru oarecare înţelegere, cu un adaos existenţial (ontologic), imaginea folosită în trecutul teologiei din Răsărit şi Apus: Tatăl are pe Fiul atît de intim unit cu Sine, ca născut din Sine, încît Îi este ca chipul total, gîndit al Său. Eu-ul Său gînditor Îl cugetă pe Fiul ca pe un alt Eu gîndit (ce ia consistenţa de Tu) al Său. Dar Eu-ul gîndit ca să fie reproducerea exactă şi totală a Sa, cu o consistenţă de Tu, trebuie cugetat şi El ca gînditor. Însă nu ca Unul ce gîndeşte alt chip al Său, ci ca Unul ce, gîndindu-Se pe Sine, îl gîndeşte pe Eu-ul gînditor al Său, ca pe Primul Eu ce-L gîndeşte.

Dar Eu-ul prim, privindu-şi chipul Său, îşi comunică oarecum Sieşi ca unui alt Eu, sau ca unui alt Tu, bucuria de Eu-ul gînditor şi amîndoi au bucuria de Eu-ul gîndit şi se bucură de frumuseţea chipului gîndit. Dar acest alt Eu, sau Tu, are rostul Său nu numai în primirea bucuriei şi iubirii primului Eu de chipul Său, ci arătîndu-şi El bucuria de Acela, îi mărturiseşte Aceluia bucuria primului Eu, bucurie care Îl luminează şi prin aceasta pe Eu-ul gîndit, făcînd şi prin aceasta Amîndoi bucurie primului Eu.

168. E vorba de Eusebie şi de Patrofil (P. G. 26, 647, nota 70), unde se reproduce părerea lui Regnis şi Segnerian. Eusebie era însă mort atunci.

buie să spună că e Fiu, nici de Fiul că e Duhul Sfînt. Ci sînt aşa cum s-a spus. Şi una este dumnezeirea în această Treime şi una credinţa şi unul Botezul dat întru Ea şi una desăvîrşirea în Hristos Iisus, Domnul nostru, prin Care şi cu Care e slava şi stăpînirea Tatălui împreună cu Sfîntul Duh în vecii vecilor. Amin.

VIII

Iar despre spusa evanghelică de care ne-ai scris[169], află, iubitule, că gîndesc la fel. Dar mă tem să mă apropii de ea, ca nu cumva pătrunzînd în ea cu cugetarea şi începînd să o cercetez, să nu izbutesc să scot la iveală înţelesul ei adînc. Aş fi voit deci să tac cu desăvîrşire despre ea şi să mă mulţumesc cu cele scrise înainte. Dar gîndindu-mă să nu rîvneşti să-mi scrii şi a doua oară despre ea, m-am silit ca să-ţi comunic înţelegerea smerită la care am ajuns cu privire la ea. Am îndrăznit aceasta, cugetînd că de ne vom atinge scopul, vei primi cele spuse pentru cel ce s-a silit să înveţe. Iar de nu-l vom atinge, nu mă vei învinui, cunoscînd slăbiciunea noastră.

Spusa este aceasta: făcîndu-se atîtea semne în Evanghelie, fariseii ziceau: «Acesta nu scoate dracii decît cu Beelzebul, căpetenia dracilor. Iar El cunoscînd gîndurile lor, le-a zis: Orice împărăţie care se dezbină în sine se pustieşte». Şi zicînd: «Iar dacă Eu scot dracii cu Duhul lui Dumnezeu, iată a ajuns la voi înţelepciunea lui Dumnezeu», la sfîrşit adaugă: «De aceea vă spun vouă: tot păcatul şi hula se va ierta vouă, oamenilor. Dar hula împotriva Duhului nu se va ierta nici în veacul acesta, nici în cel viitor» (Matei, 12, 24–32). Iar tu mă întrebi: pentru ce hula împotriva Fiului se iartă, iar cea împotriva Duhului nu se iartă nici în veacul acesta, nici în cel viitor?

IX

Bărbaţii de mai înainte, Origen, prea învăţatul şi mult ostenitorul, şi Teognost, minunatul şi sîrguinciosul (căci cînd am primit Epistola ta, citeam scrierile lor), scriu amîndoi despre acestea, zicînd că hula împotriva Duhului e aceea cînd cei ce s-au învrednicit în botez de Sfîntul Duh se reîntorc la păcat. De aceea zic că nu vor primi iertare, cum zice şi Pavel în *Epistola către Evrei:* «E cu neputinţă ca cei ce s-au luminat şi au gustat darul dumnezeiesc şi s-au făcut părtaşi Duhului Sfînt şi au gustat Cuvîn-

169. Textul care începe cu acest capitol şi continuă pînă la sfîrşit (8–23) se socoteşte, pe baza manuscriselor, că n-a aparţinut Epistolei a IV-a către Serapion, ci a fost o epistolă aparte. Numai maurinii în ediţia lor au unit acest text cu cele opt capitole de pînă acum. El cuprinde o parte dintr-o Epistolă adresată probabil tot de Serapion (O. Bardenhewer, *op. cit.* p. 71). De fapt acest text tratează mai mult despre unitatea Duhului cu Fiul întrupat, împotriva arienilor, interpretînd textul din Matei, 12, 32.

tul cel bun al lui Dumnezeu și puterile veacului viitor și au căzut, să se înnoiască iarăși spre pocăință» (Evr,. 6, 4–6). Amîndoi le spun acestea în comun, dar fiecare adaugă la ele înțelegerea proprie.

X

Origen dă și pricina osîndirii acestora, zicînd: «Dumnezeu și Tatăl străbate în toate și toate le ține împreună, însuflețite și neînsuflețite, raționale și neraționale; puterea Fiului se extinde numai la cele raționale, între care sînt catehumenii și păgînii care încă nu cred; iar Duhul cel Sfînt este numai în cei ce se împărtășesc de El în darul Botezului. Cînd deci catehumenii și păgînii păcătuiesc, păcătuiesc împotriva Fiului, fiindcă, precum s-a zis, El este în ei. Dar pot primi iertare cînd se învrednicesc de darul renașterii (Botezului). Dar cînd păcătuiesc cei botezați, fărădelegea lor se îndreaptă împotriva Duhului Sfînt, fiindcă au păcătuit, aflîndu-se în El. Și de aceea pedeapsa lor este de neiertat.

XI

Iar Teognost, adăugînd și el unele de la sine, zice: «Cel ce a călcat prima îndatorire și a doua primește o pedeapsă mai mică. Dar cel ce a călcat și pe a treia nu mai dobîndește iertare. Prima îndatorire și a doua sînt învățăturile despre Tatăl și despre Fiul, iar a treia este învățătura dată prin desăvîrșire (botez) și împărtășirea Duhului»[170]. Și aceasta voind să o întărească, adaugă spusa Mîntuitorului către ucenici «încă multe am a vă spune, dar încă nu le puteți primi. Dar cînd va veni Sfîntul Duh, vă va învăța pe voi» (Ioan, 16, 12–13). Apoi zice: «Precum celor ce nu pot pricepe Mîntuitorul le vorbește, coborînd la micimea lor, iar la cei desăvîrșiți vine Duhul Sfînt, dar nu va zice vreunul din aceștia că învățătura Duhului întrece pe cea a Fiului, ci că Fiul coboară la cei nedesăvîrșiți, iar Duhul e pecetea celor desăvîrșiți, așa nu din pricina superiorității Duhului față de Fiul nu se iartă hula împotriva Duhului, ci fiindcă pentru cei nedesăvîrșiți există iertare, dar celor ce-au gustat darul ceresc și s-au desăvîrșit, nu le rămîne nici o apărare și scuză în vederea iertării».

Acestea le-au spus aceia.

XII

Dar eu din cele ce am învățat, socotesc că gîndirea fiecăruia are nevoie de o oarecare cercetare și înțelegere. Căci ne întrebăm: oare nu este în cele spuse de ei un înțeles ascuns mai adînc? Căci e vădit că Fiul, fiind în

170. Prin cateheza dinaintea botezului oamenii se pun în legătură, după Teognost, numai cu Tatăl și cu Fiul, rămînînd în oarecare separație de Dumnezeu. Prin Botez intră în legătură deplină cu Dumnezeu prin Duhul, primind deplina învățătură despre El.

Tatăl, este şi El în cele ce e şi Tatăl. Dar nici Duhul nu lipseşte[171]. Fiindcă Sfînta şi fericita şi desăvîrşita Treime e nedespărţită. Pe lîngă aceea, dacă toate prin Fiul s-au făcut şi în el sînt aşezate (subzistă) toate, cum ar fi în afara celor ce s-au făcut prin El? Iar nefiind acelea departe de El, în toate acelea este în mod cuvenit, şi El. De aceea cel ce păcătuieşte şi huleşte împotriva Fiului, în mod necesar păcătuieşte şi huleşte şi împotriva Tatălui şi a Sfîntului Duh. Şi dacă Sfînta Baie s-ar da numai în Sfîntul Duh, s-ar putea spune în mod potrivit că cei botezaţi dacă păcătuiesc păcătuiesc numai faţă de Duhul[171a]. Dar dacă se dă în Tatăl şi în Fiul şi în Sfîntul Duh, şi aşa se desăvîrşeşte fiecare din cei botezaţi, e numaidecît necesar că cei ce păcătuiesc după botez săvîrşesc hulă împotriva Sfintei şi nedespărţitei Treimi. Aşa e drept să se cugete şi să se înţeleagă. Şi dacă Domnul ar fi vorbit către fariseii care ar fi primit baia renaşterii şi s-ar fi împărtăşit de darul Sfîntului Duh, ar fi putut înţelege cuvîntul Lui ca adresat celor ce s-au întors la păcat şi au greşit faţă de Duhul Sfînt. Iar dacă n-au primit Baia, ba au disprețuit şi botezul lui Ioan, cum i-a învinuit

171. Cu aceasta sfîntul Atanasie purcede la îndreptarea celor spuse de Origen. Acesta fiindcă nu fusese condamnat de Sinoadele V, VI, VII, ca sfîntul Atanasie să-şi ia îndrăzneala să-l arate în mod direct ca abătut de la învăţătura Bisericii. Dar pe lîngă faptul că nu socoteşte pe Origen între «părinţi», de care vorbeşte cu deplin respect, aci îl corectează direct. El nu aprobă limitarea prezenţei Fiului numai în oameni şi a Duhului numai în cei botezaţi. El vede în aceasta o ştirbire a egalităţii şi unităţii depline a Fiului cu Tatăl şi a Duhului cu Fiul, un fel de micşorare treptată a Fiului şi a Duhului faţă de Tatăl, care îl apropia pe Origen de Arie şi de panteismul gnostic-emanaţionist. Mai e Fiul Dumnezeu, dacă nu e pretutindenea de faţă împreună cu Tatăl? Aceeaşi întrebare se poate pune şi despre Duhul Sfînt. Origen se vădeşte influenţat în aceasta de neoplatonism. El e departe de Atanasie, care afirmă mereu interioritatea reciprocă (perihoreza) a Persoanelor dumnezeieşti şi nedespărţirea Lor pe baza unităţii de fiinţă. În teoria lui Origen e implicată o despărţire între Tatăl, Fiul şi Duhul. În mod consecvent în ea mai e implicată şi ideea unei nedepline legături între părţile creaţiei, sau între raţiunea umană şi latura materială a cosmosului, sau chiar între spiritul uman şi trup. Logosul divin e prezent numai în spirit nu şi în partea materială a cosmosului şi în trup. Se resimte aci ideea lui Origen că trupul cu lumea materială e o închisoare pentru spirit, neavînd un rost pozitiv. În modul acesta nu se mai vede rostul şi putinţa întrupării, ca un rost mîntuitor al omului întreg (suflet şi trup). Fiul şi Cuvîntul lui Dumnezeu nu mai apare ca ipostasul divin care prin întrupare începe adunarea creaţiunii în Creator, cum spune Pavel în Col., 1, 17. Nu mai există o forţă de unificare a toată existenţa (divină şi creată). Hristos e, în credinţa creştină, Mîntuitorul ca Cel ce e Unificatorul tuturor. Păcatul şi moartea, ca destrămare a trupurilor, s-au ivit prin ieşirea creaţiunii din unitatea ei în Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut, Se face om, pentru că numai în om e unit spiritul cu materia şi numai reîntărind unitatea aceasta în om, prin eliminarea morţii, se pot unifica toate. Şi cine poate socoti nedemnă de Dumnezeu voinţa Lui de a readuna în Sine toată creaţiunea, de a restabili în Sine toată existenţa? Mai e Dumnezeu Cel ce nu le poate avea toate în Sine? Mai e Dumnezeu Cel ce nu le-a făcut pe toate, inclusiv lumea materială? Nu e strîmtorat El de această lume, dacă nu e Creatorul ei? În teoria lui Origen nu se vede cum Dumnezeu prin Cuvîntul Său a imprimat şi materia de raţionalitate şi a făcut-o capabilă de o frumuseţe deosebită prin spiritul care se manifestă prin ea, în fiecare trup altfel.

171 a. A se botaza în numele Persoanelor Sfintei Treimi înseamnă a se scufunda în Ele însele, umplîndu-se cel botezat de iubirea dintre Ele.

pe aceştia ca hulitori ai Duhului Sfînt, de care nu s-au făcut niciodată părtaşi? De fapt, Mîntuitorul a spus acestea învăţînd simplu, neamenințînd numai pe cei viitori cu pedeapsa. Ci Domnul a spus aceasta, mustrînd cu adevărat chiar în acel moment pe farisei, ca făcîndu-se vinovaţi chiar atunci de o astfel de hulă. Deci fiind fariseii astfel învinuiţi încă înainte de a primi botezul, spusa aceasta nu s-a referit la cei ce au păcătuit după botez. Pe lîngă aceea nu au fost învinovăţiţi simplu pentru păcate, ci pentru hulă. Şi între acestea este deosebire. Pentru că cel ce păcătuieşte calcă legea, iar cel ce huleşte îşi arată necredinţa faţă de dumnezeirea însăşi[172]. Învinovăţindu-i Mîntuitorul mai înainte pe ei pentru multe greşeli şi anume pentru călcarea poruncii lui Dumnezeu despre părinţi, pentru bani şi pentru că se abăteau de la cele ale proorocilor şi făceau casa lui Dumnezeu casă de negustorie, totuşi îi îndemna să se pocăiască. Dar despre spusa lor că El scoate dracii întru Beelzebul, n-a mai zis că aceasta e păcat simplu, ci o hulă atît de mare că nu mai pot fi iertaţi cei ce îndrăznesc să facă aceasta[172a].

XIII

De altfel, dacă acest cuvînt s-a spus pentru cei ce păcătuiesc după botez şi dacă osînda acestora este de neiertat, cum îşi arată Pavel iubirea faţă de cel ce s-a pocăit în Corint (II Cor., 2, 8), iar pentru galatenii ce s-au întors la păcate suferea durerile naşterii pînă va lua Hristos iarăşi chip în ei (Gal., 4, 10)?[173] În ceea ce spune arată totodată desăvîrşirea lor de mai înainte în Duhul. De ce mai socotim apoi vinovaţi pe Novat, care nesocotea pocăinţa şi spunea că nu mai e nici o iertare pentru cei ce păcătuiesc după botez, dacă cuvîntul s-a spus pentru cei ce păcătuiesc după botez? De fapt, ceea ce se spune în Epistola către Evrei nu exclude pocăinţa celor ce se pocăiesc, ci arată că unul este botezul Bisericii universale şi nu există al doilea. Căci a scris evreilor să nu socotească, după obiceiul legii, sub pretextul de pocăinţă, că sînt multe botezuri, ba chiar în fiecare zi. Deci îi îndeamnă la pocăinţă, declarînd însă că una este înnoirea prin botez, nu şi a doua, cum spune şi în altă Epistolă: «O credinţă, un botez» (Efes., 4, 5). Căci nu este, zice, cu neputinţă a te pocăi. Ci e cu neputinţă a te înnoi sub pretext că te pocăieşti[174]. Între aceştia e o deosebire. Cel ce se

172. Hula împotriva Duhului Sfînt e dispreţul hotărît al lui Dumnezeu în întregime , dispreţ care nu e capabil în general de pocăinţă, pe cînd celelalte păcate sînt păcate din slăbiciune, în care nu se angajează cu totul voinţa omului prin dispreţul faţă de Dumnezeu.

172 a. Hula împotriva Sfîntului Duh e negarea lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu Se face cunoscut şi primit şi lucrează prin Duhul Sfînt.

173. Aci sfîntul Atanasie respinge o altă erezie a lui Origen: că cel ce păcătuieşte după botez nu mai capătă iertare.

174. E un singur botez şi o singură înnoire, pocăinţa readuce la aceeaşi înnoire a unicului botez, nu la o altă înnoire, pentru că nu sînt nici mai multe botezuri, nici mai mulţi dumnezei în care să se poată omul înnoi.

pocăieşte, încetează de a păcătui, dar are urmele rănilor. Dar cel ce se botează, a dezbrăcat pe omul vechi şi se înnoieşte, născîndu-se de sus prin harul Duhului[175].

XIV

Cugetîndu-le eu acestea, mă întîmpină o mai mare adîncime a înţelesului cuvîntului. Şi de aceea rugînd pe Domnul, care cu mult înainte şedea deasupra puţului şi umbla pe mare, vin în sfîrşit la iconomia cea pentru noi aflată în El, că doar voi putea să prind înţelesul textului. De fapt toată dumnezeiasca Scriptură o binevesteşte şi o propovăduieşte pe aceasta. Dar mai ales Ioan, care zice: «Cuvîntul trup S-a făcut şi S-a sălăşluit întru noi» (Ioan, 1, 14). Dar şi Pavel scrie: «Care fiind în chipul lui Dumnezeu, nu răpire a socotit a fi deopotrivă cu Dumnezeu; ci S-a golit pe Sine, chip de rob luînd şi la înfăţişare aflîndu-Se ca omul. Şi S-a smerit pe Sine, ascultător făcîndu-Se pînă la moarte, iar moartea, pe cruce» (Filip., 2, 6–8). Pentru aceea Dumnezeu fiind şi om făcîndu-Se, ca Dumnezeu a sculat morţi, a vindecat pe toţi, a prefăcut apa în vin; căci nu erau acestea faptele omului. Iar purtînd trup, înseta şi obosea şi pătimea; căci acestea nu erau proprii dumnezeirii. Şi ca Dumnezeu zicea: «Eu sînt întru Tatăl şi Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 11). Iar ca purtător de trup mustra pe iudei: «De ce căutaţi să Mă omorîţi pe Mine, omul care v-am vorbit despre adevărul pe care l-am auzit de la Tatăl Meu?» (Ioan, 8, 40). Iar acestea nu se săvîrşeau în mod despărţit, după calitatea celor ce se săvîrşeau, ca cele ale trupului să se arate fără dumnezeire, iar cele ale dumnezeirii, fără trup. Toate se săvîrşeau în chip unit şi unul era Domnul care le făcea acestea în mod minunat prin harul Lui. Căci scuipa omeneşte, dar scuipatul era îndumnezeit (ἔνθεον. Fiindcă prin el făcea ochii orbului din naştere să vadă. Şi vrînd să Se arate pe Sine Dumnezeu, zicea aceasta cu limbă omenească: «Eu şi Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30); şi vindeca cu însoţirea voinţei omeneşti. Iar întinzînd mîna, a vindecat pe soacra lui Petru care zăcea de friguri, şi a sculat din morţi pe fiica mai marelui sinagogii, care murise.

XV

Dar ereticii, din neştiinţa lor, şi-au ieşit din minţi. Şi unii văzînd cele trupeşti ale Mîntuitorului, au tăgăduit afirmaţia: «La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1); iar alţii, privind cele ale dumnezeirii, n-au recunoscut

175. Pentru evrei botezurile dese erau numai semne văzute ale căinţei subiective, nu mijlocul prin care omul se scufundă în Dumnezeu în mod obiectiv. Deosebirea aceasta o putem vedea şi azi între botezul dat în numele Sfintei Treimi şi între botezurile neoprotestanţilor, care pun accentul pe subiectivismul pocăinţei în defavoarea botezului care aduce, de dincolo de subiectivitatea umană, harul lui Dumnezeu. Desigur prezenţa obiectivă a harului este asigurată de tăria credinţei, care la rîndul ei este întărită de prezenţa şi lucrarea obiectivă a harului.

afirmația: «Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14). Iar apostolul credincios, cunoscînd iubirea de oameni a Domnului și văzînd semnele dumnezeirii, s-a minunat de Domnul în trup. Dar privind iarăși cele proprii trupului, se uimește peste măsură, cunoscînd lucrarea dumnezeirii din ele.

Aceasta fiind credința Bisericii, cînd unii, privind la cele omenești și văzînd pe Domnul însetînd sau obosind, sau pătimind, flecăresc socotind pe Mîntuitorul numai om, păcătuiesc mult; dar totuși, căindu-se repede pot să primească iertare, avînd ca pricină slăbiciunea trupului (căci au și pe Apostol dîndu-le iertare și întinzîndu-le mîna, întrucît le spune: «Cu adevărat mare este taina dreptei credințe: Dumnezeu S-a arătat în trup» (I Tim., 3, 16). Iar cînd alții, privind faptele dumnezeirii, se îndoiesc despre firea trupului, păcătuiesc și ei foarte mult, pentru că, deși Îl văd mîncînd și pătimind, le socotesc pe acestea năluciri; dar Hristos îi iartă și pe aceștia, dacă se căiesc curînd, pentru că au și ei ca pretext mărimea supraomenească a faptelor. Dar cînd părînd să aibă cunoștința legii, își măresc neștiința și orbirea (cum erau fariseii de atunci) și prin aceasta își pierd mintea și tăgăduiesc cu totul pe Însuși Cuvîntul aflător în trup, sau atribuie faptele dumnezeirii, diavolului și demonilor lui, pe drept cuvînt se învrednicesc de osînda acestei necredințe. Căci au socotit pe diavol drept dumnezeu și au cugetat pe Dumnezeu cel cu adevărat existent neavînd nimic mai mult în faptele Lui decît demonii.

XVI

Într-o astfel de necredință erau căzuți iudeii de atunci și, dintre iudei, mai ales fariseii. Căci Mîntuitorul arătînd faptele Tatălui (fiindcă scula morți, dăruia orbilor vedere, făcea pe ologi să umble, deschidea auzul surzilor, făcea pe muți să vorbească și supunea zidirea poruncind vîntului și umblînd pe mare), mulțimile se uimeau și slăveau pe Dumnezeu, dar fariseii ziceau că aceste fapte sînt ale lui Beelzebul; și nu se rușinau, nebunii, să pună pe seama diavolului puterea lui Dumnezeu. De aceea, pe drept cuvînt a spus că ei hulesc într-un chip de neiertat. Pînă ce șchiopătau cu înțelegerea, privind la cele omenești și zicînd: «Oare nu este acesta fiul tîmplarului?» (Matei, 13, 55); și: «Cum știe acesta toate, fără să fi învățat?» (Ioan, 7, 15); și: «Ce semn faci pentru tine însuți?» (Ioan, 6, 30); și: «Să coboare acum de pe cruce și vom crede în el» (Matei, 27, 42), îi suporta ca păcătuind față de Fiul omului, și, întristat de orbirea lor, zicea: «Dacă ați fi cunoscut și voi cele spre pace» (Luca, 19, 42). Ba și pe marele Petru, care a vorbit portăresei bănuitoare de El ca de un om și apoi s-a depărtat, l-a iertat Domnul cînd a plîns (Matei, 26, 74). Dar cînd aceștia, odată căzuți, au căzut și mai tare și și-au ieșit și mai mult din minți, încît au zis și de faptele lui Dumnezeu că sînt ale lui Beelzebul, nu

i-a mai suportat. Căci huleau împotriva Duhului Său, zicînd că Cel ce face acestea nu este Dumnezeu, ci Beelzebul[175a]. Şi de aceea, ca unii ce au cutezat cele de nesuportat, au fost pedepsiţi pentru vecie. Căci îndrăzneala lor este egală cu a zice privind rînduiala lumii şi pronia arătată în ea, că şi zidirea a fost făcută de Beelzebul; şi soarele răsare ascultînd de diavol şi pentru el se mişcă toate pe cer. Căci precum acestea sînt ale lui Dumnezeu, aşa erau şi acelea faptele Tatălui. Şi dacă acelea erau ale lui Beelzebul, în mod necesar şi acestea (cele ale lumii) sînt ale lui Beelzebul[176]. Şi ce mai spun atunci de Cuvîntul: «La început a făcut Dumnezeu cerul şi pămîntul» (Fac., 1, 1)? Dar de nimic nu se feresc în această nebunie a lor. Pentru că şi părinţii lor, stăpîniţi de aceeaşi voinţă, cînd se aflau în pustiu după ce ieşiseră de curînd din Egipt, făurindu-şi un viţel, au pus pe seama lui binefacerile făcute lor de Dumnezeu, zicînd: «Aceştia sînt dumnezeii tăi, Israele, care te-au scos pe tine din Egipt» (Ieş., 32, 4). Pentru această hulă şi atunci nu puţini, ci mulţi din cei ce au cutezat acestea, au fost omorîţi. Şi Dumnezeu le-a vestit aceasta, zicînd: «În ziua în care îi voi cerceta, voi aduce peste ei păcatul lor» (Ieş., 34). De fapt pînă ce aceia cîrteau pentru lipsa de pîine şi de apă, i-a răbdat pe ei, cum rabdă o mamă care alăptează pe copilul ei. Dar cînd au înnebunit mai mult şi, cum zice despre ei Duhul în psalmi: «Au schimbat slava Lui în asemănarea viţelului care se hrăneşte cu iarbă» (Ps. 105, 22), îndrăznind cele de

175 a. Fariseii păcătuiau împotriva întregii Sfinte Treimi, negînd că Hristos are în El pe Sfîntul Duh şi că e Fiul Tatălui.

176. Dacă faptele minunate săvîrşite de Iisus ar fi fost ale lui Beelzebul, atunci şi toată ordinea creaţiei ar fi a lui Beelzebul. Cei ce o spun aceasta se închină diavolului în loc de a se închina lui Dumnezeu.

În general hula împotriva Duhului Sfînt e necredinţa în lucrarea lui Dumnezeu în lume, fie în crearea şi conservarea ei, fie în fapte mai presus de fire şi în faptele lui Hristos. Căci Dumnezeu e prezent şi lucrează în lume prin Duhul Sfînt. A nega pe Duhul Sfînt înseamnă a nega puterea creatoare şi mîntuitoare a lui Dumnezeu. Ea e una cu necredinţa în Dumnezeu. Ea înseamnă a atribui totul forţelor naturii, personificate de păgîni în zei, căci Beelzebul era unul din aceşti zei. Creştinismul i-a socotit de la început diavoli, odată ce erau opuşi de aderenţii lor lui Dumnezeu. Numai în Dumnezeu cel în Treime, deci în Care şi Duhul e de fiinţă dumnezeiască, poate fi un Dumnezeu creator, şi deci poate săvîrşi şi fapte mai presus de fire în lume. Căci dacă nu e un Dumnezeu care naşte ca Tată pe Fiul şi purcede pe Duhul Sfînt din fiinţa Lui, El nu-Şi arată rodnicia decît în natura emanată din El. Deci nu există altă alternativă decît sau Treimea creatoare, sau panteismul; sau Treimea în care Persoanele dumnezeieşti au o atenţie conştientă faţă de persoanele create, sau avalanşa de individuaţiuni ce apar şi dispar fără rost dintr-o esenţă oarbă, inconştientă, supusă unor legi a căror existenţă este inexplicabilă.

În considerarea zeilor ca forţe ale naturii se manifestă ideea că natura copleşeşte persoana. Influenţată de această idee, filosofia greacă nu ajunsese la distincţia clară între persoană şi natură. Ideea clară a persoanei şi a valorii ei eterne, sau a superiorităţii ei negrăite asupra naturii a adus-o creştinismul, dezvoltînd în această privinţă gîndirea Vechiului Testament. Învăţătura despre Sfînta Treime stă la baza acestei idei despre valoarea eternă a persoanei şi despre comuniunea ca condiţie necesară a ei. Filosofia din ultimele secole tinde să revină iarăşi la considerarea naturii ca superioară persoanei.

neiertat, au fost bătuţi, cum zice Scriptura, pentru făurirea viţelului, pe care-l făcuse Aaron (Ieş., 32, 35).

XVII

Acestea îndrăznindu-le şi acum fariseii, au primit această hotărîre de la Mîntuitorul, pe care a primit-o şi o suportă şi acum Beelzebul, cel pomenit de ei, ca să fie aşezaţi şi ei împreună cu acela pentru veci în focul gătit aceluia. Căci nu le-a spus acestea făcînd vreo comparaţie între hula adusă Lui şi Duhului Sfînt, ca şi cînd Duhul ar fi mai mare şi de aceea şi păcatul săvîrşit împotriva Duhului. Să nu fie! Fiindcă altă dată a învăţat că toate cîte le are Tatăl sînt ale Fiului şi Duhul va lua din cele ale Fiului şi El va slăvi pe Fiul; şi nu Duhul îl dă pe Fiul, ci Fiul îl dă ucenicilor şi prin ei tuturor celor ce cred în El. Nu aşa a spus Mîntuitorul, ci Domnul le-a spus acestea ca să arate că hula împotriva Lui se îndreaptă spre amîndouă laturile Lui, fie că e mai mică, fie că e mai mare.

De fapt şi fariseii înşişi le rosteau împotriva amîndurora. Privindu-L ca om, îl bîrfeau zicînd: «De unde are Acesta o astfel de înţelepciune?» (Matei, 13, 54) şi: «Încă nu are cincizeci de ani şi a văzut pe Avraam?» (Ioan, 8, 57). Şi privind faptele Tatălui, nu numai că tăgăduiau dumnezeirea Lui, ci spuneau că în locul acesteia este în El Beelzebul şi faptele ei sînt ale acestuia. De aceea amîndouă spunîndu-se despre El şi hula mai mică îndreptîndu-se spre umanitate iar cea mai mare spre dumnezeire, pentru cea mai mare El a rostit împotriva lor osînda de neiertat. De aceea încurajînd pe ucenicii Săi, le-a spus: «Dacă pe Stăpînul casei L-au numit Beelzebul» (Matei, 10, 25). Prin aceasta S-a arătat pe Sine ca Stăpînul casei Cel hulit astfel de către iudei.

XVIII

Iar dacă iudeii zicînd: «Între Beelzebul», nu ocărau pe altcineva decît pe Domnul, e vădit că spusa «hula împotriva Duhului» (Matei, 12, 31), o arată ca rostită împotriva Domnului. Deci Mîntuitorul a arătat toată spusa ca îndreptată spre El. Căci El este Stăpînul casei universale. Nu trebuie să obosim a o spune aceasta iarăşi şi iarăşi pentru întărire. A înseta, a obosi, a adormi, a fi lovit, a mînca sînt proprii omului. Dar faptele ce le făcea Domnul nu mai sînt ale oamenilor, ci era propriu lui Dumnezeu a le face. Cînd deci, precum am spus înainte, văzîndu-le vreunii pe acestea, Îl bîrfesc pe Domnul ca om, îşi atrag o mai mică osîndă decît cei ce pun faptele lui Dumnezeu pe seama diavolului. Căci aceştia nu aruncă numai cele sfinte înaintea cîinilor, ci îl şi aseamănă pe Dumnezeu cu diavolul şi spun de lumină că e întuneric.

Aceasta e deci hula de neiertat a fariseilor, de care Marcu a spus: «Iar cel ce va huli împotriva Duhului Sfînt nu are iertare, ci este vinovat de osînda veşnică. Pentru că ziceau: «Are duh necurat» (Marcu, 3, 29–30). Dar orbul din naştere, văzînd, mărturisea: «Din veac nu s-a auzit să fi deschis cineva ochii unuia care s-a născut orb. De nu era Acesta Fiul lui Dumnezeu, nu putea face nimic» (Ioan, 9, 32–33). Iar mulţimile minunîndu-se de cele săvîrşite de Domnul, ziceau: «Aceste cuvinte nu sînt ale unui îndrăcit, căci nu poate un îndrăcit să deschidă ochii orbilor» (Ioan, 10, 21)

Dar fariseii, socotiţi tari în ale Legii, căci îşi lărgeau ciucurii şi se făleau ca ştiind mai multe decît alţii, nu se ruşinau nici de aceasta. Ci, după cum s-a scris, jertfeau, nenorociţii, demonilor şi nu lui Dumnezeu, zicînd că Domnul are drac şi faptele Lui Dumnezeu sînt ale dracilor[177]. Şi pătimeau aceasta nu pentru altceva, ci ca să nege că Cel ce le făcea acestea era Dumnezeu şi Fiul lui Dumnezeu. Căci dacă faptul că mînca şi înfăţişarea trupului Îl arătau ca fiind şi om, pentru ce nu vedeau din faptele Lui minunate că este întru Tatăl şi Tatăl întru El? Pentru că nu voiau. De aceea degrabă îl aveau pe Beelzebul grăind în ei. Căci precum din cele omeneşti Îl numeau numai om, din faptele care erau proprii ale lui Dumnezeu, nu-L mai mărturiseau Dumnezeu, ci îl îndumnezeiau în locul Lui pe Beelzebul, ca să fie chinuiţi împreună cu el în focul veşnic.

XIX

Cercetarea textului mi se pare că dă la iveală acest înţeles şi că el arată cum amîndouă felurile de hulă se îndreaptă spre El. Dar şi că pe Sine S-a indicat atît prin «Fiul omului» cît şi prin «Duhul», pentru ca prin cea dintîi să arate partea trupească a Lui, iar prin «Duhul» să indice dumnezeirea Lui spirituală şi inteligibilă şi atotadevărată. Şi a legat putinţa de a se primi iertare de «Fiul omului», ca să indice partea Lui trupească. Iar hula de neiertat a arătat-o ca pe cea care atingea pe Duhul ca exprimînd prin aceasta ceea ce e deosebit de trup, să indice dumnezeirea Lui[177a]. Acest înţeles l-am văzut şi în Evanghelia după Ioan, cînd, vorbind despre mîncare ca faptă a trupului şi de aceea văzîndu-i pe mulţi smintindu-se,

177. Asemenea acestora sînt cei ce admiră lucrurile deosebite ce se fac uneori de vrăjitori. E aci o credinţă într-un fel de puteri necunoscute ale naturii.

177 a. Cel ce spunea că Iisus e numai om nu păcătuia aşa de mult ca cei ce socoteau faptele Lui dumnezeieşti ca fapte ale unui îndrăcit, pentru că avea scuza umanităţii Lui care-i acoperea dumnezeirea. Acela putea fi iertat, pentru că se putea şi căi dacă vedea în Iisus un om cu calităţi vrednice de preţuire. Dar cel ce socotea faptele Lui minunate ca ale unui îndrăcit Îl socotea căzut chiar din umanitate şi Îl dispreţuia şi ca om. Dar prin aceasta arăta că este el însuşi un îndrăcit, ca cel ce-L socotea pe Iisus astfel. Acesta săvîrşea un păcat de neiertat, pentru că răutatea lui atingea un grad suprem, care nu mai făcea posibilă căinţa.

Domnul zice: «Aceasta vă sminteşte? Dar dacă veţi vedea pe Fiul omului suindu-Se unde era mai înainte? Duhul este Cel ce dă viaţa. Trupul nu foloseşte la nimic. Cuvintele ce vi le-am spus sînt Duh şi viaţă» (Ioan, 6, 62-64).

Aci le-a spus amîndouă despre Sine: că e trup şi Duh. Şi a deosebit Duhul de trup, ca, crezînd noi, să cunoaştem nu numai ce se vede din El, ci şi ceea ce nu se vede şi că cele ce nu se văd, nu sînt trupeşti, ci duhovniceşti. Dar trupul Lui promis spre mîncare e menit să fie hrana lumii întregi. Pentru aceasta a pomenit de suirea Fiului omului la ceruri ca să-i atragă de la înţelegerea trupească şi să afle că mîncarea amintită ca avînd să fie dată de El e o hrană cerească şi duhovnicească de sus. Căci zicînd: «Cele ce vi le-am spus sînt Duh şi viaţă», e egal cu a zice: Ceea ce vă arăt şi vă dau spre mîntuirea lumii e trupul pe care-l port Eu. Dar Acesta Îşi dă şi sîngele Lui. Şi amîndouă vor fi hrană dată de El duhovniceşte. Deci acestea se dau fiecăruia duhovniceşte şi se fac în toţi asigurare spre învierea şi viaţa de veci. Astfel atrăgînd-o Domnul şi pe samariteancă de la cele supuse simţurilor, a numit pe Dumnezeu Duh, ca ea să nu mai cugete trupeşte, ci duhovniceşte despre Dumnezeu. La fel şi proorocul, privind la Cuvîntul ce se face trup, a zis: «Duhul feţei noastre Unsul (Hristos) Domnul» (Plîng., 4, 20), ca să nu socotească cineva că Domnul e om simplu, ci auzind şi de Duhul să afle că cel ce este în trup este Dumnezeu.

XX

Deci sînt vădite amîndouă. De aceea cel ce priveşte la Domnul, care vorbeşte de ale Sale, de primeşte numai cele trupeşti şi necrezînd în cele dumnezeieşti, zice: «De unde are Acesta înţelepciunea aceasta?» (Matei, 13, 54), păcătuieşte şi-L huleşte ca pe Cel ce S-a făcut Fiul omului; iar cel ce, privind faptele săvîrşite în Duhul Sfînt, zice că Cel ce le face nu e Dumnezeu şi Fiul lui Dumnezeu, ci le pune acestea pe seama lui Beelzebul, huleşte în chip deschis, tăgăduind dumnezeirea Lui. De fapt, în spusa evanghelică, cum s-a zis adeseori, numindu-Se «Fiul omului», arată latura Lui cea după trup şi omenească, ca numindu-Se apoi «Duh» să arate că îi este propriu Sfîntul Duh, în Care toate le lucrează[178]. De aceea, făcînd lucrurile dumnezeieşti, a zis: «De nu credeţi Mie, credeţi lucrurilor Mele, ca să cunoaşteţi că Eu sînt întru Tatăl şi Tatăl întru Mine» (Ioan, 10, 38). Iar avînd să Se aducă pe Sine trupeşte pentru noi, cînd în

178. Se reia expresia: toate se fac «în Duhul», adică Tatăl le face toate prin Fiul, în Duhul. Duhul e Dumnezeu, Care Se dă creaturii ca ţintă, dar şi ca mijloc dinamic în care aflîndu-Se, Se desăvîrşeşte la nesfîrşit, sporind în starea de fiu al Tatălui. Pe de altă parte se spune continuu de Duhul că e în Fiul, pentru că Se odihneşte în Fiul, sau Se află în adîncul Lui, pe care Fiul Îl descoperă şi-L comunică şi-L luminează aşa la nesfîrşit creaturilor.

scopul acesta S-a suit la Ierusalim, a spus ucenicilor Săi: «De acum dormiţi şi vă odihniţi. Că iată s-a apropiat ceasul şi Fiul omului Se predă în mîinile păcătoşilor» (Matei, 26, 45).

Faptele Lui dumnezeieşti făceau să se creadă că El e Dumnezeu adevărat. Iar moartea L-a arătat pe El ca avînd trup adevărat. De aceea în mod cuvenit îşi zice Sieşi, Celui ce Se va preda, «Fiul omului». Căci Cuvîntul este nemuritor şi de nepipăit şi este însăşi viaţa. Dar nici acestora nu credeau fariseii. Precum nu voiau să vadă nici cele ce le făceau fiii lor. De aceea Domnul îi mustră iarăşi, zicînd: «Dacă Eu scot dracii întru Beelzebul, fiii voştri în cine îi scot? Pentru aceasta ei vor fi judecătorii voştri. Iar dacă Eu scot dracii în Duhul lui Dumnezeu, atunci a ajuns la voi Împărăţia lui Dumnezeu» (Luca, 11, 19–20). Şi a spus aci: «în Duhul lui Dumnezeu», nu ca fiind mai mic decît Duhul, nici pentru că Duhul lucra în El[178a], ci ca să arate iarăşi că Fiul, ca unul ce este Cuvîntul lui Dumnezeu, le lucrează acestea prin Duhul, şi ca să-i înveţe pe auzitori că, cu cît pun mai mult faptele Duhului pe seama lui Beelzebul, cu atît Îl defavorizează mai mult pe Cel ce procură pe Duhul[178b]. De fapt, chiar spunînd aceasta, ei arată că nu din neştiinţă, ci cu voia se avîntă în această hulă de neiertat. Şi deşi cunosc că aceste fapte sînt ale lui Dumnezeu, nu se ruşinează nebunii să le pună pe seama lui Beelzebul, declarînd că sînt de la duhul necurat.

XXI

Dar cum îndrăznind aceasta, mai pot să învinovăţească pe elinii (pe păgîni), care îşi făuresc idoli şi-i numesc pe ei zei? Căci cele ce le fac ei sînt asemenea cu cele ale nebuniei acelora. Sau poate că îndrăznelile lor sînt şi mai mari. Pentru că deşi au primit o Lege în privinţa aceasta, au necinstit pe Dumnezeu prin călcarea Legii. Dar ce vor face cei ce hulesc acestea, cînd vor citi la proorocul Isaia că semnele venirii lui Hristos vor fi vederea orbilor, mersul ologilor, vorbirea celor fără grai, învierea morţilor, vindecarea leproşilor, destuparea auzului surzilor? Oare care din aceştia vor voi să spună că El e Făcătorul? De vor spune că El e Dumnezeu, se vor vădi pe ei înşişi că au defăimat pe Domnul. Căci cele ce le-a spus proorocul, văzînd de mai înainte, acestea le-a făcut Domnul însuşi cînd a venit de faţă. Iar dacă, grăbindu-se, duşi de o pornire nestăpînită,

178 a. N-a spus «în Duhul» pentru că numai Duhul ar fi lucrat în Hristos ca într-un om, ci ca să arate că Hristos lucrează în Duhul ca în Cel de fiinţă dumnezeiască asemenea Lui.

178 b. Toată interpretarea dată de sfîntul Atanasie locului de la Matei, 12, 31–32, este hristologică, deşi nu pare că hula se referă la Fiul, ci la Duhul. Prin Fiul lucrează însă Duhul, deci cel ce le atribuie lui Beelzebul Îl defăimează pe Fiul ca neavînd pe Duhul dumnezeiesc. Duhul e atît de unit cu Fiul, încît cine nu vede în Fiul pe Duhul micşorează pe Fiul însuşi. Acela socoteşte pe Fiul mai prejos chiar de om, considerîndu-L unealta lui Beelzebul. Duhul Sfînt dă faptelor Fiului caracterul dumnezeiesc. Duhul Sfînt Îl arată pe Fiul ca Dumnezeu. Dacă Fiul n-are pe Duhul, nu e Dumnezeu.

vor îndrăzni să spună că și acestea se vor face de Beelzebul, mă tem ca nu cumva, înaintînd treptat în necredință și citind: «Cine a dat gură omului? Și cine a făcut rău la auz pe surd și văzător pe orb?» (Ieș., 4, 11), și cele asemenea acestora, să zică că și acestea sînt cuvintele lui Beelzebul. Căci celui ce-i atribuie harul vederii, aceluia trebuie să-i atribuie în mod necesar și pricina nevederii. Căci Cuvîntul a spus că pe amîndouă le-a făcut Același. În orice caz, spunînd-o aceasta, vor gîndi pe Beelzebul și creator al firii omenești. Fiindcă cel ce le-a făcut are și stăpînirea peste cele făcute. Căci Moise spunînd: «La început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» (Fac., 1, 1) și: «În chipul lui Dumnezeu a făcut Dumnezeu pe om» (Fac., 1, 27); iar Daniel spunînd cu îndrăzneală lui Darie: «Nu mă închin idolilor făcuți de mînă, ci Dumnezeului celui viu care a făcut cerul și pămîntul și care are stăpînire peste tot trupul» (Dan., 14, 1), nu spune iarăși, întorcînd declarația, că a nu vedea și a șchiopăta și celelalte boli vin din pedeapsa Creatorului? Dar după ei scăparea de ele și binefacerea adusă celor bolnavi o socotesc lucrarea lui Beelzebul[179]. Dacă cercetăm bine această vorbire prostească unită cu necredința e mult obișnuită printre cei nebuni și ieșiți din minte. Căci nebunii nu le atribuie nici pe cele bune prin asemănarea lui Dumnezeu, ci lui Beelzebul. Căci acestora nu le pasă că pervertesc dogmele dumnezeiești Scripturi, numai din pornirea de a tăgădui venirea lui Hristos.

XXII

Ar trebui ca acești vicleni să nu disprețuiască nici din cele trupești pe Domnul, dar să mărturisească și din faptele dumnezeiești că e Dumnezeu adevărat. Dar ei le-au făcut toate în mod alterat. Văzîndu-L om, L-au defăimat ca pe un om, iar privind faptele dumnezeiești I-au negat dumnezeirea și au alergat la diavolul, socotind că îndrăznind acestea vor putea scăpa să nu fie osîndiți de Cuvîntul cel batjocorit de ei. Descîntătorii, magicienii și vrăjitorii, deși au încercat toate cîte le-au putut, văzînd semnele făcute prin Moise, plecîndu-și grumazul, au zis: «Acesta este degetul lui Dumnezeu» (Ieș., 8, 19). Dar fariseii și cărturarii văzînd în lucrare toată mîna lui Dumnezeu și observînd că cele făcute de Mîntuitorul sînt cu mult mai multe și mai mari, spuneau că cel ce le face pe acestea e Beelzebul, de care magicienii, măcar că erau ai lui, mărturiseau

179. Diavolul nu vindecă de boli de nelecuit. Aceasta ar însemna că el e creatorul. Numai Dumnezeu le poate vindeca, pentru că El e Creatorul din nimic al puterilor lumii și El poate da putere din nimic celui bolnav cînd nu mai poate fi ajutat de puterile din lumea creată de El. Bolile oamenilor au venit de pe urma căderii neamului omenesc în păcat, adică de pe urma slăbirii legăturii lui cu Dumnezeu, izvorul vieții. De aceea suferă de ele și unii care n-au făcut grele păcate personale. Aceasta pentru ca prin răbdare să sporească și mai mult în bine. Dar Dumnezeu le poate vindeca singur și într-un chip minunat, printr-o putere deosebită revărsată în cei bolnavi, cînd aceștia se deschid Lui prin credință.

că nu poate face nici pe cele mai mici decît acestea. Cine ar putea descrie mărimea copleşitoare a nebuniei lor? Sau cine, cum a spus proorocul, ar putea găsi ceva asemănător cu necinstirile aduse de ei lui Dumnezeu? Au arătat prin acestea mai drepţi pe sodomiţi şi au întrecut neştiinţa elinilor. Au întrecut şi pe vrăjitorii lui Faraon şi nu se pot asemăna decît cu arienii cei nebuni, uniţi în aceeaşi necredinţă. Căci iudeii văzînd faptele Tatălui prin Fiul, le atribuie lui Beelzebul. Iar arienii văzînd şi ei aceleaşi fapte, numără pe Domnul, care le săvîrşeşte, între creaturi, spunînd că El este din cele ce nu sînt; şi că nu era înainte de a fi făcut. Fariseii privind pe Domnul în trup bombăneau, zicînd: «Pentru ce Tu, om fiind, Te faci pe Tine Dumnezeu?» (Ioan, 10, 33). Iar duşmanii lui Hristos, văzîndu-L pătimind şi dormind, Îl hulesc, zicînd: «Cel ce le suferă pe acestea nu poate fi Dumnezeu adevărat şi de o fiinţă cu Tatăl».

Şi în general, dacă ar voi să cerceteze cineva în paralelă urîtele cugetări ale ambelor grupuri, i-ar afla, cum am spus înainte, căzuţi împreună în groapa aceleaşi nebunii.

XXIII

De aceea Domnul a declarat de neiertat osînda pentru acestea atît a unora cît şi a altora, zicînd: «Oricăruia care ar grăi împotriva Duhului Sfînt, nu i se va ierta nici în veacul acesta nici în cel viitor» (Matei, 12, 32). Şi pe drept cuvînt. Căci cel ce neagă pe Fiul, pe cine rugîndu-l, îl va putea avea ca Mîntuitor? Sau ce viaţă, sau odihnă va aştepta, cel ce respinge pe Cel ce a zis: «Eu sînt viaţa» (Ioan, 14, 6)[180]; şi: «Veniţi la Mine toţi cei obosiţi şi împovăraţi şi Eu vă voi odihni» (Matei, 11, 28)[181]. Aceasta fiind pedeapsa acestora, e vădit că cei binecredincioşi în Hristos, care se

180. Dacă Hristos nu e Fiul lui Dumnezeu, oamenii n-au pe nimeni care, luînd firea lor, să le asigure învierea şi viaţa eternă. N-au în cine fi prezentaţi în faţa Tatălui, ca ridicaţi din starea care-i duce, prin lucrarea păcatului în ei, sau a urmărilor păcatului, la moartea eternă. N-are cine să dea lumii acesteia un rost. În sensul acesta, cel ce disprețuieşte pe Hristos, declarînd că nu e Dumnezeu, nu poate avea iertare de păcate nici în viaţa aceasta, nici în cea viitoare. Căci cine va mijloci pentru El în faţa Tatălui, ca să fie iertat? Cine îi va putea asigura în El viaţa veşnică întru fericire? În acest sens de existenţa unui Fiu etern în Dumnezeu şi de întruparea Lui depinde viaţa veşnică a oamenilor întru fericire şi sensul vieţii lor în lume şi însuşi sensul lumii legată de oameni. Numai în acest caz, lumea aceasta şi viaţa oamenilor în ea nu se arată ca singura realitate, ci ca creată de un Dumnezeu personal, etern şi ca atare putînd fi scăpată de corupere şi moarte şi căpătînd un sens. În afară de Hristos ca Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, totul e fără sens. Omul capătă adîncime de taină şi de valoare nesfîrşită numai în Hristos. Fără Hristos omul apare ca o înfiripare superficială şi trecătoare. Toată existenţa devine o platitudine inexplicabilă. Hristos e viaţa nesfîrşită şi sensul existenţei, sau «Adevărul».

181. Viaţa omului fără nădejdea vieţii eterne întru fericire este o «oboseală» şi o «povară» plictisitoare, căci e lipsită de sens.

închină Lui şi după trup şi după Duh şi nu-L nesocotesc nici ca Fiu al lui Dumnezeu şi nu tăgăduiesc nici că S-a făcut om, ci cred că «la început a fost Cuvîntul» şi că «Cuvîntul trup S-a făcut», vor împărăţi veşnic în ceruri după sfintele făgăduinţe ale Domnului şi Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Care a zis: «Aceia se vor duce în chinul veşnic, iar dreptii la viaţa veşnică» (Matei, 25, 46).

Acestea ţi le-am scris pe scurt, din cele ce le-am învăţat. Dar tu nu le lua ca învăţătură desăvîrşită, ci numai ca pe un prilej dat ţie de mine spre mai multă cunoştinţă. De aceea luînd din spusa evanghelică şi din psalmi o înţelegere mai deplină, leagă snopul adevărului, ca purtîndu-l, să auzi, spunîndu-ţi-se: «Dar venind vor fi întru veselie, ridicînd snopii lor» (Ps. 125, 6), întru Hristos Iisus, Domnul nostru, prin Care şi cu Care fie slava şi stăpînirea Tatălui, împreună cu Sfîntul Duh, în vecii vecilor. Amin.

EPISTOLA DESPRE SINOADELE CE S-AU ŢINUT LA RIMINI ÎN ITALIA ŞI LA SELEUCIA ÎN ISAURIA DESPRE SINOADE[1]

(col. 681-791)

I

Poate a ajuns şi la voi vestea despre sinodul de care se trîmbiţează şi acum. Căci s-a trimis pretutindeni scrisoarea împăratului şi a prefecţilor[2], care convoacă pe cei ce au să vină la el. Dar pentru că, fiind dornici de învăţătură, căutaţi să cunoaşteţi cele întîmplate acolo, am socotit că se cuvine să vă arăt şi vouă cele ce le-am auzit şi le-am aflat întocmai despre ele. Aceasta, pentru ca nu cumva auzindu-le de la alţii, să aveţi o judecată îndoielnică despre ele. Mai ales pentru că sînt unii care au obişnuit să vestească altfel cele ce s-au săvîrşit, de cum s-au săvîrşit.

Întrunirea nu s-a mai făcut la Niceea, cum se hotărîse, ci s-a trimis o altă dispoziţie, anume ca episcopii din părţile apusene să se adune la Rimini în Italia, iar cei din părţile răsăritene să se întîlnească în Seleucia, numită Aspra, din Isauria. Ca pretext al acestei întruniri se trîmbiţa tema credinţei în Domnul nostru Iisus Hristos. Iar cei ce au oferit acest pretext sînt din Panonia, anume Ursachie, Valens şi un oarecare Gherman, iar din Siria, Acacie, Eudoxie şi Patrofil dintr-o cetate din Sciţia. Aceştia fiind din partida lui Arie şi nepricepînd nici ce cred, nici despre ce vorbesc, dar amăgind pe furiş pe fiecare şi semănînd sămînţa ereziei lor, au cîştigat pe unii care socotesc că sînt ceva, ba chiar pe împăratul care e eretic, prefăcîndu-se că se îngrijesc de credinţă. Pe acesta l-au îndemnat ca să adune un sinod, socotind că pot acoperi Sinodul din Niceea şi îi pot atrage pe toţi în aşa fel ca să se înstăpînească pretutindeni necredinţa în locul adevărului.

---

1. Titlul pe scurt. Istoricii Socrate (III, II, cap. 37) şi Sozomen spun că epistola era adresată unui grup de prieteni (P. G. 26, col. 681, nota 2). Sinoadele acestea s-au ţinut la anul 359.

2. Imperiul era împărţit în patru prefecturi cu reşedinţele în Antiohia, Alexandria, Tesalonic şi Mediolan. Sinoadele din Rimini şi Seleucia s-au convocat după ce la 353 a ajuns Constanţiu împărat în Occident, din voinţa acestuia de a impune şi acolo arianismul.

II

Mai întîi mă mir (şi socotesc că orice om cu minte cugetă astfel) că, hotărîndu-se ţinerea unui sinod universal şi aşteptîndu-l toţi pe acesta, deodată el s-a împărţit în două. Şi unii s-au întîlnit acolo, alţii aici. Poate a fost şi acesta un lucru al Proniei, ca să se arate în fiecare din ele cugetul neviclean şi curat al credinţei unora şi să se dea pe faţă purtarea suspectă şi îndoielnică a altora. Apoi am înţeles, cu fraţii de aici, şi am deplîns lipsa de rost a întrunirii. Căci ce silea aşa de mult ca să se agite lumea creştină şi să alerge numiţii episcopi din timpul nostru în sus şi în jos şi să caute să afle cum să creadă în Domnul Iisus Hristos? Fiindcă dacă ar fi crezut, n-ar fi căutat credinţa ca şi cînd n-o aveau. Iar aceasta a oferit catehumenilor[3] nu puţină sminteală; iar păgînilor nu puţină, ci multă pricină de rîs, văzînd pe creştini cum caută, ca treziţi acum din somn ce trebuie să creadă despre Hristos şi pe episcopii acestora, cu toate că cer de la popor recunoaşterea autorităţii lor ca învăţători, vădindu-se acum ca părăsind credinţa[4] şi căutînd ceea ce nu au. Prin aceasta, cei din jurul lui Ursachie, făcîndu-se cauza acestor tulburări, nu-şi dau seama ce mînie îşi îngrămădesc. Căci spune Hristos prin sfinţii Săi: «Vai celor prin care se huleşte numele Meu» (Isaia, 52, 5; Rom., 2, 24); iar prin Sine însuşi în Evanghelie: «Oricine va sminti pe unul din aceşti prea mici, mai de folos i-ar fi să i se atîrne o piatră de moară de grumaz şi să se înece în noianul mării, decît, cum adaugă Luca, să smintească pe unul din aceşti prea mici» (Matei, 18, 6; Luca, 17, 2).

III

Căci ce lipsea învăţăturii Bisericii despre dreapta credinţă ca să se pornească acum la o cercetare a credinţei şi să pună înaintea pretinselor cuvinte despre credinţă expuse de ei numele consulilor timpului de faţă? Ursachie şi Valens şi Gherman şi cei împreună cu ei au făcut prin aceasta ceea ce nu s-a făcut, nici nu s-a auzit vreodată la creştini. Căci scriind, cum au voit ei să creadă, au însemnat înainte numirile consulilor şi luna şi ziua timpului de faţă, ca să arate tuturor celor cunoscători că nu mai înainte, ci acum, sub Constanţiu, şi-a luat început credinţa lor. Fiindcă au scris toate acestea gîndind la credinţa lor. Pe lîngă aceasta, prefăcîndu-se că scriu despre Hristos, îşi numesc lor ca alt stăpîn pe Constanţiu. Căci acesta e cel care le dă lor puterea să susţină abaterea de la credinţă. Şi cei

3. Cei ce nu erau încă botezaţi, ci erau catehizaţi în vederea Botezului.

4. Sfîntul Atanasie socoteşte erezia ariană una cu necredinţa (ἀσέβεια). Căci cine socoteşte pe Hristos creatură nu consideră pe Dumnezeu ca Tată personal care naşte un Fiu şi deci nu cunoaşte pe Dumnezeu ca deosebit în esenţă de lumea noastră, ci ca pe o esenţă impersonală, din care emană lumea. În acest caz nimic nu ne poate ridica din succesiunea pieritoare, căreia îi sînt supuse toate individuaţiunile.

ce tăgăduiesc pe Fiul cel veşnic l-au declarat pe Constanţiu împărat veşnic. Astfel prin abaterea lor de la credinţă s-au făcut duşmani ai lui Hristos.

Dar poate iau ca pretext al numirii consulilor indicarea anilor de către prooroci. Însă dacă vor îndrăzni să o spună şi aceasta, îşi vor da pe faţă şi mai mult ignoranţa. Căci proorociile sfinţilor indică timpurile spre a fi ţinute în amintire. Isaia şi Osea au fost în zilele lui Ozie şi Ioatam şi Ahaz şi Ezechia; Ieremia, în zilele lui Iosie; iar Daniel în vremea lui Chir şi Darie. Şi alţii au proorocit în alte timpuri. Ei n-au pus prin aceasta începutul credinţei în Dumnezeu. Căci aceasta era şi înainte de ei şi a fost pururea. Ba Dumnezeu a pregătit-o şi pe cea în Hristos înainte de întemeierea lumii. Ei n-au indicat timpurile începutului credinţei lor, căci erau credincioşi şi înainte de aceste timpuri; le-au arătat pe acelea în care s-a vestit credinţa prin ei. Era o vestire anterioară despre venirea Mîntuitorului, dar şi una despre urmarea purtărilor viitoare ale lui Israel şi ale neamurilor. Dar «înţelepţii» de acum nu prezintă istoria, nici nu prezic cele ce vor fi, ci, după ce au scris: «S-a expus credinţa universală», îndată au adăugat numele consulilor, luna şi ziua. Aceasta pentrucă precum sfinţii au indicat anii istoriei şi ai slujirii lor, aşa aceştia să indice anii începutului credinţei lor. Şi dacă ar fi scris măcar despre al lor! Căci ea a început de fapt acum. Dacă n-ar fi îndrăznit să scrie despre credinţa universală! Dar ei n-au scris: «aşa credem», ci: «S-a expus credinţa universală».

IV

Iar îndrăzneala afirmaţiei lor dă pe faţă ignoranţa lor. Căci conţinutul nou al scrisului lor este egal cu erezia ariană. Şi scriind ei aşa, au arătat cînd au început să creadă astfel. Deci arată că de acum încep să vestească credinţa lor. Şi precum, după evanghelistul Luca, «s-a dat poruncă» («s-a pus dogmă») pentru înscriere şi această poruncă («dogmă») nu era înainte, ci a început să fie împlinită din zilele acelea în care s-a dat de cel ce a rînduit-o, tot aşa şi aceştia, scriind: «s-a expus acum credinţa», au arătat că conţinutul ereziei lor este nou şi nu a fost mai înainte. Iar dacă au adăugat «universală», au căzut, fără să-şi dea seama, în nebunia celor din Frigia. Căci au spus şi ei ca şi aceia: «Nouă ni s-a descoperit prima dată şi de la noi începe credinţa». Şi precum aceia au recunoscut de căpetenie pe Maximila şi Montan, aşa aceştia socotesc pe Constanţiu ca stăpîn în locul lui Hristos. Dar dacă, după aceştia, credinţa începe de la consulii de acum, ce vor face cu Părinţii şi cu fericiţii Mucenici? Ce vor face ei cu cei catehizaţi de aceia şi cu cei adormiţi înainte de consulii de acum? Cum îi vor scula pe aceia, ca să şteargă de la ei cele ce s-au socotit de ei că trebuie să fie învăţate atunci, ca să semene în ei cele pe care le-au scris acum, născocindu-le? Iată cum se dovedesc ignoranţi, ştiind doar să născocească pretexte nedemne şi greu de susţinut, sau uşor de respins.

V

Sinodul din Niceea nu s-a adunat fără motiv, ci a fost o necesitate care-l impunea şi o cauză binecuvîntată. Căci cei din Siria, Cilicia şi Mesopotamia ezitau în privinţa sărbătorii şi prăznuiau Paştele cu iudeii; iar erezia ariană se răzvrătise împotriva Bisericii universale şi avea ca ocrotitori, în rîvna ei şi în uneltirile împotriva dreptcredincioşilor, pe cei din jurul lui Eusebie. Acestea au fost cauzele pentru adunarea Sinodului ecumenic: ca să se ţină pretutindeni aceeaşi zi a sărbătorii şi ca să se dea anatemei erezia odrăslită. Deci s-a adunat Sinodul şi cei din Siria au fost convinşi în privinţa sărbătorii, iar erezia ariană a fost declarată înaintemergătoarea lui Antihrist şi s-a dat în scris hotărîrea cea dreaptă împotriva ei.

Totuşi, dînd această hotărîre în scris, deşi episcopii erau în mare număr, n-au îndrăznit ceea ce au îndrăznit aceşti trei sau patru inşi. Căci despre Paşte au scris: «Părutu-s-au cele ce urmează». Iar despre credinţă n-au scris: «Părutu-s-a», ci: «Aşa crede Biserica universală». Şi îndată au mărturisit cum cred ca să arate că cugetarea lor nu e nouă, ci apostolică şi că cele ce le-au scris nu s-au născocit de ei, ci sînt aceleaşi pe care le-au învăţat Apostolii.

VI

Dar sinoadele adunate acum de ei ce cauză binecuvîntată au? Dacă a apărut vreo altă erezie mai nouă, după cea ariană, să spună cuvintele născocite de ea şi să arate pe născocitorii ei. Şi punînd acestea în scris, să dea anatemei ereziile dinainte de sinodul acesta între care este şi cea ariană, cum au făcut cei din Niceea. Aceasta ca să arate că au şi ei un motiv adevărat de a spune ceva nou. Iar dacă nu s-a întîmplat nimic de felul acesta şi deci nici nu pot arăta aşa ceva, ci mai degrabă ei, ţinîndu-se de necredinţa ariană, spun cele proprii acesteia, şi, daţi pe faţă, se schimbă în fiecare zi, ce nevoie e de sinoade? Căci ajunge cel adunat la Niceea pentru erezia ariană şi celelalte toate, pe care le-a înlăturat prin credinţa cea sănătoasă.

Nici mult trîmbiţatul Aetie (Aetios), supranumit Ateos, nu îndrăzneşte să născocească altă nebunie, ci a naufragiat şi el în ea cu cei amăgiţi de el. În zadar aleargă, deci, aceştia pretutindeni, răspîndind pretextul că au cerut să se adune sinoadele acestea din pricina credinţei. E mai îndestulătoare dumnezeiasca Scriptură decît toate. Iar dacă e necesar şi un sinod pentru aceasta, să se ţină cele ale Părinţilor. Căci acestea nu le-au născocit nici cei ce s-au adunat la Niceea, ci au scris aşa de bine despre ea, că cei

ce citesc cu sinceritate cele scrise ale acelora pot să-şi amintească prin ele credinţa dreaptă în Hristos aflată în dumnezeieştile Scripturi[5].

VII

Deci, dat fiind că nimic întemeiat nu pot aduce în sprijin unui nou sinod, ci sînt lipsiţi de orice temei, chiar dacă născocesc unele pretexte, le rămîne să spună: «Noi, împotrivindu-ne celor dinainte de noi şi călcînd tradiţiile Părinţilor, am cerut să se adune un sinod. Dar temîndu-ne pe de altă parte, ca nu cumva, adunîndu-ne iarăşi, străduinţa să ne fie zadarnică, am cerut să se împartă sinodul în două, ca fiind despărţiţi în două părţi, arătînd cele ce le-am scris, să putem să-i atragem mai uşor pe ceilalţi, sprijinindu-ne pe întîi stătătorul relei necredinţe, Constanţiu şi aşa să golim de putere cele hotărîte la Niceea, ascunzîndu-le sub generalităţile scrise de noi»[6]. Deşi n-au spus acestea prin cuvinte directe, au făcut aceasta prin felul cum au lucrat şi prin tulburarea întreţinută de ei.

De fapt, spunînd de multe ori multe şi întocmind texte scrise în diferite sinoade, niciodată n-au pomenit de erezia ariană, ca stricăcioasă. Ci, deşi erau de faţă cîteodată unii care o criticau, ei apărau această erezie pe care Sinodul din Niceea a dat-o anatemei. Ba mai mult, aceştia primeau cu sinceritate pe cei ce afirmau cele ale lui Arie. Deci mare dovadă e şi aceasta că nu pentru adevăr, ci pentru desfiinţarea celor hotărîte la Niceea, s-a iscat gîndul convocării acestor sinoade. Iar ceea ce s-a făcut în aceste sinoade de către cei amintiţi şi de către cei asemenea lor, arată nu mai puţin că acesta e adevărul. Dar e necesar să arătăm cum s-au petrecut toate.

VIII

Aşteptîndu-se să se adune la un loc toţi cei pe care i-a convocat scrisoarea împărătească şi să se întrunească un singur sinod, episcopii s-au împărţit, şi unii s-au dus la Seleucia, numită Aspra, iar alţii s-au adunat la Rimini; şi fiindcă în sinodul de la Rimini erau patru sute de episcopi, sau chiar mai mulţi, au venit la acesta şi Herminie, Auxentie, Valens, Ursachie, Demofil şi Gaius. Dar pe cînd toţi episcopii discutau despre cele din dumnezeieştile Scripturi, aceştia au prezentat o declaraţie scrisă. Şi după ce au indicat pe consuli, au cerut ca această declaraţie să fie aprobată de tot sinodul şi să nu se mai discute nimic din cele ale ereticilor şi să nu se mai cerceteze gîndirea lor, ci să se mulţumească toţi cu acest document. Iar

5. Sînoadele ecumenice n-au voit să facă decît să formuleze credinţa din Sfînta Scriptură.

6. Cu pretextul «simplităţii» arienii evitînd în textele lor, pentru Fiul, termenii «de o fiinţă», «din fiinţa Tatălui» şi vorbind simplu de «născut», fără nici o precizare, lăsau putinţa interpretării acestui cuvînt la voinţa fiecăruia şi mai ales într-un sens panteist.

cele scrise de ei sînt acestea: *S-a expus credinţa universală în prezenţa prea evlaviosului şi gloriosului împărat Constanţiu, August cel veşnic şi prea venerat, sub consulatul lui Eusebie Flaviu şi Ipatie FLaviu, în Sirmiu, la 11 ale calendelor lui Iunie*[7].

«Credem într-unul, singurul şi adevăratul Dumnezeu, Tatăl, Atotţiitorul, Creatorul şi Ziditorul tuturor. Şi într-unul Unul născut, Fiul lui Dumnezeu cel dinainte de toţi vecii şi înainte de tot începutul şi înainte de tot timpul cugetat şi înainte de toată fiinţa ce se poate cuprinde, născut fără patimă din Dumnezeu, prin care s-au alcătuit veacurile şi toate s-au făcut; născut, Unul născut, singur din Tatăl singur; Dumnezeu din Dumnezeu, asemenea (ὅμοιον) cu Tatăl, cel ce L-a născut, după Scripturi; a cărui naştere (facere = γένεσιν) nimeni n-o ştie decît numai Tatăl cel ce L-a născut pe El. Pe Acesta Îl ştim ca Fiu Unul Născut al lui Dumnezeu, care cu consimţirea părintească a venit din ceruri spre desfiinţarea păcatului şi S-a născut din Maria Fecioară şi a vieţuit cu ucenicii şi a împlinit toată iconomia după voia Tatălui şi S-a răstignit şi a murit şi S-a coborît la cele de sub pămînt şi a împlinit iconomia pentru cele de acolo, de care portarii iadului, văzîndu-l s-au umplut de frică; şi a înviat din morţi a treia zi şi a petrecut cu ucenicii şi a împlinit toată iconomia; şi împlinindu-se patruzeci de zile, s-a înălţat la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui; şi va veni în ziua de pe urmă a învierii întru slava părintească să răsplătească fiecăruia după faptele lui.

Şi întru Sfîntul Duh, pe care Însuşi Unul născut al lui Dumnezeu Iisus Hristos L-a făgăduit să-L trimită neamului omenesc, Mîngîietorul, după cum s-a scris: «Mă duc la Tatăl Meu şi Îl voi ruga pe Tatăl şi alt Mîngîietor vă va trimite vouă, Duhul adevărului; Acela dintr-al Meu va lua şi vă va învăţa şi vă va aduce aminte de toate» (Ioan, 14, 16–17).

Iar numele de *fiinţă*, pus de Părinţi pentru că e mai simplu, dar care neînţeles de noroade aduce sminteală, pentru că nu e dat nici de Scripturi, s-a convenit să fie înlăturat şi să nu se mai facă nicidecum vreo pomenire de o fiinţă a lui Dumnezeu de aci înainte, pentru motivul că Scripturile nu pomenesc nicăieri de o fiinţă a Tatălui şi a Fiului. Ci spunem că Fiul e asemenea (ὁμοιον) cu Tatăl întru toate, precum spun şi învaţă şi sfintele Scripturi»[8].

---

7. Cei doi consuli erau fraţi (din familia Flaviu). Sora lor, Eusebia, era soţia împăratului Constanţiu. Data: 22 mai 359.

8. Se observă în acest text lipsa precizării că Fiul este «lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat», precum şi precizarea «născut, nu făcut». Numele simplu de Fiu îl lasă să fie înţeles şi ca Fiu adoptat de Dumnezeu. Textul se menţine în generalităţi vagi. Se spune doar de Fiul că e născut înainte de orice «fiinţă care se poate cuprinde», deci înainte de individuaţiunile ce ies din esenţa cea indefinită. Expresia «de o fiinţă cu Tatăl» nu numai că lipseşte, ci e şi respinsă în mod clar, ca nefiind în Scriptură. Pentru actul venirii la existenţă nu se foloseşte termenul de γέννησις = naştere, ci cel de

IX

După ce s-au citit acestea, nu peste mult s-a cunoscut viclenia celor ce le-au scris. Căci episcopii propunînd să se dea anatemei erezia ariană şi celelalte erezii şi toţi consimţind cu aceasta, Ursachie şi Valens şi cei împreună cu ei au refuzat; atunci s-a cunoscut că nu din sinceritate au scris acestea, ci pentru abrogarea hotărîrilor de la Niceea, spre a introduce în locul lor erezia cea cu nume urît. Mirîndu-se deci de cuvintele lor viclene şi de intenţia lor murdară, au spus: «Noi nu ne-am întrunit aici pentru că avem nevoie de o credinţă (căci avem în noi înşine credinţa cea sănătoasă), ci ca să facem de ruşine pe cei ce se împotrivesc adevărului şi încearcă să aducă învăţături noi. Dacă deci voi aţi scris acestea ca unii ce aţi început să credeţi acum, încă nu sînteţi clerici, ci de abia începeţi să fiţi catehizaţi. Iar dacă răspundeţi că sînteţi şi voi doi de acord cu intenţia cu care ne-am adunat, să ne arătăm toţi de un cuget şi să dăm anatemei ereziile şi să păzim cele ale Părinţilor, ca să nu se mai răspîndească pretexte pentru sinoade, odată ce s-au adunat mai înainte cei de la Niceea şi au hotărît toate pentru Biserica universală».

Episcopii, consimţind iarăşi toţi cu aceasta, cei mai înainte amintiţi au refuzat din nou. În sfîrşit, cunoscînd ei că aceia sînt nişte vicleni ignoranţi şi mai degrabă eretici, au întărit toţi cu votul lor sinodul ce s-a ţinut la

---

γένεσις care are multe sensuri, în primul rînd pe cel de «facere». Peste tot se cere să nu se mai pomenească în viitor termenul de «fiinţă» a lui Dumnezeu. Remarcăm că acest lucru îl cer şi unii teologi protestanţi contemporani, pe motiv că el aduce o prea mare precizare despre Dumnezeu. Dar Părinţii de la Niceea n-au folosit termenul «de o fiinţă» pentru a preciza ce e Dumnezeu în Sine, ci pentru a preciza egalitatea şi unitatea Fiului cu Tatăl menţinînd în acelaşi timp distincţia Lor. «Fiinţa» la Dumnezeu nu înlătură caracterul Lui negrăit, apofatic. În fond termenul «fiinţă» aplicat lui Dumnezeu înseamnă ceea ce «este cu adevărat». Căci e substantivul lui εἶναι (= a fi). La noi s-a folosit în trecut pentru ea şi termenul «estime» de la «este». La Dumnezeu înseamnă existenţa supraexistentă, ce stă la baza oricărei existenţe. E existenţa căreia nici nu i se potriveşte acest nume, dat de noi existenţei create. Dumnezeu este mai degrabă Cel ce «nu este» în sensul existenţei cunoscute de noi, cum zice Dionisie Areopagitul. E plinătatea infinită, necuprinsă, mai presus de orice experienţă şi înţelegere a noastră, a existenţei. E existenţa prin Sine, baza tot ce este. Conţinutul reprezentat de ea este propriu celor trei Persoane. Căci cînd se spune de Fiul că e «de o fiinţă» se arată că el este o persoană împreună cu altă persoană, care amîndouă au existenţa adevărată, supremă. Deci acea existenţă nu e o esenţă impersonală. Căci aceasta n-ar fi existenţa plenară, ea e o existenţă personală, sau mai bine zis tripersonală, căci o persoană singură nu e o persoană adevărată. Cînd se spune cuvîntul «de o fiinţă» se spune implicit că sînt doi, deşi au o singură fiinţă, sau aceeaşi existenţă supremă, unică. Deci sînt doi purtători ai aceleiaşi fiinţe prin excelenţă. Şi aceşti doi nu pot fi decît persoane. Dacă n-am mai spune că Fiul e «de o fiinţă cu Tatăl», cum am mai putea exprima egalitatea şi unitatea Lui desăvîrşită cu Tatăl? Nu se periclitează prin aceasta învăţătura despre dumnezeirea Fiului? Nu se rămîne într-un vag total în privinţa dumnezeirii lui Hristos? În textul acesta Ursachie şi aderenţii lui folosesc pentru Fiul numai termenul general de «asemenea Tatălui». Dar înţelesul lui «asemenea» e foarte larg. Şi noi sîntem «asemenea» lui Dumnezeu, deşi sîntem creaturi, iar El, Creatorul. Într-o concepţie panteizantă ca cea ariană, toate sînt «asemenea» cu esenţa din care emană. Arienii sau nu spuneau nimic despre Dumnezeu, sau Îl confundau cu lumea noastră lipsită de existenţa aşa cum o înţelegem pe cea a lui Dumnezeu.

Niceea şi au socotit că ajunge aceasta. Iar pe Ursachie şi Valens, pe Herminie, Auxentie, Gaius, Demofil i-au declarat eretici şi depunîndu-i ca nefiind cu adevărat creştini, ci arieni, au scris împotriva lor în limba romană următoarele, traduse după putere în limba greacă:

X

Copie de pe Epistola sinodului din Rimini către împăratul Constanţiu

1. Credem că s-au împlinit cele hotărîte mai înainte din porunca lui Dumnezeu şi din dispoziţia binecredincioşiei tale. Căci ne-am adunat la Rimini împreună toţi episcopii din toate cetăţile de către Apus, ca să se facă pe de o parte cunoscută credinţa Bisericii universale, iar pe de alta, să se facă vădiţi cei ce cugetă cele protivnice. Şi după multă cercetare am aflat mulţumitoare credinţa care s-a păstrat din vechime, pe care au propovăduit-o şi proorocii şi Evangheliile şi apostolii prin Domnul nostru Iisus Hristos, Care e şi păzitorul împărăţiei tale şi ocrotitorul sănătăţii tale. Ca atare ni s-a arătat vrednică să o ţinem şi să o păstrăm şi să o păzim pînă la sfîrşit şi de aceea am socotit lucru greşit şi neîngăduit să schimbăm ceva din cele corect şi drept stabilite şi din cele bine cugetate la Niceea împreună cu prea slăvitul Constantin, împăratul şi tatăl vostru. Învăţătura aceasta şi înţelesul ei a străbătut şi s-a propovăduit la toate urechile şi minţile oamenilor şi a fost singura contrară şi nimicitoare a ereziei ariene. Ba prin ea s-a desfiinţat nu numai aceasta, ci şi celelalte erezii. E greşit deci a adăuga ceva la învăţătura aceasta, dar e periculos şi a scoate ceva din ea. Căci oricare din acestea două s-ar face, se va îngădui vrăjmaşilor să facă tot ce vor voi.

2. Ursachie şi Valens, fiindcă odinioară erau părtaşi şi în acord cu dogma ariană, au fost declaraţi atunci despărţiţi de comuniunea noastră. Ca să se împărtăşească iarăşi de ea, recunoscînd şi pocăindu-se de cele în care au greşit, au cerut iertare, cum mărturisesc şi declaraţiile făcute de ei în scris. Făcînd aceasta li s-a dat iertare de vinele lor şi au fost cruţaţi. Iar timpul în care s-au făcut acestea, a fost cînd s-a întrunit sinodul de la Milan[9], fiind de faţă şi legaţii Bisericii Romanilor. Ei au recunoscut totodată atunci şi pe Constantin cel după moarte vrednic de pomenire, care a expus credinţa cu toată exactitatea, pe temeiul cercetării ei. Şi fiindcă a fost botezat ca unul din oameni şi a plecat la odihna cuvenită, ar fi greşit să se aducă vreo înnoire după aceea, nesocotindu-se atîţia sfinţi mărturisitori, mucenici, scriitori şi tîlcuitori ai acestei dogme, care au rămas

9. Sinodul de la Milan s-a ţinut la anul 355 şi contează şi el ca arian, ţinîndu-se sub presiunea împăratului arian Constanţiu. Dar se vede că era de un arianism moderat, motiv pentru care sinodul din Rimini, de acelaşi arianism moderat, nu vorbeşte rău despre el.

cugetînd toate după vechea rînduială a Bisericii, al căror Dumnezeu a transmis credinţa şi în timpurile împărăţiei Tale prin Stăpînul nostru Iisus Hristos, prin Care ţi-a fost dat şi ţie să împărăţeşti şi să stăpîneşti peste lumea noastră.

Dar aceşti nenorociţi şi morţi cu sufletul s-au făcut iarăşi, printr-o îndrăzneală neîngăduită, propovăduitori ai acestei cugetări necredincioase şi încearcă să răstoarne toată întocmirea adevărului. Căci cînd, după porunca ta, s-a întrunit adunarea sinodului, şi-au dezgolit din nou cugetarea lor rătăcită. Şi au încercat cu vicleşug şi tulburare să introducă vreo înnoire, aflînd ca asociaţi la grupul lor pe Herminie, Auxentie şi Gaius, ca împreună susţinători ai vrajbei şi ai dezbinării. Învăţătura lor fiind una, a întrecut orice mulţime de hule. Dar cînd au văzut că nu sîntem de o astfel de părere, nici de un cuget cu ei în ceea ce gîndeau rău, s-au schimbat potrivit adunării noastre, ca să pară că scriu altceva. Iar timpul era prea scurt ca să se poată da pe faţă intenţiile lor. Deci ca să nu cadă cele ale Bisericii în ale lor şi să se sporească tulburarea şi vrajba ca să le amestece pe toate, s-a părut că e bine să se păzească cele stabilite odinioară ca hotărîri legiuite şi nemişcate, iar pe cei mai înainte pomeniţi să-i scoatem din comuniunea cu noi[10]. De aceea am trimis pe solii noştri la bunăvoinţa ta. Ei vă vor informa mai bine şi vă vor aduce opinia sinodului prin epistolă. Solilor le-am poruncit înainte de toate să vă încredinţeze despre adevăr, pornind de la cele vechi şi drepte. Ei vor arăta binecredincioşiei tale că nu va fi pace, cum au spus Ursachie şi Valens, dacă se va schimba ceva din cele drepte. Căci cum vor putea înfăptui pacea cei ce destramă pacea? Aceştia vor aduce mai multă ceartă şi tulburare între celelalte Biserici şi Biserica Romanilor.

3. De aceea rugăm bunătatea ta ca să primeşti cu urechi binevoitoare şi cu privire senină pe solii noştri şi să nu îngădui să fie batjocoriţi cei ce s-au oprit de la a aduce ceva nou şi să ne laşi să stăruim în cele stabilite şi legiuite de înaintaşi, despre care voim să spunem că toate le-au făcut cu minte ascuţită şi cu înţelepciune şi cu ajutorul Duhului. Căci înnoirile

10. Sinodul nu întreprinde o combatere a textului prezentat de Ursachie şi soţii, dar îi declară scoşi din comuniune pentru că nu rămîn la textul de la Niceea. Episcopii din sinod îşi afirmau fidelitatea faţă de sinodul de la Niceea, căutînd să potolească pe Constanţiu în pornirea de a-i sili să adopte arianismul, prin argumentul că sinodul de la Niceea s-a bucurat de ocrotirea tatălui lui Constanţiu. Pînă la urmă unii episcopi, participanţi la sinodul acesta ca şi la cel de la Seleucia, s-au supus poruncii împăratului, semnînd un text impus de el prin grupul arienilor amintiţi. Sfîntul Atanasie nu spune aceasta aci, căci scrierea aceasta a fost alcătuită înainte de sfîrşitul sinodului. Dar o spune în cap. 30–31, adăugat ulterior. Vom vedea mai încolo că Atanasie nu se formalizează de această cedare a unor episcopi. La un sinod din Alexandria de la 362 el absolvă de vina acestei semnături pe episcopii participanţi la aceste sinoade care au semnat de silă. A se vedea despre semnăturile date de unii episcopi, siliţi de împărat, la Rimini şi Seleucia, unui text impus de acesta, cap. 30 (adăugat acestei scrieri de Atanasie, ulterior).

aduse de aceia sădeşte celor ce au crezut, **necredinţă**, iar celor ce n-au crezut, violenţă. Te mai rugăm să porunceşti ca episcopilor care se află acum în locuri străine, pe care îi apasă vîrsta obositoare şi-i slăbeşte şi lipsa de cele ale traiului să li se facă uşoară întoarcerea la ale lor, ca să nu rămînă bisericile pustii de episcopii despărţiţi de ele. Pe lîngă toate vă mai rugăm şi aceasta, ca cele ce le aveau înainte să le rămînă nemicşorate şi nesporite, ci păstrate toate cum au fost lăsate prin binecredincioşia părintelui tău pentru timpul de acum; şi nici să nu se supere, nici să se îngăduie să se dea altora părţi din diecezele noastre, ci ca episcopii să se bucure cu pace, împreună cu popoarele lor, de liniştea rugăciunilor şi a slujbelor dumnezeieşti, rugîndu-se pentru împărăţia ta, pentru mîntuire şi pace, pe care Dumnezeu să ţi le dăruiască fără întrerupere. Solii noştri aduc cu ei semnăturile şi numele episcopilor. Ei vor spune binecredincioşiei tale şi alte lucruri din dumnezeieştile Scripturi.

XI

Hotărîrea sinodului

Cît s-a cuvenit şi a fost cu putinţă, prea cinstiţi Fraţi, sinodul universal şi sfînta Biserică au suportat cu răbdare şi cu linişte pe Ursachie şi Valens, pe Gaius, Herminie şi Auxentie, care altă dată gîndind altfel au tulburat toate Bisericile şi care şi acum au îndrăznit să încerce să amestece cugetarea lor în credinţa dreptcredincioşilor (ortodocşilor) şi să submineze Sinodul din Niceea, care e adversarul ereziei ariene, aducînd din afară o oarecare credinţă scrisă, proprie şi foarte străină de prea sfînta Biserică, pe care noi am socotit că nu e îngăduit să o primim, întrucît aceşti eretici de odinioară s-au arătat şi acum cugetînd cele contrare. Dar acestora noi nu le îngăduim comuniunea cu noi şi fiind ei de faţă i-am condamnat şi i-am depus cu glasul nostru propriu. Drept aceea acum, de socotiţi de bine, declaraţi-o aceasta şi voi, ca să se cunoască sigur hotărîrea voastră din semnătură. Într-un cuget noi, episcopii, zicem: Mai înainte numiţii duşmani să se depună, ca credinţa universală să rămînă în pace[11].

Şi lucrările din Rimini au luat repede sfîrşit în acest fel. Căci nimeni n-a fost acolo în vreun dezacord, ci toţi au semnat cu un cuget, precum au scris şi au depus pe arieni.

XII

Iar cele ce s-au făcut în Seleucia (Aspra) sînt acestea:

Era luna numită după romani Septembrie, iar după egipteni şi după macedoneni Gorpieu. Iar ziua lunii, în care au sosit toţi cei chemaţi să vină, a fost, după egipteni, unsprezece. Au sosit si acolo în jurul a o sută-

11. Erau două grade de pedeapsă: pe unii i-au depus, pe alţii i-au scos din comuniune.

şaizeci de episcopi. Mulţi fiind dintre cei învinuiţi, cei ce-i acuzau strigau împotriva lor. Cei acuzaţi erau: Acacie şi Patrofil, Uraniu din Tir şi Eudoxie care s-a introdus în Biserica din Antiohia, Leontin şi Teodot, Evagrie şi Teodul, Gheorghe alungat de toată lumea. Toţi aceştia au înscenat o faptă vicleană. Căci temîndu-se de dovezile celor ce-i acuzau, au luat alăturea de ei pe ceilalţi din partida arienilor, care au fost aduşi la abaterea de la credinţă fiind plătiţi şi au fost făcuţi episcopi de un sinod condamnat de marele Sinod. Aceştia erau Ştefan din Libia, Serat şi Polideu, acuzaţi de diferite vini; apoi, Pandratie şi Ptolomeu şi un oarecare Meleţian. Aceştia se prefăceau că vor să vină la credinţă din temerea de acuzatori, dar apărau de fapt erezia. Dar pînă la urmă s-au despărţit. Şi cei din jurul lui Acacie, foarte puţini la număr, au rămas singuri suspecţi. Iar ceilalţi formau mulţimea. Cei din jurul lui Acacie, folosindu-se de o îndrăzneală nebună, tăgăduiau cu desăvîrşire cele scrise la Niceea şi defăimau Sinodul. Iar ceilalţi (care formau mulţimea) primeau toate celelalte ale Sinodului. Numai cuvîntul «de o fiinţă» îl dezaprobau ca suspect de neclaritate. Petrecînd deci mult timp în localitate şi acuzatorii atacînd, iar acuzaţii apărîndu-se şi de aceea înaintînd şi mai mult în necredinţă şi hulind pe Domnul, mulţimea episcopilor s-a indignat şi au depus pe Acacie, Patrofil, Uranie, Eudoxie şi pe Gheorghe cel dintre cei odinioară primiţi şi pe alţii din Asia, Leonţiu, Teodot, Evagrie şi Teodul; iar pe Asterie, Eusebie, Avgar, Vasilic, Fivos, Fidelie, Eutichie, Eustatie şi Magnus i-au scos din comuniune. Aceasta au făcut-o cu aceştia pentru că , chemaţi să se apere de cele ce îi acuzau mulţi, n-au răspuns. De aceea au hotărît să rămînă aceştia aşa, pînă ce, apărîndu-se, se vor arăta pe ei curaţi de acuzaţiile ce li se aduceau. Comunicînd la eparhia fiecăruia judecata rostită asupra lor, s-au adresat apoi prea credinciosului împărat Constanţiu, arătîndu-i cele hotărîte. Căci aşa li se ceruse. Acesta a fost sfîrşitul sinodului din Seleucia.

XIII

Cine n-a primit deci ca evlavioşi pe episcopii întruniţi în sinodul din Rimini, care au îndurat atîta oboseală a drumului şi multe primejdii pe mare, ca să depună pe cei ce cugetă cele ale lui Arie, iar definiţiile Părinţilor să le păzească cu evlavie şi în mod canonic?[12] Căci fiecare dintre ei

12. Cele două sinoade s-au socotit totuşi ariene, pentru că atît unii din episcopii adunaţi la Rimini cît şi unii din cei adunaţi la Seleucia au semnat un text impus de împărat, fiindcă nu li se permitea altfel plecarea la eparhiile lor. Ei au fost însă iertaţi de un sinod din Alexandria convocat de sfîntul Atanasie după revenirea lui în scaun (Robert Thompson, *Athanasius, Contra Gentes and de Incarnatione,* Oxford, 1971, p. XVII). Sfîntul Atanasie nu le consideră în această scriere ariene, pentru că socoteşte că sinoadele din Rimini şi Seleucia s-au terminat propriu-zis după condamnarea episcopilor arieni mai sus pomeniţi şi după ce au afirmat fidelitatea lor faţă de credinţa cea dreaptă. El nu face caz de faptul că episcopii din aceste două sinoade au avut unele îndoieli despre expresia «de o fiinţă» din Crezul de la Niceea. Căci nu au adoptat vreo definiţie nouă de credinţă deosebită de cea de la Niceea. Iar semnăturile amintite le-au dat unuia din ei după închiderea sinoadelor.

socotea că dacă ar desfiinţa cele dinainteu lor, ar da pretext celor de după aceea să desfinţeze cele stabilite de ei acum[13]. Şi cine nu dispreţuieşte uşurătatea aderenţilor lui Eudoxie şi Acacie, care pun mai presus de credinţa Părinţilor zelul şi plăcerea celor înnebuniţi de arianism? Şi ce credinţă pot avea în cele spuse de aceştia, dacă abrogă cele ale celor dinainte? Şi cum numesc Părinţi pe cei ai căror urmaşi sînt, dacă se fac acuzatorii opiniei lor? Mai ales ce-ar spune Acacie despre Eusebie, învăţătorul său, care nu numai că a semnat în Sinodul de la Niceea, ci a şi declarat printr-o epistolă adresată poporului său că credinţa cea adevărată este cea mărturisită în Sinodul de la Niceea? Căci deşi le-a explicat cum a voit prin epistolă, dar cuvintele însăşi nu le-a respins, ba a şi învinovăţit pe arieni, că spun că n-a fost Fiul înainte de a Se naşte şi nu admit că a fost înainte de Maria. Ce vom învăţa deci popoarele amăgite de ei? Că au greşit Părinţii? Şi cum vor fi ascultaţi ei de cei pe care îi învaţă să nu asculte de vechii învăţători? Şi cu ce ochi vor privi la mormintele Părinţilor pe care-i numesc acum eretici? Şi pentru ce defăimează pe Valentin din Frigia şi pe Maniheu, iar pe cei ce grăiesc cele asemenea, cum gîndesc ei, îi numesc sfinţi? Sau cum mai pot fi ei episcopi, dacă au fost făcuţi episcopi de cei pe care-i defăimează ca eretici? Iar dacă aceia cugetînd şi scriind rău au înşelat lumea, să înceteze să-i mai pomenească. Şi dacă se aruncă scrierile acelora, aruncaţi şi voi din cimitire rămăşiţele lor, ca să cunoască toţi pe aceia ca amăgitori, iar pe voi, ca paricizi.

XIV

Fericitul Pavel îi laudă pe corinteni, zicînd: «Fraţilor, vă laud că în toate vă aduceţi aminte de mine şi ţineţi predaniile, aşa cum vi le-am dat» (I Cor., 11, 2).Iar aceştia gîndind unele ca acestea despre cele dinaintea lor, îndrăznesc să şi spună popoarelor cele contrare: «Nu vă lăudăm pe voi că pomeniţi pe Părinţi, ci vă lăudăm mai degrabă cînd nu ţineţi predaniile lor». Deci să recunoască şi să spună că sînt dintr-un neam slab, zicînd: «Noi nu ne-am născut din oameni binecredincioşi, ci din eretici».

13. Un important argument pentru tradiţie: a abroga cele dinainte prin impunerea unui punct de vedere nou înseamnă a da motiv celor de după aceea să abroge şi ei formula nouă impusă contra celei vechi. Biserica nu se învecheşte în esenţă prin credinţa moştenită, pentru că ea se referă la Hristos, Care e acelaşi în veci, Care nu poate fi depăşit de cineva mai presus de El. In Biserică prin tradiţie nu se păstrează ceva legat exclusiv de un timp trecut, sau potrivit numai cu acel timp şi inspirat de el, ci ceea ce e veşnic valabil şi ne conduce spre veşnicie şi infinitate. Tradiţia creştină e drumul spre eternitatea netrecătoare şi inepuizabilă în nici un timp prin care ne conduce, hrănindu-ne cu nădejdea eternităţii, dar fiind potrivită şi cu fiecare timp.

Acestea se cuvine să le spună, cum am zis înainte, celor ce leapădă cinstirea Părinţilor şi-şi aşteaptă mîntuirea de la erezia ariană şi nu se tem să audă ceea ce s-a scris în Pilde: «Fiul rău blesteamă pe tatăl său» (Pilde, 30, 11), negîndindu-se la ameninţarea din Lege împotriva unora ca aceştia.

Aceia deci au avut un astfel de cuget de împotrivire; iar voi din pricina aceasta nu v-aţi tulburat, nici n-aţi socotit cutezanţa lor adevăr. De fapt despărţindu-se de Părinţi ei s-au împotrivit unii altora, neavînd o unică opinie, ci trecînd prin schimbări multe şi diferite. Si răzvrătindu-se împotriva Sinodului din Niceea, şi-au făcut ei înşişi multe sinoade şi expunînd la fiecare o credinţă, n-au rămas la nici una[14]. Şi nu încetează de a o face aceasta pururea, căci căutînd în mod greşit, nu vor afla înţelepciunea pe care au urît-o.

Am înfăţişat numai în parte cele scrise de Arie şi cîte am putut să adun din cele pe care le-au expus aceştia în sinoade, ca să cunoaşteţi şi să vă miraţi pentru ce nu se ruşinează, împotrivindu-se Sinodului ecumenic şi Părinţilor lor. Arie şi cei împreună cu el, cugetînd şi zicînd: «Dumnezeu a făcut pe Fiul din cele ce nu sînt şi L-a numit Fiul Său»; şi «Cuvîntul lui Dumnezeu este una dintre creaturi»; şi: «A fost odată cînd n-a fost şi este schimbător, putîndu-se schimba cînd voieşte», au fost scoşi din Biserică de fericitul întru adormire Alexandru.

XV

Dar Arie, scos din Biserică şi petrecînd la cei din jurul lui Eusebie, şi-a expus erezia pe hîrtie şi întrucît, cu toată rîvna lui, n-a cîştigat prin *Talia* pe nimeni dintre cei înţelepţi, ci doar pe egipteanul Sosates, care l-a imitat în moravuri şi în sfîrşitul vieţii, a scris şi alte multe. Vom da din ele acestea:

Hulele lui Arie

«Dumnezeu însuşi, aşa cum este, este pentru toţi de negrăit. Fiind singur astfel, nu are pe nimeni egal, nici asemenea, nici împreună slăvit. Îi spunem nenăscut pentru (faţă de) cel născut prin fire. Îl lăudăm fără început pentru (faţă de) cel ce s-a făcut în timp. Cel fără de început L-a

14. Unde nu se menţine ca tradiţie învăţătura despre Hristos ca Dumnezeu şi om, dată de El însuşi prin apostoli, se iveşte ca urmare micşorarea făgăduinţei infinităţii Lui şi fărîmiţarea sectară a celor ce pun gîndirea proprie în locul plenitudinii lui Hristos, păstrată prin tradiţia Bisericii. Numai în Biserică se menţine unitatea, pentru că numai în ea se păstrează învăţătura predată de Hristos ca Dumnezeu şi om şi făgăduinţa infinităţii şi eternităţii date de El. In voinţa de a se menţine ceea ce s-a moştenit prin tradiţia neîntreruptă şi nedepăşită ca conţinut de la Hristos însuşi, se manifstă totodată o depăşire de sine a individului. Prin această voinţă se biruieşte ispita individului de a se afirma pe sine însuşi mai deştept şi cuprinzînd mai mult din ceea ce se poate aştepta de la Dumnezeu decît cele făgăduite de Hristos însuşi prin Apostoli şi păstrate neîntrerupt în Biserică.

pus pe Fiul început al celor făcute[15] şi L-a luat pe acesta Fiu, făcîndu-Şi-L Fiu[15a]. Dar acesta nu are nimic propriu din proprietatea după ipostas a lui Dumnezeu[16]. Căci nu e nici egal, nici de o fiinţă cu El. Dumnezeu este înţelept pentru că este Învăţătorul înţelepciunii. O dovadă suficientă că Dumnezeu e deosebit de Fiul e că este nevăzut celor ce sînt prin Fiul şi Fiului însuşi[17].

Voi spune limpede cum se vede totuşi Cel nevăzut de către Fiul: prin puterea prin care Dumnezeu poate să se vadă, primeşte Fiul în măsurile proprii să vadă pe Tatăl pe cît se poate. Sau Treimii nu-I sînt proprii asemănările, căci ipostasurile sînt neamestecate între ele[18]. Unul e mai slăvit decît alţii la nesfîrşit[18a]. Căci Tatăl e străin după fiinţă de Fiul, fiindcă e fără început[18b]. Înţelege că a fost întîi unitatea (monada), iar doimea

15. Arie a afirmat de la început pe Dumnezeu ca unic în sensul de ipostas unic, pe care-l confunda cu fiinţa. El făcea din nenaşterea Tatălui şi naşterea Fiului nu o deosebire în interiorul Treimii, ci o opoziţie între Dumnezeu şi creatură. Dar aceasta era o cugetare greşită, care considera pe Tatăl şi pe Fiul deosebiţi după fiinţă.

15a. Fiul nu mai era pentru Arie un Fiu de aceeaşi fire, ci unul adoptat de Dumnezeu.

16. Arie înţelegea prin ipostas, «fiinţa lui Dumnezeu». Din faptul că Fiul e deosebit ca ipostas de Tatăl, el deducea deosebirea lui după fiinţă. Încă nu se ajunsese în filosofie la distincţia clară între ipostas şi fiinţă şi Arie era tributar acestei filosofii. Dar apărătorii credinţei creştine vedeau această deosebire. Arie înlătura învăţătura Scripturii prin doctrina filosofiei care nu ajunsese la recunoaşterea faptului real că între fiinţă şi persoană este o deosebire. Arie făcea opoziţie între nenaşterea Tatălui şi naşterea Fiului, care-L plasa pe Fiul în planul naturii create, contrar Scripturii care nu trage din naşterea Fiului o asemenea concluzie. Arie o făcea aceasta, adăugînd în mod perfid la nenaşterea Tatălui şi naşterea Fiului: Tatăl e nenăscut prin fire, iar Fiul e născut prin fire. Dar nenaşterea Tatălui şi naşterea Fiului nu sînt proprietăţi ale firii, ci proprietăţi ipostatice.

La fel opunea Arie calitatea de fără de început a Tatălui, începutului ce-l atribuia Fiului prin naşterea din Tatăl, socotind că aceasta înseamnă un început în timp. Era aceeaşi confuzie între ipostas şi fiinţă. Nu înţelegea că Tatăl e fără de început şi Fiul are pe Tatăl ca început în calitate de ipostasuri, nu prin fire. Căci prin fire sînt amîndoi fără început. Neînceperea Tatălui nu se opune deci faptului că Fiul are pe Tatăl ca origine a Lui, că Fiul nu este fără un principiu. Prin fire amîndoi sînt neîncepuţi. Era o anumită viclenie în interpretările date de Arie termenilor biblici referitori la Dumnezeu.

17. O altă pretinsă dovadă pentru Arie că Tatăl e deosebit ca Dumnezeu de Fiul ca creatură: Tatăl e nevăzut celor făcute de Fiul şi prin Fiul, deci şi Fiului însuşi. Prin aceasta făcea pe Fiul, spre deosebire de Tatăl, vizibil de cînd există. Deci după el Fiul nu cunoaşte decît o lume văzută.

Prin toată doctrina lui, Arie se depărta de credinţa în Dumnezeu cel viu şi personal, care are o viaţă eternă de iubire în El ca Tată, ca Fiu şi ca Duh Sfînt şi rămînea cu un dumnezeu abstract, ireal, care nu are motiv să creeze lumea, deci din care lumea iese ca o emanaţie dintr-o esenţă supusă unor legi.

18. Aci ipostasurile sînt înţelese de Arie atît ca persoane cît şi ca fiinţe deosebite. Deci ipostasurile nu se pot cunoaşte, pentru că nu sînt «amestecate» sau unite după fiinţă. De aceea, persoanelor Treimii, aşa cum le înţelegea Arie, nu li se poate atribui nici vreun fel de asemănare, pentru că Tatăl e cu totul neînţeles, iar Fiul şi Duhul ar fi din planul nostru creat.

18a. Tatăl are o slavă nesfîrşit mai mare decît Fiul şi Duhul, Care n-au decît o slavă asemenea celei a creaturilor.

18b. Relaţia între Tatăl şi Fiul se constituie după Arie numai după ce Tatăl intră într-o legătură cu un Fiu concret, cunoştibil, vizibil. Dar un Dumnezeu care e în Sine lipsit de

n-a fost înainte de a exista în mod concret[18c]. Dumnezeu Tatăl este înainte de a fi fiul. Pînă ce nu e încă fiul (căci a luat existenţa prin voia părintească), exista un Dumnezeu unul născut şi acesta e străin ambilor[19]. Înţelepciunea a luat existenţă ca înţelepciune prin voinţa lui Dumnezeu cel înţelept[20].Se cugeta deci prin aceasta zeci de mii de înţelesuri: duh, putere, slava lui Dumnezeu, adevăr, chip şi Cuvîntul acesta. Gîndeşte deci că acesta se înţelege şi ca strălucire şi ca lumină. Fiind Cel mai înalt, are putere să nască ceva mai deosebit, sau mai înalt, sau mai mare decît Fiul. Căci Fiul, oricît de mare este, nu a luat existenţa prin voinţa lui Dumnezeu din care este Cuvîntul şi de cînd este Dumnezeu[20a]. Iar Dumnezeu, fiind tare, Fiul Îl laudă numai în parte pe cel mai înalt. Spunem pe scurt că Dumnezeu este negrăit pentru Fiul. Căci Îşi este sie însuşi (pentru sine) de negrăit[20b]. Adică nimic din cele ce pot fi spuse prin cuprindere nu poate exprima Fiul. Căci este cu neputinţă să afle urmele Tatălui, cum este în sine[21]. Căci Fiul nu-Şi cunoaşte nici însăşi fiinţa Sa. Pentru că fiind Fiu Şi-a luat existenţa[22] cu adevărat din voia Tatălui[23]. Deci

---

Persoana pe care o iubeşte din veci şi ajunge la o astfel de iubire numai după ce creează o astfel de Persoană, nu suferă o modificare de neînţeles?

18c. Fiul nu poate fi nici Înţelepciunea Tatălui, pentru că este învăţat de Tatăl, Care singur este înţelept. Dar se pune întrebarea: pe cine învăţa Tatăl înainte de a fi Fiul? Nu se ajunge prin aceasta la o eternizare a lumii, sau la o modificare importantă în Dumnezeu? Ambele sînt părţile unei alternative panteiste.

19. Dumnezeu unul născut e străin Tatălui, Care a născut, şi Fiului pe Care L-a născut. E între Ei.

20. Inainte de Fiul a fost înţelepciunea Tatălui. Ea e Unul născut, dar nu are caracter personal. E un Unul născut în sens impropriu. Hristos nu e întruparea ei, ci Tatăl Îl învaţă prin ea pe Hristos. In acest sens ea e intermediara între Dumnezeu şi creatură şi ea întrucît poate avea rol de intermediere şi nu e nici persoană divină, nici creată, poate fi socotită ca străină atît Tatălui cît şi Fiului. Sau toate sînt străine în sens relativ. Căci toate fac parte din aceeaşi esenţă. Întrucît Tatăl foloseşte această Înţelepciune cînd voieşte să înveţe pe «Fiul», se poate spune că ea vine la existenţă concretă prin voinţa Tatălui. Dar mai ales «Fiul» e produsul voinţei Tatălui, şi nu născut din fiinţa Lui.

20a. Cuvîntul venit în Hristos e un fel de emanaţie din Înţelepciune care poate fi pe de o parte numită Unul Născut, pe de altă parte se arată în multe forme. Cuvîntul venit în Hristos e deci mai înalt decît Fiul, întrucît face parte din înţelepciunea care poate fi numită Unul Născut. Cuvîntul ca însuşire a lui Dumnezeu, dar nu ca Persoană, este de cînd e Dumnezeu.

20b. Spusa aceasta e referită de Arie fie la Dumnezeu însuşi, fie la «Fiul» Său creat. In primul caz Dumnezeu e negrăit chiar Sieşi, pentru că nu se poate cuprinde nici El însuşi pe Sine. Avem aci ceva asemănător gîndirii lui Iakob Böhme. În al doilea caz Fiul nu Se poate cunoaşte pe Sine, pentru că nu cunoaşte motivul pentru care a fost creat de Tatăl cel veşnic.

21. Arie concepea pe Dumnezeu incomunicabil, odată ce nu există afară de El decît creaturi. Omul nu poate ajunge pe urmele lui Dumnezeu aflate în sine, pînă la El însuşi.

22. In acest text se repetă mereu că Fiul Şi-a luat existenţa (ὕπαρξεν) din voia Tatălui.

23. Sfîntul Atanasie afirmă, împotriva ideii ariene că Fiul îi precede voia Tatălui, ideea că Fiul e una cu voia Tatălui (în *Cuv. III contra arienilor*). În faptul că e făcut din voia Tatălui şi nu-i născut din fiinţa Lui, stă motivul pentru care Fiul nu cunoaşte pe Tatăl. Cel născut din fiinţa cuiva îl cunoaşte pe acesta chiar în fiinţa sa.

ce raţiune va permite Celui ce e din Tatăl să cunoască prin înţelegere (cuprindere) pe Cel ce L-a născut? Căci e vădit că cel ce are început nu poate să înţeleagă sau să cuprindă pe cel fără de început, aşa cum este».

XVI

Iar cele ce le-a scris prin epistolă către fericitul întru pomenire Alexandru sînt acestea:

Fericitului Papă şi Arhiepiscop al nostru Alexandru,
prezbiterii şi diaconii în Domnul, bucurie,

Credinţa noastră din strămoşi, pe care am învăţat-o şi de la tine, Fericite Papă, este aceasta: cunoaştem un Dumnezeu, singur nenăscut, singur veşnic, singur fără de început, singur adevărat, singur avînd nemurire, singur înţelept, singur stăpînitor, singur judecător, singur cîrmuitor, iconom, neschimbat, drept şi bun, pe Dumnezeul Legii şi al proorocilor şi al Noului Testament; şi pe Fiul născut, unul născut, înainte de timpurile veşnice[24], prin Care a făcut şi veacurile şi toate; pe Cel pe care l-a născut nu după părere, ci într-adevăr, creatura desăvîrşită a lui Dumnezeu, căreia i-a dat să subziste (ὑποστήσαντα)[25], neschimbat, neprefăcut, prin voie proprie[26]; dar nu ca una dintre creaturi[26a]; născut, dar nu ca una dintre cele născute[26b]. Nu cum dogmatizează Valentin, născut ca o emanaţie a Tatălui, nici cum a explicat Maniheu pe acest născut ca o parte a

24. Timpurile eonilor, ale veacurilor, sînt cele în care există formele individuale ale existenţei. Se identifică veacurile cu timpurile.

25. Fiul e creatura desăvîrşită căreia Tatăl i-a dat existenţa concretă prin voia Sa proprie. Dar ce înseamnă «creatura desăvîrşită»? Poate fi o creatură «desăvîrşită» prin ea însăşi? Fiul e prima individuaţiune ce vine la existenţă la hotarul dintre eternitate şi timpurile eonice. Probabil că existenţa înainte de timp, dar imediat înainte de începutul lui e socotită ca o individuaţiune unică cuprinzătoare a tuturor celorlalte. E o concepţie plină de contradicţii. Cum poate fi creatură şi în acelaşi timp anterioară timpului? Cum se abţine Dumnezeu de la creaţiunea tuturor celorlalte altfel, decît dacă se socoteşte Cuvîntul ca cuprinzîndu-le în El pe toate? Dar atunci, cum se mai face om individual?

26. «Fiul» ca creatură nu poate fi neschimbat prin fiinţă, ci primeşte neschimbabilitatea prin voia Tatălui, deci putîndu-i fi şi luată aceasta. Dar cum se leagă atunci neschimbarea de această creatură, dacă nu printr-o legătură permanentă cu dumnezeirea? Si atunci de ce nu sînt toate neschimbate? Nu vrea Dumnezeu să stea, fără voia lor, dar prin voia Lui într-o legătură permanentă cu ele? Şi ce rol mai are atunci voinţa creaturii în păstrarea acestei neschimbări? Se vede din nou că toată doctrina lui Arie e plină de contradicţii.

26a. Cum e Fiul creat ca una dintre creaturi?

26b. Cum e acest Fiu creat, dar nu ca una din cele create, şi în calitate de creat, născut, dar nu ca una din cele născute? Arie voia să se introducă ceva intermediar între Dumnezeu cel necreat şi creaturi. Dar în aceasta se manifesta tendinţa de a şterge graniţa între Dumnezeu şi lumea noastră în sens panteist. Consecvent ar fi fost Arie dacă ar fi considerat pe Fiul necreat, sau L-ar fi văzut asemenea celor create. Nu se află prin aceasta «Fiul» în relaţie cu toate celelalte creaturi? Şi atunci n-a creat Dumnezeu însuşi deodată cu «Fiul» acesta măcar potenţial pe toate celelalte? Dar atunci de ce se mai spune că prin El a creat Dumnezeu pe toate celelalte şi nu odată cu El? cum se poate da unei creaturi un astfel de statut excepţional faţă de toate celelalte?

Tatălui, de o ființă cu El[26c]; nici ca Sabelie care, împărțind monada, a spus că e și Tată și fiu; nici ca Hieracas, care a spus că e sfeșnic din sfeșnic, sau ca un sfeșnic împărțit în două; nici ca pe cel ce fiind mai întîi, s-a născut mai pe urmă, sau se creează ca fiu[27], cum și tu însuți, Fericite Papă, ai condamnat în mijlocul Bisericii și în adunare de multe ori pe cei ce susțin acestea. Ci, precum spunem, ca pe Cel care, prin voia lui Dumnezeu[28], născut înainte de timpuri și de veacuri, a primit de la Tatăl viața și existența, Tatăl ipostaziindu-și împreună cu el (prin el) măririle sale (Τὰς δόξας συνυποστήσαντος αὐτῷ αὐτῷ τον πατρός)[29]. Căci Tatăl, dîndu-i din plinătatea tuturor, nu S-a lipsit pe Sine de cele pe care le are în mod nenăscut în Sine, întrucît El este izvorul tuturor.

Deci trei sînt ipostasurile[29a]: Dumnezeu, Care fiind cauza tuturor, e singur fără de început. Fiul, Care fiind născut netemporal de Tatăl și creat[30] și întemeiat înainte de veacuri, nu a fost înainte de a se naște, ci, născut netemporal înainte de toate, a fost singur adus la existență (ὑπέστη) de către Tatăl[30a]; El nu are deci deodată cu Tatăl existența, cum spun unii despre cele ce țin de ceva (τὰπρόςτ)[31], afirmînd două principii

26c. Valentin confunda emanația cu nașterea. Dar emanația e ulterioară izvorului din care apare ea. Nu e din veci împreună cu izvorul, nici unică. Aci se vede panteismul. În învățătura creștină este împreună eternă cu Tatăl o persoană, deci e împreună etern Fiul cu Tatăl. Numai două persoane de o ființă pot fi coeterne. La Maniheu «Fiul» e o parte a Tatălui. Deci el vedea ființa lui Dumnezeu divizibilă ca și natura creată în sens panteist; o vedea ca atare imperfectă.

27. E ceva asemănător cu ceea ce spune Iakob Böhme, care cugeta pe Dumnezeu ca un indefinit, sau ca un abis, în care nici El însuși nu sesizează nimic sau nu Se sesizează nici pe Sine, ca un Nichts, în care se cuprind virtual toate. Acest vid aparent se definește apoi pe sine ca realitate personală, sau devine conștient de sine. Dar ce Dumnezeu mai e acest vid supus unei evoluții?

28. «Născut prin voia lui Dumnezeu» implică o contradicție în gîndirea lui Arie: pe de o parte născut, pe de alta creat. Căci ceea ce e prin voia cuiva e creat, nu născut.

29. După Arie, Tatăl face să se vadă, în individuațiunea creată a «Fiului», slavele Sale, dar nu ființa Sa. Dar și Fiul contribuie la această arătare a măririlor Tatălui. Și cum o poate face aceasta dacă e creatură?

29 a. Aci Arie înțelege prin cele trei ipostasuri, trei existențe, dintre care două, adică Fiul și Duhul, nu sînt de ființă dumnezeiască. El amăgea și prin aceasta pe cei simpli, arătîndu-se că ar crede în trei ipostasuri, sau în Sfînta Treime.

30. Aci apare marea contradicție ariană: născut, dar în același timp creat. Sau afirmîndu-le amîndouă acestea, Arie arată că nu face o reală distincție între nașterea din Dumnezeu și creare, tot ce pare creat fiind de fapt născut, sau emanat din esența divină; sau invers: ceea ce emană din ființa divină poate părea creat, dacă se admite un fel de voință (impusă de o lege mai adîncă) în actul nașterii.

30a. Aceeași ambiguitate o arată Arie spunînd că «Fiul», deși creatură, e născut netemporal și că a fost adus singur la existență. El înțelege prin aceasta probabil faptul că Fiul nu Se specificase în multele individuațiuni care întrețin prin relațiile dintre ele o temporalitate. Avem aci iarăși un fel de trecere neîntreruptă de la esența izvorîtoare la prima emisie nediferențiată, din care apoi decurg toate.

31. Se face aluzie la Ioan 1, 1, unde se spune că «Cuvîntul era la Dumnezeu» (πρὸς τὸν θεόν).

(începuturi, origini) nenăscute[32]. Ci ca monadă şi început al tuturor, Dumnezeu e înainte de toate. De aceea e şi înaintea Fiului, precum am învăţat şi de la tine că ai propovăduit în mijlocul bisericii. Întrucît are deci de la Dumnezeu existenţa şi măririle şi viaţa şi toate i s-au dat de către El, Dumnezeu este începutul (originea — ἀρχή) Lui. Căci este la originea Lui (ἄρχει) ca cel ce e Dumnezeul Lui şi e înainte de El. Iar dacă expresiile «din El» (Rom., 11, 36), şi «din pîntece» (Ps. 120, 3) şi «din Tatăl am ieşit şi vin» (Ioan, 10, 28), se înţeleg de unii ca o emisie (emanaţie), Tatăl va fi compus şi divizibil şi schimbător şi trup după ei şi aşa, precum se întîmplă cu ei, Dumnezeu cel netrupesc, pătimeşte cele proprii trupului»[33].

Acestea sînt o parte din vomitările aderenţilor lui Arie, din inima lor eretică.

XVII

Dar înainte de a avea loc Sinodul din Niceea, au scris şi cei din jurul lui Eusebie, Narcis, Patrofil, Maris, Paulin, Teodot şi Atanasie cel din Nazarbe cele asemenea acestora. În plus, Eusebie din Nicomedia a scris lui Arie, spunîndu-i: «Bine cugeţi; roagă-te să cugete toţi aşa. Căci e vădit oricui că ceea ce e făcut nu era înainte de a se face. Ceea ce e făcut are un început al existenţei». Iar Eusebie din Cezareea Palestinei, scriind episcopului Eufration, nu s-a temut să-i spună deschis că Hristos nu este

32. E o acuză mincinoasă la adresa creştinilor. Căci creştinii nu admit două începuturi, sau principii, ci numai unul, pe Tatăl. Dar Fiul e în Tatăl, sau Tatăl nu e fără Fiul, sau în calitate de origine eternă nu poate fi fără Cel originat.

33. Arie nu putea înţelege naşterea Fiului din Tatăl, întrucît o confunda cu o emanaţie, care ar împărţi pe Dumnezeu. De aceea acuza pe dreptcredincioşi de panteism. Pe de altă parte îi acuza că văd naşterea în Dumnezeu ca la oameni. La baza acestei neînţelegeri stătea, cum am spus, faptul că în filosofia greacă, căreia Arie îi era tributar ca toţi ereticii amintiţi şi combătuţi mai înainte, încă nu era lămurită ideea de persoană. Ideea lui Dumnezeu ca persoană o aduce creştinismul, dezvoltînd-o din spiritul vechiului Testament. Şi a trebuit un efort deosebit de gîndire pentru a o tălmăci în termenii filosofiei. Pentru creştinism Persoana în Dumnezeu, nu emană din altă Persoană ci Ea se naşte. Căci Ea e întru totul egală cu Cea care naşte, avînd într-un fel toată fiinţa Aceleia, dar într-o înfăţişare proprie, cu o conştiinţă de sine. Dar întrucît voinţa Persoanei se arăta din plin şi în actul creaţiei, Arie a voit să scape pe Dumnezeu de sensul naşterii - pe care el Îl socotea emanaţionist -, afirmînd că Dumnezeu prin voinţă doar creează, nu şi naşte. Gîndirea creştină a reuşit să purifice total naşterea în Dumnezeu de sensul emanaţiei, văzînd în El o persoană perfectă căreia îi este proprie iubirea conştientă perfectă. În Dumnezeu naşterea e unită şi cu voinţa, dar nu în aşa fel că Cel născut e exclusiv produsul voinţei, cum sînt lucrurile create de Dumnezeu, sau cele supuse manipulării persoanei umane. Sfîntul Atanasie va stărui mult asupra ideii că din naşterea Fiului din Tatăl nu lipseşte nici voinţa Tatălui, nici a Fiului, deci această naştere nu e numai produsul voinţei Tatălui. Fiul e una cu voia Tatălui, cu voia Lui fiinţială. Sfîntul Atanasie respingea ideea emanaţiei de care acuza Arie pe creştini, prin afirmarea că prin naştere Tatăl dă din iubire toată fiinţa Sa Fiului, nu numai o parte. Sfîntul Maxim Mărturisitorul va limpezi acest lucru şi mai mult, arătînd că de însăşi fiinţa ţine voinţa de a fi şi de a fi în comuniune. Deci în Dumnezeu nu e nici fiinţa mai înainte, nici Persoanele, ci sînt deodată; fiinţa divină e personală, deci interpersonală.

Dumnezeu adevărat[34]. Atanasie din Nazarbe, la rîndul lui, a arătat şi mai dezvelit erezia, declarînd pe Fiul lui Dumnezeu una din cele o sută de oi. Căci scriind către episcopul Alexandru, a îndrăznit să spună aşa: «De ce osîndeşti pe aderenţii lui Arie, dacă zic că Fiul lui Dumnezeu e creatură făcută din nimic şi una din toate? Căci dacă toate cele făcute îşi au comparaţia în cele o sută de oi, una dintre ele este şi Fiul[35]. Deci dacă cele o sută nu sînt creaturi, e vădit că nici Fiul nu e creatură şi una dintre toate. Dar dacă cele o sută sînt create şi nimic nu mai există afară de cele o sută, afară de Dumnezeu singur, ce e absurd în ceea ce spun aderenţii lui Arie, dacă între cele o sută cuprind şi numără şi pe Hristos, declarînd că e unul dintre toţi?» Iar George, care e acum în Laodiceea, iar atunci era prezbiter în Alexandria, pe cînd petrecea în Antiohia, a scris către episcopul Alexandru: «Nu condamnaţi pe aderenţii lui Arie dacă zic: A fost odată cînd n-a fost Fiul lui Dumnezeu. Doar şi Isaia a fost fiul lui Amos, dar Amos a fost înainte de a fi Isaia. Iar Isaia n-a fost mai înainte, ci a venit la existenţă după aceea». Iar către arieni a scris: «Pentru ce defăimaţi pe papa Alexandru, care zice că Fiul e din Tatăl? Doar nici voi nu trebuie să vă temeţi să declaraţi pe Fiul şi din Tatăl. Căci dacă Apostolul a scris: «Toate sînt din Dumnezeu» (I Cor., 11, 12), şi e vădit că toate s-au făcut din cele ce nu sînt, iar Fiul e şi El creatură şi unul din cele ce s-au făcut, se poate spune şi de «Fiul că e din Tatăl, aşa cum se spune de toate că sînt din Dumnezeu». Deci de la acela au învăţat cei ce cugetă ale lui Arie să folosească cuvîntul «din Dumnezeu» şi să spună cuvîntul, dar să nu-l cugete cum e drept. Acest George a fost depus de către Alexandru, desigur pentru altceva, dar şi pentru că s-a dovedit necredincios. Căci era atunci, precum s-a spus, prezbiter.

XVIII

În general toţi cei numiţi scriau acestea, fiecare după cum socotea să-şi susţină împotrivirea şi iubirea de vrajbă. Încît nu ştiu cine ar putea spori mai mult necredinţa ereziei şi s-o arate mai dezvelită. Nu am epistolele lor în întregime ca să vi le trimit. Dacă aş avea măcar còpii ale lor, vi

34. Eusebiu sta sub influenţa lui Origen, al cărui ucenic era, prin Pamfil. De la Origen venea şi înţelesul echivoc al termenului de «creaţie», care însemna totodată şi emanaţie. Cu acest înţeles echivoc l-a folosit şi Arie. De aceea sfîntul Atanasie a trebuit să dedice o bună parte din efortul gîndirii lui distingerii clare între Treimea cea de o fiinţă, necreată şi eternă, şi creaţia din nimic în timp. Sînt cele două idei în jurul cărora se mişcă toată teologia lui, idei solidare, care sînt esenţa învăţăturii creştine.

35. Şi aceasta era o opinie a lui Origen. El spunea că «Fiul» este un spirit din toată mulţimea de spirite preexistente; dar, întrucît e singurul care n-a căzut dintre toate, a primit misiunea să vină în timp ca pe toţi cei căzuţi să-i înveţe adevărul; era unul din spiritele care în fond sînt din esenţa divină. Dar întrucît Origen spunea că se plictisesc acolo, arată că această esenţă este imperfectă. Avem în aceasta o învăţătură categoric panteistă.

le-aş trimite. Dar dacă, cu voia lui Dumnezeu, le voi procura, voi face şi aceasta.

Iar un oarecare Asterie din Capadocia, sofist cu multe capete (policefal), care era unul dintre aderenţii lui Eusebie, şi care, fiindcă a jertfit în prigoana din urmă[36], din vremea bunicului lui Constanţiu, n-a putut fi ridicat în rîndul clerului, a scris o lucrare, susţinînd opinia aderenţilor lui Eusebie, lucrare cerută de ei. In ea arată o îndrăzneală egală cu cea a jertfei aduse idolilor. Căci în ea compară lăcusta şi omida cu Hristos, ba chiar le cinsteşte pe acestea mai mult şi zice că alta este înţelepciunea lor în Dumnezeu decît înţelepciunea lui Hristos şi a lumii. Cu această scriere a cutreierat Siria şi alte Biserici, cu recomandarea aderenţilor lui Eusebie. Aceasta pentru ca, după ce a cugetat odată să tăgăduiască pe Hristos, acum să-şi arate din nou îndrăzneala împortiva adevărului, în locuri în care nu-i era lui îngăduit să intre. Căci fiind a toate cutezător s-a aşezat în locul clericilor (episcopilor) şi a citit în public cărticica lui, măcar că alţii au suportat cu greu fapta lui. În cărticica aceasta sînt multe scrise. Nişte părţi din ea sînt acestea: «Fericitul Pavel n-a spus că el predică pe Hristos, puterea lui Dumnezeu, sau înţelepciunea Lui, ci fără articol, o putere a lui Dumnezeu şi o înţelepciune a Lui. El a propovăduit că alta este puterea proprie a lui Dumnezeu, puterea Lui naturală, coexistentă cu El, fără să fie făcută, dar născătoare a lui Hristos şi creatoare a lumii întregi». Despre ea zicea că învaţă Pavel în *Epistola către Romani* cînd spune: «Cele nevăzute ale lui Dumnezeu de la întemeierea lumii din făpturi fiind cunoscute, se văd, veşnica Lui putere şi dumnezeire» (Rom., 1, 20). «Precum de dumnezeirea numită aci n-ar putea spune cineva că e Hristos, ci Însuşi Tatăl, aşa socotesc că şi veşnica Lui putere nu este cel unul născut, ci Tatăl care L-a născut»[37]. El învaţă şi o altă putere şi înţelepciune a lui Dumnezeu, pe cea care s-a arătat prin Hristos şi s-a făcut cunoscută prin înseşi faptele slujirii Lui. Şi iarăşi: «Deci veşnica Lui putere şi înţelepciunea, pe care cugetarea adevărată o declară fără de început şi nenăscută, e una şi aceeaşi. Iar cele create de El în parte, sînt multe, una dintre ele fiind Hristos, Cel primul născut şi Unul născut. Toate depind de El de posesorul lor şi toate puterile se numesc pe drept ale Creatorului însuşi,

36. A jertfit idolilor ca să scape de moarte. Era o condiţie ce se cerea unui creştin ca să nu fie dat morţii.

37. Aceeaşi folosire ambiguă sau amăgitoare a termenului «născut». Prin el, Asterie înţelegea, ca şi Arie, «creat». Sau dacă cel creat de Dumnezeu e pe de o parte născut, prin el se înţelege un născut inferior în fiinţă, sau arată o degradare a fiinţei, în sensul filosofiei neoplatonice, emanaţioniste. Arie, ca orice panteist, nu cunoştea nici pe Dumnezeu ca absolut şi nu asigura nici fiinţelor conştiente create o existenţă personală eternă. Totul era degradat şi relativizat în gîndirea lui, în calitate de gîndire panteistă. Dar se pune pe lîngă aceasta, întrebarea: cum poate ca Cel «născut» sau chiar «creat» de Dumnezeu să nu aibă imprimată în sine înţelepciunea lui Dumnezeu? Nu pune Creatorul sau Izvorul ceva din Sine în cel creat, sau născut?

Care le foloseşte. Astfel proorocul nu numeşte lăcusta trimisă ca pedeapsă a păcatelor omeneşti numai puterea lui Dumnezeu, ci şi putere mare trimisă de El (Ioel, 2, 25). Iar fericitul David, în mulţi psalmi, cere nu numai îngerilor, ci şi Puterilor, să laude pe Dumnezeu. Şi îndemnîndu-le pe toate la laudă, le prezintă ca o mulţime şi nu se fereşte să le numească slujitoare ale lui Dumnezeu şi să le ceară să facă voia Lui».

XIX

Dar nu s-a mulţumit să îndrăznească numai unele ca acestea împotriva Mîntuitorului, ci întinde şi mai mult hulele, zicînd că Fiul este una din toate: «E primul dintre cele făcute şi una dintre fiinţele inteligibile. Şi precum soarele este unul dintre fenomenele văzute, dar luminează lumea întreagă la porunca Făcătorului, aşa Fiul, fiind una dintre fiinţele inteligibile, luminează şi El tuturor celor din lume». Şi iarăşi zice: «A fost odată cînd n-a fost», scriind aşa: «Şi înainte de naşterea (facerea = γένεσις) Fiului[37a], Tatăl avea cunoştinţa naşterii lui, fiindcă şi medicul are ştiinţa vindecării înainte de a vindeca». Şi iarăşi zice: «Fiul a fost creat cu generozitate binefăcătoare şi din bogăţia puterii L-a făcut pe El Tatăl». Şi iarăşi: «Dacă voinţa lui Dumnezeu a trecut pe urmă la toate cele făcute[38], e vădit că şi Fiul fiind făptură, S-a făcut cu voia».

Acestea le-a scris Asterie singur. Iar aderenţii lui Eusebie le cugetau acestea în comun împreună cu el.

XX

Acestea sînt cele pentru care se luptă, pentru acestea se războiesc împotriva vechiului Sinod[39], fiindcă cei ce s-au întrunit în el n-au scris cele asemănătoare cugetării lor, ci mai vîrtos au dat anatemei erezia ariană, pe care s-au străduit aceştia s-o susţină. De aceea l-au promovat pe Asterie, ca sofist care a jertfit (idolilor), avocat al necredinţei lor, ca să nu se ferească să se rostească şi împotriva Domnului, pentru a amăgi pe cei naivi prin argumente ce par probabile. Şi de fapt aceşti ignoranţi nu şi-au dat seama că acestea se întorceau cu adevărat împotriva lor. Căci răul miros al jertfei aduse idolilor de avocatul lor făcea şi mai vădită erezia duşmanului lui Hristos. Astfel mişcă şi acum toate şi fac mare zgomot, socotind că dacă vor omorî pe cît mai mulţi şi vor aduna sinoade în fiecare lună, se va desfiinţa hotărîrea împotriva ereziei ariene. S-au făcut că nu ştiu, sau ştiind îşi dau aparenţa că nu ştiu că erezia a fost urîtă şi

37a. Intr-o concepţie panteistă creaţia se confundă cu naşterea, Totul e născut şi totul e făcut, fiind supus unor legi inevitabile.

38. Deci nu «Fiul» ca prima «creatură» le face pe celelalte. Ci Dumnezeu le face pe toate (poate prin El). El e creatura rezumativă.

39. Sinodul ecumenic de la Niceea.

înainte de Niceea, de cînd i-a pus temelie Artemas[40], şi chiar dinainte de el, de la sfatul lui Caiafa şi al fariseilor; şi că uneltirea ce se lucrează mereu împotriva lui Hristos pricinuieşte scîrbă şi nu încetează să fie urîtă de Dumnezeu, numele Domnului fiind iubit şi făcînd să se îndoaie tot genunchiul creaţiunii, care mărturiseşte că «Domn este Iisus Hristos întru slava lui Dumnezeu Tatăl».

XXI

Totuşi ei n-au obosit încă să facă sinoade necontenite împotriva Sinodului ecumenic. Căci deşi după Sinodul de la Niceea aderenţii lui Eusebie au fost depuşi, după o vreme, invadînd fără ruşine Bisericile, au început să ţească intrigi împotriva episcopilor care îi contraziceau şi să impună în locul lor susţinători ai ereziei proprii, ca atunci cînd vor voi să adune sinoade proprii, să aibă oameni care să se adune în ele, promovaţi în acest scop ca episcopi.

Astfel, aceştia s-au adunat în Ierusalim şi au scris acestea:

«Sfîntul Sinod adunat din voia lui Dumnezeu în Ierusalim, Bisericii lui Dumnezeu din Alexandria şi celor din tot Egiptul, Thebaida, Libia şi Pentapole şi episcopilor, presbiterilor şi diaconilor, bucurie[41].

Noi toţi cei adunaţi din diferite eparhii la marea sărbătoare a mîntuitoarelor patimi - pe care am prăznuit-o din grija prea iubitorului de Dumnezeu împărat Constantin, în cinstea lui Dumnezeu, Împăratul tuturor, şi a lui Hristos, sărbătoare pregătită de el, am avut parte, prin harul lui Hristos de o mare bucurie, pricinuită nouă de însuşi prea iubitorul de Dumnezeu împărat printr-o scrisoare proprie, care a hotărît ceea ce trebuia. Căci voind să scoată din Biserica lui Dumnezeu toată pizma şi să depărteze toată intriga, care despărţea înainte mădularele lui Hristos, a cerut să fie primiţi aderenţii lui Arie, pe care pentru un timp pizma urîtoare de bine a făcut să-i scoată din Biserică. Însuşi prea iubitorul de Dumnezeu împărat a dat mărturie prin scrisoare despre dreapta credinţă a acelor bărbaţi. Căci interesîndu-se la ei şi auzind despre ea el însuşi, prin glasul lor viu, a aprobat-o şi ne-a făcut-o evidentă în scris, arătînd într-un document ortodoxia bărbaţilor, pe care am cunoscut-o toţi ca fiind sănătoasă şi bisericească. Şi pe drept ne-a îndemnat să primim pe bărbaţi şi să-i unim cu Biserica lui Dumnezeu, precum veţi cunoaşte şi voi dintr-o copie a scrisorii însăşi, pe care o trimitem evlaviei voastre. Credem că şi voi primindu-i ca pe mădularele proprii ale trupului vostru,

40. A se vedea despre acest Artemas sau Artemon, la Eusebie, *Istoria bisericească*, cartea a VI-a.

41. E scrisă în anul 335, la un an înainte de moartea împăratului Constantin (P. G. 26, col. 718). E vorba de sinodul din Tyr.

veţi avea mare bucurie şi veselie să-i recunoaşteţi şi primiţi ca pe cele dinăuntru ale voastre, ca pe fraţii şi părinţii voştri. Căci se vor reda Bisericii nu numai presbiterii aderenţi ai lui Arie, ci şi tot poporul şi toată mulţimea, care din motivul depărtării numiţilor bărbaţi a stat pînă acum despărţit şi el. Şi se cuvine cu adevărat să cunoaşteţi cele hotărîte şi cum au intrat în comuniune cu noi şi au fost primiţi de acest sfînt sinod, ca să îmbrăţişaţi şi voi din toată inima unirea şi pacea cu propriile mădulare, dat fiind că punctele credinţei expuse de ei păstrează neîndoielnică tradiţia şi învăţătura apostolică mărturisită de toţi».

XXII

Acesta a fost începutul sinoadelor lor, în care şi-au expus îndată cugetarea lor arbitrară, neputînd să o ascundă. Căci după ce au spus că trebuie să fie alungată toată pizma şi după ce a fost exilat Atanasie, episcopul Alexandriei şi au scris că trebuie să fie primit Arie şi cei împreună cu el, au arătat că pentru aceasta au făcut intrigi împotriva lui Atanasie şi a tuturor celorlalţi episcopi care se opuneau lor ca să primească pe aderenţii lui Arie şi să introducă erezia lor în Biserică. Şi deşi au lăudat în acel sinod toată reaua cugetare ariană şi au poruncit să se primească aderenţii ei în comuniune, făcînd ei înşişi întîi aceasta, totuşi, socotind că le lipseşte încă ceva din ceea ce voiesc, au adunat în Antiohia un alt sinod[42], cu prilejul înnoirii. Şi fiindcă toţi îi acuzau de erezie, atunci ei au scris în mod diferit, unele într-un fel, altele altfel. Şi cele scrise de ei în epistolă sînt acestea:

«Noi nu ne-am făcut următori ai lui Arie. Căci cum am putea, fiind episcopi, să urmăm unui prezbiter? Nici n-am primit altă învăţătură decît cea predată de la început. Dar examinînd şi cercetînd credinţa lui, mai degrabă l-am primit decît i-am urmat, cum veţi cunoaşte din cele spuse de noi[43]. Căci am învăţat de la început să credem într-un Dumnezeu, în Dumnezeul tuturor, Creatorul tuturor celor gîndite şi simţite; şi într-Unul Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, existent dinainte de toţi vecii şi împreună existent cu Tatăl Cel ce L-a născut; prin Care toate s-au făcut, cele văzute şi cele nevăzute; Care în zilele de pe urmă S-a pogorît din bunăvoirea Tatălui şi a luat trup din Fecioara şi, împlinind toată voinţa Tatălui, a pătimit şi a înviat şi S-a suit la ceruri şi a şezut de-a dreapta Tatălui şi iarăşi va să vină să judece viii şi morţii şi va rămîne Împărat şi

42. Începînd reacţia împotriva arianismului, episcopii adunaţi în Antiohia la anul 339 nu mai apără deplin pe Arie şi formula lui: «a fost cîndva cînd n-a fost», ci se mulţumesc doar să formuleze un text fără expresia «de o fiinţă», ca cel de la Niceea. Dar rămîn totuşi într-o ambiguitate.

43. Ei declară că nu sînt aderenţi ai lui Arie. Dar dau ca motiv nu greşeala învăţăturii lui Arie, ci faptul că ei, episcopi fiind, nu pot urma unui preot. În plus şi-au însuşit unele din învăţăturile lui Arie. Sfîntul Atanasie socoteşte toate aceste declaraţii disimulări.

Dumnezeu în veci. Credem şi în Sfîntul Duh. Iar dacă trebuie să mai adăugăm ceva: credem şi în învierea trupului şi în viaţa veşnică»[44]

XXIII

Iar cele expuse a doua oară, în altă epistolă, la aceeaşi sărbătoare a Înnoirii, sînt acestea. Căci răzgîndindu-se după cele spuse mai înainte, au născocit unele formulări noi.

«Credem, urmînd tradiţiei evanghelice şi apostolice, într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul, Creatorul şi Făcătorul şi Proniatorul tuturor, din Care sînt toate. Şi într-Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, prin Care sînt toate, născut înainte de toţi vecii, Dumnezeu din Dumnezeu, întreg din întreg, singur din singur, desăvîrşit din desăvîrşit, Împărat din Împărat, Domn din Domn, Cuvîntul viu, Înţelepciunea vie, Lumină adevărată, Calea, Adevărul, Învierea, Păstorul, Uşa, neschimbabil şi nealterabil, chipul neschimbat al dumnezeirii, al fiinţei şi al voinţei, al puterii şi slavei Tatălui, întîiul născut a toată creaţiunea, Cel ce este întru început la Dumnezeu, Dumnezeu Cuvîntul, după spusa din Evanghelie: «Şi Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1), prin Care toate s-au făcut şi întru Care toate se ţin; Care în zilele de pe urmă S-a pogorît de sus şi S-a născut din Fecioara, după Scripturi, şi S-a făcut om, mijlocitor între Dumnezeu şi oameni şi apostolul credinţei noastre şi căpetenia vieţii, cum zice El însuşi: «M-am pogorît din cer nu ca să fac voia Mea, ci voia Celui ce M-a trimis» (Ioan, 6, 38); Care a pătimit pentru noi şi a înviat a treia zi; şi S-a suit la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui; şi iarăşi va să vie cu slavă şi putere, să judece viii şi morţii. Şi întru Duhul Sfînt dat celor ce cred, spre mîngîiere şi sfinţire şi desăvîrşire, cum a poruncit şi Domnul nostru Iisus Hristos ucenicilor Săi, zicînd: «Mergînd, învăţaţi toate popoarele, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19), adică al Tatălui, Care e cu adevărat Tată, al Fiului, Care e cu adevărat Fiu, şi al Sfîntului Duh, Care e cu adevărat Duh Sfînt. Căci numele acestea nu sînt simple nume fără rost, ci însemnează sigur ipostasul şi treapta şi slava celor numite, aşa încît după ipostas sînt trei[45], dar prin acord una[46].

Avînd deci această credinţă şi anume de la început pînă la sfîrşit în faţa lui Dumnezeu şi a lui Hristos, dăm anatemei orice rea credinţă eretică. Şi

44. Precum se vede, lipseşte şi în acest text precizarea de la Niceea că Fiul e de o fiinţă cu Tatăl.

45. Aci cuvîntul «ipostas» înseamnă persoană, căci numele de care se vorbeşte aci sînt numele celor trei Persoane ale Treimii. Dar în acelaşi timp ei înţelegeau prin ipostas şi «fiinţă», căci spuneau de fiecare persoană că e de altă fiinţă.

46. După aceşti arieni cele trei ipostasuri nu sînt una după fiinţă, ci numai prin acord. În orice caz lipseşte şi în această formulă termenul «de o fiinţă».

dacă cineva învaţă contrar sănătoasei şi dreptei credinţe a Scripturilor, spunînd că este sau a fost fie timp, sau vreme, sau veac, înainte de a Se naşte Fiul, să fie anatema. Şi dacă spune că Fiul este creatură ca una dintre creaturi, sau născut ca una din cele născute, sau făptură ca una dintre cele făcute[47] şi nu cum au preţdat Dumnezeieştile Scripturi pe fiecare din cei spuşi deosebit de fiecare, sau dacă învaţă, sau binevestesc altceva decît ceea ce s-a predat[48], să fie anatema. Căci noi credem şi cu frică urmăm tuturor celor predate de către prooroci şi apostoli».

XXIV

Iar un oarecare Teofronie, episcop al Tyanelor, a expus şi el această credinţă înaintea tuturor, pe care au semnat-o toţi, primind credinţa lui:

«Ştie Dumnezeu, pe Care-L chem ca martor în sufletul meu, că cred aşa: «În Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul, Creatorul şi Făcătorul tuturor, din Care sînt toate. Şi în Fiul Lui Unul născut, Dumnezeu, Cuvînt, Putere şi Înţelepciune, Domnul nostru Iisus Hristos, prin Care sînt toate, Cel născut din Tatăl înainte de veci, Dumnezeu desăvîrşit din Dumnezeu desăvîrşit, Care este la Dumnezeu în ipostas[49], iar în zilele de pe urmă S-a pogorît şi S-a născut din Fecioara, după Scripturi, S-a făcut om, a pătimit şi a înviat din morţi şi S-a suit la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui Său, şi iarăşi va să vie cu slavă şi putere să judece viii şi morţii şi va rămîne în veci. Şi în Duhul Sfînt, Mîngîietorul, Duhul Adevărului, pe Care L-a făgăduit Dumnezeu prin proorocul că-L va vărsa peste robii Săi (Ioil, 2, 25) şi Domnul a făgăduit să-L trimită ucenicilor Săi, şi pe Care L-a şi trimis, cum mărturisesc Faptele Apostolilor. Iar dacă cineva învaţă sau are în sine ceva contrar acestei credinţe, să fie anatema şi să fie supus şi el şi toţi

47. Fraza aceasta este echivocă: se poate înţelege că Fiul este creatură, dar nu ca una dintre toate creaturile, ci ca prima individuaţiune între creaturi, primindu-şi existenţa la începutul timpului, sau la graniţa dintre eternitate şi timp. Dar se poate înţelege prin ea şi că Fiul nu e dintre creaturi. Însă aceasta nu se spune direct. Dar se neagă Fiului şi calitatea de «născut», ceea ce dă de înţeles că e cugetat mai degrabă ca făptură. Însă nu se mai spunea direct că Fiul e făptură ca oricare alta şi că «a fost cîndva cînd n-a fost», ci recurgeau – după sfîntul Atanasie, în mod nesincer – la descrieri mai echivoce, sau mai fluide şi de aceea, mai amăgitoare pentru cei simpli.

48. Arienii se refereau critic la termenul «de o fiinţă», de la Niceea, care nu e predat de către Scriptură, pretinzînd că numai ei rămîn fideli celor cuprinse în Scriptură.

49. Ipostasul se poate înţelege aci ca persoană deosebită sau ca fiinţă deosebită. Încă nu se distingea clar între fiinţă şi ipostas, ci fiinţa se socotea existînd ca ipostas deosebit. De aceea arienii puteau înţelege prin termenul «de o fiinţă» o confuzie a Fiului cu Tatăl într-o persoană, socotind pe cei ce credeau că Fiul e de o fiinţă cu Tatăl ca fiind aderenţi ai lui Sabelie şi Marcel de Ancyra, care confundau fiinţa cu ipostasul, afirmînd numai un ipostas în Dumnezeu. De-abia sfîntul Vasile a deosebit filosofic în mod clar ipostasul de fiinţă.

cei care comunică cu el anatemei lui Marcel de Ancyra, sau a lui Sabelie, sau a lui Pavel de Samosata»[50].

XXV

Iar episcopii întruniți la sărbătoarea Înnoirii erau nouăzeci. Ei s-au întrunit sub consulatul lui Marcelin şi Probin, la indicţionul 14, aflîndu-se acolo prea necredinciosul Constanţiu.

După ce au scris acestea în Antiohia la Înnoire, socotind că n-au scris în chip desăvîrşit, ca unii ce aveau cugetarea nestatornică, au alcătuit îndată altă scrisoare, chipurile despre credinţă, după puţine luni şi au trimis-o episcopilor din Galia: Narcis, Maris, Teodor şi Marcu. Iar aceştia ca trimişi de sinod au predat-o împăratului de fericită pomenire, Constant, şi tuturor celor de acolo. Ea cuprindea acestea:[51]

«Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul, Creatorul şi Făcătorul tuturor, din Care se numeşte toată părinţimea în ceruri şi pe pămînt. Şi în Unul născut Fiul Lui, Domnul nostru Iisus Hristos, născut din Tatăl înainte de toţi vecii; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, prin Care toate s-au făcut în ceruri şi pe pămînt, cele văzute şi cele nevăzute; Care e Cuvînt şi Înţelepciune şi Putere şi Viaţă şi lumină adevărată[52]; Care în zilele de pe urmă S-a făcut pentru noi om şi S-a născut din Sfînta Fecioară, S-a răstignit şi a murit şi S-a îngropat şi a înviat din morţi a treia zi şi S-a suit la cer şi şade de-a dreapta Tatălui; şi va să vie la sfîrşitul veacului să judece viii şi morţii şi să răsplătească fiecăruia după faptele lui; a Cărui Împărăţie fiind nebiruită, va rămîne în veacurile nesfîrşite. Căci va şedea de-a dreapta Tatălui nu numai în veacul acesta, ci şi în cel viitor. Şi întru Sfîntul Duh, adică în Mîngîietorul pe care L-a făgăduit apostolilor, că după suirea Lui la ceruri Îl va trimite ca să-i înveţe şi să le aducă aminte toate; prin Care se vor şi sfinţi cu adevărat sufletele care au crezut în El. Iar pe cei ce zic că Fiul este din cele ce nu sînt, sau că e din alt ipostas[53] şi nu din Dumnezeu şi că a fost un timp cînd n-a fost, Biserica universală îi socoteşte străini»[54].

---

50. Aceştia toţi erau antitrinitari, confundînd persoanele Treimii. Arienii se prefăceau că apără distincţia persoanelor, chiar împotriva expresiei niceene «de o fiinţă». De fapt nemaisocotind pe Fiul şi Duhul «de o fiinţă» cu Tatăl şi între Ei, ajungeau şi ei la negarea Treimii.

51. În nota 92 din P. G. 26, col 755 se spune că această «a patra formulă a credinţei a fost scrisă în anul 341» (se înţelege, a patra a sinodului din Antiohia).

52. Toate sînt puse nearticulat conform învăţăturii lui Asterie, deci aşa cum poate fi o creatură.

53. Aci «ipostas» pare a însemna mai mult «fiinţă», deşi nu se exclude nici sensul de persoană.

54. Semiarienii au înaintat aci şi mai mult spre ortodoxie, condamnînd direct formula lui Arie «a fost cîndva cînd n-a fost».

XXVI

Dar parcă răzgîndindu-se iarăşi, au întrunit din nou adunarea lor, după trei ani, şi au trimis pe Eudoxie, pe Martirie şi pe Macedonie cel din Cilicia şi împreună cu ei pe alţii oarecare în părţile Italiei, ducînd cu ei scrise mai pe larg, avînd foarte multe adaosuri, cele scrise mai înainte. Astfel aceştia au plecat, avîndu-le pe acestea ca nişte formulări mai noi cugetate de ei[55]:

1. «Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul, Creatorul şi Făcătorul tuturor, de la Care se numeşte toată părinţimea în cer şi pe pămînt. Şi într-Unul născut Fiul Lui, Domnul nostru Iisus Hristos, Cel dinainte de toţi vecii, născut din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, prin Care toate s-au făcut, cele din ceruri şi cele de pe pămînt, cele văzute şi cele nevăzute; Care e Cuvîntul, Înţelepciunea şi puterea şi viaţa şi lumina adevărată; Care în zilele de pe urmă pentru noi oamenii S-a făcut şi S-a născut din sfînta Fecioară, S-a răstignit şi a murit şi S-a îngropat şi a înviat a treia zi din morţi; şi S-a suit la cer şi şade de-a dreapta Tatălui şi va veni la sfîrşitul veacului să judece viii şi morţii şi să răsplătească fiecăruia după faptele lui; a Cărui Împărăţie fiind neîncetată, rămîne în veacurile nesfîrşite. Căci şade la dreapta Tatălui nu numai în veacul acesta, ci şi în cel viitor. Credem şi întru Duhul Sfînt, adică Mîngîietorul, pe Care, făgăduindu-L apostolilor după suirea la cer, L-a trimis să-i înveţe şi să le aducă aminte toate; prin Care se vor şi sfinţi sufletele cele ce au crezut în El.

2. «Iar pe cei ce zic că Fiul e din cele ce nu sînt şi din alt ipostas, nu din Dumnezeu, şi că a fost un timp, sau un veac, cînd n-a fost, Biserica universală şi sfîntă îi socoteşte străini. La fel sfînta Biserică universală îi dă anatemei şi pe cei ce zic că sînt trei dumnezei, sau că Hristos nu e Dumnezeu, sau că înainte de veacuri El n-a fost nici Hristos, nici Fiul lui Dumnezeu, sau că El este Tată şi Fiu, sau Duh Sfînt; sau că Fiul e nenăscut, sau că Tatăl L-a născut pe Fiul prin voinţă[56].

---

55. Aceasta e considerată în nota 92 din P. G. 26, col. 755, ca a cincea formulă a credinţei şi ca datînd din anul 344 sau 345. (E dată şi în *Istoria* lui Socrate, cartea III, cap. 19). Ea face o precizare care pare că reprezintă un pas înapoi spre arianism, întrucît afirmă că Fiul S-a născut prin voinţa Tatălui. Aceasta în cazul cînd ea înţelege că voinţa Tatălui de a naşte precede naşterii Fiului. De aceea sfîntul Atanasie combate această idee. O ferire de formula niceeană «de o fiinţă cu Tatăl» se vede şi în condamnarea sabelianismului care confunda pe Fiul cu Tatăl.

56. Nesiguranţa continuă a celor ce respingeau Sinodul din Niceea se vede şi din faptul că după ce afirmaseră că Tatăl a născut pe Fiul prin voinţă, acum îi condamnă pe cei ce zic acestea. Se vede şi aci că ei socoteau pe Fiul, în cazul că e de o fiinţă cu Tatăl, ca confundîndu-se cu Tatăl după ipostas, cum socotea Sabelie. Dar condamnau totuşi pe triteişti, însă înţelegînd prin aceştia pe cei ce socoteau pe Fiul deopotrivă cu Tatăl. Formula aceasta se ferea însă ca şi altele de afirmarea lui Arie că Fiul e creatură, ca şi de alte afirmări ale aceluia.

3. «Căci nu e corect a zice că Fiul e din cele ce nu sînt, pentru că nicăieri nu se spune aceasta despre El în de Dumnezeu insuflatele Scripturi, nici că e din alt ipostas preexistent afară de Tatăl[57]. Ci definim că El S-a născut cu adevărat numai din Tatăl. Căci cuvîntul dumnezeiesc învaţă că Unul este Cel nenăscut şi fără de început, Tatăl lui Hristos. Dar nu aprobăm nici pe cei ce zic, neîntemeiaţi pe Scripturi, că a fost cîndva cînd n-a fost. Căci nu trebuie cugetat înainte de El vreun interval temporal, ci numai Dumnezeu care L-a născut pe El netemporal[58]. Căci şi timpul şi veacurile s-au făcut prin El. Dar nici nu trebuie cugetat că Fiul este împreună fără de început şi împreună nenăscut cu Tatăl. Fiindcă nimeni nu va putea zice de nici un tată şi de nici un fiu că e tată sau fiu al Celui dimpreună fără de început şi împreună nenăscut[59]. Ci numai pe Tatăl Îl ştim ca pe Cel ce, fiind fără de început şi nenăscut, a născut în mod neînţeles şi de toţi necuprins. Iar pe Fiul Îl ştim că S-a născut înainte de veci şi că nu e nenăscut asemenea Tatălui, ci are ca început (ca origine — ἀρχὴν) pe Tatăl. Căci Dumnezeu e capul lui Hristos.

4. «Iar mărturisind, după Scripturi, trei existenţe şi trei Persoane, a Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh, nu afirmăm prin aceasta trei dumnezei. Fiindcă pe Dumnezeu cel desăvîrşit în El însuşi şi nenăscut, fără de început şi nevăzut, Îl ştim numai un Dumnezeu şi Tatăl al Unuia Născutului, avînd singur din Sine existenţa şi dăruind-o singur tuturor celorlalţi cu îmbelşugare. Dar nici spunînd că e un singur Dumnezeu, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, singur nenăscut, nu negăm prin aceasta că Hristos este Dumnezeu dinainte de veacuri, cum fac ucenicii lui Paul de

57. Termenul de ipostas încă cu înţeles dublu de fiinţă şi ipostas putea permite atît afirmarea că Fiul e din fiinţa Tatălui, cît şi cea că e creat de ipostasul Tatălui din nimic, deşi se negase aceasta imediat mai înainte. Autorii epistolei îl înţelegeau mai mult în sensul al doilea. Dar arienii îşi ascundeau gîndirea în tot felul de expresii ambigue.

58. O altă ambiguitate: nu trebuie cugetat înainte de Fiul vreun interval temporal, dar trebuie cugetat înainte de El, Tatăl. Însă aceasta răpeşte Fiului coeternitatea cu Tatăl. Biserica nu spune că Tatăl e «înainte» de Fiul, ci că Fiul este din eternitate ca şi Tatăl. Căci Tatăl e Tată din eternitate, nu devine ulterior Tată. Arienii intercalau între eternitate şi timp o formă de existenţă netemporală, dar deosebită de eternitatea Tatălui. Apare aci ideea unei treceri gradate de la eternitate la timp. Arienii afirmau pe de o parte că Fiul e născut înainte de timp. Dar socoteau că cel ce naşte şi cel născut nu pot fi împreună fără de început. În mod absurd socoteau că se poate ivi cineva sau ceva înainte de timp, dar are totuşi un început. Sfinţii Părinţi ştiu şi ei de o formă eonică atemporală, avînd totuşi un început. Dar nu se poate cugeta la o formă de existenţă preeonică deosebită de eternitate, avînd un început.

Învăţătura despre Treime s-a clarificat în lupta subtilă cu poziţiile filosofiei panteiste elene, de o mare varietate, deşi în esenţă identice. Învăţătura Părinţilor a clarificat faptul că Fiul e de la Tatăl, dar totuşi e fără început.

59. Arienii nu cunoşteau caracterul apofatic, tainic, profund paradoxal al lui Dumnezeu, pentru că nu cunoşteau caracterul Lui personal, sau de comuniune personală eternă. Ei aplicau lui Dumnezeu cunoaşterea prin analogie cu lumea, socotind că la El totul e ca şi în lume. Prin aceasta identificau pe Dumnezeu cu lumea în sens panteist.

Samosata, care spun că Acesta S-a îndumnezeit pe urmă, după întrupare, prin progres, fiind prin fire om simplu. Căci Îl ştim şi pe El, deşi S-a supus Tatălui şi lui Dumnezeu, născut înainte de veci din Dumnezeu ca fiind desăvîrşit Dumnezeu după fire[60] şi adevărat, şi nu devenit după aceea dintre oameni Dumnezeu, ci făcîndu-Se din Dumnezeu om pentru noi şi nepierzînd niciodată existenţa (ca Dumnezeu, *n.n.*).

5. «Îi respingem şi-i dăm anatemei şi pe cei ce-L numesc pe El numai cuvînt simplu, inconsistent, al lui Dumnezeu, avînd în altul (în altă persoană, *n.n.*) existenţa, numit cînd de unii cuvînt rostit, cînd de alţii cuvînt lăuntric (ἐνδιάθετον), nevoind să fie Hristos şi Fiu al lui Dumnezeu şi mijlocitor şi chip al lui Dumnezeu dinainte de veci, ci declarînd că S-a făcut Hristos Fiu al lui Dumnezeu de cînd a luat trupul nostru din Fecioară, înainte cu mai puţin de patru sute de ani. Căci de atunci spun că are Hristos împărăţia, iar sfîrşitul ei va fi după sfîrşitul lumii şi după judecată[61].

6. «Aşa sînt ucenicii lui Marcel din Ancyra şi ai lui Fotin din Galata, care desfiinţează asemenea iudeilor existenţa dinainte de veci a lui Hristos şi dumnezeirea şi împărăţia Lui fără sfîrşit, ca să pară că susţin monarhia (unitatea lui Dumnezeu). Noi însă Îl ştim pe El nu simplu cuvînt rostit sau lăuntric al lui Dumnezeu, ci Dumnezeu-Cuvîntul viu, existînd de Sine[62] şi Fiu al lui Dumnezeu şi Hristos; şi vieţuind dinainte de veci (în mod real), nu prin preştiinţă, împreună cu Tatăl Său şi slujindu-I Lui la crearea tuturor[63], fie văzute, fie nevăzute. Căci Acesta a fost Cel către care a zis Tatăl: «Să facem pe om după chipul şi asemănarea Noastră» (Fac., 1, 26). Şi El S-a arătat ca Persoană proprie şi patriarhilor şi a dat Legea şi a grăit prin prooroci şi la urmă S-a făcut om şi L-a arătat pe Tatăl Său tuturor oamenilor şi împărăţeşte în veacurile nesfîrşite. Căci n-a prmit Hristos nici o demnitate de curînd, ci credem că este de la început desăvîrşit şi întru toate asemenea Tatălui.

7. «Şi pe cei ce spun că acelaşi este Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh, înţelegînd în chip necredincios cele trei nume ca aplicîndu-se aceleiaşi existenţe şi Persoane, pe drept cuvînt îi declarăm scoşi din Biserică, pentru că

60. E cea mai avansată expresie a episcopilor adunaţi în sinoadele ariene spre ortodoxie. Dar sfîntul Atanasie o consideră nesinceră şi pe aceasta. Nu-i afirmată nici aci în mod hotărît unitatea de fiinţă a Fiului cu Tatăl ca la Niceea. Căci declarîndu-se că Fiul Se naşte prin voinţa Tatălui, se făcea un pas înapoi spre arianism. Tot aşa prin afirmarea că Fiul are un început. Vedem mereu o oscilare între termeni contradictorii.

61. Unii dintre arieni socoteau că aşa cum Hristos nu e Dumnezeu înainte de a fi om, ci abia atunci a fost declarat de Dumnezeu om, la fel socoteau că n-are împărăţia decît pînă la sfîrşitul lumii şi după judecata din urmă, pierzînd după aceea demnitatea de Dumnezeu în mod deosebit de oameni. Era şi aci o urmă de la Origen.

62. Καθ' ἑαυτόν. E afirmat de sfîntul Atanasie nu ca un Cuvînt al vreunei persoane, ci ca Cuvînt-Persoană, de sine subzistent.

63. E un termen prin care se afirma inferioritatea Fiului faţă de Tatăl, dar şi ridicarea Lui peste cele create, ca un intermediar între Dumnezeu şi creatură.

socotesc pe Tatăl, Cel neîncăput şi nepătimitor, început şi pătimitor prin întrupare. Aşa sînt patripasienii la romani şi cei numiţi sabelieni la noi[64]. Căci ştim pe Tatăl trimiţător şi rămas în condiţia proprie a dumnezeirii neschimbate, iar pe Hristos, Cel trimis împlinind iconomia întrupării.

8. «La fel îi socotim atotnecredincioşi şi străini de Biserică pe cei ce zic în chip neevlavios că Fiul a fost născut nu prin voinţă, văzînd în Dumnezeu o necesitate nevrută, ca să nască pe Fiul fără voie. Căci au îndrăznit să afirme despre El unele ca acestea contrar învăţăturii de obşte despre Dumnezeu şi contrar spusei de Dumnezeu insuflatei Scripturi[65]. Iar noi, ştiind pe Dumnezeu Stăpîn şi Domn peste Sine, am înţeles cu dreaptă credinţă că L-a născut pe Fiul de bunăvoie[66]. Dar crezînd cu frică şi celui ce a zis despre Sine: «Dumnezeu M-a creat pe Mine început al căilor Sale spre lucrurile Lui» (Pilde, 8, 22), nu înţelegem că a fost făcut la fel cu creaturile şi făpturile făcute prin El[67]. Căci e lucru necredincios şi străin de credinţa bisericească a compara pe Creatorul cu făpturile create de El şi a socoti că El a primit acelaşi mod al facerii ca celelalte[68]. Fiindcă dumnezeieştile Scripturi ne învaţă că singur Unul născut Cuvîntul, şi Unic, S-a născut cu adevărat[69].

9. «Dar spunînd că Fiul este, vieţuieşte şi există de Sine asemenea Tatălui, nu-L despărţim pentru aceasta de Tatăl, cugetînd trupeşte unele

64. Prin această formulă se afirmă că în Hristos n-a putut fi un ipostas dumnezeiesc, căci El n-ar fi putut încăpea într-un trup pătimitor. Deci ei socoteau pe cei ce credeau aceasta în chip ortodox ca sabelieni.

65. Cu argumentul că Dumnezeu nu e supus necesităţii, arienii afirmau puternic că Fiul S-a născut prin voinţa lui Dumnezeu. Dar prin aceasta ei Îl puneau pe Fiul mai prejos de Tatăl. Sfîntul Atanasie a adus reflexiuni subtile despre unirea fiinţei cu voinţa în naşterea Fiului.

66. Aci arienii introduceau o deosebire esenţială între Tatăl şi Fiul. Căci dacă numai Tatăl Îşi manifestă voinţa în naşterea Fiului şi nu şi Fiul, Ei nu mai sînt egali în libertate. Fiul e supus cu totul Tatălui. Dar dacă Fiul voieşte şi El să fie născut, nu mai premerge voinţa Tatălui naşterii Fiului. Atunci actul naşterii Fiului este un act etern voit de amîndoi. Fiul Se naşte şi El de bunăvoie din Tatăl, sau în acest act e o iubire eternă între amîndoi. Pentru aceasta trebuie să fie şi Fiul din eternitate. Relaţia între Cel ce naşte şi Cel ce Se naşte este eternă. Nu premerge naşterii Fiului o voinţă exclusivă a Tatălui. Aceasta L-ar face pe Fiul supus ca un fel de obiect Tatălui, lipsit de dragostea eternă faţă de Tatăl. Arienii nu vedeau taina iubirii în Dumnezeu, ci puneau mai presus de orice puterea unei persoane divine singulare. Se poate cugeta de aceea mai degrabă că Fiul e într-o veşnică stare de primire a fiinţei din Tatăl. Căci dacă n-ar fi iubirea în Dumnezeu, ce L-ar face pe Tatăl să voiască să nască pe Fiul? Nu e supus El pînă la urmă, mai degrabă, în acest caz, unei necesităţi, care Îl panteizează?

67. Dar în ce poate consta deosebirea între actul prin care Fiul a fost «făcut», de modul în care au fost făcute celelalte creaturi?

68. Aci se arată clar că autorii textului socotesc pe Fiul creatură venită la existenţă prin «facere». Dar o creatură creată în mod deosebit de celelalte. El e creatură, dar şi creator. Dar poate crea din nimic cel creat? Se introduce între Dumnezeu şi creaţie un intermediar şi deci se consideră cel numit de ei dumnezeu ca supus unei degradări emanaţioniste.

69. Se vede din propoziţiile anterioare cît de impropriu era socotit Fiul «născut» în acest text.

spaţii şi intervale în unirea Lor. Căci credem că Ei sînt legaţi (uniţi) între Ei în mod nemijlocit şi nedistanţat şi sînt nedespărţiţi între Ei[70]. Întreg Tatăl Îl are în sînul Său pe întreg Fiul şi întreg Fiul atîrnă de Tatăl şi e alipit de El şi singur El Se odihneşte perpetuu în sînurile părinteşti[71]. Crezînd deci în atotdesăvîrşita şi Prea-Sfînta Treime, adică în Tatăl, în Fiul şi întru Duhul Sfînt, şi numind pe Tatăl Dumnezeu şi pe Fiul Dumnezeu, nu-I mărturisim pe aceştia doi Dumnezei, ci socotim una demnitatea dumnezeirii şi una cu adevărat armonia împărăţiei. Căci singur Tatăl stăpîneşte peste toate şi peste Fiul însuşi. Iar Fiul Se supune Tatălui[72], împărăţind în afară de Tatăl şi după Tatăl peste toate cele făcute prin El, şi dăruind harul Sfîntului Duh cu îmbelşugare tuturor sfinţilor cu voia Tatălui. În acestea ne-au predat sfinţitele cuvinte (ale Scripturii) că constă raţiunea împărăţiei unice în Hristos.

10. «Acestea am fost siliţi, după credinţa expusă mai înainte pe scurt, să le înfăţişăm mai pe larg, nu dintr-o prea mare ambiţie, ci ca să o curăţim de toată bănuiala străină cugetării noastre, aflată la cei ce nu cunosc ale noastre şi să cunoască toţi cei din Apus neruşinarea bîrfelii eterodocşilor şi totodată cugetarea bisericească în Domnul a celor din Răsărit, mărturisită fără silă pe temeiul de Dumnezeu insuflatelor Scripturi, de către cei nestricaţi la minte»[73].

XXVII

Dar nu s-au oprit nici la aceasta, căci adunîndu-se iarăşi în Sirmiu, împotriva lui Fotin, au alcătuit altă formulă a credinţei, nu atît de dezvoltată şi în aşa de multe cuvinte. Scoţînd cele mai multe din ele şi adăugînd altele, ca sub o sugestie din partea altora, au scris acestea[74]:

«Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul, Creatorul şi Făcătorul tuturor, din Care se numeşte toată părinţimea în cer şi pe pămînt. Şi în Unul născut Fiul Lui, Domnul nostru Iisus Hristos, născut din Tatăl înainte de toţi vecii; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, prin Care toate s-au făcut, cele din ceruri şi de pe pămînt, cele văzute şi nevăzute; Cel ce e Cuvîntul şi Înţelepciunea şi lumina adevărată şi viaţa; Cel

70. E imposibil de înţeles o unire nedespărţită între Dumnezeu-Creatorul şi creatură, chiar dacă e vorba de prima creatură.

71. E o vorbărie care nu corespunde deloc adevărului, o vorbărie plină de echivocuri, folosită pentru amăgirea celor nepregătiţi.

72. Toată egalitatea afirmată în rîndurile dinainte e anulată prin afirmarea că Tatăl stăpîneşte peste «Fiul» ca peste toate şi «Fiul» se supune Lui. Tot textul e plin de afirmaţii mincinoase, date pe faţă din cînd în cînd. E ceea ce e propriu oricărei formaţiuni despărţite de credinţa creştină apostolică.

73. În Apus dominînd împăratul Constant cel rămas în dreapta credinţă, s-a păstrat în acel timp mai bine această credinţă decît în Răsărit, unde domnea fratele lui, Constanţiu, care a acceptat pe arieni.

74. E a şasea formulă de credinţă, scrisă la anul 351 (P. G. 26, col. 715, nota 41).

ce în zilele de pe urmă S-a făcut pentru noi om şi S-a născut din Sfînta Fecioară; şi S-a răstignit şi a murit şi S-a îngropat şi a înviat din morţi a treia zi; şi S-a înălţat la cer şi şade de-a dreapta Tatălui; şi va veni la sfîrşitul veacului să judece viii şi morţii şi să răsplătească fiecăruia după faptele lui; a Căruia împărăţie fiind neîncetată, rămîne în veacurile nesfîrşite; căci va şedea de-a dreapta Tatălui nu numai în veacul acesta, ci şi în cel viitor. Şi întru Duhul Sfînt, adică în Mîngîietorul, pe Care făgăduindu-L apostolilor să-L trimită după înălţarea Sa la cer ca să-i înveţe şi să le aducă aminte de toate, L-a trimis; prin Care se şi sfinţesc sufletele celor ce au crezut cu adevărat în El».

1. «Iar pe cei ce zic că Fiul este din cele ce nu sînt, sau din alt ipostas, nu din Dumnezeu şi că era un timp sau un veac cînd nu era, sfînta şi universala Biserică îi cunoaşte ca străini.

2. «Deci iarăşi zicem: dacă declară cineva pe Tatăl şi pe Fiul doi dumnezei, să fie anatema.

3. «Dacă cineva numind pe Hristos Dumnezeu, şi Fiul lui Dumnezeu dinainte de veci, nu-L mărturiseşte că a slujit lui Dumnezeu la crearea tuturor, să fie anatema[75].

4. «Dacă îndrăzneşte cineva să spună că Cel nenăscut sau o parte a Lui s-a născut din Maria, să fie anatema[76].

5. «Dacă zice cineva că Fiul e prin preştiinţă dinainte de Maria şi nu e născut dinainte de veci din Tatăl şi că prin El toate s-au făcut, să fie anatema.

6. «Dacă zice cineva că fiinţa lui Dumnezeu se lăţeşte sau se contrage, să fie anatema.

7. «Dacă zice cineva că fiinţa lui Dumnezeu face pe Fiul lăţindu-se, sau numeşte pe Fiul lăţirea fiinţei Lui, să fie anatema[76a].

8. «Dacă declară cineva pe Fiul lui Dumnezeu cuvînt lăuntric sau rostit, să fie anatema.

9. «Dacă cineva declară pe Fiul din Maria numai om, să fie anatema.

10. «Dacă declarînd cineva Dumnezeu şi om pe Cel din Maria, înţelege prin aceasta pe Dumnezeu nenăscut, să fie anatema.[76b]

11. «Dacă cineva înţelege cuvîntul: «Eu sînt Dumnezeu primul şi Eu Dumnezeu după aceea şi în afară de Mine nu e Dumnezeu» (Isaia, 44, 6),

---

75. Se reia din formula a cincea ideea de slujire care afirmă inferioritatea Fiului faţă de Tatăl.

76. Adică Însuşi Tatăl S-a născut din Maria, după teoria lui Sabelie preluată de Marcel de Ancyra şi de Fotin, care afirma că Tatăl, Fiul şi Duhul Sfînt sînt trei nume ale aceleiaşi persoane, sau ipostase confundate cu fiinţa.

76 a. Aci se atacă, răstălmăcindu-se, învăţătura de la Niceea că Fiul e din fiinţa Tatălui.

76 b. Se combate teoria amintită a lui Sabelie că Fiul e ca persoană identic cu Tatăl, deci cine zice că Cel născut din Fecioara Maria e Dumnezeu socoteşte că Însuşi Tatăl S-a născut din ea.

spus spre desființarea idolilor și a zeilor care nu sînt, în chip iudaic, spre desființarea lui Dumnezeu cel unul născut dinainte de veci, să fie anatema.

12. «Dacă cineva auzind: «Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14), socotește că Cuvîntul S-a prefăcut în trup, sau că a suferit vreo prefacere oarecare luînd trup, să fie anatema.

13. «Dacă cineva auzind de Fiul-unul-născut al lui Dumnezeu răstignit, ar zice că El a suferit vreo patimă sau vreo prefacere, sau vreo micșorare, sau vreo desființare, să fie anatema.

14. «Dacă cineva ar spune că: «Să facem pe om» n-a spus-o Tatăl către Fiul, ci a zis-o Dumnezeu către Sine însuși, să fie anatema.

15. «Dacă cineva ar zice că Avraam nu L-a văzut pe Fiul, ci pe Dumnezeu cel nenăscut, sau o parte a Lui, să fie anatema.

16. «Dacă cineva ar zice că Iacov nu s-a luptat cu Fiul ca om, ci cu Dumnezeu cel nenăscut, sau cu o parte a Lui, să fie anatema.

17. «Dacă cineva auzind: «A plouat Domnul de la Domnul» (Fac. 19, 24), n-ar înțelege că se spune despre Tatăl și Fiul, ci că El însuși a plouat de la Sine însuși, să fie anatema. Căci a vărsat Domnul Fiul ploaie de la Domnul Tatăl.

18. «Dacă cineva auzind spunîndu-se că Dumnezeu e Tatăl și Dumnezeu e Fiul și Domn e Tatăl și Domn e Fiul, fiindcă e Domn din Domn, ar zice doi dumnezei, să fie anatema. Căci nu vedem pe Fiul egal cu Tatăl, ci supus Tatălui[77]. Fiindcă n-a coborît la Sodoma fără voia Tatălui, nici n-a plouat de la Sine însuși, ci de la Domnul, deci din autoritatea Tatălui (αὐθεντοῦντος τοῦ Πατρός)[78]. Nici nu S-a așezat de-a dreapta Tatălui de la Sine însuși, ci auzind pe Cel ce zice: «Șezi de-a dreapta Mea» (Ps. 109, 1)[79].

---

77. Aci se vede iarăși subordinaționismul arienilor. Ei nu înțelegeau că Tatăl și Fiul nu sînt doi Dumnezei, chiar dacă sînt egali. Pentru că nu vedeau unitatea lor după ființă și în același timp deosebirea lor ca Persoane. Căci nu înțelegeau nașterea Fiului din Tatăl și în același timp unitatea lor nedespărțită după ființă. Nu admiteau că la Dumnezeu există această unitate superioară. Zice și Biserica despre Tatăl și Fiul că nu sînt doi dumnezei, dar nu pentru că Fiul e inferior Tatălui, ci pentru că sînt de o ființă. Arienii nu admiteau unitatea superioară între Tatăl și Fiul, care cu toate că sînt două Persoane, sînt în același timp într-o perfectă unitate de ființă și din această cauză nu sînt doi dumnezei. Pentru că doi dumnezei ar însemna că sînt despărțiți în dumnezeire unul de altul, ceea ce ar implica o împărțire a dumnezeirii.

78. E același subordinaționism arian, afirmat în acest text. Biserica nu folosește expresia «din autoritatea Tatălui», pentru că Tatăl și Fiul voiesc împreună. Iubirea desăvîrșită înseamnă o relație superioară celei existente între autoritatea unuia și supunerea celuilalt. Și e mai depășită singularitatea în relația iubirii ca în cea dintre autoritatea unuia și supunerea celuilalt. Desigur Fiul are altfel de afecțiune față de Tatăl decît cea pe care o are Tatăl față de Fiul. Fiul împlinește voia Tatălui care-L trimite, dar Tatăl nu-L trimite decît cu o afecțiune de Tată.

79. Între a Se așeza Fiul la dreapta Tatălui de la Sine și a Se așeza la porunca Tatălui, există și o a treia posibilitate, superioară celor două: a Se așeza din simultana și unica

19. «Dacă cineva a numit pe Tatăl şi pe Fiul şi pe Sfîntul Duh o singură persoană, să fie anatema.

20. «Dacă cineva zicînd Duhului Sfînt «Mîngîietorul», ar înţelege pe Dumnezeu cel nenăscut, să fie anatema.

21. «Dacă cineva nu ar înţelege, precum ne-a învăţat Domnul, prin Mîngîietorul pe altul decît pe Fiul, potrivit cu spusa: «Şi alt Mîngîietor vă va trimite vouă Tatăl, pe Care Îl voi ruga» (Ioan, 14, 16), să fie anatema.

22. «Dacă cineva ar zice de Duhul Sfînt că e parte a Tatălui, sau a Fiului, să fie anatema.

23. «Dacă cineva ar zice de Tatăl şi de Fiul şi de Sfîntul Duh că sînt dumnezei, să fie anatema.

24. «Dacă ar zice cineva că Fiul lui Dumnezeu a fost făcut prin voinţa lui Dumnezeu ca una dintre făpturi, să fie anatema[79a].

25. «Dacă cineva ar zice că nu voind Tatăl a fost făcut Fiul, să fie anatema. Căci nu silit de vreo necesitate naturală, fără să voiască, L-a născut Tatăl pe Fiul, ci îndată ce a voit L-a şi arătat pe El născîndu-L din Sine însuşi, netemporal şi nepasiv[80].

26. «Dacă cineva ar declara pe Fiul nenăscut şi fără început, ca să spună că sînt două neînceputuri şi doi nenăscuţi şi să facă doi dumnezei, să fie anatema. Căci Fiul este cap, ca început al tuturor. Dar cap ca început al lui Hristos este Dumnezeu. Aşa referim toate în chip bine credincios la un început al tuturor prin Fiul[81].

27. «Şi precizînd rezumativ învăţătura creştinismului, spunem: dacă cineva nu cunoaşte pe Hristos Dumnezeu, ca fiind Fiul dinainte de veci al

---

voinţă iubitoare a amîndurora; amîndoi o voiesc aceasta din iubirea între Ei. La vîrful şi la originea existenţei nu poate fi decît o iubire desăvîrşită, adică o iubire între cei uniţi în fiinţă şi egali, sau iubirea Sfintei Treimi. Desigur, Fiul Se aşază la dreapta Tatălui şi ca om şi în această calitate El împlineşte voia Tatălui, dar şi voia Lui de a împlini voia Tatălui.

79a. Acelaşi echivoc în privinţa Fiului: E creatură dar nu ca una dintre ele.

80. In formula a cincea, paragraful VIII, se spusese numai că Tatăl nu L-a născut pe Fiul fără să vrea. Acum, repetîndu-se aceasta, se afirmă în acelaşi timp că Tatăl nu l-a născut, voindu-l ca pe una din făpturi. Dar nu se explică diferenţa între voia lui Dumnezeu cu privire la facerea făpturilor şi cea cu privire la naşterea «Fiului». Se precizează doar că nici pe «Fiul» nu L-a născut Tatăl din necesitate, sau pasiv (pătimind naşterea), ci voind naşterea Fiului. E un act mai presus de opoziţia între necesitate şi voia Tatălui. Sfîntul Atanasie susţine că Fiul nu e nici produsul voinţei, nici al necesităţii. Fiul nu e obiect al voinţei Tatălui, dar nici Tatăl, obiectul unei necesităţi. Dumnezeu este din eternitate iubire liberă, deci Treime de Persoane.

81. E suspectă această paralelă făcută între Dumnezeu în calitate de cap al lui Hristos şi Hristos în calitate de cap al tuturor. Se ascunde aci un anumit panteism. De fapt Fiul nu e fără Tatăl, început al tuturor. Pe de altă parte se împărtăşeşte şi El de calitatea de fără de început a Tatălui, prin unirea cu El după fiinţă, deci în această calitate nu e cap al făpturilor. Tatăl e ca Persoană început al Fiului şi amîndoi sînt cap fără de început al creaturilor prin fiinţa Lor transcendentă, dar creatoare şi susţinătoare a creaturilor. Arienii nu lucrau cu noţiunea fiinţei divine ca temelie transcendentă a creaţiunii şi ca unitate între Persoanele Treimii. Nelucrînd cu noţiunea fiinţei divine transcendente, ca fiinţă a Persoanelor divine, anulau transcendenţa divină şi Sfînta Treime, căzînd în panteism.

lui Dumnezeu şi ca atare slujind Tatălui la crearea tuturor, ci că de cînd S-a născut din Fecioara de atunci S-a numit Hristos şi Fiu şi a început să fie Dumnezeu, să fie anatema»[82].

XXVIII

Respingînd toate acestea, ca şi cînd ar cugeta altele, cei adunaţi în Sirmiu stabilesc o altă credinţă, punînd în scris în limba romană acestea, care s-au tălmăcit în elină.

«Fiindcă s-a socotit să se facă o discuţie despre credinţă, s-au cercetat şi pătruns toate cu temei în Sirmiu în prezenţa lui Valens şi Ursachie şi Herminie şi a celorlaţi. S-a recunoscut că e un Dumnzeu Tatăl Atotţiitorul, precum se propovăduieşte în toată lumea; şi Unul născut Fiu al Lui, Domnul nostru Iisus Hristos, născut din Tatăl înainte de toţi vecii. Nu trebuie să se spună însă doi dumnezei fiindcă Însuşi Domnul a spus: «Mă voi duce la Tatăl Meu şi la Tatăl vostru, la Dumnezeul Meu şi Dumnezeul vostru» (Ioan, 20, 17). De aceea este şi Dumnezeul tuturor, cum a învăţat şi Apostolul: «Oare Dumnezeu e numai al iudeilor, nu şi al neamurilor? Da, şi al neamurilor. Fiindcă Unul este Dumnezeu care va îndreptăţi tăierea-împrejur din credinţă şi netăierea-împrejur prin credinţă» (Rom., 3, 29-30).

Dar s-a căzut de acord şi asupra tuturor celorlalte, nerămînînd nici un dezacord. Iar fiindcă mulţi se frămîntau despre aşa zisa în limba romană «substantia», sau în elineşte «usia», sau ca să se înţeleagă mai bine termenul «de o fiinţă» (ὁμοούσιον), sau «de o fiinţă asemănătoare» (ὁμοιούσιον), s-a hotărît că nu trebuie să se facă nicidecum vreo pomenire despre acestea, nici să se mai predice despre acestea în Biserică, din cauză şi pentru raţiunea că nu s-a scris în dumnezeieştile Scripturi despre acestea şi pentru că acestea sînt mai presus de înţelegerea şi mintea omenească[83]; şi pentru că nimeni nu poate vorbi despre neamul

82. Unii din arieni pretindeau că recunosc pe Hristos ca Dumnezeu veşnic şi că prin aceasta se deosebesc de cei ce afirmau că a început să fie Dumnezeu numai de cînd S-a născut din Maria. De fapt, afirmînd că Hristos se cade să fie numit Dumnezeu dinainte de veci, pentru că de atunci slujeşte lui Dumnezeu la crearea lumii, nu se deosebeau în fond de cei din urmă, pentru că şi ei considerau pe Hristos făptură supusă lui Dumnezeu. Deosebirea era doar aceea că Il considerau pe Hristos prima creatură şi ca slujitor al lui Dumnezeu la crearea celorlalte creaturi. In această concepţie Hristos e doar un fel de primă şi foarte generală definire de sine a esenţei fundamentale total indefinite.

Panteismul concepţiei se arată în faptul că această esenţă nu putea crea direct, prin «voinţă» proprie, lumea, deşi vorbea de o voinţă a ei în aducerea la existenţă a «Fiului». Dar ce fel de voinţă e aceea care are nevoie de o treaptă intermediară pentru aducerea la existenţă a mulţimii variate a creaturilor? Totul nu e decît un evoluţionism panteist.

83. Forma aceasta de arianism se mulţumea să se renunţe la orice expresie despre unitatea sau înrudirea după fiinţă («de o fiinţă», sau «de o fiinţă asemănătoare») a Fiului cu Tatăl. Reprezentanţii lui ştiau că în vidul acesta se poate cugeta orice despre relaţia Fiului cu Tatăl, pînă şi că Fiul este creatură. Biserica, deşi recunoaşte caracterul de taină,

Fiului, precum s-a scris: «Şi neamul Lui cine-l va spune?» (Isaia, 53, 8). Nu se poate şti în mod vădit decît că Tatăl L-a născut pe Fiul şi despre Fiul că El S-a născut din Tatăl. Şi nu e pentru nimeni vreo îndoială că Tatăl e mai mare decît Fiul; şi nu s-ar putea îndoi cineva că Tatăl e prin cinste, demnitate şi dumnezeire şi chiar prin numele de Tată mai mare[84], dat fiind că Însuşi Fiul mărturiseşte: «Tatăl care M-a trimis e mai mare decît Mine» (Ioan, 14, 28). Dar nimeni nu ignoră că şi aceasta este o credinţă universală, că sînt două persoane, a Tatălui şi a Fiului, şi că Tatăl este mai mare, iar Fiul supus Tatălui cu toate[85] pe care I le-a supus Tatăl[86]. De asemenea nu ignoră că Tatăl nu are început şi că e nevăzut şi nemuritor şi nepătimitor; iar Fiul S-a născut din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină. Şi facerea (γένεσιν) Acestuia, precum s-a spus înainte, nimeni nu o ştie, decît numai Tatăl[87]. Iar Fiul însuşi şi Domnul şi Dumnezeul nostru a luat trup sau corp adică om[88], din Maria Fecioara, precum a binevestit mai înainte şi îngerul. Căci precum învaţă toate Scripturile şi mai ales însuşi Apostolul, dascălul neamurilor, Hristos a luat din Fecioara om, prin care a pătimit. Iar punctul de căpetenie al întregii credinţe şi întărirea ei este să se păstreze pururea Treimea, cum am citit în Evanghelie: «Mergînd, botezaţi toate neamurile în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19)[89]. Numărul Treimii are sen-

---

sau negrăit (apofatic) al legăturii Persoanelor Sfintei Treimi, nu poate renunţa la afirmarea deplinei egalităţi şi unităţi a lor. Despre persoană, de exemplu, trebuie să se spună că e persoană, fără să se înţeleagă exact ce este. La fel despre relaţia oricărei persoane cu alta. Despre iubirea între Persoană şi Persoană în Dumnezeu ca implicată în unirea Lor, trebuie să spună că e un adevăr indubitabil şi etern. Altfel totul devine nesigur şi relativ. Chiar taina existenţei se întunecă nespunîndu-se aceasta. Taina Treimii însăşi se asigură prin afirmarea conturului ei general printr-un anumit cuvînt, ca adevăr etern, nepieritor şi în această calitate ca temelie a caracterului structural şi valabil al tuturor. Am spus că azi se cere din nou de unii teologi protestanţi şi catolici să nu se mai folosească cuvîntul «fiinţă» pentru Dumnezeu. Dar prin renunţarea la acest termen s-ar cădea într-un relativism pe care fiecare îl poate înţelege cum voieşte.

84. Iată că contestînd îndreptăţirea precizării despre unitatea sau înrudirea în fiinţă a Fiului cu Tatăl, chiar dacă aceasta e mai presus de minte, arienii introduceau totuşi o altă precizare, şi anume aceea despre superioritatea Tatălui faţă de Fiul. Pe lîngă faptul că ea e la fel de neînţeleasă minţii, mai implică şi contestarea iubirii eterne şi desăvîrşite în Dumnezeu, odată ce Fiul e socotit numai creatură supusă lui Dumnezeu şi neexistînd de cînd există şi Tatăl. A se observa afirmaţia că Tatăl e mai mare decît Fiul prin dumnezeire. Deci Fiul nu e Dumnezeu propriu-zis. Dar nici Cel pe care ei Îl numesc totuşi «Tatăl» nu mai e în acest caz Dumnezeu adevărat, căci un Dumnezeu lipsit de iubire nu e un Dumnezeu personal.

85. Fiul e pus iarăşi în rînd cu toate, ca supus Tatălui împreună cu toate. E vădit că prin aceasta e considerat creatură.

86. Prin această expresie se afirmă din nou inferioritatea Fiului faţă de Tatăl. Biserica învaţă că nu-I sînt supuse Fiului ca lui Dumnezeu prin fire, ci ca Cel ce S-a făcut om.

87. Vedem iarăşi termenul echivoc «facere», care înseamnă mai mult creare decît naştere. De altfel se mărturiseşte mai jos că nu se poate şti în ce constă «facerea».

88. E o expresie nestoriană.

89. Dar ce Treime mai este aceea, în Care numai Tatăl e necreat? Mai e Ea Treime din veci? Şi mai e Ea în întregime superioară lumii?

sul de întreg şi desăvîrşit. Iar Mîngîietorul, Duhul Sfînt, trimis prin Fiul, a venit, potrivit făgăduinţei, ca să înveţe şi să sfinţească pe cei ce cred»[90].

XXIX

Dar după ce au scris acestea, răzgîndindu-se iarăşi, au alcătuit-o pe aceea, pe care arătînd-o împreună cu data consulatului, s-au făcut de ruşine[91]. Însă ca de obicei, părăsind-o aceia şi pe aceasta, episcopii au făcut să fie răpite de la cei ce o aveau, còpii, de către notarul Martinian. Şi făcînd pe împăratul Constanţiu să dea împotriva ei un edict, cei ce au întocmit pe aceea au întocmit iarăşi alta, în care adăugînd, cum obişnuiesc, cîteva cuvinte, au prezentat-o în Isauria[92]:

«Nu tăgăduim credinţa adevărată scrisă în Antiohia, din prilejul înnoirii, pe care am prezentat-o mai înainte. Mai ales că Părinţii noştri au contribuit în acel timp la cercetarea conţinutului. Dar fiindcă pe mulţi i-au tulburat în timpurile trecute şi pînă azi termenii «de o fiinţă» (ὁμοούσιον) şi «de o fiinţă asemănătoare» (ὁμοιούσιον), iar de curînd se spune că se foloseşte de către unii termenul nou despre «neasemănare» (ἀνόμοιον) Fiului cu Tatăl, respingem termenul «de o fiinţă asemănătoare» ca străin Scripturilor, iar termenul «neasemenea» îl dăm anatemei şi pe toţi care-l folosesc îi socotim străini de Biserică. Iar că Fiul este «asemenea» (ὅμοιον) cu Tatăl, o mărturisim în mod hotărît[93], potrivit Apostolului, care zice despre Fiul: «care este chipul lui Dumnezeu cel nevăzut» (Col., 1, 15).

Deci mărturisim şi credem într-Unul Dumnezeu Tatăl Atotţiitorul, Făcătorul cerului şi al pămîntului, al tuturor celor văzute şi nevăzute. Credem şi într-Unul Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul Lui, Care S-a născut din El în chip nepătimitor, înainte de toţi vecii, Dumnezeu Cuvîntul, Dumnezeu din Dumnezeu, Unul născut, lumină, viaţă, adevăr, înţelepciune, putere, prin Care toate s-au făcut, cele din ceruri şi cele de pe pămînt, fie văzute, fie nevăzute. Credem că Acesta la sfîrşitul veacurilor a luat trup din Sfînta Fecioară spre desfiinţarea păcatului şi S-a făcut om şi a pătimit pentru păcatele noastre şi a înviat şi S-a înălţat la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui; şi iarăşi va să vie întru slavă să judece viii şi morţii.

---

90. Dar cum mai poate sfinţi un duh care nu e Dumnezeu?

91. E a opta formulă, dată mai înainte la cap. 8, şi datată din 359, de la Rimini (P. G. 26, 743, nota 82).

92. Această formulă e a noua. Ea a fost scrisă de căpeteniile ariene în octombrie 359 (P. G. 26, 744, nota 84), după ce li s-a respins cea de-a opta.

93. Termenul «asemenea» n-a mulţumit Biserica. El era prea vag. La adăpostul lui se poate susţine orice despre relaţia Fiului cu Tatăl, chiar şi faptul că e creatură. Căci şi omul este «după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu». Apoi de cîte plante şi animale de specii diferite nu se spune că «seamănă» între ele? Ba chiar şi de unele animale se spune că «seamănă» cu unii oameni.

Credem şi întru Sfîntul Duh, pe Care Mîntuitorul şi Domnul nostru L-a numit şi Mîngîietorul; pe Care L-a făgăduit ucenicilor Săi să-L trimită după plecarea Sa şi pe Care L-a şi trimis; prin Care sfinţeşte pe cei ce cred din Biserică şi se botează în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh. Iar pe cei ce propovăduiesc altceva decît această credinţă Biserica universală îi socoteşte străini. La fel cu această credinţă este şi credinţa expusă mai înainte în Sirmiu sub bine credinciosul nostru împărat. Aceasta o vor vedea cei ce o vor citi».

XXX

După ce au scris acestea în Isauria, mergînd la Constantinopol, răzgîndindu-se, au schimbat acestea, după obicei, şi adăugînd unele cuvinţele, ca să nu mai supună Tatălui pe Fiul şi pe Sfîntul Duh, le-au trimis pe acestea celor din Rimini şi i-au silit şi pe cei din aceste părţi să semneze. Iar pe cei ce s-au opus lor i-au făcut să fie exilaţi de Constanţiu. Iată care sînt acestea[94]:

«Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul, din Care sînt toate, şi în Unul născut Fiul lui Dumnezeu, Cel care S-a născut din Dumnezeu înainte de toţi vecii şi de tot începutul[95], prin Care toate s-au făcut, cele văzute şi cele nevăzute, Unul născut, singur născut din Tatăl singur, Dumnezeu din Dumnezeu, asemenea Tatălui ce L-a născut, după Scripturi, a Cărui naştere (facere = γένεσιν) nimeni nu o înţelege, decît numai Tatăl care L-a născut[96]. Pe Acesta Îl ştim ca Fiul unul născut al lui Dumnezeu, Care, trimis de Tatăl, a venit din ceruri, precum s-a scris, spre desfiinţarea păcatului şi a morţii, şi S-a născut din Duhul Sfînt şi din Maria Fecioară după trup, după cum s-a scris, a vieţuit cu ucenicii Săi şi, împlinind toată iconomia după voia părintească, S-a răstignit şi a murit şi S-a îngropat şi S-a coborît la cele de sub pămînt; de Care s-a înspăimîntat şi iadul însuşi; Care a înviat a treia zi din morţi şi a petrecut cu ucenicii Săi şi, împlinindu-se patruzeci de zile, S-a înălţat la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui, avînd să vină în ziua de apoi a învierii întru slava Tatălui, ca să răsplătească fiecăruia după faptele lui. Şi întru Sfîntul Duh, pe Care Însuşi Hristos, Unul Născut Fiul lui Dumnezeu, Domnul şi Dumnezeul nostru, a făgăduit să-L trimită neamului omenesc precum s-a scris, Mîngîietorul, Duhul adevărului, pe Care L-a trimis după ce S-a suit la ceruri.

Iar numele de fiinţă, care s-a spus ca mai simplu (ἁπλούστερον) de către Părinţi, dar neştiut de mulţimi, a adus sminteală, pentru că nu-l

94. E a zecea formulă, care s-a scris la anul 360 (P. G. 26 col. 746, nota 96).

95. Apare aci această expresie care pare a atribui Fiului eternitatea. Dar acest termen e pus spre amăgire căci mai jos se vorbeşte de «facerea» Fiului (γένεσιν).

96. Această «facere» n-o cunoaşte nici Fiul, ca dovadă că e creatură.

cuprind nici dumnezeieştile Scripturi, s-a convenit să se părăsească şi să nu se mai facă nici o pomenire de el, pentru că nici dumnezeieştile Scripturi n-au pomenit despre fiinţa Tatălui şi a Fiului. La fel nu trebuie să se vorbească nici de ipostasul Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh. Ci spunem că Fiul este asemenea Tatălui cum zic şi învaţă dumnezeieştile Scripturi. Şi toate ereziile, atît cele condamnate mai înainte, cît şi cele apărute mai nou, care sînt contrare acestei expuneri, să fie anatema».

XXXI

Dar nu s-au oprit nici la acestea. Căci venind de la Constantinopol la Antiohia, le-a părut rău că au folosit chiar şi expresia că Fiul este «asemenea» Tatălui, cum zic Scripturile[97], şi, formulînd ceea ce au născocit, au început iarăşi să alerge la cele dintîi ale lor şi să spună că Fiul este cu totul neasemenea (ἀνόμοιον) Tatălui şi în nici un fel Fiul nu este asemenea Tatălui. Şi atîta s-au schimbat că au îndrăznit să primească şi pe cei ce afirmau în mod mai descoperit cele ale lui Arie şi să le predea lor Bisericile ca să proclame pe faţă hulele lor. Pentru neruşinarea hulelor au chemat pe toţi anomeii, care aveau apelativul de exuconţi (ca cei ce declarau pe Fiul creat din cele ce nu sînt = ἐξ οὐκ ὄντων) şi pe ereticul împărat Constanţiu ca protector al necredinţei lor. Iar acesta a rămas pînă la sfîrşit în necredinţă, apoi pe patul de moarte a hotărît să se boteze, nu la drept credincioşi, ci de către Evzoe, care fiind aderent al ereziei ariene, a fost caterisit nu o dată, ci de multe ori, şi cînd era diacon şi cînd şedea (pe scaunul episcopal *n.n.*) în Antiohia.

XXXII[97a]

Deci ajungînd pînă aci cei mai sus pomeniţi, au fost depuşi. Dar ştiu prea bine că nici aşa nu se vor opri toţi cîţi se prefac, ci vor alcătui mereu alte declaraţii împotriva adevărului, pînă cînd, întorşi în ei înşişi, vor zice şi ei: «Ridicîndu-ne, să mergem la Părinţii noştri şi să le spunem: Dăm anatemei erezia ariană şi recunoaştem Sinodul din Niceea». Căci împotriva acestuia e toată lupta lor. Cine deci, de are măcar cît de puţină simţire, îi va mai răbda pe aceştia? Cine, văzînd la fiecare sinod, unele înlăturate, altele adăugate, nu observă că aceştia au o cugetare suspectă şi vicleană faţă de Hristos? Cine, văzîndu-i lungind în multe vorbe expunerea credinţei lor şi apărarea de cele ce sînt acuzaţi, nu-i vede nesiguri de

97. De fapt Sfînta Scriptură nu foloseşte despre Fiul nici expresia «asemenea (ὅμοιος) Tatălui». Dar arienii nu foloseau termenul «de o fiinţă», pentru că nu e în Scriptură, ci pentru că oprea coborîrea Fiului la treapta de creatură. Se refuza şi termenul «ipostas», care începea să fie folosit, ca indicînd deosebirile de Persoană între Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh; se refuza spre a nu se cugeta vreo egalitate între ei.

97 a. O. Bardenhewer, *op. cit.* p. 72, spune despre cap. 30–31 că au fost adăugate ulterior, ca şi despre cap. 55.

ale lor şi scriind multe ca să amăgească, prin părutele concesii fără conţinut şi prin vorbărie, pe cei simpli şi să ascundă în ce erezie se află? Dar precum păgînii, cum a zis Domnul, bolborosind în rugăciunile lor, nu au nici un folos (Matei, 6, 7), aşa aceştia, revărsîndu-se în atîtea nu au putut să stingă osînda ereziei ariene, ci, dîndu-se şi mai mult pe faţă, au fost depuşi. Şi pe drept cuvînt. Căci cine va primi scrisul lor, citindu-l? Sau în care dintre expunerile lor vor catehiza cu îndrăzneală pe cei ce vin la ei? Căci dacă toate sînt de acord în una şi aceeaşi credinţă, ce trebuinţă e de multe? Iar dacă a fost trebuinţă de atîtea, e vădit că fiecare e cu lipsuri şi nu e deplină. Şi aceasta ne-o dovedesc ei înşişi prin schimbarea şi prefacerea tuturor. Iar mulţimea sinoadelor şi deosebirea celor scrise în ele îi arată pe cei ce s-au adunat în ele luptîndu-se împotriva Sinodului din Niceea şi războindu-se împotriva adevărului.

XXXIII

Fiindcă aceştia şi-au arătat o astfel de dispoziţie faţă de ei înşişi şi faţă de cei dinaintea lor, e cazul ca, cercetînd, să aflăm de la ei, ce greşeală văzînd sau ce cuvînt învinovăţind din documentele scrise, s-au făcut neascultători faţă de Părinţi şi se luptă împotriva Sinodului ecumenic? Nu ne-a plăcut, zic, expresia «din fiinţa» şi «de o fiinţă», căci acestea au smintit pe unii şi au tulburat pe mulţi. Aşa au spus aceia în scrisul lor. La aceasta le-ar putea răspunde cineva cu bun temei astfel: Dacă aceste cuvinte sînt prin ele însele pricină de sminteală acelora, ar trebui să nu se smintească numai unii, nici să se tulbure mulţi, ci ar trebui să suferim şi noi şi toţi ceilalţi la fel cu aceia din pricina lor. Iar dacă toţi iubesc aceste cuvinte şi cei ce le-au scris nu sînt nişte inşi întîmplători, ci cei adunaţi din toată lumea şi cu ei mărturisesc împreună cei peste patru sute de episcopi adunaţi şi ei la Rimini din toată lumea[98], cum nu le dovedeşte aceasta celor ce grăiesc împotriva Sinodului, că nu cuvintele sînt pricina, ci reaua cugetare a celor ce le răstălmăcesc? De altfel cîţi nu sînt cei ce, citind cu viclenie dumnezeieştile Scripturi şi înţelegîndu-le cum nu trebuie, nu-i învinovăţesc pe sfinţi (autori)? Aşa au fost iudeii de atunci, care n-au primit pe Domnul şi maniheii de acum care hulesc Legea. Deci nu Scripturile li s-au făcut lor pricină pentru aceasta, ci reaua lor cugetare. Dacă deci puteţi dovedi greşeala cuvintelor, faceţi-o, ca să se judece puterea dovedirii voastre şi nu daţi ca motiv mincinos pe cei ce se smintesc, ca să nu pătimiţi ceea ce au pătimit fariseii de odinioară. Căci aceia dînd şi ei ca motiv mincinos pe cei ce se sminteau de învăţăturile Domnului, au auzit

98. Sfîntul Atanasie se referă aci la poziţia episcopilor de la Rimini înainte de a le fi trimis împăratul un text prin grupul celor cîţiva arieni, pe care cei mai mulţi l-au semnat ca să poată pleca la eparhiile lor.

pe Domnul spunîndu-le: «Orice răsad pe care nu l-a sădit Tatăl cel ceresc, va fi smuls din rădăcină» (Matei, 15, 13). Iar spunînd aceasta le arată că nu cuvintele Tatălui «sădite» prin El le erau sminteală, ci ei înşişi se sminteau pe ei, înţelegînd rău cele bine spuse. Dar şi cei ce învinovăţeau atunci epistolele Apostolului, nu învinovăţeau cele ale lui Pavel, ci neştiinţa şi strîmba lor înţelegere.

XXXIV

Căci (e bine să-i întrebăm) spuneţi cine sînt cei pe care-i daţi ca pretext că se smintesc şi se tulbură de acestea? Nici unul dintre binecredincioşii în Hristos, căci ei le propovăduiesc şi le apără pe acestea. Iar dacă cei ce pătimesc acestea sînt dintre arieni, ce e de mirare dacă se înfurie pe cei ce desfiinţează erezia lor? Căci nu cuvintele sînt spre sminteală, ci supărarea că ele pun la stîlp necredinţa lor.

Deci, încetaţi să mai bombăniţi împotriva Părinţilor şi să le mai daţi acestea ca pretext. Căci altfel vă rămîne să batjocoriţi şi crucea Domnului, pentru că iudeilor le este sminteală şi păgînilor nebunie, cum a zis Apostolul. Dar precum nu crucea e rea, căci nouă, celor ce credem, «Hristos ne este puterea lui Dumnezeu şi înţelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24), chiar dacă se înfurie iudeii, aşa cuvintele Părinţilor nu sînt rele, ci folositoare celor ce le citesc cu sinceritate şi surpătoare a toată necredinţa, chiar dacă arienii se sparg de multe ori de mînie, văzîndu-se osîndiţi de ele. Deci fiindcă pretextul cu cei ce se smintesc s-a dovedit neîntemeiat, spuneţi de ce nu vă mulţumeşte expresia «din fiinţă»? Căci e de trebuinţă să judecăm întîi acest lucru. N-aţi scris şi voi că Fiul S-a născut din Tatăl? Dacă deci numind pe Tatăl, sau spunînd numele «Dumnezeu», nu indicaţi fiinţa, nici nu înţelegeţi pe Însuşi Cel ce este ceea ce este după fiinţă, ci prin acestea indicaţi altceva din jurul Lui (περὶ αὐτόν), sau ceea ce e mai rău (ceea ce nu vreau să spun eu), n-ar trebui să scrieţi că Fiul este din Tatăl, ci din cele din jurul Lui, sau din cele ce sînt în El, ca, evitînd să spuneţi că Tatăl e cu adevărat Dumnezeu şi cugetînd pe Cel simplu compus şi trupesc, să vă faceţi născocitorii unei noi blasfemii[99]. Iar

99. Arienii se jucau cu cuvintele, folosindu-le pentru înţelesuri străine lor. Spuneau de Fiul că e «Dumnezeu» fără să-L socotească cu adevărat Dumnezeu; spuneau că e «Fiu» fără să fie cu adevărat Fiu; spuneau că «Fiul» acesta «s-a născut din Dumnezeu» fără să se fi născut cu adevărat din Dumnezeu. Se pusese în circulaţie un limbaj haotic, pe care fiecare îl înţelegea cum voia. Foloseau cuvintele în chip viclean ca să amăgească pe oameni. Cînd episcopii dreptcredincioşi voiau să precizeze că Fiul Se naşte din Dumnezeu după fiinţă şi aceasta nu e vorbă fără acoperire, se revoltau. Arianismul încerca să dizolve credinţa creştină într-un joc de cuvinte cu înţelesuri nesincere, într-un haos relativist, sau al bunului plac individual.

Desigur, nu ştim ce e în sine «fiinţa» lui Dumnezeu. Dar ştim că ea e existenţa supremă, existenţa propriu-zisă, existenţa prin excelenţă, sau absolută, deosebită de existenţa relativă şi nesigură prin ea a lumii create. Căci cuvîntul derivă de la «a fi». Dum-

cugetînd aşa, în mod necesar socotiţi şi pe Cuvîntul şi Fiul nu fiinţă, ci numai nume şi deci fantezia voastră se opreşte la numiri şi ceea ce spuneţi credeţi că nu este[100].

XXXV

Aceasta este o îndrăzneală mai degrabă a saducheilor şi a celor numiţi de elini atei. De aceea nu veţi spune nici de zidire că este creaţiunea lui Dumnezeu Cel ce este, dacă cuvîntul Tată şi Dumnezeu nu indică fiinţa Celui ce este, ci altceva ce vă închipuiţi voi. Dar acesta e un lucru foarte necredincios, necuvenit chiar şi numai a-l cugeta. Căci dacă, atunci cînd auzim: «Eu sînt Cel ce *sînt*» (Ieş., 3, 14) şi «La început a făcut Dumnezeu cerul şi pămîntul» (Fac., 1, 1) şi: «Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeul Tău, Domnul Cel unul *este*» (Deut., 6, 4) şi: «Acestea zice Domnul Atotţiitorul» (Fac., 17, 1), nu înţelegem altceva decît însăşi fiinţa simplă şi fericită şi necuprinsă a Celui ce este, chiar dacă ne e cu neputinţă să pricepem ceea ce este, tot aşa auzim cuvintele *Tată* şi *Dumnezeu* şi *Atotţiitorul* nu înţelegem altceva decît însăşi fiinţa Celui ce este indicată prin ele. Deci dacă aţi zis şi voi că Fiul este din Dumnezeu, e vădit că aţi zis că e din fiinţa Tatălui[101]. Iar dacă Scripturile au spus şi înainte de voi despre Domnul că e Fiul Tatălui, iar Tatăl a spus şi înaintea lor: «Acesta este Fiul Meu cel iubit» (Matei, 3, 17)[101a], iar Fiul nu este nimic altceva decît Cel născut din Tatăl, cum nu au grăit Părinţii bine zicînd că este din fiinţa Tatălui, socotind că aceasta e una cu a zice corect că e din Dumnezeu

---

nezeu este «Cel ce este». De nimeni altul şi de nimic altceva nu se poate spune aceasta. Dumnezeu este Cel ce este prin Sine, Cel ce e izvorul nesecat al existenţei, Cel de care nu se poate spune că e şi nu e, ca fiind din nimic. Iar Fiul e de o fiinţă cu El, nu e din substanţa relativă a lumii create. Aşa cum de Tatăl nu se poate spune că «este» şi nu este, cum se poate spune de creaturi, aşa nu se poate spune nici de Fiul decît că «este», în sensul propriu şi eminent al cuvîntului. Astfel «fiinţa» înţeleasă în sens propriu este Dumnezeu. Nu mai trebuie spus altceva ca să se înţeleagă că e vorba de Dumnezeu. Dar şi viceversa, cînd se spune Dumnezeu, se înţelege «fiinţa». Dar întrucît «fiinţa» prin excelenţă trebuie să aibă în plenitudinea ei şi fericirea iubirii, ea nu e impersonală, ci personală sau tripersonală. Iar omul unindu-se cu ea, nu se topeşte ca persoană, ci se intensifică în existenţa lui. Se poate spune deci de Fiul că e «din fiinţă» pur şi simplu. Căci dacă n-ar fi «din fiinţă», ar avea existenţa din nimic, roasă de nefiinţă, cînd rămîne în sine însăşi.

100. Dacă Dumnezeu este prin excelenţă «fiinţa», spunîndu-se că Fiul este din Dumnezeu, spunem că este din existenţa sau fiinţa Tatălui. Altfel ne mişcăm în cuvinte care nu spun nimic, care sînt simple născociri verbale ale noastre. Cuvîntul indică ceva real şi distinge ceva de orice altceva, deşi nu spune tot ce e acel ceva. Deci cînd spunem că Fiul Se naşte din fiinţa Tatălui, sau e de o fiinţă cu Tatăl, chiar dacă nu înţelegem tot ce înseamnă această fiinţă, ştim că Fiul are şi El toată această existenţă supremă a Tatălui, deci nu face parte dintre creaturile cu existenţa relativă, care nu poate mîntui lumea şi nu o poate face părtaşă de existenţa netrecătoare, deci de existenţa veşnică.

101. A spune că Fiul este născut din fiinţa Tatălui înseamnă a spune că este din suprema existenţă şi o are pe aceasta comună cu Tatăl chiar dacă nu înţelegem ce este ea. Înseamnă a spune că nu e din ceva din afara Tatălui, că nu e din nimic ca făpturile.

101a. Înainte de a se fi scris Evangheliile.

şi cu a zice «din fiinţă»? Căci toate creaturile, chiar dacă se spune că sînt din Dumnezeu, nu sînt din Dumnezeu ca Fiul, căci nu sînt născute din El, ci sînt făpturi după fire[102]. Căci s-a spus că «la început Dumnezeu a făcut», nu a născut «cerul şi pămîntul şi toate cele din ele» (Fac., 1, 1).Şi n-a spus «Cel ce naşte», ci «Cel ce face pe îngerii Lui duhuri şi pe slujitorii Lui pară de foc» (Ps. 103,4). Iar dacă Apostolul a zis: «Un Dumnezeu, din Care sînt toate» (I Cor., 8, 6), a spus aceasta nu numărînd pe Fiul între «toate». Ci fiindcă unii dintre elini socotesc că zidirea s-a alcătuit din întîmplare şi din combinarea de atomi şi din părţi asemănătoare, în mod automat, şi nu are un cauzator, iar alţii că s-a făcut de un cauzator dar nu şi prin Cuvînt (Raţiune), iar dintre eretici fiecare îşi închipuie cum voieşte şi născoceşte un mit despre zidire, Apostolul a spus dintr-o trebuinţă că «din Dumnezeu sînt toate» (I Cor., 8, 6), ca să facă cunoscut pe Dumnezeu şi pe Făcătorul şi ca să dovedească şi crearea tuturor din voinţa Lui. De aceea îndată adaugă: «Şi în Domnul Iisus Hristos, prin Care sînt toate» ca să scoată pe Domnul dintre toate[103]. Căci cele spuse că sînt din Dumnezeu, toate s-au făcut prin Fiul, dar nu pot avea cele create una şi aceeaşi aducere la existenţă cu Cel ce le creează. Dar şi ca să înveţe că expresia «din Dumnezeu», folosită aci, trebuie înţeleasă altfel cu referire la făpturi decît cu referire la Fiul. Căci Acesta e născut, pe cînd acelea sînt făcute. Pentru aceasta Fiul este născutul propriu al fiinţei, pe cînd creaturile sînt ale voinţei[104].

XXXVI

Acestea înţelegîndu-le şi Sinodul şi cunoscînd deosebirea celor de care s-a vorbit identic, ca să nu socotească vreunii că şi de Fiul se spune că e din Tatăl ca creaturile, a scris mai clar că Fiul e din fiinţa (lui Dumnezeu). Căci din aceasta se cunoaşte cu adevărat Fiul autentic al Tatălui.

---

102. Pentru sfîntul Atanasie ceea ce nu e din Cel ce este, sau din Dumnezeu, sau «din fiinţa» pur şi simplu, e «din nimic», din cele ce nu sînt, din «nefiinţă». Aceasta e creaţiunea. Faptul că Dumnezeu are numai un Fiu «din fiinţă», iar celelalte nu sînt «din fiinţa» (Sa), le arată pe acestea ca creaturi. Distincţia între Fiul «din fiinţă» şi cele ce nu sînt «din fiinţă» face ca creaţia să presupună Treimea. Faptul că Fiul e «din fiinţa» Tatălui face ca lumea să nu fie prin ea însăşi, ci şi ea îşi are existenţa de la El, însă prin creaţie. Totul e de la Dumnezeu. Şi lumea e de la Dumnezeu, dar creată prin Fiul, Care e şi El de la Dumnezeu, dar ca Dumnezeu şi deci prin naştere. De aceea Dumnezeu ţine şi lumea legată de Sine şi o mîntuieşte prin Fiul.

103. Sfîntul Atanasie arată că lumea e din nimic, dar nu prin ea însăşi, ci prin voia lui Dumnezeu, împotriva teoriilor că e din veci prin ea însăşi. Dar pe de altă parte distinge lumea făcută de voinţa lui Dumnezeu de Fiul născut prin naştere din fiinţa lui Dumnezeu. Toate sînt într-un fel sau altul «din Dumnezeu», dar Fiul, prin naştere, iar creaţiunea, prin voinţa lui Dumnezeu, Care-i dă existenţa nu din fiinţa Lui ca Fiului, ci din nimic.

104. Cele ce sînt din voinţă, nu sînt «din fiinţă», ci din nimic şi sînt ţinute în existenţă prin voinţa lui Dumnezeu.

Căci cînd se spune simplu «din Dumnezeu», se indică voinţa creatoare a Făcătorului. Dacă deci aceştia scriind că Fiul e «din Tatăl», înţeleg lucrul acesta în sensul de mai sus, să nu dispreţuiască Sinodul. Iar dacă ceea ce s-a scris despre creatură că e «din Dumnezeu» vor să nu o cugete şi despre Fiul, ar trebui ca înţelegînd-o despre creaţiune, să nu o aplice şi Fiului, ca să nu pară că amestecă hula cu dreapta credinţă, ci fie să nu pună creaturile în rînd cu Fiul, fie să nu scrie lucruri nedemne şi nepotrivite despre Fiul. Căci dacă e Fiu, nu e creatură; iar de e creatură, nu este Fiu. Iar de cugetă astfel de lucruri, vor nega şi sfîntul botez, fiindcă el se dă în Tatăl şi în Fiul, şi nu în Creator şi creatură, cum socotesc ei.

Dar nu s-au scris acestea, zic ei, şi înlăturăm aceste cuvinte ca nescrise[105]. Dar şi acesta le este un pretext neruşinat. Căci dacă socotesc că trebuie să respingă cele nescrise, pentru ce nu s-au opus celor din jurul lui Arie care au născocit din cele nescrise o grămadă aşa de mare de cuvinte ca: «din cele ce nu sînt», «Fiul nu era înainte de a Se naşte», şi «a fost odată cînd n-a fost» şi că «e schimbător» şi că «Tatăl e negrăit şi nevăzut de către Fiul» şi că «Fiul nu cunoaşte fiinţa Lui» şi toate cele ce le-a vomitat Arie în *Thalia* necredincioasă şi caraghioasă, născocind ale lui; ci mai degrabă luptă pentru ele şi se războiesc pentru ele cu Părinţii lor? Şi în care Scriptură au aflat şi ei expresia «nefăcut» şi cuvîntul «fiinţă» şi că «trei sînt ipostasurile»[106] şi că «Hristos nu este Dumnezeu adevărat» şi că este «una dintre cele o sută de oi» şi că «înţelepciunea lui Dumnezeu este nenăscută şi fără de început, dar puterile create sînt multe, dintre care una este Hristos»? Sau cum cei din jurul lui Acacie şi Eudoxie, folosindu-se de cuvintele nescrise (neaflătoare în Scriptură) în numitele «Înnoiri»[106a] şi numind pe întîiul născut al creaţiunii chipul nealterat al fiinţei, al puterii, al sfatului şi al slavei, cîrtesc împotriva Părinţilor că folosesc cuvinte nescrise (în Scripturi) între care şi pe cel de fiinţă? Ar trebui ca ei să cîrtească şi împotriva lor înşile , sau să nu învinovăţească nici pe Părinţi.

XXXVII

Dacă s-ar fi opus alţii cuvintelor Sinodului, ar fi putut fi scuzaţi că o fac din neştiinţă sau din evlavie. Dar pentru Gheorghe din Capadochia alungat din Alexandria, nu e o scuză. Căci nu are nici mărturia unei vieţi trecute, nici nu e cu totul creştin, ci a fătărit numai numele acesta din oportunism şi a socotit dreapta credinţă ca mijloc de parvenire. Dar din

105. Nu s-au scris în Sfînta Scriptură.

106. Arienii foloseau expresia «trei ipostasuri» în sensul de trei fiinţe, ca să o opună expresiei «de o fiinţă», prin care li se părea că se afirmă un singur ipostas.

106a. În textele formulate la sinodul din Antiohia, cu ocazia sărbătorii «Înnoirii».

alt punct de vedere nu l-ar putea defăima cineva cu dreptate că a greşit în privinţa credinţei, căci e un om care nu ştie nimic despre cele ce vorbeşte şi pe care le susţine, ci urmează tuturor, cum s-a scris, ca un cîine dus de lanţ (Pilde, 7, 22). Dar Acacie şi Eudoxie şi Patrofil spunînd acestea, cum n-ar fi vrednici de tot dispreţul? Căci scriind şi ei cele neaflate în Scripturi şi primind de multe ori ca bun termenul de «fiinţă», mai ales din pricina Epistolei lui Eusebiu, învinovăţesc acum pe cei dinaintea lor, pentru că au folosit asemenea cuvinte. Căci spunînd şi ei: «Dumnezeu din Dumnezeu» şi «Cuvîntul viu», şi numind pe «Fiul chipul nealterat al fiinţei Tatălui», învinovăţesc pe cei ce au spus la Niceea că Cel născut e «din fiinţă» şi «de o fiinţă» cu Cel ce L-a născut. Dar nu e de mirare că se războiesc cu cei dinaintea lor şi cu Părinţii proprii, odată ce ei se împotrivesc lor înşile şi se smintesc chiar de ale lor? Căci spunînd în aşa numitele «Înnoiri» din Antiohia că Fiul este chipul nealterat al fiinţei Tatălui şi părînd că aşa cugetă şi dînd anatemei pe cei ce cugetă altfel, ba scriind şi în Isauria: «Nu ocolim credinţa autentică din «Înnoiri» din Antiohia» (căci în ele s-a scris cuvîntul «fiinţă»), parcă uitînd de acestea, după scurt timp în aceeaşi Isauria au scris cele contrare, zicînd: «Înlăturăm termenii «de o fiinţă» şi «de o fiinţă asemănătoare» (ὁμοούσιον şi ὁμοιούσιον), ca străini Scripturilor, şi scoatem termenul «fiinţă» ca neaflîndu-se în Scripturi».

XXXVIII

Cine va mai socoti deci pe aceştia creştini?[107] Sau ce credinţă mai e la aceştia, la care nu e cuvînt, nu e ceva scris sigur, ci toate se schimbă şi se modifică?[108] Căci dacă, o, Acacie şi Eudoxie, nu evitaţi credinţa expusă în «Înnoiri», iar în ea s-a scris că Fiul e «chipul nealterat al fiinţei», cum scrieţi în Isauria: «Înlăturăm termenul «de o fiinţă»? Căci dacă Fiul nu e asemenea după fiinţă (ὅμοιον κατ'οὐσιαν) cu Tatăl, cum e chipul nealterat

107. Creştinismul constă în fond în afirmarea deofiinţimei Fiului cu Tatăl. Înlăturarea acesteia înseamnă înlăturarea credinţei în dumnezeirea lui Hristos şi deci în Sfînta Treime, ca în Dumnezeul personal şi iubitor; înseamnă că lumea aceasta, în care toate apar şi dispar definitiv, e ultima realitate şi că omul nu e ridicat ca persoană în unirea pe veci cu Dumnezeul cel personal, iubitor şi nemuritor. Unde lipsesc aceste învăţături nu e decît panteismul necreştin şi lipsit de sens.

108. Arianismul aducea cu el un relativism care nu întemeia nimic sigur, care să dea o nădejde omului. In panteism toţi termenii pot fi mereu schimbaţi. Se poate vorbi de Dumnezeu, dar în sens impropriu. Deci se poate şi nega Dumnezeu. Se poate spune că Hristos S-a născut din Dumnezeu (ca esenţă impersonală), dar şi că e făcut, căci nu e o deosebire între creator şi creatură. Se poate vorbi de unirea cu Dumnezeu ca de o mîntuire, dar se poate şi nega aceasta, căci ea e una cu topirea persoanei şi deci cu pierderea ei în marea esenţă. Numai creştinismul ia toate aceste cuvinte în serios sau în sensul lor neschimbat. Pentru că numai în creştinism toate realităţile valoroase sînt neschimbate: Dumnezeu e Dumnezeu, neschimbat, fiecare persoană umană rămîne în veci.

al fiinţei (Lui)? Iar dacă v-aţi căit că aţi scris că e chipul nealterat al fiinţei, cum daţi anatemei pe cei ce spun de Fiul că e neasemenea (ἀνόμοιον)? Căci dacă nu e asemenea după fiinţă, desigur că e neasemenea. Iar cel neasemenea nu este chip. Iar dacă e aşa, după voi, cel ce vede pe Fiul nu mai vede pe Tatăl, odată ce e o aşa de mare deosebire între Ei, ba, mai mult, acesta e cu totul neasemenea aceluia. De aceea nu e cu putinţă a spune că Cel neasemenea e asemenea. Deci cum mai spuneţi că cel neasemenea e asemenea, sau cum mai cugetaţi pe cel asemenea neasemenea? Şi oare nu vă prefaceţi zicînd că Fiul este chipul Tatălui? Căci dacă Fiul nu e asemenea după fiinţă Tatălui, lipseşte ceva chipului şi nu e chip deplin, nici strălucire desăvîrşită. Cum mai citiţi atunci: «Întru El locuieşte toată plinătatea dumnezeirii trupeşte» (Col., 2, 9) şi: «Din plinătatea Lui noi toţi am luat» (Ioan, 1, 16)? Cum scoateţi pe Aetiu ca eretic, deşi spuneţi aceleaşi lucruri ca el? Căci ţie , Acacie, îţi este prieten, iar lui Eudoxie i s-a făcut învăţător într-o astfel de impietate, fapt pentru care şi episcopul Leontie l-a făcut diacon, ca, folosindu-se de numele de diacon, ca de o piele de oaie, să-şi poată vărsa neîmpiedicat cuvintele de hulă.

XXXIX

Ce v-a convins aşa de mult, ca să căderi şi în cele protivnice vouă şi să ajungeţi la o asemenea ruşine? N-aţi putea da pentru aceasta nici un motiv întemeiat. Numai aceasta rămînea de cugetat: că toate vă sînt o prefăcătorie şi pe toate le născociţi ca pretexte pentru a vă bucura de ocrotirea lui Constanţiu şi de cîştigul ce vă vine din aceasta. Şi învinovăţiţi cu uşurinţă pe Părinţi, dînd ca pretext cuvintele ca neaflate în Scripturi. Şi după cum s-a scris «aţi desfăcut picioarele voastre oricărui trecător» (Iez., 16, 25); căci vă prefaceţi de atîtea ori de cîte ori voiesc cei ce vă plătesc şi vă procură cele dorite.

Cel credincios chiar dacă îi spune cineva cuvinte neaflate în Scripturi, nu le respinge cît timp au un înţeles bine credincios. Dar omul eretic, chiar dacă foloseşte cuvintele din Scripturi, fiind bănuitor şi cu mintea stricată, va auzi de la Duhul: «Pentru ce povesteşti dreptăţile Mele şi iei legămîntul Meu în gura ta?» (Ps. 49, 17). Astfel diavolului, deşi vorbea din Scripturi, Mîntuitorul i-a închis gura. Iar fericitul Pavel, chiar cînd spunea lucruri din afară, ca: «Cretanii sînt pururea mincinoşi» (Tit, 1, 12), sau: «Căci ai Lui neam sîntem» (Fapte, 17, 28), sau: «Cuvîntările rele strică obiceiurile bune» (I Cor., 15, 33), totuşi, fiind sfînt, ia din ele înţelesul bun şi, avînd mintea lui Hristos, este învăţător al neamurilor în credinţă şi în adevăr şi cele ce le grăieşte, le rosteşte cu bunăcuviinţă.

Dar ce vrednicie de crezare este îm cuvintele arienilor, prin care e preţuită mai mult omida şi lăcusta decît Mîntuitorul, iar Acesta e bîrfit de

ei? Căci I se spune: «N-ai fost cîndva şi ai fost creat şi eşti străin după fiinţă de Dumnezeu». Ce bîrfire mai lipseşte din aceasta? Dimpotrivă,ce laudă lipseşte din cuvintele Părinţilor? Nu e mai degrabă un înţeles înalt şi o evlavie de Hristos iubitoare în cuvintele lor? Şi totuşi aceştia au scris: «Le înlăturăm». Ei stăruie în defăimările Domnului şi se fac vădiţi tuturor că nu luptă împotriva Sinodului pentru nimic altceva decît pentru că a condamnat erezia ariană. De aceea bîrfesc şi cuvîntul «de o fiinţă», cugetînd rău şi despre el. Căci dacă ar crede drept, ar mărturisi pe Tatăl de Tată cu adevărat şi pe Fiul că e Fiu adevărat şi Cuvînt adevărat prin fire şi Înţelepciunea Tatălui. În acest caz spusa că Fiul e «din Tatăl» n-ar socoti-o spusă despre El ca şi despre creaturi, ci ar socoti că El este născutul propriu al Tatălui, precum este strălucirea din lumină. Ca urmare n-ar mai învinovăţi fiecare din ei pe Părinţi, ci ar îndrăzni să spună că bine a scris Sinodul şi aşa este credinţa cea dreaptă despre Domnul nostru Iisus Hristos.

XL

Dar ei zic: «Înţelesul acestor cuvinte este neclar pentru noi». Acesta a fost pretextul lor cînd, neputînd să le înţeleagă, au zis: «Înlăturăm aceste cuvinte». Dar dacă ar fi spus adevărul, n-ar fi trebuit să zică: «Le înlăturăm». Ci ar fi căutat să afle de la cei ce le înţeleg înţelesul lor, fiindcă altfel ar trebui să înlăture şi cuvintele pe care nu le înţeleg din dumnezeieştile Scripturi şi să-i învinovăţească pe cei ce le-au scris. Dar aceasta este mai degrabă o îndrăzneală a ereticilor şi nu a noastră, a creştinilor. Căci noi nu înlăturăm din Scripturi cuvintele ce nu le pricepem, ci căutăm pe cei cărora le-a descoperit Domnul înţelesul lor şi cerem să-l aflăm de la ei. Dar fiindcă dau ca motiv mincinos nelimpezimea acestor cuvinte, să admită că sînt astfel şi cele adaose de ai lor şi să dea anatemei pe cei ce cugetă că «Fiul este din cele ce nu sînt» şi că «n-a fost înainte de a Se naşte» şi că «Cuvîntul lui Dumnezeu e creatură şi făptură» şi că e «schimbător prin fire»[109] şi «din alt ipostas» şi să dea anatemei în general erezia ariană, care a născocit o astfel de credinţă. Deci să nu mai spuneţi: «Înlăturăm aceste cuvinte», ci: «Încă nu le înţelegem». Şi să nu socotească în aceasta un pretext acceptabil pentru respingerea lor. Căci ştiu bine şi sînt convins că şi ei le vor înţelege acestea de le vor mărturisi; sau de vor da anatemei erezia ariană, nu vor mai respinge aceste cuvinte ale Sinodului. De aceea Părinţii, spunînd că Fiul născut din fiinţa Tatălui este de o fiinţă cu Tatăl, au adăugat îndată: «Iar pe cei ce zic cele mai înainte spuse, care sînt ale ereziei ariene, îi dăm anatemei», ca să arate că aceste cuvinte s-au

109. Fiinţa dumnezeiască nu e schimbătoare prin fire, căci nu înaintează de la mai puţin la mai mult şi invers.

spus de ei în legătură cu celelalte şi că ele indică acelaşi lucru şi că celor ce le vor mărturisi pe acestea li se vor face clare şi acelea. Iar cei ce nu le primesc nici pe acestea şi le defăimează şi pe acelea se vor vădi prin amîndouă că sînt duşmani ai lui Hristos.

XLI

Dar pentru respingerea celor ce tăgăduiesc în întregime Sinodul ajung aceste puţine spuse. Iar pe cei ce primesc toate celelalte ale celor stabilite la Niceea, îndoindu-se numai despre termenul «de o fiinţă», nu trebuie să-i socotim ca pe nişte duşmani, nici să ne împotrivim lor ca unora ce se războiesc cu Părinţii, ci să stăm de vorbă cu ei ca şi cu nişte fraţi, care înţeleg lucrurile la fel cu noi, deosebindu-se numai în privinţa cuvîntului. Căci mărturisind că Fiul e din fiinţa Tatălui şi nu din alt ipostas[109a] şi că nu e creatură, nici făptură, ci că El coexistă, ca născut adevărat şi prin fire din eternitate cu Tatăl, fiind Cuvîntul şi Înţelepciunea Lui, nu sînt departe de a primi şi termenul «de o fiinţă»[109b] (ὁμοούσιον). Aşa este Vasile din Ancyra, care a scris despre credinţă[110]. De fapt a spune numai «asemenea după fiinţă» nu înseamnă şi «din fiinţă», fiind o expresie care singură, precum zic ei înşişi, nu arată pe Fiul adevărat al Tatălui[111]. Căci şi cositorul este numai asemenea argintului şi lupul asemenea cîinelui şi arama aurită asemenea aurului, dar cositorul nu e din argint, nici lupul nu e socotit fiul cîinelui. Dar spunînd ei că El este şi «din fiinţă» şi «de o fiinţă asemănătoare», ce altceva indică prin aceasta decît că e «de o fiinţă»?[112] Căci precum cel ce zice numai «de o fiinţă asemănătoare»[113] (ὁμοιούσιον), nu indică numaidecît şi că e «din fiinţă», aşa cel ce zice «de o fiinţă» (ὁμοούσιον) indică înţelesul ambelor. Căci e şi «de o fiinţă asemănătoare» şi «din fiinţă». Aceştia împotrivindu-se celor ce spun că Cuvîntul este creatură şi nu voiesc să admită că e Fiu adevărat, au luat din pil-

109 a. Aci se identifică sensul fiinţei cu al ipostasului.

109 b. Otto Bardenhewer spune că lui Atanasie nu-i era prea mare grija de termenul «de o fiinţă». «El nu are în general formule... Chiar faţă de termenul ὁμοούσιος... a păstrat o deplină libertate». (*op. cit.* p. 77). Din acest text vedem însă că aceasta era pentru el numai o metodă prin care voia să uşureze revenirea la termenul «de o fiinţă» a celor ce aveau rezerve faţă de el ca victime ale unei propagande din partea arienilor.

110. Vasile din Ancyra folosea termenul ὁμοιούσιος = «de o fiinţă asemănătoare», dar nu era contrar nici lui ὁμοούσιος = «de o fiinţă». La Seleucia a semnat însă şi el textul anomeilor impus de împărat. Dar pe urmă şi-a retras public semnătura (O. Bardenhewer, *op. cit.*, p. 124). Scrierea lui de care vorbeşte aci sfîntul Atanasie s-a pierdut.

111. Aci sfîntul Atanasie nu se arată mulţumit cu ὁμοιος κατ'οὐσίαν sau cu homiusienii, care vorbeau numai de o asemănare a Fiului după fiinţă cu Tatăl, nu de o naştere a Lui din fiinţa Tatălui.

112. Aci sfîntul Atanasie oferă o punte homiusienilor spre homousianism. Dacă cei dintîi spun că Fiul e nu numai «de o fiinţă asemănătoare», ci şi «din fiinţa» (Tatălui), ei spun chiar şi prin expresia «de o fiinţă asemănătoare», că Fiul e «de o fiinţă» cu Tatăl.

113. În textul grec e scris ὁμοούσιον, dar în textul latin termenul e tradus cu *substantiae similem*, care corespunde lui ὁμοιούσιον. Şi fraza dă de înţeles acest cuvînt.

dele omeneşti de fiu şi tată, dovezile împotriva acelora, cu excepţia faptului că Dumnezeu nu e ca omul, nici naşterea Fiului, ca naşterea omului, ci aceasta trebuie înţeleasă aşa cum se cuvine lui Dumnezeu şi e potrivită cu El[114]. Căci au spus că Tatăl e izvor al Înţelepciunii şi Vieţii, iar Fiul, strălucirea luminii eterne şi că este născut din izvor. Şi de fapt El însuşi a spus: «Eu sînt viaţa» (Ioan, 14, 6) şi: «Eu, înţelepciunea, M-am sălăşluit întru sfat» (Pilde, 8, 12)[115].

Iar strălucirea (iradierea) luminii şi născutul din izvor şi Fiul din Tatăl cum ar numi-o cineva altfel decît «de o fiinţă» (ὁμοούσιον)? Deci faptul că cei născuţi dintre oameni sînt de o fiinţă nu trebuie să ne oprească de a cugeta că şi Cel numit Fiu (dumnezeiesc) e de o fiinţă ca şi născutul omenesc. Să nu fie! Aceasta se înţelege îndată astfel: Fiul este Cuvîntul şi Înţelepciunea. Prin aceasta se arată că naşterea din Tatăl e nepătimitoare[116] şi fără împărţire. Căci nici cuvîntul oamenilor nu e parte şi nu iese din ei cu patimă, nici al lui Dumnezeu, pe Care Tatăl l-a arătat ca fiind Fiul Său. Aceasta pentru ca nu cumva, auzind cineva iarăşi că e numai Cuvînt, să cugete că e aşa cum e cuvîntul neipostatic al oamenilor, ci, auzind că e Fiu, să ştie că Acesta este Cuvîntul viu şi Înţelepciunea fiinţială[117].

XLII

Apoi, precum zicînd «Născutul», nu-l înţelegem omeneşte, şi ştiind pe Dumnezeu Tatăl, nu ne facem o imagine trupească despre El, ci auzind

---

114. În aceste propoziţii sfîntul Atanasie îndeamnă pe homiusieni să accepte homousianitatea, căci aceasta cuprinde atît ideea că Fiul e «de o fiinţă» cu Tatăl, cît şi că e «din fiinţa Tatălui», pe cînd homiusianitatea nu spune că Fiul e şi din fiinţa Tatălui. Sfîntul Atanasie nu spune aci că «deofiinţimea» în Dumnezeu înseamnă nu numai că Fiul e de o fiinţă asemănătoare cu Tatăl şi din fiinţa Lui, ci şi că ea înseamnă că în Dumnezeu fiinţa nu e repetată în Fiul, cum e la oameni. O spune aceasta în alte părţi.

115. Înţelepciunea nu e decît acolo unde e acord între unul şi altul. Ea trebuie să fie undeva din eternitate. Astfel trebuie să existe un Dumnezeu, unitate armonioasă şi desăvîrşită între Persoane, în sfatul Lor. Altfel nu s-ar explica existenţa unei armonii şi aspiraţia spre desăvîrşirea ei în lume.

116. Naştere nepătimitoare poate însemna atît naşterea neunită cu durerea şi cu patima plăcerii, cît şi absenţa caracterului pasiv în ea. Dumnezeu nu o suferă în nici un sens. Naşterea în El e un act liber, dar nu în sensul că ar putea să nu fie. La Dumnezeu fiinţa e totodată libertate.

117. Fiul Se numeşte Cuvînt; ca oamenii să ştie că nu Se naşte în mod pătimaş şi prin împărţire din Tatăl; dar Cuvîntul Se numeşte Fiu, pentru ca să se ştie că nu e «neipostatic» cum e cuvîntul omenesc, care n-are o existenţă asemenea Celui din care provine. Astfel s-a născut precizarea că Cuvîntul Cel de o fiinţă cu Tatăl este un ipostas ca o Persoană proprie. E Cuvînt-Persoană, sau Persoană-Cuvînt. Privind persoana omenească vedem că, în fond, şi ea este, deşi nu prin sine, o persoană – cuvînt, sau izvor de cuvinte, deşi de naşterea ei e legată şi o patimă-pasivitate şi o împărţire sau o repetiţie a firii celui ce naşte. De afecţiunea perfectă a Fiului faţă de Tatăl ţine şi faptul nerepetării firii prin naşterea Lui. Cuvîntul Tatălui fiind o Persoană, e prin aceasta Cuvîntul viu, Cuvîntul căruia Tatăl I-a dat să aibă viaţa întru Sine, cum are Tatăl viaţa întru Sine. E Cuvîntul viu care ştie că există şi dă şi oamenilor existenţa conştientă.

aceste pilde şi cuvinte, le înţelegem potrivit cu Dumnezeu – căci Dumnezeu nu e ca omul – la fel, auzind termenul «de o fiinţă» (ὁμοούσιον), trebuie să trecem peste orice realitate sensibilă şi, conform proverbului, să cugetăm în chip inteligibil (spiritual) cele ce ni se pun în faţă (Pilde, 23, 1). Deci să cunoaştem că nu e prin voinţă; ci Fiu adevărat din Tatăl[118], ca viaţa din izvor şi ca strălucirea (iradierea) luminii.

Dar atunci pentru ce cuvintele «născut» şi «fiu» nu le înţelegem trupeşte, iar pe cel «de o fiinţă» (ὁμοούσιον) l-am înţelege referindu-se la trupuri, mai ales că aceste cuvinte nu se spun despre altul şi altul, ci Cel despre care se spune că e «născut» se spune şi că e «de o fiinţă»? Astfel trebuie să acordăm acelaşi înţeles ambelor cuvinte în cazul Mîntuitorului şi să nu înţelegem bine cuvîntul «născut», iar cuvîntul «de o fiinţă», altfel. Fiindcă făcînd voi aşa, cînd se spune că Fiul este Cuvîntul şi Înţelepciunea Tatălui, în mod necesar veţi avea o înţelegere diferită a acestora şi veţi înţelege altceva prin Cuvîntul şi Înţelepciunea decît pe Fiul. Dar precum a cugeta aşa este absurd, căci Cuvîntul şi Înţelepciunea Tatălui este Însuşi Fiul Unul Născut din Tatăl şi propriu fiinţei Lui, la fel unul este înţelesul Născutului şi al Celui de o fiinţă; şi cel ce înţelege pe Fiul ca Născut Îl înţelege cu dreptate şi ca «de o fiinţă»[119].

XLIII

Ajung acestea pentru a arăta că cei ce Îl iubesc nu au o înţelegere deosebită nici depărtată de cea exprimată prin termenul «de o fiinţă». Dar findcă, precum zic aceştia, (căci Epistola nu am avut-o), episcopii care l-au condamnat pe al Samosatei, au spus în scris că Fiul nu e de o fiinţă cu Tatăl şi de aceea, din evlavie şi respect pentru cei ce au spus aşa, cugetă şi ei aşa despre acest cuvînt, e bine să discutăm cu ei şi despre aceasta cu toată evlavia. Căci nu se cuvine să-i socotim pe aceştia împotrivindu-se celor ce au spus că e de o fiinţă. Pentru că toţi sînt Părinţi. Nici nu e cuvios să deosebim între ei, declarînd că aceştia au grăit bine, iar aceia dimpotrivă. Căci toţi au adormit în Hristos. Nu trebuie nici să încu-

118. Produsul voinţei e un lucru făcut, nu un fiu născut. Sfîntul Atanasie respinge prin aceasta afirmarea arienilor că înainte de a fi fost Fiul a fost voinţa lui Dumnezeu de «a-L naşte». Desigur însă că naşterea Fiului din Tatăl nu e nici pătimită ca cea omenească. E o neînţeleasă unire între libertate şi fiinţă. Dumnezeu, în Treimea Lui, nu e produsul unei legi, nici supus vreunor legi. El e iubirea desăvîrşită şi izvorul iubirii şi, ca atare, libertatea desăvîrşită. Iubirea nu e simţită ca forţă care supune, dar Dumnezeu nici nu poate ieşi din iubire, deci din libertatea implicată în ea. Fiul nu e din voinţă, ca creaturile, cum ziceau arienii, ci din iubire. Tatăl şi Fiul sînt din veci împreună ca semn al iubirii Lor concomitente, care nu e contrară voinţei, dar nici produsă de ea. Cele două (sau trei) Persoane dumnezeieşti sînt taina veşnicei iubiri.

119. Se vede că arienii respingeau termenul «de o fiinţă» şi pentru că îl socoteau ca referindu-se la relaţiile între cei născuţi şi născători trupeşti. De aceea primeau toţi ceilalţi termeni: Fiu născut, Cuvînt, Înţelepciune, dar nu primeau termenul «de o fiinţă». Sfîntul Atanasie arată că această deosebire făcută de ei este absurdă.

rajăm vreo sfadă, comparînd numărul celor adunaţi, ca să nu pară că cei trei sute (de la Niceea *n. tr.*) covîrşesc pe cei mai puţini, nici să măsurăm timpul, ca să nu pară că cei dinainte lipsesc de autoritate pe cei de după aceea. Căci toţi sînt, cum am spus înainte, Părinţi. Cei trei sute n-au scris cugetînd ceva nou, nici n-au introdus cuvinte nescrise (în Scripturi) încrezîndu-se în ei înşişi, ci pornind şi ei de la Părinţi, s-au folosit de cuvintele acelora. Căci doi episcopi cu numele Dionisie au precedat cu mult pe cei şaptezeci care au depus pe al Samosatei. Dintre ei, unul este al Romei[120], iar celălalt al Alexandriei[121]. Acuzînd unii la episcopul Romei pe cel al Alexandriei că numeşte pe Fiul făptură şi nu «de o fiinţă» (ὁμοούσιον) cu Tatăl, un sinod din Roma s-a indignat şi episcopul Romei a scris către omonimul lui în numele tuturor. Iar acela, apărîndu-se, a scris cartea *Respingere şi apărare*[122]. În ea scrie acestea către acela:

XLIV

«V-am scris şi o altă Epistolă, în care am respins acuza ce o aduc unii împotriva mea, că n-aş spune că Fiul este de o fiinţă cu Dumnezeu. Deşi spun că cuvîntul acesta nu se află, nici nu se citeşte undeva în sfintele Scripturi, argumentele mele următoare, pe care ei le-au trecut sub tăcere, nu contravin înţelesului lui. De fapt am dat ca pildă naşterea omenească, care arată că copiii sînt de aceeaşi natură (ὁμογενῆ) cu cei ce-i nasc. Părinţii se deosebesc de copii numai prin aceea că nu sînt şi ei copii. Altfel ar trebui să nu existe nici copii, nici părinţi. Epistola aceea, precum am spus înainte, nu o pot anexa din pricina împrejurărilor. Altfel ţi-aş fi scris aceleaşi cuvinte, sau mai vîrtos ţi-aş fi dat o copie a întregii epistole. Dar de o voi afla, ţi-o voi trimite. Însă ştiu şi îmi amintesc multe lucruri asemănătoare pe care le adaug aci. Ştiu că am spus că şi planta ce odrăsleşte din sămînţă sau din rădăcină este alta decît aceea din care a odrăslit, dar totuşi este de aceeaşi natură (ὁμοφυές); şi rîul ce curge din izvor primeşte altă formă şi alt nume. Căci nu se numeşte nici izvorul rîu, nici rîul izvor, ci e altul fiecare. Şi izvorul e ca un tată, iar rîul este cel născut din izvor». Acestea le-a spus episcopul.

XLV

Dacă defăimează deci cineva pe cei ce s-au adunat la Niceea ca pe unii ce ar fi spus altele decît cele hotărîte înaintea lor, acela va defăima şi pe

120. Episcop la Roma între anii 259-268.

121. Se pare că s-a născut pe la sfîrşitul sec.II, căci la 264-265 era în vîrstă înaintată. Paul de Samosata a fost condamnat de un sinod din Antiohia, la anul 268. Sinodul acesta a respins şi termenul «de o fiinţă», folosit de Paul de Samosata pentru erezia lui. Căci acesta înţelegea, se pare, cînd zicea că Fiul e de o fiinţă cu Tatăl, că Fiul e numai o însuşire sau o putere a Tatălui (O. Bardenhewer, *op.cit.*, Band.II, p.277).

122. Sinodul din Roma s-a ţinut la 262 (O. Bardenhewer, *op.cit.*, Band II, p.217).

cei şaptezeci că nu au păzit cele dinaintea lor. Iar înaintea lor au fost cei doi Dionisie şi episcopii care s-au adunat atunci la Roma. Dar nu se cuvine a învinovăţi nici pe aceştia, nici pe aceia. Căci toţi au propovăduit cele ale lui Hristos şi toţi s-au împotrivit ereticilor. Unii au condamnat pe al Samosatei, iar alţii erezia ariană. Şi aceştia şi aceia au scris drept şi bine, potrivit cu tema ce li se punea. Fericitul Pavel, scriind romanilor, zicea: «Legea e duhovnicească» (Rom., 7, 14) şi: «Legea e sfîntă» şi: «Porunca e sfîntă şi dreaptă şi bună» (Rom., 7, 12); iar după puţin: «Căci ceea ce era cu neputinţă Legii, fiind slabă prin trup» (Rom., 8, 3); iar evreilor le scria: «Legea n-a desăvîrşit pe nimeni» (Evr., 7, 19) şi galatenilor: «În Lege nu se îndreptăţeşte nimeni» (Gal., 3, 11), iar lui Timotei: «Bună este legea, dacă cineva se foloseşte de ea potrivit legii» (I Tim., 1, 8). Dar nimeni nu învinovăţeşte pe sfînt pentru că ar scrie lucruri protivnice între ele, ci mai degrabă îl admiră că scrie tuturor potrivit cu ei, ca romanii şi alţii să înveţe din Epistolă să se întoarcă la Duhul, iar evreii şi galatenii să ştie să-şi pună nădejdea nu în lege, ci în Domnul care a dat legea. La fel dacă Părinţii celor două Sinoade au explicat în mod diferit termenul «de o fiinţă», noi nu trebuie să ne despărţim de ei, ci să cercetăm felul cum l-au înţeles şi vom afla identitatea cugetării ambelor Sinoade.

Unii au depus pe al Samosatei pentru că înţelegea trupeşte termenul «de o fiinţă». Căci acela, ca un sofist, spunea că dacă Hristos nu S-ar fi făcut din om, ar fi de o fiinţă cu Tatăl şi de aceea ar fi necesar să fie trei fiinţe, una anterioară, iar celelalte două din ea. De aceea, pe drept cuvînt, Părinţii, păzindu-se de această sofismă, au spus că Hristos nu este «de o fiinţă»[123]. Căci Hristos nu este în raport cu Tatăl, cum înţelegea acela. Iar ceilalţi au dat anatemei erezia ariană, respingînd viclenia lui Paul şi socotind că «de o fiinţă» nu trebuie înţeles aşa şi în cele netrupeşti şi mai ales la Dumnezeu; fiindcă Cuvîntul nu e creatură, ci născut din fiinţa Tatălui şi fiinţa Tatălui este fără început şi rădăcină şi izvor al Fiului şi există o asemănare prin Sine a Celui ce naşte cu Fiul, fiindcă Acesta nu e străin cum sîntem noi şi despărţiţi de Tatăl, ci Fiul există din El şi e nedespărţit, cum este strălucirea de lumină. Ei au luat şi pildele lui Dionisie, adică izvorul şi apărarea termenului «de o fiinţă». Dar au ţinut seama înaintea acestora de cuvîntul Mîntuitorului: «Eu şi Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30)

123. Paul de Samosata spunea că Hristos a fost om şi nu avea în El decît o putere a lui Dumnezeu. Căci dacă nu s-ar cugeta aşa, ar fi de o fiinţă cu Tatăl şi cu Duhul în sensul că sînt trei fiinţe. Părinţii au respins cuvîntul «de o fiinţă» folosit de Paul în sensul de putere. De altfel toată grija lor a fost să respingă ideea lui Paul de Samosata că Hristos S-a ridicat la treapta de Dumnezeu de cînd S-a făcut om din Maria, adică un fel de creştere a omului la treapta de dumnezeu, sau la conştiinţa de dumnezeu în sensul heghelian.

şi: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» (Ioan, 14, 9). De aceea au spus şi ei pe drept cuvînt că Fiul este «de o fiinţă».

Şi precum, cum am spus înainte, n-ar învinovăţi cineva pe Apostol pentru că a scris romanilor aşa, iar evreilor altfel, despre lege, la fel nici cei de acum (de la Niceea) n-ar învinovăţi pe cei de mai înainte, văzînd explicarea lor; nici cei dinainte nu i-ar defăima pe cei de după ei, văzînd explicarea lor şi trebuinţa pentru care au scris aşa despre Domnul. Căci fiecare Sinod a avut o altă cauză binecuvîntată pentru care unii au zis aşa, iar alţii altfel. Cei ce s-au adunat atunci şi l-au depus pe samosateanul şi l-au declarat eretic au făcut aceasta fiindcă acela cugeta că Fiul n-a fost înainte de Maria, ci a început să-Şi aibă existenţa de la Ea. Dar despre dumnezeirea lui Hristos scriind mai simplu nu s-au ocupat cu explicarea mai exactă a termenului «de o fiinţă», ci au cugetat la cuvîntul «de o fiinţă» aşa cum trebuia atunci. Căci toată grija lor era să înlăture ceea ce a născocit samosateanul şi să afirme că Fiul este înainte de toate şi n-a fost făcut Dumnezeu din om, ci, fiind Dumnezeu a îmbrăcat chipul de rob şi fiind Cuvîntul, S-a făcut trup cum a spus Ioan; şi aşa au hotărît împotriva blasfemiei lui Paul[124].

Iar fiindcă cei din jurul lui Eusebiu şi Arie ziceau că Fiul e dinainte de timpuri, dar a fost făcut şi învăţau că El este una dintre creaturi şi expresia «din Dumnezeu» nu o socoteau referindu-se la Fiul adevărat al lui Dumnezeu, ci la creaturi, dar aplicau în acest sens şi Lui expresia «din Dumnezeu», necugetînd ca la unitatea Fiului cu Tatăl după fiinţă, nici după fire, ci ca la un acord în dogme şi în învăţături şi aşa despărţeau şi înstrăinau cu totul fiinţa Fiului de a Tatălui, născocindu-I Lui o altă origine decît pe Tatăl şi coborîndu-L la treapta creaturilor, episcopii adunaţi la Niceea, văzînd viclenia celor ce cugetau astfel şi deducînd din Scripturi înţelesul cuvenit, exprimîndu-l pe acesta mai clar, au folosit cuvîntul «de o fiinţă». Aceasta, pentru că să se cunoască înţelesul adevărat al Fiului ca neavînd nimic comun cu cele create. Căci exactitatea termenului folosit de ei dă pe faţă prefăcătoria ereticilor cînd folosesc expresia «din Dum-

124. Pentru creştinism nu omul se face Dumnezeu, ci Dumnezeu Se coboară luînd firea omului, fără să Se schimbe El însuşi în om. Nu ajunge natura inferioară la treapta lui dumnezeu în sens panteist, ci iubirea supremă care e din eternitate ca Treime de Persoane dumnezeieşti face ca una din aceste Persoane să coboare liber la om. Primul lucru nu se poate explica, al doilea explică totul. Legea nu duce prin ea însăşi la depăşirea ei, ci Cel mai presus de lege poate ridica peste lege pe cei supuşi ei, folosindu-se de caracterul mlădios al legii şi de iubire ca putere care o copleşeşte. Nu se poate ajunge la libertate prin lege, ci libertatea desăvîrşită ca iubire poate crea fiinţe conştiente inferioare, dotate cu libertate şi capabile să crească tot mai mult în libertate, putînd prin aceasta să le ridice la nivelul ei, dar fără să le schimbe firea. Toate ereziile născute din întîlnirea creştinismului cu filosofia elenă duceau spre panteismul nelibertăţii, al legii, al naturii necopleşite de spirit. Numai creştinismul crede într-un plan superior naturii supuse legilor. Nu poate fi la început inferiorul. Venirea lui la existenţa prin sine şi ridicarea prin el însuşi la starea superioară ar fi inexplicabile. La început e treapta supremă şi desăvîrşită a existenţei. Chiar faptul că inferiorul are tendinţa spre trepte superioare arată că la început e existenţa supremă şi ea exercită o atracţie asupra existenţei inferioare.

nezeu» şi înlătură toate arguţiile cu care îi amăgesc pe cei mai simpli. Căci putînd folosi şi preface în mod sofistic toate, precum voiesc, numai de acest cuvînt se tem, căci dă pe faţă erezia lor. De aceea Părinţii au pus-o în scris ca un zid de apărare împotriva oricărei născociri a necredinţei lor.

XLVI

Iarăşi, precum am spus înainte, Fiul nu este din participare; ci toate cele făcute au din participare harul de la Dumnezeu, iar El este Înţelepciunea şi Cuvîntul Tatălui. La El participă toate[125], pentru că El însuşi, fiind îndumnezeitorul şi luminătorul tuturor, nu este de o altă fiinţă decît Tatăl, ci de o fiinţă cu El[126]. Căci participînd la El, participăm la Tatăl, pentru că El este Cuvîntul propriu al Tatălui. De aceea dacă ar fi şi El din participare şi nu dumnezeirea fiinţială din Tatăl şi chipul Tatălui[127], nu ar îndumnezei şi El[128], întrucît ar fi şi El îndumnezeit[129]. Căci n-ar fi cu putinţă ca Cel ce are ceea ce are prin participare să dea şi el altora din ceea ce are prin participare[130], pentru că nu este a lui ceea ce are, ci a celui ce a dat-o şi ceea ce a primit e de-abia graţia (harul) care-i dă putinţa să existe.

Totuşi să cercetăm cu adevărat cauza pentru care, cum se zice, unii refuză termenul «de o fiinţă», ca să vedem dacă nu cumva din ea însăşi se arată Fiul ca fiind «de o fiinţă» cu Tatăl. Deci zic, cum aţi scris voi înşivă, că nu trebuie să se spună că Fiul e de o fiinţă cu Tatăl, pentru că cel ce zice

---

125. Participă cineva la altcineva cînd nu se naşte din acela. Căci atunci are existenţa din fiinţa aceluia. Iar cum nenăscute din Dumnezeu nu sînt decît creaturile, numai ele au ceea ce au prin participarea la Dumnezeu, mai precis prin Fiul şi Cuvîntul lui Dumnezeu şi prin Duhul Sfînt. Ele sînt pe de o parte din nimic, pe de altă parte există şi se menţin prin participarea la Cuvîntul lui Dumnezeu. Căci dacă ar fi din fiinţa Lui n-ar fi aduse la existenţă din nimic. Creaturile vin la existenţă din nimic şi se menţin în existenţă numai prin participare la Dumnezeu. Dumnezeu le dă puterea să existe prin libertatea Lui. Cel ce se naşte din altul există nu prin puterea ce i-o dă acela în mod liber să existe, ci din fiinţa aceluia. Fiul are, ca Dumnezeu, prin fire în Sine toate, fiind de o fiinţă cu Tatăl. Creaturile le au prin participarea la El.

126. Cele create din nimic pot exista prin participare la Fiul, pentru că El nu e din nimic, ci există pur şi simplu din veci ca şi Tatăl, fiind din fiinţa Tatălui, Care există prin Sine şi dă şi Fiului să existe prin El însuşi, întrucît îi dă fiinţa prin Sine existentă.

127. Fiul e dumnezeirea fiinţială ipostaziată, adică primeşte de la Tatăl existenţa prin Sine, spre deosebire de creaturi care au existenţa prin participare la Dumnezeu.

128. A îndumnezei e propriu Celui ce poate da şi dă altora trepte cît mai înalte din existenţa Sa care e prin Sine. Numai dacă Fiul e de o fiinţă cu Tatăl, participarea la El poate spori pînă la îndumnezeirea celor create prin El de Tatăl.

129. Se pare că aci termenul de îndumnezeire (θεοποιεῖν) se ia în sens larg, ca fiind puterea prin care căpătînd creatura existenţa, are chiar prin aceasta ceva de la Dumnezeu, fără a fi ea însăşi Dumnezeu şi neîncetînd să fie din nimic, ba putînd fi lăsată să fie roasă de nimic, să cadă în nimic. Dar creatura poate fi îndumnezeită, pentru că primeşte existenţa de la Dumnezeu şi nu o are de la sine.

130. Nu poate da cineva prin participare existenţa cînd o are el însuşi prin participare. Un om poate da existenţă copilului său prin naştere, sau din fiinţa sa, dar nu i-o poate da aducînd-o la existenţă din nimic.

aceasta zice trei lucruri: fiinţa mai înainte existentă şi cei ce fiind din ea sînt de o fiinţă. Şi de aci conchid: Dacă Fiul este de o fiinţă cu Tatăl, e necesar să le preexiste o fiinţă din care s-au născut (amîndoi) şi să nu fie unul Tată, altul Fiu, ci amîndoi fraţi[131].

Acestea, deşi sînt nişte speculaţii proprii elinilor şi cele ale lor nu ne sînt necesare şi nouă, să vedem totuşi pe cei declaraţi de o fiinţă, socotiţi fraţi, pentru că sînt din fiinţa mai înainte cugetată, dacă sînt ei de o fiinţă între ei, sau cu fiinţa din care s-au născut? Dacă sînt de o fiinţă între ei, vor fi de altă fiinţă şi neasemenea faţă de fiinţa care i-a născut[132]. Şi ceea ce e de altă fiinţă se opune deofiinţimii. Iar dacă fiecare este de o fiinţă cu fiinţa care l-a născut, e vădit că cel ce s-a născut din cineva este de o fiinţă cu cel ce l-a născut. Şi nu mai e necesar să se caute trei fiinţe, ci numai dacă acesta este cu adevărat din acela. Şi chiar dacă s-ar întîmpla să nu fie doi fraţi, ci să iasă numai unul din acea fiinţă, din faptul că nu este şi un altul, nu se va declara de altă fiinţă cel ce s-a născut.

Altfel ce am zice de fiica lui Eftaie, care era unica născută: «Şi n-a avut el, zice, alţi copii» (Jud., 11, 34). Şi ce-am zice despre fiul văduvei, pe care l-a sculat Domnul din morţi, care nu avea nici el vreun frate, ci era unicul născut. Oare nu era fiecare de o fiinţă cu cel ce l-a născut? Erau, fără îndoială. Căci erau copii. Şi aceasta este proprie copiilor faţă de părinţi. Astfel şi pe Fiul lui Dumnezeu declarîndu-L Părinţii «din fiinţă» (Tatălui), cu dreptate L-au declarat şi «de o fiinţă». Aceasta este şi legătura pe care o are strălucirea cu lumina. Altfel ar urma că nici creaţia nu s-a făcut din ceea ce nu este[133]. De fapt oamenii care nasc din patimă, lucrează asupra materiei existente şi altfel n-ar putea face[133a]. Iar dacă fapta creării nu o

131. Prin aceasta se voia să se afirme ideea ariană că nu poate fi un Tată care nu e anterior Fiului. Şi dacă ortodocşii ţin ca să fie amîndoi deodată, cei doi sînt după arieni fraţi. Iar ceea ce este anterior este o fiinţă comună. În acest sens se poate admite că cei doi sînt de o fiinţă. Dar prin aceasta arienii îşi dădeau pe faţă panteismul lor, care pune la originea persoanelor o esenţă. Desigur ar fi fost cazul să li se pună şi lor şi panteiştilor filosofiilor germane întrebarea: dacă esenţa evoluează în mod necesar spre persoană, nu e implicată de la început persoana în ea? Sfinţii Părinţi n-au văzut niciodată, ca în Occident, fiinţa dumnezeiască existînd înainte de Persoane ca izvor al lor, ci fiinţa dumnezeiască e, după ei, din veci tripersonală. Nu există o fiinţă neipostaziată. Căci dacă fiinţa dumnezeiască e existenţa desăvîrşită prin sine, ea trebuie să aibă şi perfecţiunea iubirii, adică să fie tripersonală.

132. Sfîntul Atanasie afirmă stăruitor că la Dumnezeu de deofiinţime ţine naşterea unei Persoane din alta, pentru că nu există în afară de cele două Persoane vreo fiinţă din care se nasc. El respinge prin aceasta panteismul. Dacă deci cei zişi de arieni fraţi sînt de o fiinţă, înseamnă că unul e născut din altul. Deci nu sînt fraţi propriu zis. Şi atunci nu sînt născuţi amîndoi de o altă fiinţă.

133. Din ideea că persoanele divine vin dintr-o fiinţă în sens panteist, urmează că orice există vine dintr-o esenţă; urmează că nici creaţia nu s-a făcut din nimic prin voia unui Dumnezeu personal.

133 a. Dar oamenii nu pot crea din nimic. Ba ei nici nu pot naşte fără să se folosească de materia trupului, asupra căreia lucrează în mod pătimaş. Dar pentru Dumnezeu şi

cugetăm la Dumnezeu în mod omenesc, cu atît mai mult nici naşterea nu trebuie înţeleasă la Dumnezeu omeneşte, nici deofiinţimea nu trebuie înţeleasă trupeşte, ci trebuie să ne depărtăm de cele făcute şi, lepădînd chipurile omeneşti şi, simplu, toate cele sensibile, să urcăm la Tatăl, nedespărţind pe Fiul de Tatăl şi adăugîndu-L la creaturile Lui.

XLVII

Şi iarăşi dacă, mărturisind pe Tatăl şi pe Fiul, spunem două origini (principii) sau doi dumnezei, ca Marcion şi Valentin, sau că Fiul are un alt fel de dumnezeire şi nu e chipul şi înfăţişarea (pecetea) Tatălui, ca unul ce provine din Tatăl, se poate spune că nu sînt asemenea. Căci astfel de fiinţe ale lor sînt cu totul străine între ele[134]. Dar dacă cunoaştem o unică şi singură dumnezeire, cea a Tatălui, şi că Fiul e Cuvîntul şi Înţelepciunea Acestuia şi crezînd aşa nu zicem doi dumnezei, nu mai cugetăm unitatea Fiului cu Tatăl ca o asemănare a învăţăturii, ci după fiinţă şi adevăr[135]. Prin aceasta nu mai zicem doi dumnezei, ci un singur Dumnezeu, fiind un singur fel de dumnezeire, cum este lumina şi strălucirea. Aceasta s-a arătat patriarhului Iacov, cum spune Scriptura: «I-a răsărit lui soarele cînd a trecut chipul lui Dumnezeu» (Fac., 32, 31). Pe Acesta văzîndu-L sfinţii

---

lucrarea asupra materiei şi naşterea e altfel. Materia o poate crea din nimic. De aceea nici în naştere nu e dependent de materie în mod pasiv sau pătimaş. În amîndouă Dumnezeu e liber de legi cum socoteau arienii în mod panteist.

134. Pentru arieni, simplul fapt că Fiul e născut iar Tatăl nenăscut, face fiinţa Fiului neasemenea fiinţei Tatălui. Pentru ei această naştere a Fiului era trecerea la «creatură». Dar atunci şi Tatăl trece spre creatură. De fapt ei nu cunoşteau o deosebire de fiinţă între necreat şi creat. Creatul e de aceeaşi fiinţă cu necreatul. Există doar o diferenţă de grad şi de timp între esenţa ce există din eternitate şi individuaţiunile ce apar în timp. De aceea, nu exista, după ei, nici o diferenţă esenţială între naştere şi facere (γεννησις şi γενεσις). E adevărat că afirmau o prioritate a voinţei faţă de Fiul născut sau făcut. Dar nici această prioritate nu este explicabilă. Oare nu voieşte esenţa de cînd există emanaţiile sale, deci din eternitate? Sau cum sînt aceste emanaţii produse prin voinţă şi nu printr-o lege căreia îi este supusă esenţa? Şi atunci nu dă această esenţă caracter de Tată personal? Şi atunci de ce nu naşte Tatăl etern pe Fiul din eternitate? Voinţa afirmată de arieni ca o condiţie a naşterii sau a facerii «Fiului» era însă iluzorie. Totul decurge în «Dumnezeul» cugetat de ei conform unor legi. Şi totul se desfăşoară fără sens, fără vreo explicaţie posibilă şi fără scop. Numai făcînd distincţia reală între o naştere interioară în Sfînta Treime şi între crearea lumii din nimic, naşterea aceea care implică iubirea eternă între Persoanele divine explică crearea lumii din nimic şi dă lumii un scop, care e înaintarea spre deplina înfiere a persoanelor create de către Tatăl iubitor prin Fiul iubit.

135. Marea taină care dă sens vieţii noastre şi lumii este că există o unitate de fiinţă între Tatăl şi Fiul, deci un singur Dumnezeu, pentru că e o singură dumnezeire şi o singură origine şi totuşi mai multe din veci iubitoare între ele. Iubirea explică unitatea Persoanelor divine şi deosebirea lor, dar şi deosebirea lumii de Dumnezeu şi legătura ei cu El. Arianismul părea că desparte pe Fiul de originea supremă. De fapt el le confunda pe toate în aceeaşi esenţă. Sfîntul Atanasie, deşi foloseşte pentru Fiul expresia «din fiinţa Tatălui», punea la originea tuturor Persoana Tatălui. Dar tot spunînd că Fiul e «din fiinţa Tatălui» asigura şi unitatea între Fiul şi Tatăl şi deosebirea creaţiei de Dumnezeu cel Unul în Treime, fără să o dezlege de El.

prooroci şi înţelegînd al cui Fiu şi Chip este, ziceau: «S-a făcut Cuvîntul lui Dumnezeu către mine» (Isaia, 38, 4; Ier., 1, 2, 4, 11 etc.). Şi cunoscînd pe Tatăl cel ce se vede şi se descoperă în El, îndrăzneau să spună: «S-a arătat mie Dumnezeul părinţilor noştri, Dumnezeul lui Avraam şi al lui Isaac şi al Iacov» (Ieş., 3, 16). Acestea aşa fiind, pentru ce pe Cel ce este una cu Tatăl şi arată aşa cum e Tatăl, după asemănare şi după dumnezeirea cea una, ne ferim să-L declarăm «de o fiinţă» (ὁμοούσιον)? Dacă n-ar avea, precum s-a zis de multe ori, propria fiinţă a Tatălui, nici asemănarea Fiului, bine am face să ne ferim. Dar dacă El este cea mai proprie putere luminătoare şi creatoare a Tatălui, fără de care Acesta nici nu creează, nici nu este cunoscut[136] (căci toate s-au înfiinţat prin El şi în El), pentru ce, ştiind acest lucru, refuzăm să spunem cuvîntul care-L exprimă? Căci ce altceva este aşa de mult de o fire şi de o fiinţă cu Tatăl ca El? Căci n-a luat Dumnezeu pe cineva străin ca Fiu, avînd nevoie de El ca de un slujitor[137]; nici nu sînt făpturile egale în demnitate cu Creatorul, ca să fie cinstite acestea ca El, sau să socotim că acestea şi Tatăl sînt una[138]. Sau cine ar îndrăzni să despartă şi să spună că soarele şi strălucirea sînt două lumini? Sau că sînt o alta şi o altă fiinţă, sau că strălucirea se adaugă şi nu e simpla şi curata strălucire a soarelui? Soarele şi strălucirea sînt două lucruri deosebite, dar lumina e una, pentru că este născută din soare[139].

136. Fără Cuvîntul, Dumnezeu nu S-ar fi manifestat într-un mod care produce şi promovează cunoaşterea şi în lume n-ar fi nici un sens, pentru că n-ar fi raţiunile imprimate de El în toate şi raţiunea umană cea după chipul Cuvîntului, care să le cunoască pe toate. Fără Cuvîntul totul ar fi fără sens. Cuvîntul dă lumii nu numai un sens static, ci pune în oameni aspiraţia spre relaţia mereu mai adîncită cu Dumnezeu ca Tatăl, pentru că El a imprimat în ea chipul Său, chipul Cuvîntului şi al Fiului, ca model al creaţiunii chemate la înfiere prin dialog. Sensul lumii n-ar fi deplin fără acest dinamism al ei. Dar prin aceasta Dumnezeu Se face cunoscut şi ca Tată. La fel, fără Cuvîntul şi Fiul, Dumnezeu n-ar fi avut un motiv să creeze lumea şi nu i-ar fi putut da acesteia un sens şi un scop. Iar o lume fără sens este o realitate inutilă. Creştinismul vede toată existenţa creată imprimată de raţiune şi de sens şi deci chemată la dezvoltare infinită.

137. Aceasta ar însemna iarăşi o neputinţă a lui Dumnezeu de a crea lumea prin Sine, iar pe de altă parte subordonarea Lui sub o lege inexplicabilă. Arianismul nu poate ieşi din panteismul fără sens, oricît ar încerca să distingă pe «Fiul» ca creatură de Dumnezeu ca Creator, sau tocmai de aceea. Ultimul sens al creaţiunii nu poate fi în ceva ce face parte din ea.

138. În aceste cuvinte sfîntul Atanasie demască direct panteismul arian. Dacă Dumnezeu are nevoie ca să creeze lumea de o creatură superioară, înseamnă că El are nevoie de puterea unei creaturi, că deci nu e mai puternic decît creatura, că e supus şi El, şi împreună cu El sîntem supuşi şi noi, legilor fără sens ale lumii acesteia. Nu cunoaştem un Dumnezeu transcendent, capabil să ne mîntuiască din acest circuit fără sens închis în sine.

139. Arienii au alternativa: sau confundă creaţia cu «Dumnezeu», dacă «Fiul» de care Dumnezeu are nevoie ca să o creeze este creatură; sau despart total pe Fiul şi deci şi lumea de Tatăl, ca aparţinînd la două planuri nelegate între ele. Ei însă fug de această alternativă, menţinîndu-se într-un echivoc şi negîndind lucrurile pînă la capăt prin ascultarea de porunca raţiunii. Acest echivoc e propriu oricărui panteism, care ar vrea să distingă esenţa fumdamentală de lume, dar nu o poate scoate de sub aceleaşi legi. Numai Treimea scapă gîndirea de echivoc şi de inconsistenţă. Căci Ea cunoaşte un Dumnezeu

Aşa fiind, ba încă şi mai neîmpărţită firea Fiului de a Tatălui şi dumnezeirea neadăugîndu-se din afară Fiului, ci dumnezeirea părintească fiind în Fiul, încît cel ce vede pe Fiul vede în El pe Tatăl, pentru ce fiind Fiul astfel, n-ar putea fi declarat de o fiinţă?

XLVIII

Dar ajung acestea să vă convingă să nu învinovăţiţi pe cei ce spun că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl. Totuşi să cercetăm cuvîntul «de o fiinţă» (ὁμοούσιον) în el însuşi, ca să ştim de trebuie să spunem în general că Fiul este de o fiinţă şi dacă e cuvîntul propriu şi potrivit care se poate spune despre Fiul. De fapt ştiţi şi voi şi nu se îndoieşte cineva că cuvîntul asemenea (ὅμοιον) nu se spune despre fiinţă, ci despre chipuri şi calităţi. Căci despre fiinţe nu se spune cuvîntul asemănare, ci identitate. De un om se spune că e asemenea altui om nu după fiinţă, ci după chip şi înfăţişare. Căci după fiinţă sînt de o fire. Şi iarăşi de om nu se spune că e neasemenea cîinelui, ci de altă natură. Deci pe de o parte se spune de cineva că e de o fire şi de o fiinţă, pe de alta, de o altă fire şi de altă fiinţă. De aceea şi cel ce zice de cineva că e asemenea după fiinţă, spune că e asemena prin participare[140]. Căci asemănarea este o calitate care se adaugă fiinţei. Iar aceasta este ceva propriu făpturilor. Căci acestea se aseamănă cu Dumnezeu prin participare. Fiindcă zice: «Iar cînd se va arăta, asemenea Lui vom fi» (I Ioan, 3, 2). Adică vom fi asemenea nu în fiinţă, ci în filiaţie, de care ne vom împărtăşi de la El[141]. Dar dacă declaraţi şi pe Fiul Fiu din participare puteţi spune şi că e de o fiinţă asemănătoare[142]. Dar prin aceasta

---

transcendent legilor lumii, avînd în iubirea Sa interioară plinătatea proprie, dar putînd şi crea în mod liber lumea spre a o conduce la plinătatea de viaţă în iubirea Lui de Tată suprem şi de Frate suprem al oamenilor, identic cu Fiul Tatălui.

Numai Treimea uneşte fără să confunde pe Tatăl şi pe Fiul ca lumina cu strălucirea, Fiul născîndu-se etern din Tatăl; numai Ea face posibilă prin aceasta o distincţie reală între Dumnezeu suficient Sieşi şi lume, dar o face pe aceasta totodată operă liberă şi iubită a lui Dumnezeu cel în Treime. În arianism, Dumnezeu şi lumea sînt unite şi distinse în mod echivoc, ca în orice panteism. Credinţa în Treime le distinge în mod clar, dar face lumea dependentă tot în mod clar de Dumnezeu şi-i asigură fericirea în iubirea Lui. Treimea asigură unitatea şi distincţia în Dumnezeu şi legătura şi distincţia între Dumnezeu şi lume. Iubirea uneşte, dar nu confundă. Iar iubirea e acolo unde sînt persoane şi unde totul vine din persoane şi pentru persoane.

140. Nu e o contrazicere între a zice că cineva este asemenea după fiinţă, şi că are asemănarea după participare, pentru că aceasta e asemănarea ce o are el cu altul după fiinţa sa: asemănarea prin participare. Mai jos, în text, se spune că e propriu făpturilor să fie asemenea cu Dumnezeu prin participare. Aceasta ţine de fiinţa lor: să fie asemenea cu Dumnezeu prin participare. Ele n-ar putea avea fiinţa pe care o au, dacă n-ar avea-o prin participare la Dumnezeu. Ele nu există în modul propriu fiinţei lor decît fiind asemena lui Dumnezeu prin participare. Fiinţa lor nu e identică cu fiinţa lui Dumnezeu, dar ea are o asemănare cu aceea prin participare.

141. Ca fiinţă sîntem deosebiţi de Dumnezeu, dar sîntem asemenea ca fii cu El ca Fiu. Prin fiinţă sîntem din nimic. Dar avem o existenţă asemănătoare cu existenţa Lui, din puterea Lui. Puterea Lui ne dă asemănarea cu El, dar nu identitatea în fiinţă.

142. Se poate vorbi nu numai de o asemănare în vreo calitate, ci şi în fiinţă. Căci asemănarea în fiinţă nu înseamnă identitate în fiinţă (ὁμοιούσιος nu e ὁμοούσιος). Prin aceasta

nu mai e declarat adevărul, nici lumina, nici Dumnezeu prin fire. Căci cele din participare nu se zic asemenea fiindcă sînt adevărul, ci fiindcă au asemănarea cu adevărul[143]. De aceea pot şi cădea şi pot fi private de participarea proprie celor ce participă. Iar aceasta este iarăşi propriu creaturilor şi făpturilor. Deci este absurd a spune că e Fiu din participare Cel ce e în adevăr Fiul, lumina , Înţelepciunea, Dumnezeu. Fiind prin fire şi nu prin participare, nu I se poate spune că e de o fiinţă asemănătoare (ὁμοιούσιον), ci de aceeaşi fiinţă (ὁμοούσιον). Iar aceasta nu o poate spune cineva şi despre alţii. Căci s-a arătat că termenul «asemenea» nu se poate aplica fiinţelor [144]. Căci cum nu ar fi lucru prostesc, sau chiar mai grav să se spună despre Fiul aceasta şi nu mai degrabă că e «de o fiinţă»?

XLIX

De aceea şi Sinodul din Niceea bine a scris ceea ce trebuia să spună că Fiul este «născut din fiinţa Tatălui» şi este «de o fiinţă». Aceasta învăţînd-o şi noi, nu ne luptăm cu umbrele, cunoscînd prea bine că cei ce au scris aşa nu au răstălmăcit adevărul, ci au apărat adevărul şi dreapta credinţă în Hristos şi au condamnat hulele arienilor maniaci împotriva Lui, mărturisind credinţa adevărată. Căci cei ce zic că e neasemenea şi de o altă fiinţă nu exprimă pe adevăratul Hristos, ci vreuna din făpturi şi pe un fiu făcut şi adoptat, cum gîndesc ereticii. Iar noi zicîndu-I de o fiinţă fără nici o împotrivire, exprimăm pe Fiul adevărat, născut din Tatăl, chiar dacă duşmanii lui Hristos se înfurie de aceasta. Acestea cunoscîndu-le eu şi auzindu-le din convorbirile celor cuminţi, le-am scris aci pe scurt. Iar voi, rămînînd pe temelia apostolilor şi ţinînd predaniile Părinţilor, rugaţi-vă ca să înceteze odată toată vrajba şi aprinderea cea rea şi să fie dispreţuite speculaţiile nebune ale ereticilor şi să dispară erezia defăimată şi de oameni ucigătoare a arienilor şi să lumineze din nou inimile tuturor adevărul, ca să grăiască şi să cugete toţi pretutindeni la fel, ca, nemairămînînd nici o blasfemie ariană, să se zică şi să se mărturisească în toată Biserica: «Un Domn, o credinţă, un Botez» (Efes., 4, 5) întru Hristos Iisus, Domnul nostru prin Care fie slava şi stăpînirea Tatălui în vecii vecilor. Amin.

---

sfîntul Atanasie vădea marea eroare a celor ce spuneau că Fiul e de o fiinţă asemănătoare cu a Tatălui. Asemănarea se poate întinde pe multe trepte. De o fiinţă asemănătoare cu Dumnezeu sîntem noi, cei creaţi. Prin aceasta Fiul e considerat creatură. Iar asemănarea în fiinţă e prin participare la puterea lui Dumnezeu, nu prin unitatea în fiinţă cu El, sau prin naştere.

143. Altceva este adevărul şi altceva, asemănarea cu adevărul. Adevărul real şi prin excelenţă al existenţei este Dumnezeu. Creatura nu e adevărul, sau nu existenţa în sensul propriu, inepuizabilă prin sine, ci numai asemănătoare acelei existenţe reale, fără putinţă de micşorare sau de epuizare, sau adevărului. Cel adevărat nu e asemenea adevărului, ci adevărul însuşi.

144. Nu se poate spune de fiinţa Tatălui şi de a Fiului că sînt asemenea, ci că Tatăl şi Fiul sînt de o fiinţă.

L

După ce am scris *Despre sinoade*, am aflat că prea necredinciosul Constanţiu a scris către episcopii ce aşteptau în Rimini. Silindu-mă deci să am nişte còpii de la fraţii adevăraţi, v-am trimis şi vouă, odată cu còpiile, răspunsul episcopilor[145], ca să cunoaşteţi pe de o parte viclenia necredincioasă a împăratului, pe de alta, tăria neclintită în adevăr a voinţei episcopilor.

Traducerea epistolei împăratului Constanţiu Augustus Biruitorul, Gloriosul, tuturor episcopilor întruniţi în Rimini

Cunoaşte şi Bunătatea voastră grija noastră de pînă acum pentru legea dumnezeiască şi prea respectată. Dar acum n-am putut încă vedea pe cei 20 de episcopi trimişi de sinodul vostru ca soli ai voştri. Căci ni se impunea o expediţie urgentă împotriva barbarilor. Şi, precum ştiţi, trebuie ca sufletul să fie curat de toată grija pentru a se ocupa cu cele ale legii dumnezeieşti. Drept aceea am poruncit episcopilor să aştepte în Adrianopol întoarcerea noastră ca, după ce se vor rîndui toate cele publice, să putem asculta şi cerceta cele ce ni le vor supune. Să nu pară deci greu vouă care sînteţi tari să aşteptaţi întoarcerea lor, ca după ce vor aduce răspunsurile noastre să puteţi duce la capăt cele ce aparţin Bisericii universale. Acestea le-au primit episcopii, aduse de trei soli.

Traducerea epistolei episcopilor

Doamne, Prea-iubitorule de Dumnezeu Împărate, am primit scrisoarea ta, care ne vesteşte că datorită urgenţei treburilor publice, n-aţi putut să vedeţi pe solii noştri şi ne porunciţi să aşteptăm întoarcerea lor pînă cînd Binecredincioşia ta va afla de la ei cele hotărîte de noi, potrivit înaintaşilor noştri. Dar mărturisim şi afirmăm şi acum prin această scrisoare că nu vom renunţa nicidecum la hotărîrea noastră. Aceasta am poruncit şi solilor noştri să vă spună. Cerem deci să porunciţi să se citească cele din scrisoarea smereniei noastre seninei tale atenţii. Dar să primeşti cu bunăvoinţă şi cele ce le-am poruncit solilor noştri. Căci bunătatea ta vede împreună cu noi cîtă tristeţe şi durere este că, în timpurile Prea Fericirii tale, atîtea Biserici sînt fără episcopi[146]. De aceea cerem iarăşi iubirii tale de oameni, Doamne, Prea-iubitorule de Dumnezeu Împărate, ca înainte de înăsprirea iernii, dacă place Binecredincioşiei tale, să porunceşti să ne întoarcem la Bisericile noastre ca să putem înălţa, împreună cu popoarele noastre, Atotţiitorului Dumnezeu şi Stăpînului şi Mîntuitorului nostru Hristos, Fiul Lui cel Unul Născut, rugăciunile obişnuite pentru Împărăţia Ta, precum am făcut totdeauna şi facem şi astăzi.

145. Acest capitol e adăugat după terminarea acestei scrieri *Despre sinoade*, alcătuită în toamna anului 359.

146. Aceasta se întîmpla pentru că ţinea pe episcopi departe de Bisericile lor pînă se vor hotărî să semneze documentul ce-l va aduce de la împărat grupul episcopilor arieni.

CATRE EPICTET, EPISCOPUL CORINTULUI[1]

(col. 1049 - 1069)

Domnului şi prea iubitului meu frate şi prea doritului împreună-liturghisitor Episcopului Epictet, Atanasie, bucurie în Domnul

I

Eu socoteam că toată deşarta vorbărie a tuturor ereticilor va înceta odată ce a avut loc Sinodul de la Niceea. Căci credinţa mărturisită în el de Părinţi, potrivit dumnezeieştilor Scripturi, ajunge ca să răstoarne toată necredinţa şi să susţină dreapta credinţă în Hristos. De aceea, ţinîndu-se şi acum diferite sinoade în Galia şi în Spania şi în marea Romă, toţi cei ce s-au adunat în ele au dat anatemei în unanimitate, ca mişcaţi de un singur Duh, cele ale lui Arie, adică pe Auxentie din Mediolan, pe Ursachie şi Valens şi pe Gaius din Panonia. Şi au scris pretutindeni (pentru că aceştia şi-au inventat şi atribuit lor nume de sinoade), să nu se numească în Biserica universală nici un alt Sinod decît cel adunat în Niceea, care a biruit orice erezie şi cu deosebire pe cea ariană, pentru care s-a adunat mai ales atunci acest Sinod. Cum mai încearcă deci încă unii după atît de mari hotărîri să le mai pună în discuţie şi să caute altele? Dacă aceştia sînt arieni, nu e nici o mirare că ei le defăimează pe acelea, auzindu-le cu urechi de elini (păgîni). Căci «idolii păgînilor sînt argint şi aur, lucruri ale mîinilor omeneşti» (Ps. 113, 4). Ei socotesc nebunie învăţătura despre dumnezeiasca cruce. Iar dacă, voind să surpe prin cercetare cele arătate de Părinţi, par să creadă drept şi să le iubească pe acelea, nu fac altceva decît să adape pe aproapele cu apă tulbure (Avac., 2, 15), susţinînd o ceartă de cuvinte fără nici un folos, sau spre pieirea celor simpli.

1. Scrisă în jurul anului 371 (P. G. 26, 1049, nota 91).

II

Le scriu acestea, citind *Memoriile* trimise de binecredincioşia ta, care ar fi fost de folos nici să nu fie scrise, ca să nu rămînă nici măcar vreo amintire despre ele celor de mai tîrziu. Căci cine a auzit astfel de lucruri vreodată? Cine le-a predat, învăţînd pe alţii, sau le-a primit de la alţii? «Căci din Sion va ieşi legea lui Dumnezeu şi Cuvîntul Domnului din Ierusalim» (Isaia, 2, 3). Dar acestea de unde au ieşit? Ce iad a născocit să spună că trupul cel din Maria este de o fiinţă (ὁμοούσιον) cu dumnezeirea Cuvîntului, sau că Cuvîntul S-a prefăcut în carne, în oase, în păr şi în trupul întreg şi S-a preschimbat din firea Sa? Şi cine a auzit în Biserică, sau în general de la creştini, că Domnul a purtat un trup închipuit şi nu după fire? Sau cine a ajuns la atîta necredinţă, încît să spună şi să cugete că însăşi dumnezeirea cea de o fiinţă cu Tatăl s-a tăiat împrejur şi s-a făcut din desăvîrşită, nedesăvîrşită? Şi că ceea ce s-a pironit pe lemn n-a fost trupul, ci însăşi fiinţa creatoare a Înţelepciunii? Sau cine auzind că nu din Maria, ci din fiinţa Lui Şi-a făcut Cuvîntul Sieşi un trup pătimitor, ar mai numi creştin pe cel ce spune acestea? Cine a născocit această impietate neîngăduită? Sau cui i-ar fi venit măcar în minte să spună că cel ce zice că trupul Domnului e din Maria nu mai cugetă în dumnezeire o Treime, ci o pătrime? Şi că pentru a evita aceasta cei ce cugetă aşa spun că trupul pe care l-a îmbrăcat Mîntuitorul din Maria este din fiinţa Treimii. De unde au scos iarăşi unii impietatea egală cu cele de mai înainte, ca să spună că trupul nu e mai tînăr decît dumnezeirea Cuvîntului, ci e coetern cu El, fiindcă s-a constituit din fiinţa Înţelepciunii? Şi cum au îndrăznit unii, care-şi mai zic creştini, să pună la îndoială faptul că Domnul născut din Maria este Fiul lui Dumnezeu prin fiinţă şi fire, iar după trup este din sămînţa lui David şi din trupul Sfintei Maria? Cine sînt cei ce s-au făcut atît de îndrăzneţi, încît să spună că Hristos care a pătimit cu trupul şi s-a răstignit, nu este Domnul şi Mîntuitorul şi Dumnezeu şi Fiul Tatălui? Sau cum vor să se numească creştini cei ce spun că Cuvîntul a venit la un om sfînt ca la unul dintre prooroci şi nu S-a făcut El însuşi om, Care a luat din Maria trupul, ci altul este Hristos şi altul Cuvîntul lui Dumnezeu cel care este Fiul Tatălui dinainte de Maria şi dinainte de veci? Sau cum pot fi creştini cei ce zic că altul este Fiul şi altul Cuvîntul lui Dumenezeu?

III

Acestea erau spuse în *Memorii*, variate între ele, dar avînd un unic înţeles şi o singură tendinţă spre necredinţă. Totuşi se deosebesc şi se luptă între ei cei ce se laudă pe de altă parte cu mărturisirea Părinţilor stabilită la Niceea. Iar eu am admirat dreapta ta credinţă răbdătoare, care nu le-a impus tăcere celor ce spun acestea, dar le-a predat credinţa, ca,

sau ascultînd să se liniştească, sau împotrivindu-se să fie socotiţi eretici. Căci cele spuse (în *Memorii*) nu e îngăduit creştinilor nici a le grăi, nici a le auzi, ci a le socoti străine în tot chipul învăţăturii apostolice. De aceea şi eu am făcut să fie scrise în Epistolă cele ale acelora, în mod dezvelit, ca fie şi numai auzindu-le cineva să vadă ruşinea şi lipsa lor de evlavie. Şi deşi ar trebui condamnată şi dată pe faţă mai pe larg nebunia celor ce au gîndit acestea, e bine ca Epistola să se oprească numai la acestea şi să nu scrie nimic mai mult. Căci nu e necesar a dezgoli şi iscodi mai mult urîtele gînduri arătate aşa de vădit, ca să nu fie celor iubitori de sfadă pricinuitoare de îndoieli. Ci ajunge să li se răspundă numai aceasta şi să li se spună că nu sînt ale Bisericii universale, nici n-au cugetat Părinţii acestea. Dar ca să nu ia născocirea răului, din tăcerea totală, pretext de nerusinare, e bine să li se amintească totuşi puţin din dumnezeieştile Scripturi. Poate că ruşinîndu-se astfel, se vor opri din născocirile lor murdare.

IV

De unde v-a venit, deci, să spuneţi că trupul este de o fiinţă cu dumnezeirea Cuvîntului (căci e bine a începe de la aceasta, ca arătîndu-se cît de nebunească este această afirmare, să se vadă că şi toate celelalte sînt la fel)? Ea nu poate veni din dumnezeieştile Scripturi, căci ele zic că Dumnezeu însuşi a fost în trup. Dar şi Părinţii care s-au adunat la Niceea n-au spus că trupul, ci că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl. Numai de Acesta au spus că e din fiinţa Tatălui, iar trupul au mărturisit că e din Maria, urmînd iarăşi Scripturilor. Deci, sau tăgăduiţi Sinodul din Niceea şi le spuneţi acestea ca eretici, sau, dacă voiţi să fiţi fiii Părinţilor, nu cugetaţi altele decît acelea pe care le-au scris ei. Căci şi din aceasta se poate vedea cît de absurdă este această afirmare: dacă Cuvîntul este de o fiinţă cu trupul ce îşi are natura din pămînt, iar Cuvîntul este de o fiinţă şi cu Tatăl, după mărturisirea Părinţilor, va fi şi Tatăl de o fiinţă cu trupul făcut din pămînt. Atunci de ce mai disprețuiţi pe arieni, care spun că Fiul este creatură, cînd voi spuneţi că şi Tatăl este de o fiinţă cu creaturile, ba trecînd în altă impietate ziceţi că Cuvîntul S-a prefăcut în trup şi oase şi păr şi nervi şi în tot trupul şi că Şi-a schimbat firea Sa? Rămîne doar să spuneţi pe faţă că El S-a făcut din pămînt. Căci din pămînt e firea oaselor şi a întregului trup. De unde v-a venit o atît de mare nebunie ca să vă luptaţi şi cu voi înşivă? Căci spunînd că trupul e de o fiinţă cu Cuvîntul, indicaţi pe unul din altul. Şi spunînd că s-a preschimbat în trup, născociţi preschimbarea Cuvîntului însuşi. Dar cine vă va mai suporta fie şi numai să spuneţi acestea? Căci întreceţi prin necredinţa voastră orice erezie. Şi dacă Cuvîntul e de o fiinţă cu trupul, e de prisos să se mai amintească de Maria şi de trebuinţa de ea. Căci trupul poate fi etern deci dinainte de Maria, precum este şi Cuvîntul însuşi care, după voi, este de o fiinţă cu trupul.

La ce mai este atunci necesară venirea Cuvîntului, ca să îmbrace ceea ce e de o ființă cu El, sau ca preschimbîndu-Şi firea Sa să Se facă trup? Căci nu ia dumnezeirea ce este al ei, ca să îmbrace ceea ce e de o ființă cu ea. Nici n-a luat Cuvîntul, Care a răscumpărat păcatele celorlalți, păcatul, ca preschimbîndu-Se în trup să Se aducă pe Sine jertfă pentru Sine şi să Se răscumpere pe Sine[2].

V

Dar nu este aşa. Să nu fie! Căci Apostolul zice că «a luat sămînța lui Avraam; pentru aceea trebuia să Se facă în toate asemenea fraților» (Evr., 2, 16-17) şi să ia un trup asemenea celui al nostru. Pentru aceea se supune cu adevărat Maria, ca El să-Şi ia cu adevărat trupul din ea şi ca să-L aducă pe El ca trup propriu pentru noi. Aceasta a arătat-o Isaia cînd a zis, proorocind: «Iată Fecioara» (7, 14). Iar Gavriel e trimis la ea nu simplu ca la o fecioară, ci ca la «o fecioară logodită cu bărbat» (Luca, 1, 27), ca din logodnă să se arate că Maria a fost cu adevărat om. De aceea Scriptura spune că a şi născut. Căci zice: «Şi a născut» (Luca, 2, 7); şi au fost fericiți sînii care L-au alăptat (Luca , 11, 27) şi a adus jertfă după naştere (Luca, 2, 23). Iar toate acestea au fost semne că a născut ca fecioară. Şi Gavriel i-a binevestit ei cu exactitate, nu spunînd simplu «Cel ce se va naşte în tine», ca să nu cugete că îşi aduce în ea trupul din afară, ci «din tine» (Luca, 1, 39), ca să se creadă că Cel născut este din ea prin fire, dovedindu-se astfel în mod vădit şi firea. Căci era cu neputință ca Fecioara să dea lapte fără să nască şi era cu neputință să se hrănească cu lapte un trup care nu s-a născut mai înainte prin fire. Acest trup a fost tăiat-împrejur în a opta zi, pe acesta l-a primit în brațe Simeon; acesta a fost în stare de pruncie şi a crescut, a ajuns la vîrsta de 12 ani şi de 30 de ani. Căci nu s-a tăiat-împrejur ființa Cuvîntului, preschimbîndu-se, cum au născocit unii. Fiindcă ea este neschimbabilă şi cu neputință de prefăcut. Căci Însuşi Mîntuitorul zice: «Vedeți, că sînt Eu şi nu Mă schimb»

2. Opinia din ultimele două propoziții este o opinie nestoriană. Ceea ce s-a afirmat în propozițiile anterioare e o opinie monofizită, întrucît, după combaterea ce i-o face sfîntul Atanasie, trupul luat din Maria nu e real. Dacă ar fi real, ar fi o opinie panteistă. Astfel spre sfîrşitul vieții sfîntul Atanasie va preciza învățătura Bisericii şi față de abaterile hristologice ce se vor defini mai tîrziu în erezia monofizită şi nestoriană, care amîndouă înseamnă o anulare a valorii creației şi o lăsare a ei în starea nemîntuită, sau un dualism de nedepăşit şi o mărginire a dumnezeirii. Numai credința creştină vede pe Dumnezeu ca Dumnezeu adevărat, dar totodată şi valoarea eternă a creațiunii, asigurată prin atotputernicia iubitoare a lui Dumnezeu. Sfîntul Atanasie a fost ochiul clar văzător al creştinismului în acel moment de răscruce al lui, cînd avea să se limpezească raportul lui cu folosofiile panteiste şi dualiste ale lumii păgîne, care degradau pe Dumnezeu într-o esență impersonală sau Îl mărgineau, luîndu-I puterea Dumnezeului creator şi mîntuitor, sau a Dumnezeului adevărat, suficient Sieşi, dar şi atotputernic şi iubitor.

(Mal. 3, 6). Iar Pavel scrie: «Iisus Hristos ieri şi astăzi şi în veci Acelaşi» (Evr., 13, 8). Dar în trupul tăiat-împrejur, purtat, care mînca şi bea şi obosea şi a fost pironit pe lemn şi a pătimit, era Cuvîntul netrupesc al lui Dumnezeu. Acest trup a fost pus în mormînt, cînd Cuvîntul însuşi a plecat, fără să se despartă de el, ca să vestească şi duhurilor din închisoare, cum a zis Petru (I Petru, 3, 19).

VI

Ceea ce arată şi mai mult nebunia celor ce spun că Cuvîntul S-a prefăcut în oase şi carne, e aceasta: Dacă ar fi fost aşa, nu ar fi fost trebuinţă de mormînt, căci trupul ar fi plecat prin sine însuşi să vestească duhurilor din iad. Dar a plecat Cuvîntul însuşi să vestească, iar trupul înfăşurat de Iosif în giulgiu a fost depus în Golgota (Matei, 15, 1). Aşa s-a arătat tuturor că trupul nu era Cuvîntul, ci era trupul Cuvîntului. Pe acesta, înviat din morţi, l-a pipăit Toma şi în el a văzut urmele cuielor (Ioan, 20, 25), pe care le-a răbdat însuşi Cuvîntul, văzîndu-le pironite în trupul propriu şi pe care putînd să le împiedice nu le-a împiedicat, ba Cuvîntul netrupesc Şi-a şi făcut proprii ca ale Sale cele proprii trupului (ἑαυτοῦ). De fapt cînd trupul Lui e lovit de slujitor, a zis ca Cel ce suferea El însuşi: «Pentru ce Mă loveşti?»[3] (Ioan, 18, 23). Şi Cuvîntul fiind de nepipăit în firea Lui,

3. Avem aci termenul «ἰδιοποιεῖτο» (Şi-a făcut proprii cele ale trupului), pe care şi l-a însuşit sfîntul Ciril din Alexandria, ca explicaţie a relaţiei dintre ipostasul divin şi firea omenească asumată de El. Sfîntul Atanasie pune astfel baza combaterii teologice a nestorianismului şi monofizismului. Prin aceasta se salvează pentru gîndirea teologică taina întrupării sau unirii după ipostas a Cuvîntului dumnezeiesc cu firea omenească. E o taină pentru înţelegere felul în care pe de o parte nu Cuvîntul e străpuns de cuie, ci trupul; dar pe de alta, că trupul e al Cuvîntului şi Cuvîntul Îşi face ale Sale pătimirile trupului Său pe care Şi l-a făcut propriu. Nu sufletul nostru e tăiat în timpul unei operaţii, dar sufletul simte ca durere a sa ceea ce se săvîrşeşte cu trupul. Se afirmă astfel atît distincţia lui Dumnezeu de creatură, cît şi asumarea de către Dumnezeu a vieţii creaturii, ca şi îndumnezeirea ei de către El. Dar cine poate lămuri felul cum se realizează această «însuşire» de către Dumnezeu a vieţii noastre? Cine poate explica în ce constă această punte de la una la alta şi cum e ea posibilă? Dacă o explicaţie pentru însuşirea de către om a celor dumnezeieşti ar putea da faptul că omul e după chipul lui Dumnezeu, cum Îşi poate însuşi Dumnezeu cele omeneşti? Poate în baza faptului că acestea Îl au pe El ca Creator?

Teologia apuseană contemporană găseşte inacceptabilă ideea patristică a «nepătimirii» (ἀπάθεια) lui Dumnezeu, vrînd să-L vadă pe Dumnezeu participînd la durerile omeneşti. Dar pentru justa împăcare a ideii că Dumnezeu nu e supus din neputinţă durerilor cu ideea că totuşi le poate suporta prin voia Sa iubitoare, ar trebui stăruit în analizarea sensului ideii de «însuşire» de către Dumnezeu a celor omeneşti. La noi, dar şi la Hristos, e implicată aci taina unităţii persoanei, care nu poate despărţi de experienţa sa cele ale trupului de cele ale sufletului, sau cele ale dumnezeirii de cele ale umanităţii (la Hristos). Unitatea persoanei care trăieşte în această unitate experienţele ei venite prin suflet şi trup sau trăite de dumnezeire şi de unmanitatea asumată, se exprimă prin «eu» trăit la nominativ şi la acuzativ. Fiul lui Dumnezeu S-a spălat El însuşi, sau a fost bătut El însuşi, deşi Şi-a spălat sau I-a fost bătut trupul. Dumnezeu coboară la cele ale noastre pînă acolo că El le trăieşte ca pe ale Sale. Dar cum e posibil aceasta să o simtă aceasta ceilalţi oameni al căror ipostas e numai omenesc? Sau poate e într-un anumit fel, ca orice om, în raport cu ceilalţi? Căci după întrupare a intrat în circuitul uman al oamenilor în general. Ştiinţa poate cunoaşte prin metodă ei părţile despărţite, dar nu taina unităţii dintre ele.

totuşi a zis: «Spatele Meu L-am dat spre biciuiri şi obrajii Mei spre loviri. Şi faţa Mea n-am întors-o de la ruşinea scuipărilor» (Isaia, 1, 6). Căci cele ce le pătimea trupul omenesc al Cuvîntului, acelea, fiind Cuvîntul împreună cu el, le referea la Sine însuşi, ca să putem participa la dumnezeirea Cuvîntului[4]. Şi era un lucru minunat (un paradox: o unire a contrariilor), că Acelaşi era şi Cel ce pătimea şi Cel ce nu pătimea. Pătimea, pentru că pătimea trupul Lui, şi era în el care pătimea Cel ce nu pătimea, pentru că Cuvîntul,fiind prin fire Dumnezeu, e nepătimitor (ἀπαθής)[5]. Şi Însuşi Cel netrupesc era în trupul ce pătimea. Iar trupul avea în sine pe Cuvîntul nepătimitor, desfiinţînd (ἀφανίζοντα) neputinţele trupului[6]. Şi a împlinit-o aceasta şi S-a făcut aşa, ca primind El însuşi ale noastre şi aducîndu-Se jertfă, să le desfiinţeze[7], şi de aci înainte, noi îmbrăcîndu-ne în ale Sale, să facă pe Apostolul să zică: «Se cade ca acest stricăcios să se îmbrace în nestricăciune şi muritorul acesta să se îmbrace întru nemurire» (I Cor., 15, 53).

VII

Nu s-au făcut acestea pentru închipuire[8], cum au socotit unii. Să nu fie! Ci Mîntuitorul, făcîndu-Se om cu adevărat, prin aceasta S-a făcut mîntuirea întregului om. Căci dacă Cuvîntul ar fi fost în trup prin închipuire, cum zic aceştia, iar ceea ce se spune prin închipuire e o nălucire, rămîne o părere şi mîntuirea şi învierea oamenilor, potrivit prea necre-

4. Numai pentru că Şi-a făcut cele ale noastre proprii, ele s-au împărtăşit de curăţia şi puterea Lui dumnezeiască şi acestea au putut trece şi la noi. Căci făcîndu-Se Unul dintre noi, sau de o fire cu noi, El S-a făcut oarecum centrul ipostatic înnoitor al nostru, al tuturor, dacă Îi deschidem lăuntric poarta spre noi.

5. Deci dintr-un anumit punct de vedere chiar Cuvîntul nepătimitor pătimea.

6. O împăcare a pătimirii şi nepătimirii aceluiaşi subiect divin ce purta trupul cu suferinţele lui, rămînînd totuşi nepătimitor ar putea consta în faptul că El copleşea suferinţele, suportîndu-le cu tăria răbdării, nu evitîndu-le. Trebuia să fie în ele ca să se poată dovedi mai tare ca ele. Cine fuge de lup şi nu-l biruie şi luptă cu el, n-a scăpat pe oameni de el şi nu se dovedeşte mai tare ca el.

7. Suferindu-le pînă la moarte, S-a adus jertfă. Dar prin aceasta le-a copleşit, le-a biruit şi le-a desfiinţat. Chiar în a suferi pînă la capăt e o putere, care e mai tare ca suferinţa şi îi ia acesteia puterea pentru viitor. Avem iarăşi aci un paradox: dacă S-ar fi oprit în suportarea lor cu un moment înainte de moarte, nu le-ar fi suportat pînă la capăt, deci nu le-ar fi biruit. Dar suportînd moartea, a biruit-o. Dacă n-ar fi suportat-o, ar fi fost El biruit de moarte. Aşa ar fi fost dacă n-ar fi fost şi Dumnezeu care nu Şi-a sfîrşit plinătatea vieţii ca subiect purtător de suferinţe omeneşti la capătul suportării lor. E de remarcat aspectul jertfei ca suportare a pătimirilor omeneşti pentru a le birui, sau aspectul ei ontologic, de desăvîrşire prin aceasta a existenţei omeneşti. Desigur moartea Lui e jertfă şi pentru că o suportă ca om ascultînd de Dumnezeu pînă la capăt, nelăsîndu-se abătut de frica pătimirii, prin ceea ce a realizat calitatea Lui de om fidel împlinitor al rînduirii dumnezeieşti, care vrea ca omul să se realizeze, nelăsîndu-se oprit de slăbiciune în actualizarea puterilor şi valorilor ascunse în firea umană.

8. Această idee era o prelungire a dochetismului din primele timpuri creştine, a ideii că Hristos a avut numai un trup aparent. Din acest dochetism a rămas ceva în monofizism.

dinciosului Maniheu[9]. Dar nu e fantezie mîntuirea noastră, nici numai a trupului; ci mîntuirea cu adevărat a întregului om, a sufletului şi a trupului, s-a săvîrşit în Însuşi Cuvîntul[10]. După dumnezeieştile Scripturi, ceea ce s-a luat din Maria era omenescul prin fire şi trupul Domnului era adevărat. Era adevărat, pentru că era acelaşi cu al nostru. Căci Maria a fost sora noastră, fiindcă toţi sîntem din Adam. Despre aceasta nu se poate îndoi cineva, dacă îşi aminteşte de cele scrise de Luca. Căci după ce a înviat din morţi, părîndu-li-se unora (δοκούντων τινῶν) că văd pe Domnul nu în trupul cel din Maria, ci că în trupul acesta văd un duh, El a zis: «Vedeţi mîinile Mele şi picioarele Mele şi urmele cuielor Mele, căci sînt Eu însumi. Pipăiţi-Mă şi vedeţi că duhul carne şi oase nu are, precum Mă vedeţi pe Mine avînd. Şi acestea zicînd, le-a arătat lor mîinile şi picioarele» (Luca, 24, 39–40). Din acestea se pot respinge şi cei ce îndrăznesc să spună că Domnul însuşi S-a prefăcut în carne şi oase. Căci n-a zis Domnul: «Vedeţi că sînt carne şi oase», ci «avînd», ca să nu se creadă că Însuşi Cuvîntul S-a prefăcut în acestea, ci avîndu-le acestea să se creadă că este Acelaşi şi înainte de moarte şi după înviere[11].

VIII

Acestea avîndu-şi astfel dovada lor, e de prisos a ne mai atinge şi de altele şi de a ne mai ocupa cu ceva din cele ale trupului, în care era Cuvîntul. El nu era de o fiinţă cu dumnezeirea, ci născut cu adevărat din Maria; şi Cuvîntul nu S-a prefăcut El însuşi în oase şi carne, ci a fost în trup. Căci spusa de la Ioan: «Cuvîntul trup S-a făcut» are acest înţeles, cum se poate afla aceasta şi din locul asemănător scris de Pavel: «Hristos S-a făcut pentru noi blestem» (Gal., 3, 13). Căci precum, deşi nu S-a făcut El însuşi blestem, ci a primit blestemul pentru noi, s-a spus totuşi că S-a făcut blestem, la fel, fără să Se prefacă în trup, se spune că S-a făcut trup, pentru că a luat trup viu pentru noi şi S-a făcut om. De fapt spusa: «Cu-

9. Am remarcat la nota 2 că monofizismul (ca şi nestorianismul de altfel) aveau la bază un dualism etern între Dumnezeu şi lume. Lumea nu poate fi cu adevărat mîntuită sau ridicată în viaţa dumnezeiască. Dumnezeu Se face numai aparent trup, suferă moartea numai aparent. Omul real rămîne aşa cum e: destinat morţii eterne. Acest dualism a fost luat din parsism de Maniheu. Dar el avea o bază şi în platonism, de care a fost influenţat şi Origen. Căci şi acesta socotea materia ca ceva contrar spiritelor şi destinată să rămînă în veci nemîntuită, netransfigurată. În toate Dumnezeu era văzut ca mărginit, deci nu ca «Dumnezeu» adevărat. Dar monofizismul putea avea şi un sens panteist.

10. După Apolinarie, care începuse să scrie spre sfîrşitul vieţii sfîntului Atanasie, Cuvîntul a luat trup real, dar nu şi sufletul raţional. Căci raţiunii umane îi ţinea locul Logosul divin. Se elimina astfel de la mîntuire o altă parte a omului: sufletul raţional. Sau se identifica Cuvîntul cu raţiunea umană.

11. Trupul real al lui Hristos este şi un semn al identităţii Lui înainte de moarte şi după înviere, adică o dovadă că a înviat cu adevărat şi prin aceasta a învins moartea. Altfel n-am avea nici o siguranţă despre aceasta; am fi victimele unor năluciri. Nimic n-ar fi sigur. N-am şti care e realitatea sigură. Trupul are şi în privinţa aceasta un rost pozitiv.

vîntul trup S-a făcut» este egală cu spusa: «Cuvîntul om S-a făcut», cum s-a scris la Ioel: «Voi vărsa din Duhul Meu peste tot trupul» (Ioel, 2, 28). Căci nu s-a întins făgăduinţa pînă la animalele necuvîntătoare, ci numai la oameni, pentru care S-a şi făcut Domnul om. Acest înţeles avîndu-l spusa aceasta, cu dreptate se vor contrazice între ei toţi cei ce zic că trupul luat din Maria a fost dinainte de aceasta, sau că Cuvîntul a avut înainte de aceasta oarecare suflet omenesc şi a fost în el pururea înainte de venirea Lui[12]. Vor tăcea însă şi cei ce spun că trupul nu este capabil de moarte, ci că acesta era de fire nemuritoare. Căci dacă n-a murit, cum a predat Pavel corintenilor ceea ce a primit şi el «că Hristos a murit pentru păcatele noastre, după Scripturi»? (I Cor., 15, 3). Şi cum a înviat, dacă n-a şi murit? Dar se vor ruşina cu totul cei ce gîndesc în general că Treimea ar deveni pătrime, dacă s-ar zice că trupul e din Maria. Căci dacă spunem, zic, că trupul e de o fiinţă cu Cuvîntul, rămîne Treimea Treime, neintroducîndu-se nimic străin în Treime, adus de Cuvîntul[13]. Dar dacă spunem că trupul din Maria este omenesc, în mod necesar trupul fiind străin după fiinţă şi Cuvîntul fiind în El, Treimea se face pătrime prin adaosul trupului.

IX

Spunîndu-le acestea astfel, ei nu înţeleg că se luptă cu ei înşişi. Căci chiar dacă nu spun că trupul e din Maria, ci că e de o fiinţă cu Cuvîntul, după cugetarea lor se vor dovedi nu mai puţin admiţînd o pătrime (chiar dacă se prefac că nu cugetă cum socotesc). Căci după această cugetare, precum Fiul, după Părinţi, deşi e de o fiinţă cu Tatăl, nu e totuşi El însuşi Tatăl, ci se spune că e Fiul de o fiinţă cu Tatăl, la fel trupul de o fiinţă cu Cuvîntul nu este el însuşi Cuvîntul, ci altul în raport cu Cuvîntul. Iar fiind altul, după ei Treimea lor va fi pătrime[14]. Dar adevărata şi cu adevărat

12. Se confunda prin aceasta în sens panteist umanul cu divinul. Sau se afirma o apariţie a umanului lui Hristos printr-o evoluţie, deşi acest uman ieşit dintr-o virtualitate a Cuvîntului nu e una cu umanul real.

13. Un trup care n-ar fi de o fiinţă cu Cuvîntul ar fi, după cei ce susţineau această absurditate, o altă persoană divină. Era o concepţie politeist-panteistă. Consecvent ar fi fost ca ei să spună că nici una din persoanele divine nu e de o fiinţă cu celelalte. Se afirmă pe de o parte un panteism care confunda natura cu divinitatea, pe de alta nu se vedea o unitate în natura constituită din esenţe sau naturi diferite. Apoi nu se înţelegea aparteneţa trupului la o persoană, care e constituită şi din spirit, nu numai din trup, sau se separa prea mult între suflet şi trup, sau se confundau prea mult între ele. Sfîntul Atanasie văzînd trupul ca aparţinînd Persoanei Cuvîntului introduce ideea unirii după ipostas a celor două firi ale lui Hristos.

14. Trupul dacă ar fi de o fiinţă cu Cuvîntul, fiind deosebit ca persoană de Acela, ar adăuga la Treime o altă persoană. Numai dacă trupul nu e de o fiinţă cu Cuvîntul, nu e o persoană deosebită, ci aparţine Persoanei Cuvîntului. Caracterul de «de o fiinţă» nu-l poate avea decît o persoană în raport cu altă persoană. Deşi trupul e de altă substanţă, nu e o persoană. Şi dacă ar fi o persoană, iarăşi nu ar reprezenta o nouă persoană în Treime, pentru că nu e de o fiinţă cu Persoanele Treimii.

desăvîrşita şi nedespărţita Treime nu primeşte adaos, ci numai cea născocită de ei. Şi cum oare mai sînt creştini cei ce inventează un alt «dumnezeu» decît Cel ce este?

Dar se poate vedea multă nebunie şi în altă sofismă a lor. Dacă pentru că trupul Mîntuitorului este din Maria şi omenesc, precum se zice în Scripturi, ei socotesc că pot zice în loc de Treime, pătrime, întrucît se produce un adaos din pricina trupului, rătăcesc mult, fiindcă fac făpturile deopotrivă cu Făcătorul şi socotesc că dumnezeirea poate primi un adaos şi ignoră că nu pentru un adaos la dumnezeire s-a făcut Cuvîntul trup, ci ca să învie trupul; nici ca să se îmbunătăţească Cuvîntul S-a născut El din Maria, ci ca să răscumpere neamul oamenilor. Dar cum socotesc că trupul răscumpărat (mîntuit) şi ridicat la viaţa adevărată prin Cuvîntul poate aduce un adaos dumnezeirii Cuvîntului care îi dă viaţă?[15] Mai degrabă s-a făcut trupului omenesc un mare adaos din comuniunea şi unirea Cuvîntului cu el. Căci din muritor l-a făcut nemuritor şi fiind sufletesc l-a făcut duhovnicesc şi, alcătuit fiind din pămînt, a trecut prin porţile cereşti. Deci Treimea, chiar luînd Cuvîntul trup din Maria, rămîne Treime, neprimind vreun adaos şi nepierzînd ceva[16]. Ci e pururea desăvîrşită şi se cunoaşte ca o dumnezeire în Treime şi aşa se propovăduieşte în Biserică un Dumnezeu, Tatăl Cuvîntului.

X

Aceasta va face să tacă şi pe cei ce spuneau înainte că Cel născut din Fecioara nu este Hristos şi Domnul Dumnezeu[17]. Căci dacă n-a fost Dumnezeu în trup, cum oare S-a numit îndată ce S-a născut din Maria, Emanuel, care se tălmăceşte «Cu noi este Dumnezeu» (Matei, 1, 23)? Dacă n-a fost Cuvîntul în trup, cum a scris şi Pavel romanilor: «Cel ce este peste toate, Dumnezeu binecuvîntat în veci, Amin» (Rom., 9,5)? Să

15. În teoria că Cuvîntul Se întrupează ca să adauge ceva Treimii, sau dumnezeirii, e implicată ideea unui Dumnezeu care are nevoie de această împlinire, a unui Dumnezeu supus unei legi a sporirii prin evoluţie, a unei identităţi de esenţă între Dumnezeu şi lume. Nu se mai menţine distinctă creaţiunea de un Dumnezeu desăvîrşit în El însuşi, care ca atare o şi poate mîntui pe aceasta fără s-o topească în El. În această teorie întruparea nu se mai face pentru oameni, pentru a-i scăpa din nedesăvîrşirea vieţii lor, sau din relativitatea şi non-sensul existenţei în lumea aceasta. Se vede în trupul omenesc şi în lume mai degrabă ceva de care are nevoie dumnezeirea. Sau propriu-zis nici dumnezeirea şi nici lumea nu sînt suficiente în ele însele. Avem din nou aci o altă formă a panteismului. Dar cum se poate împlini dumnezeirea prin ceva atît de relativ, de imperfect, de trecător cum e trupul omenesc şi lumea aceasta? Sau cum pot cîştiga desăvîrşirea prin unirea între ele cele nedesăvîrşite? Unde e atunci scăparea de relativitate şi de non-sensul lumii acesteia, dacă nu se uneşte cu un Dumnezeu desăvîrşit în El însuşi? Aceasta înseamnă că nu e nimic cu adevărat desăvîrşit şi care poate desăvîrşi. Non-sensul şi moartea care stăpînesc în lumea aceasta sînt o fatalitate de care nu există scăpare. Nu există nici o mîntuire din acestea.

16. În acest caz Treimea n-ar fi desăvîrşită şi atunci cum ne-ar putea mîntui? Avem aci o doctrină panteistă, care nu cunoaşte nici un absolut care să scape lumea de insuficienţa ei.

17. Aceştia erau predecesorii nestorianismului.

mărturisească deci şi cei ce tăgăduiau înainte că Cel răstignit a fost Dumnezeu, că au greşit, ascultînd de dumnezeieştile Scripturi; şi mai ales de Toma, care, după ce a văzut în El urmele cuielor, a strigat: «Domnul meu şi Dumnezeul meu» (Ioan, 20, 28). Căci fiind Dumnezeu şi Domnul slavei, era totuşi în trupul pironit fără slavă şi fără cinste. Iar trupul pătimea pironit pe lemn şi din coasta Lui curgea sînge şi apă. Iar trupul fiind templu al Cuvîntului, era plin de dumnezeire. De aceea soarele, văzînd pe Creatorul său răbdînd în trupul batjocorit, şi-a reţinut razele şi a întunecat pămîntul. Iar trupul însuşi, avînd o fire muritoare, a înviat mai presus de firea lui, pentru Cuvîntul ce era în el. Şi a pierdut stricăciunea cea după fire. Căci, îmbrăcîndu-l Cuvîntul mai presus de om, s-a făcut nestricăcios.

XI

Iar despre închipuirea celor ce zic că precum s-a întîmplat cu fiecare dintre prooroci, aşa a venit Cuvîntul şi peste un om oarecare născut din Maria, e de prisos a mai lungi vorba, nebunia lor respingîndu-se prin ea însăşi. Căci dacă a venit aşa, pentru ce S-a născut Acesta din fecioară şi nu S-a născut şi El dintr-un bărbat şi o femeie? Căci aşa s-a născut fiecare dintre sfinţi. Sau pentru ce, dacă Cuvîntul a venit astfel, nu se spune de moartea fiecăruia că a fost pentru noi, ci numai de a Acestuia? Şi pentru ce, dacă Cuvîntul a venit la fiecare dintre prooroci, spuneţi că numai peste Cel născut din Maria a venit o singură dată la sfîrşitul veacurilor? Sau pentru ce, dacă a venit peste el cum a venit peste sfinţii dinainte, toţi ceilalţi murind încă n-au înviat, iar Cel născut din Maria singur a înviat? Sau pentru ce dacă Cuvîntul a venit la fel peste ceilalţi, I se spune numai Celui din Maria Emanuel? Desigur fiindcă numai trupul născut din Ea a fost plin de dumnezeire. Căci Emanuel se tălmăceşte «Cu noi este Dumnezeu». Sau pentru ce dacă a venit astfel, deşi a mîncat, a băut, a obosit şi a murit fiecare dintre sfinţi, nu se zice că Cuvîntul a mîncat, a băut, a obosit şi a murit în fiecare, ci numai de Cel din Maria? Pentru că cele ce le pătimea acest trup, s-au spus că le pătimea El. Şi dacă de toţi ceilalţi se spunea numai că s-au născut, numai despre Cel născut din Maria se spune: «Şi Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14)?

XII

Din acestea se arată că la toţi ceilalţi a venit Cuvîntul ca ei să proorocească. Dar din Maria, Însuşi Cuvîntul luînd trup S-a născut ca om, fiind prin fire şi fiinţă Cuvîntul lui Dumnezeu, iar după trup, făcîndu-Se om din sămînţa lui David şi din trupul Mariei, cum a spus Pavel. Pe Acesta L-a arătat şi Tatăl şi în Iordan şi în Munte zicînd: «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care am binevoit» (Matei, 3, 17). Pe Acesta arienii

L-au tăgăduit, iar noi recunoscîndu-L I ne închinăm, nedespărţind pe Fiul şi pe Cuvîntul, ci pe Însuşi Cuvîntul ştiindu-L că este Fiul, prin Care toate s-au făcut şi prin Care noi am fost răscumpăraţi. De aceea ne şi mirăm, cum s-a ivit în voi îndoiala despre cele atît de vădite?

Dar mulţumindu-I lui Dumnezeu, că pe cît ne-am întristat, citind aceste Memorii, pe atît ne-am bucurat de rezultat. Căci au fost respinşi în deplin acord de toţi şi oamenii s-au liniştit în mărturisirea dreptei credinţe. Aceasta m-a îndemnat şi pe mine, după ce mai înainte am stat mult la gînduri, să scriu aceste puţine rînduri, cugetînd ca nu cumva, tăcînd noi, acestea în loc de bucurie să pricinuiască întristare celor ce ne-au oferit prin acordul lor prilej de bucurie. Rog deci întîi Evlavia ta, în al doilea rînd, pe cei ce le aud, să primiţi acestea cu bună conştiinţă. Şi de mai lipseşte ceva din cele de trebuinţă spre dreapta credinţă, să îndreptaţi şi să-mi arătaţi. Iar dacă din simplitatea cuvîntului nu s-au scris cum trebuie, sau în mod desăvîrşit, să ne ierte toţi slăbiciunea cuvîntului. Salută pe toţi fraţii care se află cu tine. Iar pe tine te salută toţi cei împreună cu noi. Să fii sănătos în Domnul, Iubite şi Prea dorite frate!

EPISTOLĂ CĂTRE EPISCOPUL ADELFIE, ÎMPOTRIVA ARIENILOR[1]

(col. 1072 - 1082)

I

Citind epistola Binecredincioşiei tale, ne-am bucurat de dreapta ta credinţă întru Hristos şi în primul rînd am slăvit pe Dumnezeu care ţi-a dăruit un astfel de har, ca să ai cugetul drept şi să cunoşti, pe cît e cu putinţă, meşteşugirile diavolului. Pe de altă parte ne-am mirat văzînd vicleana cugetare a ereticilor căzuţi în prăpastia necredinţei aşa de mult, că nu şi-au mai putut păstra simţirea firească şi au ajuns la o totală stricare a înţelegerii. Această pornire le este insuflată de diavolul, dar este şi o imitaţie a iudeilor celor fără de lege. Căci precum aceia, respinşi în toate, au născocit argumente contrare chiar lor, numai ca să tăgăduiască pe Domnul şi să arate cele proorocite ca protivnice lor, la fel şi aceştia, văzîndu-se de pretutindeni puşi la zid şi erezia lor urîtă de toţi, născocesc mereu alte argumente urîte, ca neîncetînd lupta lor împotriva adevărului, să rămînă cu adevărat duşmani ai lui Hristos.

Căci de unde le-a venit şi această răutate? Cum au îndrăznit să rostească această nouă ocară împotriva lui Hristos? Cu adevărat mult vicleşug este în necredincios şi în cel nestatornic în ale credinţei. Căci tăgăduind la început dumnezeirea Unuia Născut Fiului lui Dumnezeu, dar prefăcîndu-se că recunosc venirea Lui în trup, acum, coborînd treptat, au căzut şi din această aparenţă şi s-au făcut cu totul necredincioşi, încît nu-L mai recunosc pe El nici ca Dumnezeu, nici că S-a făcut om. Căci dacă ar crede aceasta, nu ar mai rosti astfel de lucruri ca cele ce le-a scris evlavia ta împotriva lor.

II

Tu deci, iubite şi cu adevărat prea dorite, ai făcut cele cuvenite tradiţiei bisericeşti şi dreptei credinţe în Domnul, respingînd, îndemnînd şi mustrînd pe unii ca aceştia. Dar fiindcă înfuriat de tatăl lor diavolul «n-au

1. Scrisă în jurul anului 371 (P. G. 26, col. 1074, nota 77).

cunoscut, nici n-au priceput», după cum s-a scris (Ps. 81, 5), ci umblă în întuneric, să înveţe de la binecredincioşia ta că această urîtă cugetare a lor este proprie lui Valentin, lui Marcion şi lui Maniheu. Dintre aceştia, unii în loc de adevăr au introdus aparenţa, iar alţii, despărţind cele nedespărţite, au tăgăduit că «Cuvîntul trup S-a făcut şi S-a sălăşluit întru noi» (Ioan, 1, 14).

Pentru ce deci, cugetînd ale acestora, nu se fac şi moştenitorii numelor lor? Căci se cuvine să aibă şi numele celor a căror urîtă cugetare o primesc, deci să se numească valentinieni şi marcioniţi şi maniheişti. Dar poate, ruşinîndu-se de răul miros al numelor, vor putea să înţeleagă în ce adînc al necredinţei au căzut. S-ar cuveni ca acestora nici să nu li se răspundă, după îndemnul Apostolului: «Pe omul eretic după întîia şi a doua sfătuire, ocoleşte-l,ştiind că unul ca acesta s-a abătut şi păcătuieşte, osîndindu-se pe sine însuşi» (Tit, 3, 10–11); mai ales că şi proorocul zice despre aceştia: «Nebunul va grăi cele nebune şi inima lui va cugeta cele deşarte» (Isaia, 32, 6). Căci aceştia, asemenea căpeteniei lor, umblă şi ei împrejur ca leii, căutînd să înghită pe careva din cei simpli (I Petru, 5, 8). De aceea am simţit trebuinţa să răspundem evlaviei tale, ca învăţînd fraţii iarăşi din sfatul tău, să dispreţuiască şi mai mult deşarta vorbărie a acelora.

III

Nu ne închinăm creaturii. Nicidecum! Această rătăcire este a păgînilor şi a arienilor. Ci ne închinăm Domnului zidirii răstignit, Cuvîntului lui Dumnezeu. Căci deşi şi trupul în sine este o parte a creaturilor, dar s-a făcut trup al lui Dumnezeu. De aceea nu ne închinăm nici trupului în sine, despărţindu-l de Cuvîntul, nici Cuvîntului deşpărţit de trup. Ci ştiind, precum am spus înainte, că «Cuvîntul trup S-a făcut», Îl recunoaştem pe Acesta ca Dumnezeu şi după ce S-a făcut trup. Căci cine e aşa de nebun ca să spună Domnului: «Desparte-Te de trup ca să ne închinăm Ţie»? Sau cine e aşa de necredincios ca să-I spună, cu iudeii lipsiţi de minte, din pricina trupului: «Pentru ce Tu, om fiind, Te faci pe Tine Dumnezeu?» (Luca, 10, 33)[2]. Dar n-a făcut aşa leprosul, ci se închina lui Dumnezeu care era în trup şi recunoştea că e Dumnezeu, zicînd: «Doamne, de voieşti, poţi să mă curăţeşti» (Matei, 8, 2). Şi nu socotea, din pricina trupului, pe Dumnezeu, creatură; nici nu dispreţuia, dat fiind că Cuvîntul e Creatorul a toată zidirea, trupul în care era îmbrăcat. Ci se închina Creatorului tuturor ca într-un templu creat şi de aceea a fost curăţit. Aşa şi femeia ce suferea de curgerea sîngelui s-a vindecat crezînd, prin

2. Se combate de aci, ca şi în ultima parte a *Epistolei către Epictet*, ideea nestoriană, care despărţea în Hristos pe om de Dumnezeu. Se vede că spre sfîrşitul vieţii sfîntului Atanasie începuse să se dezvolte această erezie.

simpla atingere a ciucurelui hainei (Matei, 9, 20). Iar marea agitată de valuri a ascultat de Cuvîntul întrupat şi furtuna a încetat (Matei, 8, 26). Şi orbul din naştere a fost vindecat de Cuvîntul cu scuipatul trupului (Ioan, 9, 6). Şi lucru şi mai mare şi prea minunat (poate de aceea i-a smintit pe cei necredincioşi) este că, chiar atîrnat Domnul pe cruce (căci al Lui era trupul şi în El era Cuvîntul), soarele s-a întunecat şi pămîntul s-a cutremurat, pietrele s-au despicat şi catapeteasma templului s-a rupt şi multe trupuri ale sfinţilor adormiţi au înviat (Luca, 23, 43; Matei, 26, 51).

IV

Acestea s-au întîmplat şi nimeni nu s-a îndoit, cum îndrăznesc arienii acum, de trebuie să creadă Domnului întrupat. Ci chiar văzîndu-L om, L-au recunoscut ca fiind Creatorul lor. Şi auzind glas omenesc n-au spus, din pricina firii omeneşti, că Cuvîntul e creatură[3]. Ci s-au cutremurat şi mai mult, recunoscînd nu mai puţin decît că grăia El însuşi din templul sfînt. Cum deci nu se tem aceşti necredincioşi că, pentru că «n-au încercat să aibă pe Dumnezeu întru cunoştinţă, vor fi predaţi unei minţi necercate, făcînd cele ce nu se cuvin» (Rom., 1, 28)? Căci creatura nu se închină creaturii, nici nu refuză a se închina Domnului ei din pricina trupului, ci L-a văzut pe Creatorul ei în trup. «Şi întru numele lui Iisus tot genunchiul s-a plecat şi se va pleca, al celor cereşti şi al celor pămînteşti şi al celor de sub pămînt şi toată limba va mărturisi», chiar dacă nu le place arienilor, «că Domn este Iisus Hristos întru slava lui Dumnezeu Tatăl» (Filip., 2, 10-11). Căci n-a adus trupul vreo lipsă de slavă Cuvîntului. Să nu fie! Ci mai degrabă El S-a slăvit prin trup[4]. Prin faptul că Fiul, Care este în chipul lui Dumnezeu, a luat chip de rob (Filip., 2, 7-8), nu S-a micşorat în dumnezeire, ci mai vîrtos S-a făcut eliberatorul a tot trupul şi a toată creaţiunea. Şi faptul că Dumnezeu a trimis pe Fiul Lui născut din femeie (Gal., 4, 6), nu I-a adus ruşine, ci mai degrabă slavă şi mare har.

3. E prea mare taină ca să înţelegem cum grăieşte Dumnezeu însuşi prin grai omenesc. Aceasta arată că omul e făcut după chipul lui Dumnezeu, că glasul lui prin care exprimă sensuri raţionale şi simţiri conştiente, poate fi însuşit de Dumnezeu ca al Său, ca să exprime prin sensurile cugetate de om conţinuturi superioare şi simţiri superioare, dar necontrare celor omeneşti. E prea mare taină ca să înţelegem cum sunetul material al trupului poate deveni expresie a sensurilor umane, dar a celor dumnezeieşti cu mult mai înalte.

4. Trupul n-a acoperit slava Cuvîntului şi în acest sens nu L-a privat de slavă, ci mai vîrtos s-a făcut un transparent al slavei Cuvîntului. Căci prin trup grăia Cuvîntul şi săvîrşea faptele Sale minunate. Şi e o slavă şi pentru Dumnezeu şi pentru trup, ca Dumnezeu să grăiască şi să lucreze prin el. E o slavă şi pentru Dumnezeu şi pentru raţiunea umană şi pentru cuvîntul omului, ca Dumnezeu să-Şi arate inteligibilitatea prin ele şi să comunice cu omul prin ele. E o slavă pentru Dumnezeu şi pentru om ca iubirea lui Dumnezeu să ia forma accesibilă simţirii omeneşti, ca măreţia dumnezeiască să strălucească în smerenia omenească.

Căci S-a făcut om, ca pe noi să ne îndumnezeiască întru Sine[5]. Şi S-a făcut din femeie şi S-a născut din Fecioară , ca naşterea noastră rătăcită să o readucă la Sine[6] şi să devenim la sfîrşit neam sfînt şi părtaşi firii dumnezeieşti, cum a scris fericitul Petru (II Petru, 1, 4). Şi «ceea ce era cu neputinţă legii, fiind slabă prin trup, a săvîrşit Dumnezeu trimiţînd pe Fiul Său în asemănarea trupului păcatului şi pentru păcat a osîndit păcatul în trup» (Rom., 8, 3).

V

Cum deci nu se arată nemulţumitori şi vrednici de toată osînda cei ce dispreţuiesc trupul luat de Cuvîntul pentru a-i elibera pe toţi oamenii şi a-i învia pe toţi din morţi şi a-i răscumpăra din păcat, sau cei ce defaimă pe Fiul lui Dumnezeu, din pricina trupului luat, declarîndu-L creatură? Căci numai că nu strigă către Dumnezeu: «Să nu trimiţi pe Fiul Tău Cel Unul Născut, în trup! Să nu-L faci să ia trup din fecioară ca să ne răscumpere pe noi din moarte şi păcat! Nu voim să fie în trup, ca să nu primească moarte pentru noi, ca nu Se facă în trup Mijlocitorul nostru spre intrarea noastră la Tine şi spre sălăşluirea noastră în locaşurile cereşti! Să se închidă porţile cerurilor[7] ca nu cumva, prin catapeteasma trupului Lui, Cuvîntul Tău să ne înnoiască nouă calea spre ceruri»[8].

Acestea sînt cuvintele ce le îndreaptă aceia cu îndrăzneală diavolească prin reaua cugetare pe care au născocit-o. Căci cei ce nu voiesc să se închine Cuvîntului făcut trup se arată nemulţumitori pentru întruparea Lui. Şi cei ce despart Cuvîntul de trup nu se gîndesc ei oare că nu are loc

5. Atît în faptul că S-a făcut om, cît şi în acela că prin aceasta ne-a îndumnezeit, se arată capacitatea omului, dată lui de Dumnezeu prin creaţie, ca Dumnezeu însuşi să Se facă om, fără să înceteze de a fi şi Dumnezeu, şi omul să fie ridicat la treapta de Dumnezeu prin har. Omul n-a fost creat ca o fiinţă despărţită de Dumnezeu, «aruncat în lume» cu dispreţ, de Dumnezeu, ca să se piardă în ea, cum zice Heidegger. În om a binevoit să Se altoiască Dumnezeu, ca omul însuşi să fie altoit în Dumnezeu. Însuşirile omului sînt capabile să fie mijloace folosite de Dumnezeu pentru manifestarea Lui şi ca prin ele omul să se adîncească tot mai mult în Dumnezeu şi să crească tot mai mult ca om adevărat.

6. Pofta ne-a dus la o naştere tot mai puţin legată de lucrarea lui Dumnezeu în ea. Prin naşterea din Fecioara, liberă de orice poftă, Dumnezeu a readus deplin naşterea omului sub puterea spirituală a Lui.

7. Firii omeneşti asumate de ipostasul Cuvîntului, unită prin aceasta cu firea dumnezeiască, i s-au deschis porţile cerului sau ale vieţii în dumnezeirea infinită. Ea n-a rămas într-o simplă alăturare la firea dumnezeiască. Prin aceasta a fost scăpată de moarte şi, dată fiind comunicarea între ea şi firea purtată de ipostasurile umane, aceste porţi s-au deschis tuturor.

8. Trupul omenesc a putut deveni în Hristos catapeteasma spre Sfînta Sfintelor unde este Dumnezeu. Trupul se face în Hristos străveziu prin spiritualizare. Chiar prin trupul semenului intrăm în legătură cu sufletul lui, cum prin trupul nostru facem cunoscut altora sufletul nostru şi ni-l comunicăm lui. Trupul nostru e un bun conducător al sufletului şi spre suflet. Aceasta ne dă să înţelegem cum a fost făcută umanitatea şi chiar trupul omenesc pentru Dumnezeu. Acestea le spune sfîntul Atanasie celor ce, din dispreţ faţă de trup şi de om, credeau că e imposibil ca Dumnezeu să Se facă om.

altfel nici o răscumpărare de păcat, nici o desființare a morții? Unde vor lăsa necredincioșii trupul pe care l-a luat Mîntuitorul ca să îndrăznească să spună: «Nu ne închinăm Domnului cu trupul, ci despărțind trupul și numai Lui ne vom închina»? Fericitul Ștefan a văzut pe Domnul în ceruri stînd de-a dreapta Tatălui (Fapte, 7, 55). Iar îngerii au spus ucenicilor: «Așa va veni cum L-ați văzut plecînd la ceruri» (Fapte, 1, 11). Și Însuși Domnul a spus, grăind Tatălui: «Voiesc ca, unde sînt Eu, să fie și ei totdeauna cu Mine» (Ioan, 17, 24). Și în general, dacă trupul e nedespărțit de Cuvîntul, cum nu e necesar ca aceștia sau să lepede rătăcirea și să se închine Tatălui în numele Domnului nostru Iisus Hristos, sau, neînchinîndu-se Cuvîntului venit în trup, să fie scoși afară și să nu mai fie socotiți creștini, ci să se numere cu iudeii?

VI

Aceasta e nebunia și îndrăzneala acelora, precum am spus înainte. Iar credința noastră e dreaptă, căci pornește de la învățătura apostolică și de la Tradiția Părinților, întărită de Noul și Vechiul Testament. Căci proorocii zic: «Trimite Cuvîntul Tău și adevărul Tău» (Ps. 42, 3) și: «Iată Fecioara în pîntece va avea și va naște Fiu și vor chema numele Lui Emanuel, care se tălmăcește: «Cu noi este Dumnezeu» (Isaia, 7 14; Matei 1, 23). Dar ce este aceasta decît că Dumnezeu S-a făcut trup? Iar Tradiția apostolică ne învață la fel. Fericitul Petru zice: «Hristos a pătimit în trup pentru noi» (I Petru, 4, 1). Iar Pavel scrie: «Așteptînd fericita nădejde și arătarea slavei marelui Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Care S-a dat pe Sine pentru noi ca să ne răscumpere pe noi de tot păcatul și să-Și curățească Sieși popor ales, rîvnitor de fapte bune» (Tit, 2, 13). Dar cum S-ar fi dat pe Sine pentru noi, dacă n-ar fi purtat trup? Căci S-a dat pentru noi, aducîndu-l pe acesta, ca, primind moartea în el, să surpe pe cel ce are stăpînirea morții, adică pe diavolul (Evr., 2, 14). De aceea și mulțumim totdeauna în numele lui Iisus Hristos și nu desființăm harul venit la noi prin El. Căci prezența Mîntuitorului în trup s-a făcut izbăvire de moarte și mîntuire a toată zidirea. Drept aceea, iubite și prea dorite, cei ce iubesc pe Domnul să țină minte acestea. Iar cei ce imită pe Iuda și părăsesc pe Domnul, ca să urmeze lui Caiafa, să învețe din acestea dacă nu vor să se facă de rușine. Și să știe că închinîndu-ne Domnului Iisus, nu ne închinăm creaturii, ci Creatorului care a îmbrăcat trupul creat, precum am spus înainte.

VII

Am voi ca Evlavia ta să afle de la ei aceasta: Cînd, împlinind o poruncă, Israel se suia la Ierusalim, ca să se închine în templul Domnului unde era chivotul, și deasupra lui Heruvimii slavei care acopereau altarul

ispăşirii, făceau bine sau nu? Dacă zic că făceau rău, pentru ce cei ce nesocoteau această lege sufereau pedeapsa? Căci s-a scris: «Cel ce va nesocoti şi nu se va sui se va nimici din popor» (Deut., 16, 16). Iar dacă zic că făceau bine, căci prin aceasta se făceau bine plăcuţi lui Dumnezeu, oare nu sînt vrednici de osîndă arienii sceleraţi şi mai urîţi decît toţi ereticii că, aprobînd poporul de odinioară pentru cinstirea dată templului, nu voiesc să se închine Domnului, Cel ce este în trup ca în templu? Căci deşi templul de odinioară era alcătuit din pietre şi aur, era ca o umbră, iar venind adevărul, a încetat chipul şi n-a mai rămas, după cuvîntul Domnului, din el, piatră pe piatră (Matei, 24, 2) care să nu se dărîme. Totuşi nici templul din pietre privindu-l aceia nu socoteau creatură pe Domnul, Care vorbea în el, nici aflîndu-se departe Domnul nu I se închinau, dispreţuind templul, ci I se închinau lui Dumnezeu, potrivit legii, cel de departe, ca Celui ce se afla în el[8a]. Aceasta aşa fiind, cum nu e vrednic de închinare trupul Domnului, cu adevărat prea sfînt şi prea cinstit, de Arhanghelul Gavriel binevestit, iar de Duhul Sfînt alcătuit (πλαστέν) şi de Cuvîntul făcut vestmînt? De fapt întinzînd Cuvîntul mîna, a ridicat pe cea bolnavă de friguri (Luca, 4, 26 urm.) şi rostind cuvînt omenesc a sculat pe Lazăr din morţi (Ioan, 11, 42)[8b]. Şi iarăşi întinzînd mîinile pe cruce a biruit

8 a. Numai luînd trupul nostru, sau numai prin el ne eliberează Dumnezeu de păcat şi de moarte. Trupul ţine de om. Prin el păcătuim şi murim, prin el ne scapă Dumnezeu de păcat şi de moarte. el e instrumentul lui Dumnezeu pentru această eliberare. A răbda în trup înseamnă a te întări cu sufletul şi a învinge păcatul şi moartea. Prin trup putem face tot binele, precum şi răul. Spiritul omenesc nu se întăreşte decît în trup, precum se şi slăbeşte prin el.

8 b. Dumnezeu Cuvîntul nu e una din creaturi, ci e transcendent tuturor, dar stînd la temelia tuturor e prezent în toate. Sînt patru grade ale prezenţei Lui: e prezent la baza cosmosului lipsit de conştiinţa acestei prezenţe transcendente; e prezent în mine, mai ales cînd am conştiinţa acestei prezenţe transcendente şi aspir spre tot mai multă unire cu El; e prezent în semenul meu, tot ca transcendent, fiind şi el şi eu conştienţi de această prezenţă.

Dar cel mai înalt grad de prezenţă a Cuvîntului lui Dumnezeu în creatură, e prezenţa Lui în umanitatea lui Hristos. Aci omul nu mai face distincţie între eu-ul propriu şi Dumnezeu. Zicînd Eu ca om, El zice totodată Eu ca Dumnezeu. Iar în acest semen central al meu, eu nu mai trebuie să transcend de la Tine la Dumnezeu din Tine, ci Însuţi Tu eşti trăit de mine în Dumnezeu. Fără să se anuleze creatura, Dumnezeu Şi-a făcut-o aci atît de proprie, căci a devenit ca Dumnezeu «Eu-ul» ei. Transcenderea în Hristos nu se mai face ca de la un subiect creat la Subiectul divin transcendent, ci acelaşi Subiect e şi imanent şi transcendent. În Hristos eu trăiesc pe Tu ca semen imanent şi ca Dumnezeu transcendent, ca Tu uman şi ca Tu divin, ca ultimul vîrf mai presus de creaţie, dar înlăuntrul creaţiei, prin care există creaţia şi spre care tinde fără să se poată identifica în fiinţă cu el. Aci creatura e pe de o parte templu, în care se aduce închinarea, pe de alta Subiect dumnezeiesc căruia i se aduce închinarea. În Hristos avem între oameni un eu sau un tu, care nu e numai eu sau tu uman, ci Eu-ul sau Tu-ul divin. Pînă aci a venit Dumnezeu în unirea cu creaţiunea prin om. Subiectul dumnezeiesc s-a făcut om, fără să desfiinţeze pe om, ci folosindu-Se Dumnezeu însuşi de organele trupului şi de simţirile sufletului omenesc, asemenea unui om, dar fiind în acelaşi timp Dumnezeu.

«pe stăpînitorul văzduhului[9], care lucrează acum în fiii neascultării» (Efes., 2, 2) şi ne-a pregătit calea curată spre ceruri.

VIII

Deci cel ce necinsteşte templul necinsteşte pe Domnul cel din templu. Şi cel ce desparte pe Cuvîntul de trup respinge harul dat nouă prin el[10]. De aceea arienii, maniaci şi prea necredincioşi, să nu socotească şi pe Cuvîntul creatură, fiindcă trupul e creat, nici să nu bîrfească trupul Cuvîntului, fiindcă Cuvîntul nu e creatură[11]. Ne mirăm de vicleşugul cugetării lor, pentru că le încurcă şi le amestecă pe toate şi născocesc pretexte numai ca să numere pe Creatorul între creaturi.

Dar să audă: dacă Cuvîntul ar fi fost creatură, n-ar fi luat trupul creat ca să-l facă viu[12]. Căci ce ajutor vor primi creaturile de la o creatură avînd şi ea nevoie de creatură? Numai pentru că Cuvîntul, fiind Creator, a fost El însuşi Făcătorul creaturilor, a îmbrăcat la sfîrşitul veacurilor El însuşi creatul, ca Creator, ca să-l poată învia[13]. Căci creatura n-ar putea fi nici-

9. Chiar în braţele trupului Său răstignit era o putere biruitoare a răului. Puterea iradia prin el departe, în tot universul, ca un cîmp de raze nu simplu magnetice, ci mai presus de puterea acestora. Puterea aceasta poate fi în parte înţeleasă ca putere aflătoare în smerenia Celui puternic, sau ca puterea smereniei însăşi, cînd Cel ce se smereşte nu o face din neputinţă, ci din iubire nemărginită şi nu ajunge la moartea definitivă. E o putere care nu stă în mîndrie, în care se manifestă totdeauna teama cuiva de neputinţă, sau frica de a nu i se vedea slăbiciunea, frică ce-l caracterizează pe cel mîndru.

10. Numai în templu, prin care Dumnezeu intră în legătură cu creaţiunea, ni se dă harul, sau puterea Lui. În acest sens Dumnezeu-Cuvîntul sfinţeşte totul, fie el din piatră, fie trup omenesc.

11. Arienii nu puteau gîndi că Dumnezeu însuşi Şi-a făcut trupul veşmîntul Său, sau că Dumnezeu însuşi S-a putut face om. De aceea afirmau că nu poate să fie Dumnezeu purtătorul trupului lui Hristos. Ei nu puteau înţelege că Creatorul lumii şi al omului nu poate considera ca un lucru nedemn de El de a Se face şi El însuşi subiect al trupului creat de El. Ei nu puteau înţelege că odată ce Dumnezeu Cuvîntul e permanent un fel de subiect susţinător şi cîrmuitor al creaţiei întregi, de ce n-ar putea fi un subiect mai intim al unei forme proprii a firii umane, ca punct central mai eficient în mijlocul creaţiei şi al umanităţii asupra întregii umanităţi. De aceea arienii sau declarau pe Cuvîntul prezent în Hristos creatură, sau, luînd forma nestoriană, declarau că Cuvîntul dumnezeiesc nu-Şi face cu adevărat propriu trupul, ci rămîne cu el în legătura în care este cu trupurile altor oameni.

12. Dacă nu S-ar fi întrupat Fiul lui Dumnezeu însuşi, întruparea ar fi fost inutilă. Căci numai Dumnezeu însuşi, luînd trupul, îl poate învia şi poate asigura oamenilor nemurirea. Dacă s-a întrupat ca om o piesă a creaţiunii, totul rămîne cum a fost, oamenii născînd şi murind definitiv în mod succesiv, fără nici un rost. Numai dacă cel întrupat este o persoană dumnezeiască, nemuritoare, fiecare om va primi o existenţă eternă în comuniune cu Persoanele Sfintei Treimi prin persoana dumnezeiască făcută om. Sfîntul Atanasie nu poartă o luptă pentru o teorie, ci pentru mîntuirea persoanelor umane, singura care dă sens existenţei.

13. Unii teologi protestanţi spuneau nu de mult (şi poate că unii mai spun şi acum) că mîntuirea în Hristos nu are nici o legătură cu învăţătura despre Dumnezeu Creatorul şi deci s-ar putea elimina partea întîi din Simbolul credinţei. Dar o lume care nu e creată de Dumnezeu, ci există prin sine, nu poate fi nici ridicată din non-sensul planului în care se află, deci nu poate fi nici mîntuită. Însă odată ce e creată de Dumnezeu nu e fără rost şi nedemn de Dumnezeu de a Se fi făcut Subiectul creatului, ca să-l ridice la viaţa veşnică în

cînd mîntuită de către altă creatură, precum nici nu s-ar fi creat creaturile de către o creatură, deci dacă Cuvîntul n-ar fi fost Creator. Deci să nu redea în mod mincinos învăţătura dumnezeieştilor Scripturi, nici să nu smintească pe fraţii mai simpli. Şi dacă voiesc, să se pocăiască şi ei şi să nu se mai închine zidirii, în locul lui Dumnezeu, Creatorul tuturor (Rom., 1, 25). Iar de vor să stăruie în teoriile necredinţei lor, să se hrănească numai ei cu ele şi să scrîşnească din dinţi asemenea tatălui lor, diavolul, pentru că credinţa Bisericii universale cunoaşte ca Creator şi Făcător al tuturor pe Cuvîntul lui Dumnezeu; pentru că ştim că: «La început era Cuvîntul şi Cuvîntul era la Dumnezeu» (Ioan, 1, 1); iar făcîndu-Se şi om pentru mîntuirea noastră, ne închinăm Lui nu ca unuia egal venit în egal, ci ca Stăpînului care a luat chip de rob (Filip., 2, 7) şi ca Făcătorului şi Creatorului venit în creatură, ca în ea să elibereze toate şi să aducă lumea Tatălui şi să împace toate, cele din ceruri şi cele de pe pămînt (Col., 1, 20). Căci astfel recunoaştem şi dumnezeirea Lui cea de la Tatăl şi ne închinăm şi Lui cel prezent în trup, chiar dacă se rup de noi arienii din mînie. Salută pe toţi cei ce iubesc pe Domnul nostru Iisus Hristos. Ne rugăm să fii sănătos şi să ne pomeneşti, iubite şi cu adevărat prea-dorite. Dorim ca, de e nevoie, să citeşti acestea şi presbiterului Hieracas.

---

unire cu Sine. Au ştiut Sinoadele de la Niceea şi Constantinopol ce fac (pe baza unor Simboluri mai vechi, începînd din primele timpuri creştine) atunci cînd au pus la începutul Crezului mărturisit la botez învăţătura despre Dumnezeu-Creatorul.

CĂTRE MAXIM FILOSOFUL[1] IUBITULUI ŞI PREA DORITULUI FIU MAXIM FILOSOFUL, ATANASIE, BUCURIE ÎN DOMNUL

(col. 1083 - 1089)

I

Citind cele scrise de tine, am lăudat evlavia ta. Iar despre îndrăzneala celor care «nu înţeleg nici cele ce le spun, nici cele pentru care dau adeverire» (I Tim., 1, 7), mirîndu-mă mult, aş fi voit de fapt să tac. Căci a răspunde despre lucruri atît de evidente şi mai clare ca lumina, nu înseamnă nimic altceva decît a da prilej de nerușinare celor atît de nelegiuiţi. Aceasta am învăţat-o de la Mîntuitorul. Căci după ce Pilat şi-a spălat mîinile şi a primit calomnia iudeilor de atunci, nu i-a mai răspuns nimic, ci i-a vestit mai degrabă soţiei lui, ca Cel judecat să fie crezut că e Dumnezeu nu prin mijlocirea cuvîntului, ci a puterii (Matei, 27, 24, 19). Iar flecăriei lui Caiafa nu i-a răspuns, El care prin făgăduinţă i-a trecut pe toţi la cunoştinţă (Matei, 26, 63).

Dar gîndindu-mă mult şi văzînd vorbăria celor fără ruşine, m-am supus rîvnei tale pentru adevăr. Dar n-am spus nimic mai mult decît cele scrise de tine, cărora le-a răspuns adversarul, ca, fiind convins în sfîrşit de acestea, limba lui să înceteze de la rău şi buzele lui să nu mai grăiască vicleşug. Şi fie ca aceştia să nu mai defaime împreună cu iudeii predecesori de atunci pe Cel atîrnat pe lemn. Căci de e Fiul lui Dumnezeu, Acela îi va mîntui pe ei (Matei, 27, 40). Iar dacă nu se vor ruşina nici aşa, tu, amintindu-ţi de porunca apostolică, pe omul eretic, după întîia şi a doua sfătuire, ocoleşte-l, ştiind că unul ca acesta s-a abătut şi păcătuind se osîndeşte singur (Tit, 3, 10–11). Căci dacă sînt elini sau dintre iudaizanţi cei ce îndrăznesc acestea, ca iudei n-au decît să socotească crucea lui Hristos sminteală, iar ca elini, nebunie (I Cor., 1, 23). Iar dacă se prefac că sînt creştini, să înveţe că Hristos cel răstignit e Domnul slavei (I Cor., 2 8) şi puterea lui Dumnezeu şi înţelepciunea lui Dumnezeu (I Cor., 1, 24)

1. Scrisă în jurul anului 371 (P. G. 26, 1083, nota 2).

II

Iar dacă se îndoiesc că e şi Dumnezeu, să se ruşineze de Toma, care a pipăit pe Cel răstignit şi a spus că El e Domnul şi Dumnezeul lui (Ioan, 20, 28). Şi să se teamă de Domnul, Care după ce a spălat picioarele ucenicilor, a zis: «Voi Mă numiţi pe Mine Domnul şi Învăţătorul şi bine faceţi, căci sînt» (Ioan, 13, 13). Căci în trupul în care, aflîndu-Se, a spălat picioarele, în acela ne-a ridicat păcatele pe lemn (I Petru, 2, 24)[2]; în acela a fost mărturisit ca Stăpîn al creaţiunii de soarele care şi-a retras razele şi de pămîntul care se cutremura şi de pietrele ce se despicau şi de mulţimile care-L recunoşteau pe Cel răstignit că e cu adevărat Fiul lui Dumnezeu[3]. Căci trupul nu era al unui om oarecare, ci al lui Dumnezeu, aflîndu-Se în el şi cînd a fost răstignit şi cînd (S-a) sculat din morţi. De aceea nu e bună îndrăzneala lor, care spune că Cuvîntul lui Dumnezeu a venit la un oarecare om sfînt. Căci aceasta s-a întîmplat cu fiecare dintre prooroci şi dintre alţi sfinţi. Aceasta ar lăsa părerea că se naşte în fiecare, ca să şi moară iarăşi în fiecare[4]. Dar nu este aşa. Să nu fie! Ci o singură dată, la sfîrşitul veacurilor, Cuvîntul S-a făcut trup spre desfiinţarea păcatului şi S-a născut din Maria Fecioara ca om asemenea nouă, cum a zis şi către iudei: «Pentru ce căutaţi să Mă ucideţi pe Mine, omul care v-am grăit adevărul?» Şi nu ne îndumnezeim, împărtăşindu-ne de trupul vreunui om oarecare, ci primind însuşi trupul Cuvîntului.

III

M-am mirat şi de aceea, cum au putut măcar să şi cugete că S-a făcut om urmînd unei legi a naturii? Căci dacă ar fi fost aşa, ar fi de prisos să se

2. În slăbiciunea Sa Şi-a arătat Fiul lui Dumnezeu puterea Sa care ne-a eliberat de păcate. Numai că Eu-ul, care era pe de o parte Eu uman, solidar cu noi, pe de alta Eu-ul divin, care ne cuprindea pe toţi, a putut lua toate păcatele noastre şi a biruit moartea prin puterea răbdării omeneşti, hrănită de puterea dumnezeiască, pentru că a rămas personal străin de păcat şi a trecut dincolo de pedeapsa care venea de pe urma păcatului. Dacă nu era şi om şi Dumnezeu, nu putea face aceasta. Omul nu se putea ridica la această tărie decît prin coborîrea lui Dumnezeu în slăbiciunea omului. Nu se putea ridica la slava aceasta decît prin acceptarea smereniei ascultătoare de Dumnezeu, din puterea smeririi Fiului lui Dumnezeu. Taina cea mai măreaţă e existenţei stă în smerenie, a cărei putere vine de la Dumnezeu. Această taină e indisolubil unită cu paradoxul.

3. Prin coborîrea Sa la slăbiciunea omenească, Cuvîntul lui Dumnezeu Şi-a frînat atît de mult puterea Lui, încît soarele a fost lipsit de puterea dătătoare de lumină, şi pămîntul, de puterea mişcării lui obişnuite. În efectele nemanifestării puterii Lui, a arătat că prin puterea Lui se ţin toate. Toate mor, lăsînd pe omul din Sine să moară. Dar tot El învinge această stare de supremă slăbiciune în care e lăsată firea. Iar prin această slăbiciune a pus capăt şi păcatului, în care se manifestă mîndria creaţiei, închipuirea creaţiei că e ceva prin sine.

4. În acest caz Dumnezeu n-ar fi atotputernic, căci n-ar putea să mîntuiască pe toţi oamenii printr-o singură şi adevărată întrupare. Ar fi un Dumnezeu care moare mereu cu fiecare om, fără să poată mîntui pe toţi printr-o singură moarte. Ar fi tot o formă de panteism sau o natură lipsită de desăvîrşire.

amintească de Maria. Fiindcă nu ştie natura ca o fecioară să nască fără bărbat. De aceea prin bunăvoirea Tatălui, fiind Dumnezeu adevărat şi Cuvîntul prin fire şi Înţelepciunea Tatălui, S-a făcut om cu trup pentru mîntuirea noastră, ca avînd ce să aducă pentru noi, «să ne mîntuiască pe toţi cei care de frica morţii erau supuşi pururea robiei» (Evr., 2, 15,). Căci nu s-a dat un om oarecare pe sine pentru noi. Fiindcă tot omul este supus morţii[5]. Căci cuvîntul: «Pămînt eşti şi în pămînt vei merge» (Fac., 3, 19) s-a spus prin Adam tuturor. Deci nici vreuna din creaturi. Fiindcă toată zidirea creată este supusă stricăciunii. Ci Însuşi Cuvîntul Şi-a dat propriul trup pentru noi, ca să nu fie credinţa şi nădejdea noastră într-un om, ci ca să avem credinţa în Dumnzeu însuşi. Căci chiar făcîndu-Se El om, vedem slava Lui, slavă ca a Unuia Născut din Tatăl, plin de har şi de adevăr (Ioan, 1, 14).

IV.

Căci cele ce le răbda prin trup, acelea le împodobea cu mărire, ca Dumnezeu. Flămînzea cu trupul, dar sătura dumnezeieşte pe cei ce flămînzeau[6]. Şi de se sminteşte cineva pentru cele trupeşti, să creadă în cele ce le lucrează dumnezeieşte. Întreabă omeneşte unde e aşezat Lazăr, dar îl învie pe el dumnezeieşte. De aceea, să nu rîdă cineva zicînd că a fost prunc, arătînd vîrsta şi creşterea şi că a mîncat, a băut şi a pătimit. Acestea s-au spus ca nu cumva, tăgăduind unii cele proprii trupului, să tăgăduiască deplina Lui întrupare pentru noi. Şi precum nu S-a făcut om prin legea naturii, aşa se cuvenea să se arate că, luînd El trup, a luat cele proprii trupului, ca să nu aibă crezare afirmarea lui Maniheu că întruparea a fost părută. Se cuvenea iarăşi ca, vieţuind El în trup, să nu ascundă cele ale trupului, ca să nu afle samosateanul motiv să spună că altul a fost omul decît Dumnezeu-Cuvîntul.

5. Nici un om nu se dă propriu-zis morţii pentru altul; şi cu atît mai puţin pentru toţi. Fiindcă fiecare moare ca unul ce e supus legii morţii. Numai moartea lui Hristos ca desăvîrşit benevolă e semnul iubirii desăvîrşite şi poate învinge moartea, pentru că nu moare învins cu necesitate de ea. Aci ni se arată că există undeva o adevărată libertate, care se dă şi firii noastre. Dar numai prin trupul lui Hristos, dus pînă la răstignire, se manifestă puterea lui Dumnezeu biruitoare de păcat şi de moarte. Cu atît mai mult prin trupul Lui înviat. Căci era trupul ipostasului dumnezeiesc al Cuvîntului. Mîntuirea se obţine ontologic, ca întărire a firii noastre prin ridicarea mai presus de fire, prin puterea lui Dumnezeu lucrătoare în trupul asumat de El, nu juridic datorită valorii pe care o are acest trup, ca trup al lui Dumnezeu-Cuvîntul.

6. Se mărea prin ele, pentru că ele erau semne ale răbdării ca putere. În stăpînirea de sine e mai multă putere decît în stăpînirea asupra altora. Dar puterea aceasta o arăta mai ales pentru că, în timp ce răbda în Sine, revărsa prin aceasta putere spre alţii, arătînd că ar fi putut evita să rabde acele slăbiciuni. Răbda foamea ca să biruiască tirania ei, dar sătura cu şapte pîini mii de oameni. Prin trupul ţinut în frîu şi subţiat astfel se revărsa îmbelşugat puterea Duhului.

V

Necredinciosul, înţelegîndu-le acestea să înveţe că, fiind prunc în iesle, îi avea supuşi pe magi care-I aduceau închinare. Şi coborînd ca prunc în Egipt, a oprit închinarea la idolii făcuţi de mîini. Şi răstignit cu trupul, a sculat pe morţii putreziţi de multă vreme. Şi aşa S-a arătat tuturor că nu pentru Sine, ci pentru noi a răbdat toate, ca noi, îmbrăcînd prin Patimile Lui nepătimirea şi nestricăciunea, să dobîndim viaţa veşnică[7].

VI

Acestea le-am dictat pentru tine pe scurt, din ale tale, pe care, cum am spus înainte, le-am primit de la tine. Nu le-am făcut nici o prelucrare, ci am amintit doar cele despre cruce, ca în cele ce s-au smintit cei fără de grijă, în acelea schimbîndu-şi gîndirea, să se închine Celui răstignit. Iar tu convinge cu stăruinţă pe cei ce nu cred. Poate că vor veni de la neştiinţă la cunoştinţă şi vor crede aşa cum se cuvine. Şi deşi ajung cele scrise de tine, totuşi e bine ca pentru a-i face să le ţină şi mai bine minte, să le adaugi şi acestea celor iubitori de vrajbă, nu pentru ca, daţi pe faţă în cele ce au îndrăznit, să se facă de ruşine, ci ca readucîndu-li-se aminte, să nu uite de adevăr. Să se ţină cele mărturisite de Părinţi la Niceea. Căci sînt drepte şi îndestulătoare pentru surparea a toată erezia atotnecredincioasă şi mai ales a celor ariene, care defăimează pe Cuvîntul lui Dumnezeu şi, ca urmare necesară, pe Duhul Lui cel Sfînt. Salută pe toţi cei ce cugetă drept. Te salută toţi cei ce sînt cu noi.

---

7. Dacă ar fi pătimit pentru Sine, n-ar fi fost nimeni mai presus de necesitatea pătimirii, a suportării pasive, involuntare, a coruperii şi a morţii. Şi n-ar fi dovedit nimeni o iubire desăvîrşită prin răbdarea morţii exclusiv pentru alţii. Totul s-ar fi arătat supus procesului de apariţie şi dispariţie a noi indivizi umani relativi. Totul s-ar fi arătat supus unei legi oarbe, fără nici o explicaţie şi fără nici un rost. Fiul lui Dumnezeu a îmbrăcat trupul nostru ca să rabde prin el pătimirea şi moartea noastră din iubire desăvîrşită, în scopul de a le birui. Sfîntul Atanasie expune nu numai învăţătura despre dumnezeirea Fiului, ci şi pe cea despre mîntuirea noastră prin El. Din dumnezeirea Lui întrupată decurge mîntuirea noastră. Numai Dumnezeu putea să biruiască starea de neputinţă în care a căzut firea omenească. Numai El a putut scoate lumea din non-sensul relativităţii în care se află.

VIAŢA CUVIOSULUI PĂRINTELUI NOSTRU ANTONIE

Scrisă şi trimisă monahilor din străinătate de către cel întru sfinţi Părintele nostru Atanasie, episcopul Alexandriei[1] (col. 835 - 976)

Cuvînt înainte

I

Bună întrecere aţi început cu monahii din Egipt, hotărîndu-vă fie să ajungeţi deopotrivă cu ei, fie să vă ridicaţi mai presus de ei prin nevoinţa voastră întru virtute. Căci sînt şi la voi de acum sălaşuri (mînăstiri) de vieţuire singuratice şi se cinsteşte numele de monah. Drept aceea cu dreptate ar lăuda cineva hotărîrea voastră pe care, prin rugăciunile voastre, Dumnezeu o va duce la desăvîrşire.

Iar fiindcă aţi vrut şi de la mine să vă scriu despre vieţuirea fericitului Antonie, voind să aflaţi cum şi-a început nevoinţa şi cine era el înainte de ea, şi care a fost sfîrşitul vieţii lui, şi dacă sînt adevărate cele ce se spun despre el, ca să vă călăuziţi pe urmele lui, cu multă tragere de inimă am primit porunca voastră. Căci şi mie îmi este mare cîştig chiar şi numai a-mi aminti despre Antonie. Dar ştiu că voi auzind despre el, după ce vă veţi minuna de om, veţi voi să-i urmaţi vieţuirea. Căci viaţa lui este monahilor o puternică pildă spre nevoinţă.

Cele ce le-aţi auzit despre el de la cei ce le-au vestit să nu şovăiţi a le crede. Socotiţi însă că aţi auzit prea puţine de la ei. Căci deşi au spus multe, de abia au putut să istorisească puţine din cele mult mai multe. Dar şi eu, îndemnat de voi, nu pot să vă trimit decît puţine, oricîte voi însemna în epistolă, din cele ce-mi amintesc despre el.

---

1. Sfîntul Antonie a murit la anul 356 în vîrstă de 105 ani. «Viaţa» aceasta a lui se socoteşte că a fost scrisă la anul 357 pentru monahii din Occident (O. Bardenhewer, *op. cit.*, Band. III, p. 66-67).

De aceea, nu încetaţi să întrebaţi şi pe alţii din cei ce vin cu corabia de aici. Căci de abia spunînd fiecare ceea ce ştie, se va putea alcătui istorisirea cuvenită despre el.

Primind scrisoarea voastră, aş fi voit să trimit după unii monahi din cei ce au obişnuit să fie mai des lîngă el, ca,aflînd ceva mai mult, să vă scriu şi vouă mai multe. Dar fiindcă timpul plecării corăbiei se apropia şi purtătorul scrisorii se grăbea, m-am grăbit şi eu să scriu evlaviei voastre ceea ce cunosc (căci l-am văzut de multe ori) şi cele ce le-am putut afla de-a dreptul de la el. Căci l-am urmărit nu puţină vreme din atît de mare apropiere, încît îi turnam şi apa pe mîini cînd se spăla. Dar am avut totdeauna grija de adevăr. Căci n-am voit nici să audă cineva ceva mai mult decît a fost şi prin aceasta să se primejduiască să nu creadă, nici să afle mai puţine decît se cuvine şi prin aceasta să dispreţuiască pe om.

II

Antonie a fost de neam egiptean, din părinţi de neam bun, cu stare îndestulătoare. Fiind ei creştini a fost crescut şi el creştineşte. Cît a fost copil a fost învăţat de părinţi să nu ştie nimic altceva decît de ei şi de casa lor. Iar cînd, crescînd, a ajuns băiat şi a înaintat în vîrstă n-a dorit să meargă să înveţe carte, vrînd să rămînă în afară de obişnuinţa cu băieţii. Era stăpînit cu totul de dorinţa de a rămîne neprimejduit de influenţe rele în casa lui, precum s-a scris despre Iacov (Fac., 25, 27). Mergea cu părinţii la biserică. Nu se lenevea în aceasta nici de copil şi nu dispreţuia aceasta nici după ce a înaintat în vîrstă. Asculta de părinţi şi lua aminte la cele ce se citeau şi păstra folosul din ele. Aflîndu-se de copil într-o casă cu o stare materială îndestulătoare, nu supăra pe părinţi cu dorinţe de mîncare costisitoare şi de multe feluri, nici nu cerea plăceri de la ei. Se îndestula cu cele ce se găseau şi nu căuta nimic mai mult.

După moartea părinţilor a rămas singur cu o soră foarte mică. Fiind aproape de optsprezece ani, sau poate de douăzeci, se îngrijea singur de casă şi de surioară. Aşa au trecut şase luni de la moartea părinţilor. Mergînd după obicei la biserică şi adunîndu-şi mintea se gîndi odată pe drum, cum au părăsit apostolii toate şi au urmat Mîntuitorului, sau cum cei din *Fapte*, vînzînd ale lor, duceau preţul lor şi-l puneau la picioarele apostolilor spre a-l împărţi celor ce aveau trebuinţă (Fapte, 4, 35). Se mai gîndi ce şi cît de mare nădejde îi aşteaptă pe ei în ceruri. Gîndindu-se la acestea, a intrat în biserică. Si s-a întîmplat să se citească tocmai atunci Evanghelia în care a auzit pe Domnul zicînd bogatului: «De voieşti să fii desăvîrşit, mergi, vinde avuţiile tale şi venind urmează Mie. Şi vei avea comoară în ceruri» (Matei, 19, 21). Antonie, ca şi cînd i-ar fi fost trimisă lui amintirea

sfinţilor şi parcă simţind că pentru el s-a citit această Evanghelie, ieşind îndată din biserică a dăruit bunurile ce le avea de la strămoşi (erau trei sute de pogoane roditoare şi foarte bune) oamenilor din sat, ca să nu-i mai pricinuiască griji lui şi surorii lui. Iar bunurile mişcătoare ce le aveau, vînzîndu-le toate şi adunînd o sumă frumoasă de bani, a dat-o săracilor, ţinînd doar puţini pentru sine şi pentru sora lui.

III

Apoi cînd, intrînd iarăşi în biserică, a auzit pe Domnul zicînd: «Nu vă îngrijiţi de ziua de mîine» (Matei, 6, 34), nerăbdînd să mai aştepte, a ieşit şi-a dat şi ceea ce mai avea săracilor, iar pe sora încredinţînd-o unor fecioare cunoscute şi credincioase şi dînd-o să vieţuiască într-un aşezămînt de fecioare, el a început în faţa casei o viaţă de nevoinţă, luînd aminte la sine şi înfrînîndu-se cu asprime. Căci încă nu erau în Egipt sălaşuri dese de retragere (mînăstiri), nici nu ştia monahul de pustia depărtată, ci oricine voia să ia aminte la sine se mulţumea să se nevoiască singur nu departe de satul său. Dar era atunci în satul vecin un bătrîn, care se nevoia din tinereţe cu viaţa singuratică. Pe acesta văzîndu-l Antonie, căuta să-i urmeze în bunătatea vieţii. Mai întîi a început şi el să vieţuiască în locuri din apropiere de sat şi de acolo de auzea de vreun sîrguitor în nevoinţă, se ducea să-l caute ca albina înţeleaptă. Şi nu se întorcea la locul său înainte de a-l vedea şi de a lua de la el un fel de merinde pentru drumul său spre virtute. Deci făcîndu-şi începuturile acolo, şi-a întărit cugetarea ca să nu se întoarcă spre cele ale părinţilor, nici să-şi amintească de rude, ci să-şi aibă toată sîrguinţa spre întărirea în nevoinţă. Lucra cu mîinile, ţinînd seama de cuvîntul: «Iar cel ce nu lucrează, nici să nu mănînce» (II Tim., 3, 10). Şi o parte din pîinea cîştigată o folosea pentru el, alta o da celor ce aveau nevoie. Dar se şi ruga necontenit învăţînd că trebuie să se roage de unul singur neîncetat (Matei, 6, 61; I Tes., 5, 17). Lua aminte la cele citite, ca nimic din cele scrise să nu cadă alături de sine, ci să ţină toate şi aşa să-i fie amintirea în loc de cărţi[2].

IV

Călăuzindu-se pe sine astfel, Antonie era iubit de toţi. Iar el se supunea cu sinceritate celor sîrguincioşi la care mergea şi-şi însuşea ceea ce avea fiecare mai mult decît el în sîrguinţă şi nevoinţă. La unul descoperea dulceaţa sufletului, la altul încordarea în rugăciuni. Cugeta la nemînie-

2. Rugăciune neîncetată, muncă pentru pîinea proprie şi pentru ajutorarea altora, păstrarea în minte în mod continuu a celor citite la auzul lui, cu acestea îşi umplea timpul şi viaţa Antonie. Ele au rămas o tradiţie a monahilor. Ocupată astfel, mintea nu mai e liberă pentru alte gînduri care tulbură şi întunecă pe om.

rea unuia şi la iubirea de oameni a altuia. Lua aminte la cel ce priveghea şi la cel ce grăia cu prietenie. Se minuna de răbdarea unuia şi de posturile şi de culcarea pe jos a altuia. Lua seama la blîndeţea unuia şi la îndelunga răbdare a altuia. Lua aminte la dreapta credinţă în Hristos a unuia şi la iubirea de oameni a altuia. Şi umplut astfel se întorcea la locul nevoinţei sale. Iar adunînd la sine cele ale fiecăruia se sîrguia să le arate în sine pe ale tuturor. Şi la cel deopotrivă cu el în vîrstă nu privea cu altă dorinţă decît numai ca să nu fie al doilea faţă de ei în cele bune. Şi aceasta o făcea aşa ca să nu supere pe nimeni, ci ca să-i facă şi pe aceia să se bucure de el. De aceea toţi cei de bine iubitori din satul lui, cu care se cunoştea, văzîndu-l că este aşa, îl numeau iubitor de Dumnezeu. Şi unii îl îmbrăţişau ca pe un fiu, alţii ca pe un frate.

V

Dar diavolul pizmaş şi urîtor de cele bune nu suferea să vadă în tînăr o astfel de năzuinţă. Ci cele ce le-a plănuit şi mai înainte să le facă, încerca să le facă şi împotriva lui. Şi întîi a încercat să-l coboare din nevoinţă, aducîndu-i în minte avuţia, ocrotirea surorii, datinile neamului, iubirea de arginţi, iubirea de slavă, plăcerea de multe feluri de mîncări şi celelalte desfătări ale vieţii. Apoi îi înfăţişa asprimea virtuţii şi cît de mare e osteneala cerută de ea; pe de altă parte slăbiciunea trupului şi lungimea timpului trebuitor dobîndirii virtuţii. Şi peste tot îi aducea în minte multul praf al gîndurilor[3], voind să-l despartă de dreapta lui hotărîre. Iar cînd s-a văzut vrăjmaşul pe sine mai slab decît hotărîrea lui Antonie şi mai degrabă el biruit de tăria aceluia şi răsturnat de multa credinţă şi doborît de rugăciunile necontenite ale aceluia, încrezîndu-se în armele sale plăcute pîntecelui şi lăudîndu-se cu acestea (căci acestea sînt primele curse ale lui împotriva celor mai tineri), tăbăra împotriva tînărului noaptea frămîntîndu-l, iar ziua tulburîndu-l în aşa fel, că şi cei ce-l priveau simţeau lupta ce se da între amîndoi. Acela arunca în el gînduri spurcate, iar acesta le fugărea prin rugăciuni. Acela încerca să trezească în trup furnicări, acesta ruşinîndu-se ridica în faţa trupului zidurile credinţei, ale rugăciunilor şi posturilor. Diavolul stăruia, ticălosul, şi noaptea lua chipul femeii şi o imita în tot felul, numai ca să-l înşele pe Antonie. Iar acesta gîndind la Hristos şi la curăţia insuflată de El şi, cugetînd la sufletul nematerial, stingea jarul aceluia. Vrăjmaşul făcea să apară iarăşi în el dulceaţa plăcerii, iar el se mînia şi se supăra gîndindu-se la ameninţarea focului şi la muşcătura viermelui. Şi opunîndu-i-le acestea, trecea nevătămat peste acelea. Şi toate acestea se făceau spre ruşinarea vrăjmaşului. Şi aşa cel ce

3. Gîndurile sînt un praf alcătuit din multe firişoare de griji; un praf care se aşterne ca o ceaţă pe văzul înţelegerii.

a socotit să se facă asemenea lui Dumnezeu era făcut de rîs de către un tînăr. Şi cel ce se lăuda cu puterea sa împotriva trupului şi sîngeelui era surpat de un om purtător de trup. Căci îi era împreună-lucrător Domnul, Care a purtat trup pentru noi şi a dat trupului biruinţa împotriva diavolului[4], încît fiecare din cei ce luptă cu adevărat poate zice: «Nu eu, ci harul lui Dumnezeu care este cu mine» (I Cor., 15, 10).

VI

La sfîrşit, fiindcă dracul n-a putut să doboare în acest chip pe Antonie, ci s-a şi văzut alungat din inima lui, scrîşnind din dinţi, după cum s-a scris (Iov, 16, 9) şi ca ieşit din sine, i se arată, cum e la minte aşa şi în nălucire,ca un copil negru. Căci după ce vicleanul a fost biruit în multe feluri, nu l-a mai ispitit prin gînduri, ci folosindu-se de chip şi glas omenesc, a zis: «Pe mulţi am înşelat şi pe foarte mulţi am doborît. Dar acum, luptînd cu tine şi cu ostenelile tale ca şi cu mulţi alţii, am slăbit». Iar Antonie întrebîndu-l: «Cine eşti tu, care îmi spui acestea mie?», îndată acela a rostit cu un glas plîngăreţ: «Sînt prietenul curviei. Eu am primit însărcinarea să întind cursele acestea şi să gîdil pe tineri şi mă numesc duhul curviei. Pe cîţi doritori de curăţie nu i-am înşelat. Pe cîţi înfrînaţi nu i-am biruit prin mîngîieri şi gîdilări. Eu sînt cel pentru care proorocul mustră pe cei căzuţi zicînd: «Aţi fost amăgiţi de duhul curviei» (Osea, 4, 12). Prin mine au fost biruiţi aceia. Eu sînt cel ce, necăjindu-te de multe ori, am fost tot de

4. Hristos a fost cel dintîi care a făcut din trupul nostru mijloc de biruire asupra diavolului. Dumnezeu poate lucra prin trupul nostru slab. Aceasta justifică pe Dumnezeu pentru crearea trupului. Trupul nu e rău prin sine, ca în platonism, ca în parsism, ca în maniheism şi în origenism. Materia şi trupul sînt create şi ele de Dumnezeu. Şi nimic din cele create de Dumnezeu nu e rău. Poate fi biruită chiar şi fiinţa pur spirituală a diavolului de către omul purtător de trup. Întruparea Domnului a pus în lumină valoarea veşnică a trupului şi capacitatea lui de a fi făcut mijloc de biruinţă asupra răului. Şi nu un mijloc pasiv, ci un participant activ la lupta împotriva spiritului netrupesc, devenit rău. Vedem cum sfîntul Atanasie uneşte învăţătura despre mîntuirea în Hristos cu cea despre rostul nevoinţei împotriva păcatului. Chiar împotriva spiritului propriu poate lupta omul cînd cu o altă parte a lui hotărîtă pentru bine luptă prin trup pentru a curăţi şi partea din spirit înclinată spre rău.

Arianismul închidea lumea în ea însăşi ca şi nestorianismul şi monofizitismul, despărţind persoana lui Dumnezeu Cuvîntul de om sau declarînd că Cuvîntul are doar un trup aparent. Se resping aci teoriile despre non-sensul lumii acesteia. Dincolo de non-sensul ei, sau de închipuirea a tot felul de sensuri insuficiente, e un sens absolut, un adevăr desăvîrşit. Numai în Hristos s-a deschis poarta din lumea acestor presupuneri la adevărul absolut, la sensul deplin mulţumitor al existenţei, la Logosul real, Care e totodată viaţa lumii. Logosul întrupat e «uşa» prin care a străpuns adevărul ca viaţă, sau adevărul creator de viaţă, sensul transcendent a toate explicator. Prin trupul lui Hristos vine viaţa, e învinsă moartea,prin trupul lui Hristos intrăm în viaţă. Prin trupul lui Hristos vine puterea. El e ca o catapeteasmă care ne introduce în Sfînta Sfintelor. Cuvîntul dumnezeiesc întrupîndu-Se a dat un astfel de mare rol trupului: l-a făcut mijlocul puterii dumnezeieşti. Unindu-ne cu Hristos, facem şi noi din trupul nostru un mijloc care ne introduce în Sfînta Sfintelor.

atîtea ori respins». Atunci Antonie mulţumind Domnului şi îndrăznind împotriva aceluia, i-a zis: „Atunci eşti vrednic de mult dispreţ, căci eşti negru la minte şi ca un copil nevolnic. N-am nici o frică de tine. Pentru că «Domnul este ajutorul meu şi voi dispreţui pe vrăjmaşii mei» (Ps. 117, 7)". Acestea auzindu-le înnegritul acela, a fugit îndată cu glasul topit, temîndu-se să se mai apropie de bărbat.

VII

Aceasta a fost prima biruinţă a lui Antonie împotriva diavolului. Mai bine-zis, a fost o biruinţă în Antonie a Mîntuitorului, Care a osîndit păcatul în trup, ca să se împlinească dreptatea legii în noi care «nu umblăm după trup, ci după duh» (Rom., 8, 3–4)[5].

Dar nici Antonie n-a rămas fără griji şi n-a dispreţuit pe demon, şi nici vrăjmaşul, odată biruit, n-a încetat să unelteaască. Căci umbla iarăşi împrejur ca un leu căutînd un prilej împotriva lui (I Petru, 5, 8). Iar Antonie, cunoscînd din Scripturi că multe sînt meşteşugirile vrăjmaşului, se folosea cu încordare de nevoinţă, socotind că şi acela n-a reuşit să-i înşele inima prin plăcerea trupului, va încerca, fără îndoială, să-l prindă în cursă prin vreun alt meşteşug. Căci demonul e mult iubitor de păcat. Drept aceea îşi acoperea tot mai mult şi mai mult trupul şi-l purta ca pe un rob ca nu cumva biruind în unele să fie tras în jos în altele[6]. Hotărăşte aşadar să se deprindă pe sine cu o şi mai aspră vieţuire. Mulţi se minunau de el, dar el purta cu şi mai multă uşurinţă osteneala. Căci rîvna sufletului

5. Precum a biruit Hristos păcatul în trupul propriu, primind moartea pe care a biruit-o prin răbdare, ca urmare cumplită a păcatului, aşa biruie El păcatul şi în trupul nostru dîndu-ne şi nouă această putere. Căci în lupta noastră prin înfrînare şi răbdare îl avem luptînd pe Hristos, Care are în tăria biruitoare a morţii trupului Său, ca trup purtat de Dumnezeu, un izvor pentru lupta Lui biruitoare în noi, luptă pe care El o poartă şi în noi, pentru a ne întări şi pe noi la luptă. Hristos Cel răstignit şi înviat Se face oarecum şi un suport ipostatic al ipostasurilor noastre, fără să ne anuleze pe noi ca ipostasuri, ci întărindu-ne. Astfel se împlineşte şi în noi dreptatea legii, conform căreia nu putem scăpa de păcat fără să luptăm împotriva lui pînă la moarte. «Împlinirea» legii are două înţelesuri: împlinirea condiţiei prin care putem scăpa de păcat, dar şi împlinirea umanităţii noastre spre care vrea Dumnezeu să ne ducă prin împlinirea legii adevărate a existenţei noastre, împlinire la care noi însă nu putem ajunge fără Hristos. Legea se arată împlinită în cei ce umblă «după Duh». Sfîntul Atanasie vede în biruirea păcatului prin nevoinţă aplicată învăţătura apărată de el despre Hristos ca Cuvîntul lui Dumnezeu care a luat trupul nostru ca să biruiască păcatul şi moartea din el şi deci să-l cureţe ca mijloc de comunicare. În arianism nu putea fi biruit păcatul, pentru că omul nu putea depăşi condiţia sa de creatură supusă legilor relativităţii şi morţii cu ajutorul altei creaturi. În arianism legea nu poate fi împlinită în sensul depăşirii ei şi împlinirii noastre.

6. «Îşi umbrea trupul» şi «îl ducea ca pe un rob». Expresia a doua a devenit obişnuită în ascetica monahilor răsăriteni. Trupul nu trebuie să devină stăpîn al omului, ci trebuie condus ca un rob. Atunci poate fi eliberat de patimi şi poate fi făcut mijloc de împlinire a binelui. Iar prin expresia «îşi umbrea trupul» se arată că Antonie nu-şi punea trupul în evidenţă, nu-i dădea importanţă, nu ţinea seama de pretenţiile lui, îl ţinea în poziţia modestă care i se cuvine. Dar prin aceasta îl şi apăra. E un alt sens al acoperirii lui în faţa vrăjmaşului.

stăruind multă vreme în el, întipărea în el tot mai mult deprinderea cea bună. Prin aceasta luînd ca prilej chiar cel mai mic bine văzut la alţii, arăta multă sîrguinţă în a şi-l însuşi. Priveghea atît de mult că de multe ori petrecea toată noaptea fără să doarmă şi aceasta făcînd-o nu o dată, ci de multe ori, se minunau toţi de el. Mînca o singură dată pe zi după apusul soarelui. Dar se întîmpla să mănînce şi numai o dată la două zile, iar de multe ori la patru. Iar mîncarea lui era pîine şi sare; şi băutura, numai apă. De carne şi vin e de prisos chiar şi a vorbi, cînd nici la alţi sîrguitori nu se afla aşa ceva. Pentru dormit se îndestula cu o rogojină. Dar de cele mai multe ori se întindea pe pămînt. Nu voia să se ungă cu ulei, zicînd că tinerilor se cuvine să iubească mai mult nevoinţa şi să nu caute cele ce moleşesc trupul; ci să-l obişnuiască mai degrabă cu ostenelile, gîndindu-se la spusa Apostolului: «Cînd slăbesc, atunci sînt tare» (II Cor., 12, 10). Căci zicea că atunci se întăreşte sufletul în vigoare cînd se împuţinează plăcerile trupului[7]. Era şi acesta un gînd cu adevărat minunat al lui: nu trebuie măsurată cu timpul calea virtuţii, nici cu retragerea pentru sine, ci cu dorinţa şi cu voinţa mereu treze. De aceea nu-şi amintea de timpul trecut, ci fiecare zi socotind-o ca început al nevoinţei, se ostenea şi mai mult pentru înaintare, spunîndu-şi necontenit cuvîntul lui Pavel: «Cele dinapoi uitîndu-le, spre cele dinainte tind» (Filip., 3, 14)[8]. Dar îşi amintea şi de cuvîntul proorocului Ilie care zice: «Viu este Dumnezeu înaintea căruia mă voi înfăţişa azi» (III Regi, 18, 15). Căci ia seama că zicînd: *azi*, nu măsura timpul trecut, ci ca unul ce pune pururea început, în fiecare zi se silea să se înfăţişeze aşa cum trebuie lui Dumnezeu, cu inima curată şi gata să asculte de voia Lui şi de nimeni altul[9]. Zicea în sine că nevoitorul

7. Ideea aceasta este reluată şi dezvoltată de sfîntul Maxim Mărturisitorul în *Răspunsuri către Talasie*, trad. rom. în Filocalia vol. III, 58, p. 310.

8. Această idee a format tema doctrinei despre «epectaze» a sfîntului Grigorie de Nyssa. Dar în text se dă o interpretare nouă cuvîntului sfîntului apostol Pavel, anume că trebuie să socoteşti că timpul trecut în nevoinţă nu te asigură că ai adunat un capital de desăvîrşire în care te poţi încrede, ci trebuie să socoteşti fiecare clipă ca un început, ca şi cînd n-ai făcut nimic. Altfel te moleşeşti. În fiecare clipă trebuie să împrospătezi gîndul că te arăţi în faţa lui Dumnezeu. Acesta e «începutul continuu».

9. A vorbit şi poetul francez Charles Péguy de «l'étérnel commencement», înţelegînd prin aceasta că de fiecare dată cînd mergi spre acelaşi loc, te gîndeşti la altceva, ca unul ce ai uitat cele ce le-ai gîndit de atîtea ori făcînd acest drum. Dar sfîntul Atanasie vede în aceasta putinţa de a pune mereu un început cu totul nou în săltarea ta peste toate cele din lume spre Dumnezeu, cu uimirea că de fiecare dată vezi că Îl cugeţi altfel, Îl simţi altfel, mereu ca nou, însă totodată cu sentimentul că de-abia acum te-ai lepădat de toate cele pămînteşti şi relative, că de-abia acum eşti la începutul curăţirii de ele. Prin aceasta pe de o parte parcă repeţi ceea ce ai făcut mereu şi totuşi eşti mereu nou, mereu mai sus. E «mişcarea stabilă» sau «stabilitatea mobilă» (motus stabilis, status mobilis), de care vorbeşte sfîntul Grigorie de Nyssa. Cel ce nu se mişcă în statornicie adoarme spiritual, cum se descompune cel ce se mişcă în nestatornicie şi prin aceasta nu înaintează în infinitatea identică şi mereu nouă pentru noi a lui Dumnezeu, trăită ca atît de nouă că parcă acum ar fi descoperită pentru prima dată.

trebuie să înveţe din vieţuirea marelui Ilie să-şi vadă pururea ca într-o oglindă viaţa lui.

VIII

Astfel, stăpînindu-se pe sine tot mai mult, Antonie a plecat la mormintele ce se aflau departe de sat şi rugînd pe un cunoscut să-i aducă la mai multe zile pîinea trebuitoare a intrat într-unul din morminte şi închizînd uşa lui, a rămas singur înăuntru. Nerăbdînd aceasta vrăjmaşul, ba şi temîndu-se ca nu cumva Antonie să ia pe încetul în stăpînire pustiul cu nevoinţa lui, venind într-o noapte cu o mulţime de draci, atîta l-a umplut de răni prin lovituri, încît l-a lăsat zăcînd jos din pricina chinurilor. Şi zicea că atît de cumplite i-au fost durerile încît nu puteau fi pricinuite de răni de la oameni. Dar purtarea de grijă a lui Dumnezeu (căci nu trece Domnul cu vederea pe cei ce îşi pun nădejdea în El) a făcut ca a doua zi să vină cunoscutul să-i aducă pîinile. Acesta deschizînd uşa şi văzîndu-l jos ca mort, luîndu-l pe spate l-a dus la biserica din sat şi l-a pus pe pămînt. Şi multe din rudenii şi din oamenii din sat şedeau lîngă Antonie ca lîngă un mort. Dar pe la miezul nopţii venindu-şi în sine şi ridicîndu-se puţin, cînd i-a văzut pe toţi dormind şi numai pe acel cunoscut privighind, făcîndu-i semn să vină la el, l-a rugat să-l ia iarăşi pe spate şi să-l ducă la morminte, fără să trezească din somn pe nimeni.

IX

Fiind dus de acela acolo şi închizînd acela uşa după obicei, a rămas iarăşi singur înăuntru. Şi neputînd să stea în picioare din pricina rănilor, se ruga zăcînd întins. Şi după rugăciune zicea strigînd: «Sînt aci eu, Antonie! Nu fug de rănile voastre. Căci chiar de-mi veţi pricinui mai multe, nimic nu mă va despărţi de dragostea lui Hristos» (Rom., 8, 35). Apoi rostea din Psalmi: «De se va rîndui în jurul meu tabără, nu se va înfricoşa inima mea» (Ps. 26, 5). Nevoitorul cugeta şi zicea aceasta. Dar vrăjmaşul binelui mirîndu-se că a îndrăznit să vină aci şi după rănile primite, chemîndu-şi cîinii, le-a zis plin de furie: «Vedeţi că nu l-am biruit nici prin duhul curviei, nici prin răni. Ba s-a umplut şi de îndrăzneală împotriva noastră. Să-l atacăm şi altfel». Căci e uşor diavolului să născocească şi alte feluri de răutăţi. Deci făcură în acea noapte prin lovituri un astfel de zgomot, încît părea că tot locul se cutremură. Şi parcă desfăcînd cei patru pereţi ai micii încăperi, demonii intrau prin ei prefăcuţi în năluci de fiare şi şerpi. Şi locul întreg era plin de năluciri de lei, de urşi, de leoparzi, de tauri, de şerpi, de aspide, de scorpioni şi lupi. Şi fiecare din aceştia se mişca în felul său. Leul mugea, voind să intre fără să poată, taurul părea să îa în coarne, şarpele se tîra şi nu ajungea şi lupul repezindu-se era ţinut pe loc. Şi zgomotele tuturor erau înspăimîntătoare şi furiile

lor, cumplite. Iar Antonie, lovit şi înţepat de ei, simţea un şi mai mare chin în trup. Dar rămînea fără să tremure şi priveghind şi mai mult cu sufletul. Gemea de durerea trupului, dar veghea cu mintea. Şi bătîndu-şi joc de ei, zicea: «Dacă aţi avea vreo putere în voi, ar fi fost destul să vină numai unul din voi. Dar fiindcă v-a slăbit Domnul, încercaţi să mă speriaţi prin mulţime. E un semn al neputinţei voastre că luaţi chipurile animalelor». Şi îndrăznind iarăşi zicea: «De sînteţi tari şi aţi luat putere împotriva mea, nu zăboviţi, ci năvăliţi. Iar de nu puteţi, pentru ce vă tulburaţi în zadar? Nouă ne este pecete şi zid de apărare credinţa în Domnul nostru». Dar aceia, încercînd multe, scrîşneau din dinţi, încît se făceau mai degrabă pe ei de rîs, decît pe el.

X

Căci Domnul n-a uitat nici acum de nevoinţa lui Antonie, ci a venit în ajutorul lui. Fiindcă privind el în sus, a văzut acoperişul ca deschizîndu-se şi o rază de lumină coborînd spre el. Şi dracii s-au făcut dintr-odată nevăzuţi. Iar durerea trupului îndată a încetat şi casa s-a luminat întreagă. Iar Antonie simţind ajutorul şi răsuflînd mai bine, uşurat de dureri, se ruga vedeniei arătate, zicînd: «Unde erai? Pentru ce nu Te-ai arătat de la început, ca să-mi opreşti durerile?» Şi s-a făcut glas către el: «Antonie, eram aci, dar am aşteptat să văd lupta ta. Deci fiindcă ai răbdat şi nu te-ai lăsat biruit, îţi voi fi pururea ajutor şi voi face numele tău cunoscut pretutindeni». Auzind acestea, s-a sculat la rugăciune. Şi s-a întărit atît de mult, că a simţit că are mai multă putere în trup, decît a avut înainte. Şi era atunci aproape de treizeci şi cinci de ani.

XI

A doua zi, dornic de o vieţuire şi mai plină de rîvnă, a mers la acel bătrîn amintit, rugîndu-l să locuiască cu el în pustie. Dar acela neprimind din pricina vîrstei şi pentru că nu avea un astfel de obicei, Antonie a pornit îndată singur spre munte. Dar vrăjmaşul iarăşi, văzîndu-i sîrguinţa şi vrînd s-o împiedice, i-a pricinuit pe cale nălucirea unui mare disc de argint. Antonie înţelegînd uneltirea urîtorului de bine, s-a oprit şi privind la disc a dat pe faţă pe diavolul din el, zicînd: «De unde poate fi un disc în pustie? Calea aceasta nu e bătătorită şi nu e pe ea vreo urmă de oameni care să umble pe aici. Şi dacă ar fi căzut, nu s-ar fi putut ascunde, fiind foarte mare. Deci cel ce l-ar fi pierdut, întorcîndu-se şi căutîndu-l l-ar fi putut afla, pentru că locul e pustiu. Aceasta e o meşteşugire a diavolului. Nu-mi vei împiedica prin aceasta rîvna, diavole! Aceasta va fi spre pieirea ta». Şi spunînd Antonie aceasta, discul s-a mistuit ca fumul de faţa focului.

XII

Apoi plecînd, iarăşi a văzut nu o nălucire, ci aur adevărat aruncat în drum. De l-a arătat vrăjmaşul, sau cineva cu o putere mai mare spre a întări pe nevoitor şi a-i arăta diavolului că nu dă atenţie nici aurului adevărat, n-a spus-o nici el şi n-am aflat nici noi. Ştim numai că ceea ce s-a arătat a fost aur adevărat. Antonie minunîndu-se de mulţimea lui, dar sărind peste el ca peste foc, l-a trecut fără să se întoarcă măcar să privească. Ba s-a grăbit aşa de mult că nu a mai văzut locul. Deci întărindu-şi tot mai mult hotărîrea, a înaintat spre munte. Şi dincolo de un rîu a aflat o clădire pustie de atîta vreme, că era plină de tîrîtoare. Şi trecînd rîul, s-a sălăşluit în ea. Iar tîrîtoarele ca alungate de cineva au plecat îndată. Deschizînd intrarea şi aşezînd înăuntru pîini pentru şase luni (căci aceasta o fac tebeii şi ele rămîn un an întreg nestricate) şi avînd şi apă, coborînd ca în nişte pivniţe neumblate, a rămas singur înăuntru, nemaiieşind de acolo şi nemaivăzînd pe vreunul dintre cei ce veneau. A rămas astfel multă vreme acolo nevoindu-se. Primea numai de două ori pe an pîinile aduse în încăperea de sus.

XIII

Iar cunoscuţii care veneau la el, deoarece nu le îngăduia să intre şi de aceea rămîneau zile şi nopţi afară, auzeau înăuntru ca nişte mulţimi zgomotoase, care rosteau cuvinte plîngăreţe şi strigau: «Pleacă din aceste locuri ale noastre. Ce este între tine şi pustie? Nu primeşti ispitele noastre». Cei dinafară crezură la început că sînt nişte oameni care se luptă cu el şi care au coborît pe scări la el. Dar cînd privind prin gaura cheii n-au văzut pe nimeni, socotind că sînt demoni s-au înspăimîntat şi au strigat la Antonie. Dar acesta îi auzea mai mult pe aceştia, decît se îngrijea de aceia. Şi venind aproape de uşă, îi îndemna pe oameni să plece şi să nu se teamă. Căci zicea că dracii pricinuiesc năluciri mai ales celor ce se tem. «Dar voi pecetluiţi-vă pe voi şi plecaţi cu curaj şi lăsaţi-i pe aceştia să se facă ei înşişi de rîs». Deci aceia plecau împrejmuindu-se ca şi cu un zid cu semnul crucii[10]. Iar el rămînea şi nu era întru nimic vătămat de aceia. Dar nici nu se obosea luptînd. Căci sporirea vederii de sus şi slăbiciunea vrăjmaşilor îi aducea şi multă odihnă şi îi sădea şi mai multă rîvnă. De fapt cunoscuţii care veneau necontenit socotind să-l găsească mort, îl

10. Sfîntul Atanasie vorbeşte de multe ori de obiceiul creştinilor din vremea lui Antonie (din sec. III), moştenit de la predecesori, de a se însemna cu semnul crucii, prin care ridicau în faţa lor un zid de apărare împotriva răutăţilor de tot felul şi luau puterea lui Hristos pentru cele bune. Era o «pecete», pe care nu o putea rupe vrăjmaşul nevăzut, căci ea îi arăta pe creştini că sînt ai lui Hristos şi precum l-a biruit El prin Cruce pe acela, aşa va fi alungat prin cruce şi de la aceştia. Căci unde este Crucea lui Hristos, este El însuşi, cu puterea Lui lucrătoare.

auzeau psalmodiind: «Să învie Dumnezeu şi să se risipească vrăjmaşii Lui şi să fugă de la faţa Lui cei ce-L urăsc pe El. Precum se topeşte ceara de faţa focului, aşa să piară păcătoşii de la faţa lui Dumnezeu» (Ps. 67, 2–3). Şi iarăşi: «Toate neamurile m-au înconjurat şi cu numele Domnului i-am înfrînt pe ei» (Ps. 117, 12)

XIV

Deci a petrecut aproape douăzeci de ani nevoindu-se astfel fără să iasă şi fără să fie văzut de vreunii. Dar după aceea, dorind şi voind mulţi să-i urmeze în nevoinţă şi venind şi alţi cunoscuţi şi forţînd uşa şi împingînd-o, Antonie a ieşit ca dintr-un altar în care se afla scufundat în taine şi era purtat de Dumnezeu. Atunci s-a arătat întîia oară din clădire celor ceveneau la el. Iar aceia privindu-l s-au minunat văzînd trupul lui avînd aceeaşi înfăţişare, nici umflat prin nemişcare, nici subţiat de posturi şi de lupta cu demonii. Era la fel cum îl ştiau şi înainte de retragere. Iar sufletul arăta aceeaşi curăţie în purtări. Nici închis în sine, din înfrînare, nici revărsîndu-se din plăcere, nici stăpînit de rîs, nici copleşit de tristeţe; nu s-a tulburat văzînd mulţimea, nici nu s-a veselit văzîndu-se primit cu bucurie de atîta lume. Ci era întreg egal cu sine, ca unul ce era călăuzit de dreapta judecată şi statornicit în ceea ce e propriu firii[11]. Şi pe mulţi din cei de faţă care pătimeau cu trupul i-a vindecat Domnul prin el, iar pe alţii i-a scăpat de demoni. Domnul îi dădea har lui Antonie şi în vorbire. Prin aceasta mîngîia pe mulţi întristaţi, iar pe alţii care se duşmăneau între ei îi împăca făcîndu-i prieteni. Pe toţi îi îndemna să nu pună nimic din lume înaintea dragostei faţă de Hristos. Le spunea şi le cerea să se gîndească la bunătăţile viitoare şi la iubirea de oameni arătată nouă de Dumnezeu, «Care n-a cruţat nici pe Fiul Său, ci L-a dat pe El pentru noi toţi» (Rom., 8, 32). Convingea pe mulţi să aleagă viaţa monahicească şi aşa s-au ivit în munţi lăcaşuri de vieţuire singuratică (mînăstiri) şi pustia s-a umplut de monahi, care au părăsit toate ale lor şi şi-au însuşit vieţuirea cerească.

XV

Ivindu-se trebuinţa să treacă peste rîul lui Arsenit (căci trebuia să viziteze pe fraţi), acesta era plin de crocodili. Dar rugîndu-se doar, a păşit el

11. «Viaţa» cuiva descrisă de altcineva este în mare parte o operă literară a celui din urmă. Căci cît talent nu se cere pentru a descrie complexitatea sufletească a cuiva? Şi cine poate reda exact acea complexitate? Ea e în mare parte o construcţie a celui ce o descrie, silindu-se totuşi să se apropie tot mai mult de ceea ce constituie viaţa celui înfăţişat. *Viaţa* lui Antonie, descrisă de sfîntul Atanasie, este în mare parte o operă proprie în care a expus concepţia sa, dar şi concepţia general creştină, care se formase despre drumul unei vieţi duhovniceşti şi pe care îl urma într-un grad de maximă intensitate şi Antonie. Punînd preţ mai mult pe această construire a unui chip duhovnicesc, datele istorice nu sînt prezentate totdeauna cu precizie şi în strictă înşirare cronologică, ci cu oarecare aproximaţie şi în mod amestecat.

şi toţi cei împreună cu el şi au trecut nevătămaţi. Apoi întorcîndu-se la lăcaşul de la început al singurătăţii sale (mînăstire), şi-a continuat aceleaşi osteneli cuvioase din tinereţe. Prin vorbiri continui făcea să sporească rîvna celor ce erau de mai înainte monahi, iar pe cei mai mulţi dintre ceilalţi îi mişca spre dragostea de nevoinţă. Şi aşa, prin puterea cuvîntului, s-au înfiinţat foarte multe lăcaşuri de vieţuire singuratică (mînăstiri) şi pe toate le călăuzea ca un părinte.

XVI

Astfel ieşind într-una din zile, şi toţi monahii apropiindu-se de el şi rugîndu-l să audă de la el un cuvînt, le-a grăit în limba egipteană acestea:

Ajung Scripturile spre învăţătură. Iar noi facem bine să ne îndemnăm unii pe alţii în credinţă şi să ne întărim prin cuvinte. Deci voi aduceţi ale voastre ca nişte fii părintelui, spunînd cele ce le ştiţi. Şi eu ca mai bătrîn în vîrstă decît voi, vi le dau ale mele pe care le ştiu şi pe care le-am cercat. Să ne fie întîi de toate sîrguinţa comună a tuturor, ca din cele ce le-am început să nu dăm înapoi, nici să descurajăm în osteneli, nici să nu zicem: «Ne nevoim de multă vreme». Ci mai degrabă să ne sporim rîvna, ca şi cînd am începe în fiecare zi. Căci viaţa omenească întreagă e foarte scurtă, asemănată cu veacurile viitoare. Drept aceea şi timpul nostru e nimic faţă de viaţa veşnică[12]. Şi tot lucrul din lume se vinde cu preţul valorii lui şi egalul se schimbă pe egal. Dar făgăduinţa vieţii veşnice se cumpără cu foarte puţin[13]. Căci s-a scris: «Zilele vieţii noastre şaptezeci

12. Un alt temei pentru a socoti fiecare zi ca un început,în viaţa noastră duhovnicească, pe lîngă cel al necontenitei noutăţi a bogăţiei nesfîrşite a lui Dumnezeu, din care prindem cîte ceva: scurtimea timpului vieţii pămînteşti faţă de veşnicia vieţii viitoare în Dumnezeu. Toată viaţa de aici, adunată la un loc, e doar o clipă. Nici în toată viaţa luată la un loc nu izbutim să punem un început în gustarea nesfîrşitului dumnezeiesc. O zi din clipa care e toată viaţa noastră pămîntească e a zecea mia parte dintr-o clipă. Nu trebuie să ne legăm de ea. Nici nu ne-am trezit bine la ceea ce s-a întîmplat şi a şi trecut. Ne lunecă viaţa aceasta ca o clipă, ca o clipă care lunecă fără măcar să ne dăm seama de cea mai mare parte a ei, că e o clipă care lunecă.

13. Trebuie pe de altă parte să avem grijă de timp, tocmai pentru că e foarte scurt şi trece repede. Căci, pe de altă parte, cu el putem cîştiga eternitatea. Dumnezeu acordă timpului şi chiar clipei, oricît de scurte sînt, o valoare nemăsurată şi deci trebuie să fim şi noi foarte atenţi la ele. O clipă trăită pentru Dumnezeu o preţuieşte El atît de mult, că ne vinde pentru ea veşnicia vieţii în El,sau nesfîrşitul ei. Dar numai dacă nu vrem să ne lipim de clipă ca şi cînd ar fi în ea însăşi suprema realitate. De aceea trebuie să avem grijă de fiecare clipă. Trebuie să fim cu mare luare-aminte la ea, să fim într-o continuă luare-aminte, cum spun nevoitorii răsăriteni; trebuie să trăim fiecare clipă conştienţi că de ea depinde veşnicia noastră. Lucrurile se schimbă între ele egal cu egal, pentru că toate sînt pieritoare. Dar cu un lucru pieritor dat lui Dumnezeu putem cumpăra veşnicia. Lucrurile între ele au o egală «valoare» pieritoare. Dar folosite pentru cumpărarea veşniciei, ele dobîndesc o valoare egală cu veşnicia. Dumnezeu e cel mai bun, cel mai generos partener de comerţ cu noi. Dar să-I dăruim în fiecare clipă altceva ca şi cînd nu I-am dat nimic înainte. Căci altfel rămînem închişi în crusta egoismului care ne duce la moarte. Antonie le-a dat

de ani, iar de vor fi în putere optzeci de ani; şi ce este mai mult decît aceştia, osteneală şi durere» (Ps. 89, 10). Cînd deci în toţi cei optzeci de ani, sau chiar în o sută, vom fi stăruit în nevoinţă, nu vom împărăţi numai ani egali cu cei o sută de ani, ci în loc de cei o sută vom împărăţi în vecii vecilor. Şi dacă am luptat pe pămînt, nu vom avea moştenire pe pămînt, ci avem făgăduinţele celor din ceruri. Şi după ce am depus trupul stricăcios îl vom primi iarăşi nestricăcios.

XVII

Deci, fiilor, să nu ne moleşim, nici să nu socotim să zăbovim prea mult timp în acestea, crezînd că facem ceva mare. «Căci nu sînt vrednice pătimirile timpului de acum de slava viitoare ce ni se va descoperi» (Rom., 8, 18). Nici să nu socotim, privind la lume, că am renunţat la nişte lucruri mari. Căci tot pămîntul e foarte mic faţă de cerul întreg. Deci chiar dacă am fi stăpîni peste tot pămîntul şi am renunţa la el întreg, n-ar fi vrednic de Împărăţia cerurilor. Căci precum dacă cineva ar dispreţui o drahmă de aramă, ca să cîştige o sută de drahme de aur, ar fi prea puţin ceea ce părăseşte, aşa cel ce fiind stăpîn peste tot pămîntul ar renunţa la el, puţin ar părăsi şi ar lua însutit. Iar dacă nici tot pămîntul nu e vrednic de ceruri, cel ce lasă puţine pogoane e asemenea celui ce n-a lăsat nimic. Dar chiar dacă părăseşte casa, sau aur mult, nu trebuie să se laude, sau să se moleşească încrezut în sine. De altfel trebuie să cugetăm că dacă nu le lăsăm pentru virtute, murind mai pe urmă le lăsăm chiar celor ce nu voim, cum a arătat Eclesiastul (Ecl., 4, 8). Deci pentru ce să nu le părăsim pentru virtute, ca să moştenim Împărăţia?[14] Pentru aceea să nu se lase cucerit careva dintre noi de pofta de a dobîndi. Căci ce cîştig avem din a dobîndi cele ce nu le ducem cu noi? Pentru ce să nu dobîndim acelea pe care putem să le şi ducem cu noi, care sînt cumînţenia, dreptatea, cumpătarea, bărbăţia, înţelegerea, dragostea, iubirea de săraci, credinţa în Hristos, nemînierea, iubirea de străini? Dobîndindu-le acestea le vom afla ajunse înaintea noastră şi primindu-ne în pămîntul celor blînzi[15].

---

toate de la început, ieşind din această crustă. Prin aceasta a intrat în eternitate, căci a intrat oarecum în deofiinţimea cu alţii, ca Persoanele Sfintei Treimi între Ele, şi din puterea iubirii între Ele. Trebuie să-l iubesc pe altul ca pe mine. Sau să mă iubesc pe mine, iubind pe altul. Sîntem una fără să ne confundăm. Nouă, celor de rînd, ni se va sfărîma, nădăjduim, crusta cînd vom trece din viaţa aceasta, măcar fără voie, dacă am tins aici să ieşim din egoismul nostru.

14. Vom moşteni bogăţia nesfîrşită a Împărăţiei, sau vom fi împăraţi peste toate, dacă am dat în viaţă măcar unele din puţinele lucruri pieritoare ţinute în mod egoist. Toţi ni se vor dărui, în acest caz, în viaţa viitoare cu tot ce au, din dragostea lor, dacă ne-am dăruit şi noi prin ceea ce le-am dat lor.

15. Bunătăţile sufletului cîştigat aici ne trag spre Împărăţia iubirii sau ne gătesc calea spre ea. Deci într-un fel s-au dus înaintea noastră acolo. Cele bune ne trag înainte. Numai egoismul ne trage înapoia a ceea ce sîntem, spre o stare tot mai egoistă, tot mai închircită,

XVIII

Drept aceea, să ne încredinţăm şi din acestea că nu trebuie să fim nepăsători, mai ales cugetînd că sîntem slujitorii lui Hristos şi că sîntem datori să slujim Stăpînului. Sluga nu va cuteza să spună: «Odată ce am lucrat ieri, nu mai lucrez azi». Nici nu măsoară timpul trecut, ca să înceteze de a lucra în zilele următoare, ci arată în fiecare zi, cum s-a scris în Evanghelie, aceeaşi rîvnă, ca să placă stăpînului său şi să nu se primejduiască. La fel şi noi să stăruim în fiecare zi în această nevoinţă, ştiind că de vom nesocoti-o într-o singură zi, nu ne va ierta pentru timpul trecut, ci se va supăra pe noi pentru nepăsarea noastră. Căci aşa am auzit şi la Iezechiel (Iez., 18). Iar Iuda a pierdut pentru o singură noapte toată osteneala timpului trecut[16].

XIX

Să stăruim deci, fiilor, în nevoinţă şi să nu ne moleşim. Că în aceasta avem şi pe Domnul împreună-lucrător, precum s-a scris că Dumnezeu îi este împreună-lucrător spre bine tot celui ce a ales binele (Rom., 8, 28). Iar spre a nu ne face nepăsători, e bine să cugetăm la spusa Apostolului: «Mor în fiecare zi» (I Cor., 15, 31). Căci dacă am trăi şi noi ca cei ce mor în fiecare zi, n-am păcătui. Iar ceea ce se spune prin aceasta trebuie s-o înţelegem aşa: sculîndu-ne în fiecare zi, să socotim că nu vom rămîne în viaţă pînă seara şi cînd ne culcăm să socotim că nu ne vom mai scula. Căci viaţa noastră e prin fire nesigură şi ne e măsurată în fiecare zi de Providenţă[17]. Cugetînd şi trăind astfel nu vom păcătui, nici nu vom pofti ceva pe pămînt, nici nu ne vom mînia pe cineva, nici nu vom aduna comori pe pămînt, ci vieţuind ca unii ce aşteptăm în fiecare zi să murim, vom fi ca unii care nu avem aci nimic şi le vom da toate tuturor[18]. Nu vom fi stăpîniţi deloc nici de pofta femeii, nici a altei plăceri murdare, ci le vom ocoli ca pe ceva trecător, simţindu-ne mereu în preajma morţii şi avînd în faţa vede-

---

tot mai săracă, tot mai neputincioasă. Săvîrşind o faptă egoistă, sau nesăvîrşind faptele de dragoste, vom vedea mai tîrziu rezultatul însingurării noastre, sau al crispării noastre, al întunecării noastre, sau răspunsul altora ca părăsirea noastră de către ei, ca absenţă a razelor luminoase de viaţă dătătoare venite de la ei. Egoismul ne trage mai jos din putinţa de a fi oameni, putinţă cu care am venit pe lume.

16. Este o idee pe care de asemenea a reluat-o sfîntul Grigorie de Nyssa, arătînd că cel ce se opreşte o clipă din urcuş nu rămîne pe loc, ci cade. Ca să stai pe linia unde eşti, trebuie să te sileşti să urci necontenit. Statornicia se menţine prin mişcare în sus (status mobilis). Oprirea din urcuş e moleşeală. Şi moleşeala stinge focul din suflet. Cînd cineva opreşte pentru un moment alimentarea focului iubirii, l-a slăbit, a slăbit căldura sufletului.

17. Viaţa noastră nu stă prin ea însăşi şi nu ne e ştiută durata ei. Durata ei e ştiută numai de Dumnezeu. Căci Providenţa Lui ne-o prelungeşte în fiecare zi, măsurîndu-ne cîte o bucată scoasă din nimic.

18. In preajma morţii nu-ţi mai trebuie nimic din cele ce ai. Toate îşi pierd valoarea. De trăieşti mereu cu sentimentul că eşti în preajma morţii, nu vei căuta să ai şi să dobîndeşti nimic, socotindu-le toate fără nici o valoare. Le dai toate fără nici o părere de rău.

rii ziua judecăţii. Căci frica şi mai înainte vederea chinurilor topeşte dulceaţa plăcerii şi ridică sufletul aplecat spre cele de jos[19].

XX

Drept aceea odată ce-am început şi am pornit pe calea virtuţii, să ne întindem şi mai mult spre ea, ca să ajungem la cele dinainte (Filip., 3, 14). Şi nimeni să nu se întoarcă spre cele dinapoi ca soţia lui Lot (Fac., 19, 26). Mai ales pentru că Domnul a zis: «Nimeni punînd mîna pe plug şi întorcîndu-se spre cele dinapoi, nu este vrednic de Împărăţia cerurilor» (Luca, 9, 62). Iar a se întoarce nu înseamnă nimic altceva, decît a se răzgîndi şi a cugeta iarăşi la cele lumeşti. Nu vă temeţi deci, auzind despre virtute, nici nu vă miraţi de numele ei. Căci nu e departe de noi, nici nu ia fiinţă în afară de noi, ci este un lucru cu putinţă de împlinit de către noi şi un lucru uşor, numai să voim. Păgînii (elenii) călătoresc departe şi străbat mări ca să înveţe carte. Dar noi nu avem nevoie să călătorim departe pentru Împărăţia cerurilor, nici să străbatem marea pentru virtute. Căci venind Domnul a spus: «Împărăţia cerurilor este înlăuntrul vostru» (Luca, 17, 21). Deci virtutea are nevoie numai de voinţa voastă. Fiindcă este în voi şi ia fiinţă din voi. Căci sufletul avînd prin fire puterea cugetătoare, din aceasta se naşte virtutea. Şi o are prin fire ca să rămînă cum a fost făcut. Şi a fost făcut bun şi foarte drept[20]. De aceea Isus al lui Navi i-a poruncit poporului zicînd: «Îndreptaţi inima voastră spre Domnul Dumnezeul lui Israel» (Ios., 24, 23). Iar Ioan îndemna: «Drepte faceţi cărările voastre» (Matei, 3, 4). Iar în dreptatea sufletului se arată felul înţelegător al lui, aşa cum a fost creat. De aceea cînd se abate şi se strîmbă de la starea lui cea după fire, se spune că aceasta e răutatea sufletului. Deci nu e greu lucrul virtuţii. Căci sîntem în virtute dacă rămînem aşa cum am fost făcuţi. Iar dacă cugetăm cele rele, vom fi judecaţi ca răi. Dacă lucrul ar trebui căutat în afară de noi, ar fi cu adevărat greu. Dar dacă e în noi, să ne păzim de gînduri murdare şi sufletul luat de la Domnul ca un dar spre

19. Păcatul se naşte din prea marea alipire la cele din lume şi la viaţa legată de ele. Dacă ne-am simţi alipiţi de Dumnezeu şi de viaţa veşnică ce o vom avea de la El, ni s-ar slăbi aplecarea spre păcat.

20. Se condiţionează naşterea virtuţii pe de o parte de voinţă, pe de alta, de puterea cugetătoare a sufletului. Nu există înţelegere fără voinţă, sau invers. La ce-ar înţelege sufletul deosebirea dintre fapte, dacă n-ar avea voinţa ca să aleagă între ele? Sau cum s-ar putea manifesta o voinţă, fără înţelegere? Dar de caracterul înţelegător şi voluntar al sufletului ţine pe de altă parte tendinţa (sau voinţa), să rămînă aşa cum este, adică bun, sau să aleagă în temeiul înţelegerii importanţei lui pentru om, binele. Dar de voinţă ţine şi putinţa de a voi şi contrar binelui. Însă alegerea răului nu mai ţine pe om în cadrul firii lui, ci o perverteşte pe aceasta, aduce slăbirea şi dezordinea în om şi între oameni. E firesc omului să vrea binele. Dar ceea ce e firesc omului se împlineşte cu voia lui cea adevărată.

păstrare, să-l păzim pe seama Domnului, ca El să recunoască făptura Lui ca păstrată astfel precum a făcut-o[21].

XXI

Să luptăm ca să nu ne tiranizeze mînia, nici să ne stăpînească pofta. «Mînia omului nu lucrează dreptatea lui Dumnezeu» (Iacov, 1, 20). «Iar pofta, zămislind, naşte păcatul. Iar păcatul săvîrşit aduce moartea» (Iacov 1, 15). Vieţuind astfel, să priveghem cu luare aminte şi, precum s-a scris, să ne păzim inima cu toată grija. Căci avem vrăjmaşi cumpliţi şi vicleni, pe demonii cei răi. Şi împotriva lor ne este lupta cum a zis Apostolul: «Căci lupta noastră nu este împotriva sîngelui şi a trupului, ci împotriva căpeteniilor şi a stăpîniilor şi a stăpînitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutăţii în cele din văzduh». (Efes., 6, 12). Fiindcă e mare mulţimea lor în văzduhul nostru şi nu sînt departe de noi. Şi e mare deosebirea între ei[22]. Despre firea lor şi despre deosebirea lor s-ar putea vorbi mult, dar descrierea aceasta o lăsăm pe seama altora mai mari ca noi. Ceea ce ne trebuie nouă e să cunoaştem meşteşugirile lor împotriva noastră.

XXII

Deci aceasta s-o cunoaştem întîi, că dracii n-au fost creaţi ca cei ce poartă numele de draci. Căci nimic rău n-a făcut Dumnezeu. Ci au fost

---

21. Sufletul ne e dat ca un dar spre a-l păstra pentru a cugeta, simţi, lucra prin voia noastră, dată şi ea de Domnul odată cu sufletul, pentru El şi prin aceasta şi pentru buna dezvoltare a noastră. Sufletul e un dar de la Dumnezeu, însă de acest dar e legată şi datoria de a-l folosi cum se cuvine pentru Dumnezeu şi pentru noi. Voia noastră însăşi este un dar, însă folosind-o aşa cum se cuvine, facem şi noi ceva ce place Domnului şi în acelaşi timp ne face fericiţi şi pe noi. Ceea ce vine de la Domnul este al Lui, însă şi al nostru, ca dezvoltîndu-l, să se bucure şi El ca de un dar dat de noi Lui, să se bucure de dezvoltarea creaţiunii Lui. Voim datorită lui Dumnezeu, dar totuşi a voi se datoreşte şi nouă. Şi voim cu adevărat pentru noi, cînd voim pentru El. Cînd vrem să fim numai ai noştri, să voim numai pentru noi, ne împuţinăm existenţa. Am primit existenţa prin El din nimic; ne-o menţinem şi o sporim şi noi prin voia noastră, cînd voim să o menţinem şi s-o sporim prin El.

22. In capitolul acesta (21) se vorbeşte de «trupurile subţiri» ale demonilor, de alergarea lor mai repede dintr-un loc în altul, de mişcarea lor «în văzduh». La baza acestora s-ar putea vedea acest înţeles: duhurile nu vieţuiesc într-o nespaţialitate totală, care le-ar face posibilă o atotprezenţă. Ei au o nespaţialitate asemenea sufletului nostru care e legat totuşi de un trup format de el ca un organism din materia lumii. Deci au şi ele o anumită legătură, nu cu un trup organic, format de ele, ci cu un înveliş trecător format din aerul cosmosului, sau cu ceea ce corespunde acestuia în spaţiile interplanetare, sau dintre sistemele planetare. Ele sînt astfel «în văzduh» cu acest înveliş subţire, pe care-l pot şi schimba cu uşurinţă. Astfel ele se pot mişca foarte repede, ca nişte vîrtejuri mai mari sau mai mici, mai simţite sau mai puţin simţite, de vînt. În baza acestei legături cu aerul cosmic, sau cu ceea ce îi corespunde lui în spaţiile interplanetare, ele îşi pot da cu uşurinţă şi anumite forme trecătoare asemănătoare trupurilor de oameni sau de animale. De asemenea pot intra în lucruri, în plante, în animale, chiar în oameni şi pot stărui mai mult în anumite locuri. Din convingerea aceasta se explică rugăciunile de sfinţire a tuturor lucrurilor, locurilor şi persoanelor, ca şi de alungare a duhurilor din ele, săvîrşite de Biserică. Teolo-

făcuţi şi ei buni. Dar căzînd de la cugetarea cerească şi învîrtindu-se în jurul pămîntului, i-au amăgit pe păgîni cu năluciri. Iar pe noi, creştinii, pizmuindu-ne, toate le mişcă voind să ne împiedice în suişul spre cer, ca să nu ne urcăm acolo de unde au căzut ei. De aceea e nevoie de multă rugăciune şi nevoinţă, ca primind cineva prin Duhul darul deosebirii duhurilor, să poată cunoaşte cele ale lor: care dintre ei sînt mai puţin răi, care mai răi decît aceia şi în ce uneltire se străduieşte fiecare dintre ei şi cum poate fi învins şi scos fiecare din bine. Căci multe sînt meşteşugirile lor şi multe cursele lor. Fericitul Apostol şi cei ce le-au cunoscut ca el pe acestea, zic: «Nu ne sînt necunoscute gîndurile lui» (II Cor., 2, 14). Iar noi din cele ce le-am pătimit de la ei, trebuie să ne îndreptăm prin ele unii pe alţii. Eu avînd o parte din cercarea acestora, vă grăiesc ca unor fii.

XXIII

Deci aceştia, cînd văd pe oricare creştin, dar mai ales pe monahi, ostenindu-se şi înaintînd, încearcă întîi să-l ispitească, ridicînd multe sminteli în cale. Iar smintelile sînt gîndurile rele. Dar nu trebuie să ne temem de momelile lor. Căci acelea sînt doborîte îndată prin rugăciuni şi postiri şi prin credinţa în Domnul. Dar nici doborîţi ei nu încetează, ci vin îndată iarăşi cu viclenie şi meşteşugire. Căci cînd nu pot să înşele inima pe faţă cu o plăcere murdară, vin iarăşi în alt chip şi se silesc să sperie pricinuind alte năluciri, prefăcîndu-se şi imitînd femei, fiare, reptile, trupuri de uriaşi şi mulţime de ostaşi. Dar nu trebuie să ne temem nici de nălucirile acestea. Căci nu sînt nimic, ci se mistuiesc îndată, mai ales dacă omul se întăreşte cu credinţa şi se împrejmuieşte cu semnul crucii. Dar sînt plini de îndrăzneală şi de neruşinare. Căci de sînt biruiţi, ne atacă, iarăşi, în alt chip. Se prefac că ghicesc şi că ne spun de mai înainte ceea ce va veni după multe zile, se arată înalţi ajungînd pînă la acoperiş şi groşi, ca pe cei ce nu i-au putut amăgi prin gînduri să-i răpească prin astfel de năluciri. Iar de vor afla sufletul şi astfel neclătinat în credinţă şi în cugetarea nădejdii, aduc pe căpetenia lor.

XXIV

Iar de acela zicea că de multe ori apare aşa cum l-a descris Domnul pe diavolul lui Iov, zicînd: «Ochii lui chip de luceafăr. Din gura lui pornesc ca nişte făclii aprinse, ce scapără ca nişte săgeţi de foc. Din nările lui iese ca un fum de cuptor arzînd de focul unor cărbuni aprinşi. Sufletul lui, cărbuni aprinşi. Din gura lui iese o flacără» (Iov, 41, 9–11). Aşa apărînd

gul grec Yannaras vorbeşte de o «metafizică a trupului». S-ar putea spune că există şi o metafizică a aerului, a apei şi a tuturor lucrurilor şi organismelor animale şi vegetale. În acest spaţiu «metafizic», dar creat, se mişcă duhurile.

căpetenia dracilor, înspăimîntă, precum am spus înainte, grăind viclea-nul lucruri mari, cum iarăşi l-a dat pe faţă Domnul, spunînd lui Iov: «Socoteşte fierul ca paiele şi arama ca lemnul putred. Marea o socoteşte ca un vas de unsoare şi pe portarul adîncului ca pe un rob. Socoteşte adîncul ca un loc de plimbare» (Iov, 41, 17–22). Iar prin proorocul a spus: «Zis-a vrăjmaşul: gonind îi voi prinde» (Ieş., 15, 9); şi iarăşi prin altul: «Toată lumea o voi lua în mînă ca pe un cuib şi ca pe nişte ouă părăsite le voi ridica» (Isaia, 10, 14). Şi încearcă să se fălească cu unele ca acestea şi le vesteşte acestea, ca să amăgească pe cinstitorii de Dumnezeu. Dar noi credincioşii nu trebuie să ne speriem nici de nălucirile acestea, nici să luăm aminte la cuvintele lui. Fiindcă minte şi nu spune nimic adevărat. Căci grăind cu îndrăzneală acestea şi atîtea altele, balaurul a fost atras ca într-o undiţă de Mîntuitorul şi ca o vită a primit căpăstrul în jurul botului; şi ca unui cal i-au fost prinse nările în belciug şi buzele i-au fost găurite cu o sulă. Şi a fost legat de Domnul ca o vrabie ca să ne putem bate joc de el (Iov, 40, 19–24). Atît el cît şi demonii cei împreună cu el au fost doborîţi la pămînt ca nişte scorpii şi şerpi, spre a fi călcaţi în picioare de noi, creştinii. Şi dovada acestui fapt e că noi vieţuim protivnic lui. Căci cel ce se lăuda să sece marea şi să cuprindă lumea, iată că nu poate să împiedice acum nevoinţa voastră şi nici pe mine să grăiesc împotriva lui [23]. Să nu luăm deci seama la cele ce le spune, căci minte, nici să nu ne speriem de nălucirile lui, fiind şi acestea mincinoase. Căci nu e lumină adevărată cea care se arată în ele, ci mai degrabă acestea poartă în ele începuturile şi chipurile focului gătit lor, în care vor arde. Cu ele încearcă să înspăimînte pe oameni. Ele apar, dar se şi mistuiesc de la sine, nevătămînd pe nici unul dintre credincioşi, ci purtînd asemănarea focului viitor ce-i va primi pe aceia. De aceea credincioşii nu se cuvine să se înfricoşeze. Căci toate meşteşugirile lor sînt nimic în faţa harului lui Hristos.

XXV

Sînt vicleni şi gata să se prefacă şi să se preschimbe în toate înfăţişările. Adeseori se prefac chiar a cînta psalmi, măcar că nu se arată amintindu-şi de cuvintele din Scripturi. Se întîmplă că şi cînd citim noi, să ros-

23. Lumea duhurilor poate să devină transparentă celor ce printr-o asceză accentuată s-au desprins total de lumea văzută şi stăruie în această despărţire printr-un mare efort spiritual, de care noi nu ne-am apropiat. Ei provoacă la o luptă mai îndîrjită pe demoni, luptă de care nu au nevoie pentru cei ce le stau în braţe ca o pradă uşoară prin viaţa stăpînită de patimi. Acestora le lasă impresia că sînt stăpîni pe ei înşişi, că nu fac nimic rău, sau că răul în care se complac e opera lor. Deci apariţiile ce se arată celor ce stăruie într-o nevoinţă încordată au şi ceva real în ele: mirosurile, fierbinţelile, chipurile animalice ce li se arată ca forme ispititoare ale patimilor urîte, în noroiul cărora se scaldă demonii, care sînt şi nişte chinuri pentru ei şi pentru cei ce se molipsesc de ele, avînd să ia proporţii înfricoşătoare în iadul definitiv, în care vor fi şi demonii şi cei ce le-au urmat pilda prin lipsa lor de credinţă şi prin vieţuirea lor.

tească adeseori îndată,ca pe un ecou, cele ce au fost citite. Ba dormind noi, ne scoală la rugăciuni. Şi aceasta o fac des, aproape neîngăduindu-ne nici să dormim. Se mai întîmplă uneori să ia şi chipuri de călugări, prefăcîndu-se că vorbesc ca nişte oameni evlavioşi, ca să amăgească prin asemănarea înfăţişării şi să atragă pe cei amăgiţi de ei unde voiesc. Dar nu trebuie să fie luaţi în seamă chiar dacă ne scoală la rugăciune, chiar dacă ne sfătuiesc să nu mîncăm deloc, chiar dacă se prefac că ne pîrăsc şi ne osîndesc de cele la care ne-au îndemnat odată. Căci nu o fac aceasta din evlavie şi de dragul adevărului, ci ca să ducă pe cei simpli la deznădejde şi să le spună că nevoinţa nu le este de folos şi să facă pe oameni să simtă că viaţa monahală este împovărătoare şi foarte grea şi să se plictisească de ea şi să-i împiedice să vieţuiască potrivnic lor[24].

XXVI

Proorocul trimis de Domnul i-a deplîns pe ei, zicînd: «Vai celui ce adapă pe aproapele cu băutura tulbure a pieirii» (Avac., 2, 15). Căci acest fel de meşteşugiri şi gînduri fac să se piardă calea ce duce la virtute. Iar Domnul însuşi astupa gura dracilor chiar cînd spuneau adevărul, zicînd: «Tu eşti Fiul lui Dumnezeu» (Luca, 4, 41) şi-i împiedica să grăiască, ca nu cumva în adevărul spus să-şi semene şi răutatea lor, şi ca să ne obişnuiască şi pe noi să nu le dăm crezare acestora niciodată, chiar dacă par să spună adevărul. Căci nu se cuvine, avînd noi dumnezeieştile Scripturi şi libertatea de la Mîntuitorul să ne lăsăm învăţaţi de diavolul[25] care nu şi-a păzit locul său, ci a cugetat altele în locul celor ce se cuveneau. De aceea Domnul îl opreşte chiar şi cînd spune cuvinte din Scriptură zicînd: «Iar Dumnezeu a spus celui păcătos: Pentru ce povesteşti dreptăţile Mele şi iei legămîntul Meu prin gura ta?» (Ps. 19, 16). Căci toate le fac şi le grăiesc şi le tulbură şi în toate se prefac şi pe toate le amestecă ca să amăgească pe cei simpli. Şi pricinuiesc lovituri şi rîd nebuneşte şi şuieră; iar de nu-i ia cineva în seamă plîng şi se văicăresc ca nişte biruiţi.

---

24. Se preţuieşte în toate scrierile duhovniceşti din Răsărit, începînd cu aceasta, dreapta măsură sau cumpăna. Nu trebuie să fim nici nepăsători faţă de păcatele trecute, dar nici să ne lăsăm cuprinşi de deznădejde, care poate duce uneori tot la nepăsarea pricinuită de sentimentul neputinţei şi al resemnării. Să ne căim de cele rele săvîrşite în trecut şi să ne oprim de la repetarea lor, dar să nu disperăm uitînd de mila lui Dumnezeu. Şi chiar dacă nu putem duce o viaţă cu totul curată de păcat, să nu părăsim orice efort. Ci să ne silim să facem mereu atîta cît putem. Căci prin aceasta înaintăm treptat spre o stare mai bună.

25. Ascultînd pe diavol, ne facem robii lui, lăsîndu-ne stăpîniţi de patimile de la el. Ascultînd de Domnul, ne păstrăm libertatea cu care ne-a înzestrat şi sporim în ea. Căci cele bune le săvîrşim în libertate, arătată în efortul nostru, pe cînd cele rele le săvîrşim stăpîniţi de patimi.

XXVII

Astfel Domnul ca Dumnezeu le-a închis gura dracilor. Iar noi, învăţînd de la sfinţi, trebuie să facem ca aceia şi să urmăm pilda bărbăţiei lor. Căci şi aceia văzînd acestea ziceau: «Cînd a stătut păcătosul împotriva mea, am amuţit şi m-am smerit şi am tăcut de cele bune» (Ps. 38, 2). Şi iarăşi: «Iar eu ca un surd n-am auzit şi ca un lipsit de grai, n-am deschis gura mea. Şi m-am făcut ca un om care nu aude» (Ps. 37, 14). Deci şi noi să nu-i auzim pe ei ca unii ce sîntem străini de ei, nici să ascultăm de ei chiar de ne scoală la rugăciune şi chiar de ne vorbesc despre posturi. Iar în privinţa hotărîrii de-a ne nevoi, să luăm aminte mai degrabă la noi înşine şi să nu ne lăsăm amăgiţi de ei, care toate le fac cu viclenie. Pe de altă parte nu trebuie să ne temem de ei, chiar dacă par că dau năvală asupra noastră, chiar de ne ameninţă cu moartea, căci sînt slabi şi nu pot nimic, decît numai să ne ameninţe.

XXVIII

Am vorbit despre aceasta pînă acum în trecere. Dar nu ne va fi greu să vorbim acum mai pe larg. Căci reamintirea lor vă va fi spre întărire. Venind Domnul la noi, a căzut vrăjmaşul şi au slăbit puterile lui. Dar nemaiputînd face nimic, totuşi ca un tiran ce este, chiar căzut, nu se linişteşte, ci ameninţă fie măcar şi numai prin cuvinte. Să se gîndească fiecare din voi la aceasta şi va putea să dispreţuiască pe demoni. Dacă ar fi legaţi de acelaşi fel de trupuri cum sîntem noi, le-ar fi cu putinţă să spună: fiindcă oamenii ne sînt ascunşi, nu-i aflăm, dar cînd îi aflăm îi vătămăm. Căci în acest caz am putea să ne ascundem de ei, închizînd uşile în faţa lor. Însă fiindcă nu sînt aşa, pot intra chiar de le sînt uşile închise şi întîiul dintre ei, diavolul, se află în tot văzduhul. Pe lîngă aceea, sînt pururea voitori de rău şi gata spre vătămare şi, cum a zis Mîntuitorul, «diavolul este, de la început, ucigător de oameni» şi «tatăl răutăţii» (Ioan, 8, 44). Dar noi totuşi trăim vieţuind contra lui. Prin aceasta se fac vădiţi că nu pot nimic. Căci nu-i împiedică de la uneltire nici distanţa, nici nu ne socotesc prieteni ai lor, ca să ne cruţe, nici nu sînt de bine iubitori, ca să ne îndrepteze, ci sînt mai vîrtos răi şi nimic nu le stă mai mult la inimă decît să vatăme pe cei iubitori de virtute şi cinstitori de Dumnezeu. Deci numai pentru că nu pot face nimic, nu fac nimic decît să ne ameninţe. Căci dacă ar putea n-ar întîrzia, ci îndată ar face răul, avînd totdeauna voinţa gata spre aceasta, mai ales împotriva noastră. Iată şi acum adunîndu-ne grăim împotriva lor şi ştiu că sporind noi (în nevoinţă) ei slăbesc. Dacă ar avea deci putere, nu ne-ar lăsa pe nici unul dintre noi, creştinii, să vieţuim după Dumnezeu. Căci păcătosului îi este scîrbă de cinstirea lui Dumnezeu. Deci pentru că nu pot nimic, se rod şi mai mult pe ei înşişi, că nu pot

face nimic din cele cu care ne amenință.

Apoi trebuie cugetat și aceea, spre a nu ne teme: dacă le-ar fi fost cu putință să ne vatăme, n-ar fi venit cu zgomot, nici n-ar fi iscat năluciri, nici n-ar fi uneltit prin schimbarea înfățișării. Ci le-ar fi fost destul numai să vină, ca să facă ceea ce pot și voiesc. Fiindcă oricine are putere nu omoară cu nălucirea, nici nu sperie prin zgomote, ci se folosește el însuși de putere precum voiește. Însă dracii, neputînd nimic, joacă ca pe scenă, schimbîndu-și chipurile și speriind copiii, prin nălucirea zgomotelor și prin înfățișări prin care se dovedesc mai degrabă vrednici de disprețuit ca unii ce sînt neputincioși. Căci îngerul adevărat, trimis de Domnul împotriva asirienilor, n-a avut nevoie de zgomote, nici de năluciri din afară, nici de lovituri, nici de ciocănituri. Ci s-a folosit liniștit de puterea sa și a omorît îndată o sută optzeci și cinci de mii (IV Regi, 19, 35). Iar dracii nu pot nimic, chiar dacă încearcă să înspăimînte prin năluciri.

XXIX

Dar dacă cineva, cugetînd la cele întîmplate cu Iov, ar putea întreba: «Pentru ce diavolul atacîndu-l pe acela a putut face toate împotriva lui? Cum l-a sărăcit de toate avuțiile, i-a omorît fiii și pe el l-a lovit cu bubă rea?» (Iov, 1, 15-22; 2, 1-7), să știe că nu diavolul a putut face acestea, ci Dumnezeu care l-a predat lui spre cercarea lui Iov. De fapt diavolul neputînd face nimic a cerut putere de la Dumnezeu și primind-o a făcut acelea. Deci și din aceasta poate fi disprețuit diavolul și mai mult, că deși a voit, n-a avut nici o putere împotriva unui om drept. Și cerînd nu o dată, ci și a doua oară, se arată și din aceasta slab și neputînd face nimic[26]. Și nu e de mirare că n-a avut putere asupra lui Iov, cînd nu s-a putut face nici nimicitorul animalelor, decît îngăduindu-i Dumnezeu. Nu are putere nici

26. Dumnezeu le dă toate și de aceea numai El le poate și lua. El lasă să vină greutățile peste cei drepți, vrînd să-i facă și mai tari prin răbdarea lor. Dumnezeu nu vrea să țină pe om în puful moale care moleșește, ci îngăduie să vină pentru el împrejurări aspre, ca să-i întărească bărbăția. Îl vrea pe om ridicat la treapta unui partener demn de El. Desigur că sînt și necazuri care vin din depărtarea de Dumnezeu, izvorul vieții. Dar și din acestea poate cîștiga omul, ca din niște avertismente. Pe de altă parte, Dumnezeu nu lasă pe om greutăți mai mari ca cele pe care le poate răbda. Nu-l lasă să fie copleșit de ele. Dar tocmai mărimea greutăților îngăduite să vină peste om, arată ce resurse de putere zac ascunse în el, resurse pe care greutățile îi dau prilejul să le pună în lucrare. Pe de o parte, totul are omul de la Dumnezeu; pe de alta, e lăsat în situația ca să și le facă proprii prin răbdarea cu care suportă amenințarea venită asupra celor dăruite. Faptul că omul ar putea pierde bunurile dăruite, nerăbdînd greutățile păstrării lor, arată că el capătă prilejul de a și le însuși oarecum, la rîndul său, prin efortul său. Dar omul le cîștigă oarecum el însuși alipindu-se totuși de Dumnezeu, cu prețul renunțării la toate. Prin aceasta el vede că în Dumnezeu a aflat izvorul tuturor: a aflat infinit mai mult decît în ele. Iar alipirea omului de Dumnezeu nu poate fi un rezultat al greutăților suferite de om de silă. Aceasta trebuie să fie opera voinței lui.

asupra porcilor. Căci Îl rugau, cum s-a scris în Evanghelie, pe Domnul, zicînd: «Îngăduie-ne să mergem în porci» (Matei, 8, 24). Iar dacă n-au putere nici asupra porcilor, cu atît mai mult nu au împotriva oamenilor făcuţi după chipul lui Dumnezeu.

XXX

Deci numai de Dumnezeu trebuie să ne temem, dispreţuindu-i pe aceştia şi netemîndu-ne deloc de ei. Ci cu cît mai mult încearcă să facă acestea, cu atît mai mult să ne încordăm nevoinţa împotriva lor. Căci mare armă este împotriva lor viaţa dreaptă şi credinţa în Dumnezeu. Căci se tem de post, de priveghere, de rugăciuni, de blîndeţe, de linişte, de neiubirea de arginţi, de neiubirea de slava deşartă, de smerita cugetare, de iubirea de săraci, de milostenii, de nemîniere şi în primul rînd de dreapta credinţă în Hristos a nevoitorilor. Pentru aceea fac toate, ca să nu-i vadă călcîndu-i în picioare. Fiindcă cunosc harul dat de Mîntuitorul celor ce cred, împotriva lor, odată ce El însuşi a zis: «Iată v-am dat vouă putere să călcaţi peste şerpi şi scorpii şi peste toată puterea vrăjmaşului» (Luca, 10, 19).

XXXI

Iar dacă se prefac că prevestesc să nu socotească cineva aceasta un motiv de a se încrede în ei. De fapt de multe ori ei spun de unii fraţi că vor veni peste cîteva zile. Şi aceia vin cu adevărat. Dar o fac aceasta nu de dragul auzitorilor, ci ca să-i convingă să creadă în ei, şi aşa, supunîndu-şi-i, să-i piardă. De aceea să nu li se dea atenţie, ci chiar spunînd astfel de lucruri, trebuie să-i respingă zicînd: nu avem nevoie de acestea. Căci ce e de mirare, dacă folosindu-se de trupuri mai subţiri decît ale oamenilor şi văzîndu-i pe cei ce au pornit la drum, le-o iau înainte în alergare şi vestesc că vin? Aceasta o prevesteşte şi cel ce călăreşte cu un cal, luînd-o înaintea celui ce călătoreşte pe jos. Deci nu trebuie să ne mirăm de ei nici cînd fac aceasta. Căci nu cunosc nimic din cele ce nu s-au făcut. Ci singur Dumnezeu este cel ce le ştie toate înainte de facerea lor (Dan., 13, 42). Aceştia, ca nişte furi, alergînd înainte vestesc cele ce le văd. Cîtora le istorisesc cele ale noastre, că adică ne-am adunat şi grăim împotriva lor, înainte de a le vesti careva plecînd de la noi. Aceasta o poate face şi un copil iute de picior, luînd înaintea celui ce întîrzie. Aşa trebuie înţeles ceea ce spun: dacă a pornit cineva la drum de la Tebaida, sau din alt ţinut, înainte de a fi plecat, ei nu ştiu de va pleca. Dar după ce l-au văzut plecînd aleargă înainte şi vestesc venirea aceluia înainte de a ajunge acela. Şi aşa se întîmplă că aceia sosesc după cîteva zile. Dar adeseori întorcîndu-se cei ce au plecat la drum, aceştia au minţit.

XXXII

Așa se întîmplă uneori că flecăresc și despre apa rîurilor. Căci după ce au văzut ploi mari care au fost în părțile Etiopiei și știind că din acelea se va umple rîul, înainte de-a ajunge apa în Egipt, alergînd înainte o vestesc aceasta. Dar aceasta au spus-o și oamenii care au putut să alerge așa de repede ca și aceia. Și precum trimisul lui David, urcîndu-se la înălțime vede mai înainte pe cel ce vine decît cel rămas jos, și cel ce a alergat înainte a spus înaintea altora, nu cele ce încă nu s-au întîmplat, ci cele ce sînt pe drum și se fac, așa și aceștia se ostenesc și le spun altora, numai ca să-i amăgească. Dar dacă providența hotărăște între timp altceva despre ape sau despre cei ce vin pe drum (căci poate aceasta), dracii au mințit și cei ce le-au dat atenție au fost înșelați.

XXXIII

Așa s-au născut oracolele elinilor (păgînilor) și așa au fost mai înainte amăgiți de draci. Dar așa a și încetat rătăcirea. Căci a venit Domnul care a surpat pe draci împreună cu uneltirea lor. Fiindcă nu cunosc nimic de la ei înșiși, ci, ca niște furi, cele ce le văd la alții acelea le spun. Dar sînt și oameni care își dau cu socoteala (care spun cu probabilitate) fără să fie prestiutori. De aceea chiar dacă unele din cele ce le spun sînt adevărate, nici atunci nu trebuie să se minuneze cineva de ei. Căci și doftorii avînd experiența unor boli, cînd văd la alții aceeași boală adeseori spun de mai înainte, dîndu-și cu socoteala (cu probabilitate), cum va decurge boala, pe temei de obișnuință. Și cîrmacii de corăbii și mulți agricultori, văzînd starea aerului spun de mai înainte din obișnuință de va fi furtună sau vreme senină. Dar nu va spune cineva, din pricina aceasta, că ei au o prestiință de insuflare dumnezeiască, ci din cercare și obișnuință. De aceea dacă și dracii spun aceasta uneori, dîndu-și cu socoteala (cu probabilitate), nu trebuie să se minuneze cineva de ei, din pricina aceasta, nici nu trebuie să le dea atenție. Căci ce folos au auzitorii să știe de la aceștia cu cîteva zile înainte cele ce vor veni? Sau la ce s-ar sîrgui cineva să cunoască astfel de lucruri, chiar dacă le-ar cunoaște cu adevărat? Căci acest lucru nu e pricinuitor de virtute, nici de vreo deprindere bună. Și nimenea nu e judecat pentru ceea ce nu știe și nimenea nu e fericit pentru ceea ce a aflat și a cunoscut. Ci fiecare e judecat dacă a păstrat în acestea credința și a păzit din inimă poruncile.

XXXIV

Deci nu trebuie să ne îngrijim prea mult de acestea. Nici nu trebuie să ne nevoim și să ne ostenim pentru ele, ca să le cunoaștem, ci ca să plăcem lui Dumnezeu pentru buna viețuire. Și trebuie să ne rugăm nu ca să cunoaștem de mai înainte, nici ca să cerem plată pentru această nevoință; ci ca Domnul să ne fie împreună-lucrător în biruința asupra diavolu-

lui. Iar dacă vrem vreodată şi să cunoaştem ceva de mai înainte, să ne curăţim înţelegerea. Căci eu cred că sufletul care e curăţit în toate privinţele şi care stă în cele ale firii, făcîndu-se străvăzător, poate vedea mai multe şi mai departe decît demonii, avînd în sine pe Domnul care i le descoperă[27]. Aşa a fost sufletul lui Elisei, care vedea cele privitoare la Ghiezi (IV Regi, 4, 26) şi privea puterile (oştirile) ce stăteau în jurul lui (IV Regi, 6, 17).

XXXV

Cînd deci vin noaptea la voi şi voiesc să vă grăiască cele viitoare şi spun: «Noi sîntem îngeri», nu le daţi atenţie, căci mint. Şi chiar de laudă nevoinţa voastră şi vă fericesc, nu-i ascultaţi şi nu-i credeţi. Ci pecetluiţi-vă (cu semnul crucii) mai degrabă pe voi înşivă şi casa şi vă rugaţi. Şi-i veţi vedea făcîndu-se nevăzuţi căci sînt laşi şi se tem foarte mult de semnul crucii Domnului, fiindcă prin ea i-a dezbrăcat Mîntuitorul, dîndu-i pe faţă[28]. Iar dacă totuşi stăruiesc cu şi mai multă obrăznicie jucînd teatru şi schimbînd nălucirile, nu vă înfricoşaţi, nici nu vă lăsaţi uimiţi, nici nu le daţi atenţie ca unora ce-ar fi buni. Căci prezenţa celor buni şi răi poate fi cunoscută uşor cu ajutorul lui Dumnezeu. Fiindcă vederea sfinţilor nu are nimic tulbure în ea[29]. «Acela nu se va sfădi, nu va striga, nici nu va auzi cineva glasul din ea» (Isaia, 42, 2). Ci e aşa de liniştită şi de blîndă, că îndată aduce în suflet bucuria noastră, şi puterea lui Dumnezeu Tatăl. Căci gîndurile produse de el rămîn netulburate şi neînviforate şi sufletul luminîndu-se priveşte prin sine însuşi pe cele care se arată şi e cuprins de dorul de cele dumnezeieşti şi de cele viitoare şi de voinţa de a se uni cu ei. Şi chiar dacă unii, ca oameni, se tem de vederea celor bune, cei ce se

27. Sufletul împătimit e închis între zidurile patimilor sau păcatelor sale, sau al egoismului său. Nu vede în mod real cum sînt ceilalţi, în valoarea lor reală, cum sînt lucrurile în micimea valorii lor, nu iese din cămara întunecoasă a simţurilor şi a înţelegerii superficializate prin patimi. Sufletul curăţit, ieşit din această cămară, vede departe şi adînc. Vede în lumină posibilităţile şi intenţiile pozitive, creatoare ale celorlalţi şi ce e pe cale să facă Dumnezeu prin ei. Vede mai real, mai obiectiv şi mai departe decît dracii îngustaţi de patimi.

28. Chipurile văzute imprimînd în aerul din jur starea lor spirituală, sau mai degrabă una prefăcută, îi dau acestuia forma care o exprimă. Nălucirile au astfel o oarecare bază obiectivă, încît sufletul curăţit de patimi luminîndu-se, vede pe aceia care se arată în aceste forme. Iar duhurile cînd îşi văd descoperită prefăcătoria lor, se opresc din arătarea ei, fiind făcuţi de ruşine. Prefăcătoria lor e biruită mai ales de semnul crucii. Pentru că în ea s-a manifestat extrema smerenie a lui Dumnezeu însuşi, opusă mîndriei şi golului mincinos al satanei. Cînd omul arată că-şi însuşeşte prin semnul crucii această smerenie, satana îşi vede învinsă mîndria egoistă şi goală. Chiar bunătatea neprefăcută a feţei unui om se poate distinge uşor de bunătatea prefăcută, în cazul că cel ce-o priveşte nu are în sine însuşi ceva dornic de a fi lăudat, care trece cu vederea prefăcătoria. Căci în bunătatea prefăcută a cuiva se vede o oarecare tensiune, sau grija de a nu se da pe faţă bunătatea lui ca prefăcută, un fel de luptă interioară sau o duplicitate ce se reflectă pe faţă. Iar cînd li se arată prefăcuţilor o împotrivire îşi dau pe faţă răutatea din suflet.

29. Privirea celor buni cunoaşte şi prin liniştea ei minciuna care-i tulbură pe robii ei.

arată depărtează de la ei temerea prin însăşi iubirea lor, cum a făcut Gavriil cu Zaharia (Luca, 1, 12) şi îngerul ce s-a arătat femeilor la mormînt (Matei, 28, 5) şi cel ce a spus păstorilor în Evanghelie: «Nu vă temeţi» (Luca, 2, 10). De aceea temerea lor nu e din frica sufletului, ci din recunoaşterea prezenţei celor înalte. Aşa este vederea de care se împărtăşesc sfinţii.

XXXVI

Iar năvala şi nălucirea pricinuită de cei răi e cu bătăi, cu sunete şi cu strigăte, ca mişcarea tinerilor fără minte şi a tîlharilor. Din acestea îndată se naşte frica sufletului, tulburarea şi neorînduiala gîndurilor, tristeţea, ura faţă de cei ce se nevoiesc, plictiseala, supărarea, amintirea rudeniilor, frica de moarte; şi apoi pofta de cele rele, lipsa de îndemn pentru virtute, nestatornicia moravurilor. Cînd deci privind unele vedenii vă temeţi, dacă frica încetează îndată şi în locul ei vine o bucurie negrăită şi o bună simţire a sufletelor şi curaj şi împrospătare şi netulburarea gîndurilor şi celelalte cîte le-am spus înainte, bărbăţie şi dragoste de Dumnezeu, îndrăzniţi şi vă rugaţi. Căci bucuria, simţirea cea bună a sufletului arată sfinţenia celui ce se bucură. Astfel Avraam văzînd pe Domnul s-a bucurat (Ioan, 8, 56). Iar Ioan, auzind glasul Născătoarei de Dumnezeu Maria, a săltat (Luca, 1, 41). Dar dacă arătarea unora e însoţită de tulburare şi de zgomot din afară şi de vreo nălucire lumească şi de ameninţarea cu moartea, şi celelalte cîte le-am spus înainte, cunoaşteţi că e o arătare a celor răi.

XXXVII

Să vă fie însă şi aceasta un semn. Cînd sufletul stăruie în frică e semn al prezenţei vrăjmaşului. Căci dracii nu desfiinţează frica aceasta, cum a făcut marele Arhanghel Gavriil cu Maria şi cu Zaharia şi cel arătat femeilor la mormînt. Ci cînd îi văd pe unii înfricaţi le măresc şi mai mult nălucirile, ca să-i îngrozească şi mai mult, şi năvălind îşi bat joc de ei, zicînd: «Căzînd, închinaţi-vă» (Matei, 4, 9). Aşa i-au amăgit pe păgîni (elini). Căci aşa au fost socotiţi de ei zei cu nume mincinos. Dar pe noi nu ne-a lăsat Domnul să fim amăgiţi de diavolul. Căci certînd pe cel ce îi pricinuia astfel de năluciri[30], i-a zis: «Mergi înapoia Mea, Satano! Căci s-a scris: Domnului Dumnezeului tău să te închini şi Lui singur să-I slujeşti» (Matei, 4, 10)[31]. Deci să-l dispreţuim pe vicleanul tot mai mult şi mai mult. Căci

30. Aci e arătat un alt sens al nălucirii: îmbrăcarea lumii, sau a puterii lumeşti în haina aparentă a unei durate fără sfîrşit şi a capacităţii de a satisface deplin plăcerile omului. Ei i se potriveşte mai mult numele de fantezie. Numai puterea lui Dumnezeu nu-i o simplă părere şi numai El ne poate da viaţa şi mulţumirea adevărată.

31. E propriu celui rău să fie totodată foarte fricos. Face răul din frica de a nu i se răpi puterea, sau situaţia avantajată pe care o are. Simte sub el un teren nesigur. Cel sigur pe

ceea ce a făcut Domnul a făcut pentru noi; ca auzind şi de la noi dracii aceste cuvinte să fie biruiţi pentru Domnul care i-a certat prin acestea.

XXXVIII

Dar scoţînd pe draci, nu trebuie să ne fălim. Nici să nu ne mîndrim cu vindecarea bolilor. Nici să nu ne minunăm de cel ce scoate draci, iar pe cel ce nu-i scoate să-l dispreţuim. Ci să cunoască cineva nevoinţa fiecăruia şi fie să o imite şi să o rîvnească, fie să se îndrepteze. Căci nu este al nostru a face semne. Aceasta aparţine Mîntuitorului. Căci a spus ucenicilor: «Nu vă bucuraţi că vi se supun dracii, ci că numele voastre s-au scris în ceruri» (Luca, 10, 20). Căci faptul de-a ni se fi scris numele în cer e o mărturie a virtuţii şi vieţii noastre. Iar a scoate dracii e un dar dat de Mîntuitorul. De aceea celor ce nu se laudă cu virtutea, ci cu semnele, spunînd: «Doamne, oare nu cu numele Tău am scos draci şi nu cu numele Tău am făcut multe puteri?», le-a răspuns: «Amin zic vouă, nu vă ştiu pe voi» (Matei, 7, 22–23). Căci nu ne cunoaşte Domnul căile celor lipsiţi de evlavie. Mai ales trebuie să ne rugăm, precum am spus înainte, ca să primim darul deosebirii duhurilor ca, precum s-a scris, să nu credem oricărui duh.

XXXIX

Mi s-a arătat odată un demon foarte înalt în scornirea nălucirii şi a îndrăznit să spună: «Eu sînt puterea lui Dumnezeu» şi: «Eu sînt providenţa. Ce doreşti să-ţi dăruiesc?» Iar eu am suflat şi mai mult împotriva lui, chemînd numele lui Hristos şi am încercat să-l lovesc. Şi mi s-a părut că l-am lovit şi îndată acesta, cît era de mare, a dispărut cu toţi dracii lui, întru numele lui Hristos. Şi a venit altă dată vicleanul, cînd posteam, cu înfăţişare de monah, aducînd nălucirea unor pîini. Şi mă sfătuia zicînd: «Mănîncă şi opreşte-te din multele osteneli. Eşti om şi tu; şi vei slăbi». Iar eu pricepînd uneltirea lui, m-am sculat să mă rog. Iar acela n-a putut răbda. Ci s-a mistuit şi a dispărut ieşind prin uşă ca un fum. De cîte ori nu mi s-a arătat în pustie nălucirea aurului, cerîndu-mi doar să-l ating şi să văd. Dar eu rosteam împotriva lui un cuvînt din psalmi şi el se topea. De multe ori mă loveau pricinuindu-mi răni, iar eu ziceam: «Nimic nu mă va despărţi de dragostea lui Hristos» (Rom., 8, 35). Şi ei, după aceea, se loveau mai mult între ei. Nu eu eram cel ce îi oprea pe ei şi îi alunga, ci Domnul, Care zice: «Am văzut pe Satana ca un fulger din cer căzînd» (Luca, 10, 18). Iar eu, fiilor, amintindu-mi de spusa Apostolului, le înscriam acestea în mine, ca să învăţaţi că nu trebuie să slăbiţi întru nevoinţă, nici să vă temeţi de nălucirile diavolului şi ale dracilor lui.

---

sine n-are nevoie să-şi ia măsurile de apărare, slăbind pe alţii sau arătîndu-şi lăcomia de lauda lor. Şi sigur în existenţă se ştie în Dumnezeu, izvorul nesecat al existenţei.

XL

Dar fiindcă n-am făcut fără de minte povestind, primiți-o și aceasta spre întărirea și scăparea voastră de teamă. Și credeți mie. Căci nu mint. A bătut odată cineva la ușa mea, în locașul singuratic. Și ieșind am văzut pe cineva mare și înalt la arătare. Și întrebînd eu: «Cine ești?», a zis: «Eu sînt Satana». Apoi zicînd eu: «De ce ai venit aci?», acela a răspuns: «Pentru ce mă ocărăsc în deșert monahii și toți ceilalți creștini? De ce mă blestemă în fiecare ceas?» Iar eu zicînd: «Pentru ce îi stingherești pe ei?», a răspuns: «Nu eu sînt cel ce-i stingheresc pe ei, ci ei se tulbură între ei. Căci eu am slăbit. N-au citit că: «Vrăjmașului i-au lipsit săbiile de tot și cetățile i-au sfărîmat» (Ps. 9, 7)? Nu mai am deci loc, nici săgeată, nici cetate. Pretutindeni s-au făcut creștini. În sfîrșit s-a umplut și pustia de călugări. Să-și vadă de ei înșiși și să nu mă blesteme în zadar». Atunci minunîndu-mă eu de harul Domnului, am zis către el: «Deși ești pururea mincinos și niciodată nu spui adevărul, ceea ce-ai spus acum fără să vrei, e adevărat. Căci Hristos, venind, te-a slăbit și doborîndu-te te-a dezgolit». Acela, auzind numele Mîntuitorului și nerăbdînd arsura lui, s-a făcut nevăzut.

XLI

Dacă deci și diavolul însuși mărturisește că nu poate nimic, se cuvine să-l disprețuim cu totul pe el și pe dracii lui. Vrăjmașul și cîinii lui sînt în stare de aceste uneltiri. Dar noi,cunoscînd slăbiciunea lui, putem să-i disprețuim. De aceea să nu cădem de mai înainte cu mintea, nici să nu ne lăsăm sufletul înfricat și nici să ne pricinuim nouă temere, ci să zicem: «Să nu vină demonul să mă surpe, să nu mă doboare aruncîndu-mă, sau apărînd deodată să mă tulbure». Să nu gîndim nicidecum la unele ca acestea, nici să nu ne întristăm ca unii ce pierim. Ci mai degrabă să îndrăznim și să ne bucurăm pururea ca unii ce ne mîntuim. Și să cugetăm în suflet că Domnul, Care i-a biruit și le-a luat puterea, e cu noi. Și să înțelegem și să gîndim că fiind Domnul cu noi, nimic nu ne vor putea face vrăjmașii. Căci venind, așa cum ne vor afla, așa se vor face și ei față de noi și-și vor potrivi nălucirile pe potriva gîndurilor ce le vor afla la noi. De ne vor afla fricoși și tulburați, îndată, ca niște furi, aflînd locul nestrăjuit, vor năvăli în el. Și ceea ce gîndim despre noi, aceasta o sporește cu un adaos. Dacă ne văd pe noi înfricați și temători ne fac mai mare frica prin nălucirile amenințătoare pricinuite de ei. Prin acestea e chinuit nenorocitul de suflet. Iar dacă ne află bucurîndu-ne în Domnul și cugetînd la bunătățile viitoare și gîndind la cele ale Domnului și înțelegînd că toate sînt în mîna Domnului și că demonul nu poate face nimic împotriva creștinului, nu au peste tot nici o putere împotriva noastră, ci văzînd sufletul întărit prin

astfel de gînduri, se întorc ruşinaţi. Văzîndu-l vrăjmaşul pe Iov înconjurat de astfel de întăriturî, a plecat de la el. Dar pe Iuda văzîndu-l gol de acestea, l-a făcut prizonier al său. Deci de voim să dispreţuim pe vrăjmaş, să gîndim pururea la cele ale Domnului şi sufletul să ni se bucure pururea prin nădejde. Şi vom vedea cursele dracilor risipindu-se ca un fum şi pe ei mai degrabă fugind decît prigonindu-ne. Căci sînt, precum am spus înainte, foarte fricoşi, aşteptînd pururea focul gătit lor.

XLII

Şi aceasta să-ţi fie semnul netemerii tale de ei: cînd se iveşte vreo nălucire, nu te lăsa cuprins îndată de frică, ci, oricare ar fi, întreabă întîi cu îndrăzneală: cine eşti tu şi de unde? Şi de e o vedenie (ὀπτασία) a sfinţilor, aceştia îţi vor da o încredere şi vor preface frica ta în bucurie; iar de e diavolească, îndată va slăbi văzînd mintea întărită. Deci e un semn al netulburării a întreba: Cine eşti şi de unde? Astfel (Isus) al lui Navi întrebînd a aflat (Isaia, 5, 13). Iar vrăjmaşul nu s-a putut ascunde de Daniel, care l-a întrebat (Dan., 10, 18–19)[32].

XLIII

Acestea gîndindu-le Antonie, toţi se bucurau. Şi iubirea de virtute a unora creştea şi lipsa de curaj a altora era alungată, iar judecata greşită de mai înainte a altora înceta. Şi toţi se convingeau să dispreţuiască uneltirea diavolească, minunîndu-se de harul deosebirii duhurilor dat lui Antonie de Domnul. Şi erau sălaşuri singuratice de vieţuire (mînăstirile) în munţi pline de cete dumnezeieşti care cîntau psalmi, purtau convorbiri, posteau, se rugau, se veseleau de nădejdea celor viitoare şi lucrau ca să facă milostenii, avînd dragoste şi bună înţelegere întreolaltă. Putea fi socotit cu adevărat ca un ţinut al credinţei în Dumnezeu şi al dreptăţii. Nu se afla acolo vreunul care nedreptăţeşte şi altul nedreptăţit, nici dispreţul celui ce încasează dajdia, ci o mulţime de nevoitori. Şi unul era gîndul tuturor: cel al virtuţii. Astfel văzînd cineva lăcaşurile acestea (mînăstirile) şi această rînduială a monahilor, putea exclama şi spune: «Cît de frumoase sînt casele tale, Iacove, corturile tale, Israele! Ca nişte sălaşuri umbroase şi ca un rai lîngă rîu, ca nişte corturi pe care le-a înfipt Domnul şi ca nişte cedri lîngă ape» (Num., 24, 5–6).

XLIV

Iar el, după obiceiul lui, retrăgîndu-se în casa sa (mînăstirea sa), întărea nevoinţa din zi în zi şi suspina gîndindu-se la sălaşurile din cer, fiind

32. Cel ce întreabă şi examinează arată că-şi menţine o poziţie proprie celui stăpîn pe sine, că nu se predă ca o pradă uşoară mînat de prima impresie.

plin de dorul lor, cînd privea la viaţa zilnică a oamenilor. De fapt se ruşina să mănînce şi să doarmă şi să împlinească celelalte trebuinţe ale trupului, gîndindu-se la partea înţelegătoare a sufletului. De aceea adeseori cînd avea să mănînce cu ceilalţi monahi, aducîndu-şi aminte de hrana duhovnicească, se retrăgea şi pleca departe de ei, socotind că se va ruşina de va fi văzut de alţii mîncînd. Mînca deci retras pentru nevoia trupului, dar de multe ori şi cu fraţii, ca văzut de ei să se ruşineze, dar şi ca să-i încurajeze prin cuvinte folositoare. Şi zicea că monahul trebuie să se ocupe mai mult de suflet decît de trup. Să se dea şi grijii de trup puţin timp, pentru trebuinţele lui, dar tot celălalt timp să se dea mai degrabă grijii de suflet, şi să se caute folosul lui, ca să nu fie atras de plăcerile trupului, ci mai degrabă să fie condus trupul de el, ca un rob. Căci acesta este înţelesul celor spuse de Mîntuitorul: «Nu vă îngrijiţi de sufletul vostru, ce veţi mînca, nici de trup, cu ce vă veţi îmbrăca. Şi nu căutaţi ce veţi mînca sau ce veţi bea; şi nu fiţi îngrijoraţi. Căci toate acestea le caută oamenii lumii. Dar Tatăl vostru ştie că aveţi trebuinţă de toate acestea. Căutaţi mai întîi Împărăţia lui Dumnezeu şi toate acestea se vor adăuga vouă» (Luca, 12, 29–31).

XLV

După aceasta s-a pornit asupra Bisericii prigoana lui Maximin. Şi fiind aduşi la Alexandria sfinţii mucenici, le-a urmat şi el, lăsînd mînăstirea[33]. Căci zicea: «Plecăm şi noi ca să luptăm pentru credinţă de vom fi chemaţi, sau să privim pe cei ce luptă». Şi avea dorinţa să se facă martir. Dar nevrînd să se predea el însuşi, slujea celor ce mărturiseau în lanţuri şi în închisori. Şi arăta multă sîrguinţă în tribunal întărind rîvna celor ce îşi afirmau credinţa, şi însoţind pe cei ce primeau să fie mucenici, pînă ce se desăvîrşeau prin mucenicie. Judecătorul văzînd lipsa de frică a lui şi a celor împreună cu el şi sîrguinţa lor în aceasta, a poruncit ca să nu se mai îngăduie nici unui monah să se arate în tribunal, nici să mai petreacă în oraş. Ceilalţi toţi au hotărît în ziua aceea să se ascundă. Dar Antonie a dat atîta atenţie poruncii că şi-a spălat şi mai bine haina de deasupra şi a doua zi a venit la locul cel înalt şi s-a arătat cu chip luminat prefectului. Minunîndu-se toţi de aceasta şi prefectul văzîndu-l cînd trecea cu suita sa, el stătea fără să tremure arătînd rîvna noastră, a creştinilor. Căci, cum am spus înainte, dorea şi el să se facă martir. De aceea se arată întristat că n-a fost dus la mucenicie. Dar Domnul l-a păzit spre folosul nostru şi al altora ca să fie multora învăţător întru nevoinţa pe care el a învăţat-o din Scripturi. De fapt numai privind purtarea lui, mulţi se sîrguiau să fie

33. Prigoana a început în anul 303, cînd au fost aduşi toţi clericii şi închişi în Alexandria. Petru, ajuns arhiepiscop în anul 300, a murit moarte de martir în 311.

următori vieţuirii lui. Deci slujea iarăşi, după obicei, mărturisitorilor şi legat fiind de ei se ostenea în slujirile lui.

XLVI

După ce a încetat prigoana şi fericitul episcop Petru a primit mucenicia, a plecat şi s-a retras iarăşi în mînăstirea lui. Şi acolo mărturisea în fiecare zi cu conştiinţa sa şi lupta pentru biruinţa credinţei. Dar se folosea şi de multă şi tot mai încordată nevoinţă. Căci postea pururea. Iar haina îi era pe dinăuntru din păr, iar pe deasupra din piele. Pe aceasta a păstrat-o pînă la moarte nespălîndu-şi nici trupul cu apă pentru murdărie şi nici picioarele, ba nevrînd nici să intre simplu cu ele în apă dacă nu era vreo trebuinţă. Ba nu l-a văzut cineva nici dezbrăcat şi nici cu trupul gol, decît cînd, murind, a fost înmormîntat.

XLVII

Retregîndu-se deci iar în singurătate şi hotărîndu-se ca pentru o vreme nici să nu iasă, nici să nu primească pe cineva, a venit la el un oarecare Martinian, căpetenie de oaste, care l-a stingherit pe Antonie. Căci avea o fiică bîntuită de demon. Stăruind acesta mult să bată la uşă şi cerînd să-l primească şi să se roage lui Dumnezeu pentru copilă, Antonie nu-i deschide, ci uitîndu-se pe deasupra, îi zice: «Omule, ce mă tot strigi? Sînt om şi eu ca şi tine. Dar de crezi în Hristos, Căruia Îi slujesc, mergi şi roagă-te lui Dumnezeu precum crezi şi dorinţa ţi se va împlini». Crezînd acela plecă, rugînd pe Hristos, şi îndată avu pe fiica lui curăţită de demon. Dar şi multe alte a făcut prin el Domnul, Care a zis: «Cereţi şi se va da vouă» (Luca, 11, 9). Căci mulţi din cei ce pătimeau de vreo boală se curăţau chiar fără să le deschidă el uşa, dormind numai afară de chilia în care vieţuia singuratic crezînd şi rugîndu-se.

XLVIII

Dar văzîndu-se tulburat de mulţi şi nelăsat în retragerea voită de el, temîndu-se ca nu cumva prin cele ce le face Domnul prin el să se trufească, sau să se socotească mai mult decît este, chibzuind a plecat să urce la Tebaida de sus, unde vieţuiau cei ce nu ştiau de el. Şi primind pîini de la fraţi, se aşează la malul rîului privind de nu cumva trece vreo corabie, ca suindu-se în ea să urce cu cei din ea. Gîndindu-se la aceasta, s-a făcut către el un glas oarecare de sus, care-i zise: «Antonie, unde pleci şi pentru ce?» Iar el netulburîndu-se, ci ca unul ce era obişnuit să i se vorbească de multe ori astfel[34], ascultînd, a răspuns: «Fiindcă mulţimile

34. Prin conştiinţa puternic sensibilizată de Dumnezeu care-i vorbeşte, cuvîntul lui Dumnezeu capătă o putere oarecum sonoră.

oamenilor nu-mi îngăduie să mă liniştesc, voiesc să urc la Tebaida de sus, din pricina multelor tulburări ce mi se fac şi mai ales pentru că cer de la mine lucruri peste puterea mea». La aceasta glasul îi spuse: «Fie că te vei urca la Tebaida, fie că te cobori la cîmpul de păşuni, vei avea de îndurat o oboseală şi mai mare, sau îndoită. De voieşti să te liniştesti cu adevărat, urcă în pustia cea mai dinăuntru». Antonie întrebînd: «Şi cine îmi va arăta mie calea? Căci n-o cunosc», glasul i-a arătat îndată pe nişte saracini care se pregăteau să urce pe drumul acela. Venind deci şi apropiindu-se de ei, Antonie se rugă să-i dea voie să meargă cu ei în pustie. Iar aceia, ca la o poruncă a Proniei, îl primiră cu dragă inimă. Şi călătorind trei zile şi trei nopţi cu ei, a ajuns la un munte foarte înalt, dedesubtul căruia era o apă foarte limpede, dulce şi foarte rece. Iar alături de munte era un şes şi cîţiva finici sălbatici.

XLIX

Antonie, ca mişcat de Dumnezeu, prinse dragoste de acest loc. Acesta era locul de care-i spusese cel ce-i grăise la malul rîului. Primind mai întîi nişte pîini de la cei ce-au călătorit împreună cu el, a rămas singur în munte fără să aibă pe nimeni lîngă dînsul. Îşi socoti îndată locul acesta ca o casă a lui. Saracinii înşişi văzînd alipirea lui Antonie la el, treceau dinadins pe acel drum şi-i aduceau bucuroşi pîini. Avea şi de la finici puţină mîngîiere. După aceea, aflînd fraţii de acest loc, îşi aduceau aminte de el ca nişte fii de tatăl lor şi se îngrijeau să-i trimită (pîini). Dar văzînd Antonie că, pe motiv că-i aduc pîine, se obosesc, cruţîndu-i şi de astă dată pe monahi, se gîndi în sine şi rugă pe unii care au venit la el să-i aducă un tîrnăcop, o secure şi puţin grîu. După ce le-a primit acestea, străbătînd pămîntul din jurul muntelui şi aflînd un petec de pămînt potrivit, l-a săpat şi, avînd în apa din apropiere udătură din belşug, l-a semănat. Şi făcînd în fiecare an aceasta, avea din el pîinea trebuincioasă, bucurîndu-se că nu va mai fi spre grija altora şi nu va mai împovăra pe nimeni. Dar după aceea, văzînd iarăşi pe unii venind, a cultivat şi puţine legume ca cel ce vine să aibă puţină mîngîiere pentru osteneala drumului greu, făcut pînă la el. La început animalele sălbatice din pustie venind să se adape, aduceau adeseori stricăciune semănăturii şi muncii sale. Iar el prinzînd pe una zise cu blîndeţe tuturor: «Pentru ce mă vătămaţi, cînd eu nu vă vatăm pe voi? Plecaţi şi în numele Domnului nu vă mai apropiaţi de acest loc». Şi de atunci parcă temîndu-se de poruncă, nu s-au mai apropiat de acel loc.

L

Deci era singur înlăuntrul muntelui, îndeletnicindu-se cu rugăciuni şi cu nevoinţă. Iar fraţii care-i slujeau îl rugau să le îngăduie să vină o dată pe lună să-i aducă măsline, legume şi untdelemn. Căci de acum era bătrîn. De la cei ce se duceau la el am cunoscut cîte lupte îndura vieţuind

acolo. Căci, potrivit cu ceea ce s-a scris, nu era lupta lui împotriva sîngelui şi a trupului (Efes., 6, 22), ci împotriva demonilor vrăjmaşi. Fiindcă auzea şi acolo zgomote şi glasuri multe şi bubuituri ca de arme. Şi noaptea vedeau muntele umplîndu-se de fiare şi pe el îl zăreau luptîndu-se ca şi cu nişte vrăjmaşi văzuţi şi rugîndu-se împotriva lor. Pe cei ce veneau la el îi încuraja, iar el însuşi se lupta în genunchi şi rugîndu-se Domnului. Şi era cu adevărat un lucru minunat că fiind singur într-o astfel de pustie nu se înspăimînta nici de dracii care năvăleau şi nu se temea nici de sălbăticia altor fiare cu patru picioare şi a tîrîtoarelor, ci, cu adevărat, precum s-a scris, dorea pe Domnul ca muntele Sionului (Ps. 124, 1), avînd mintea neclătinată şi neînviforată, încît mai degrabă fugeau dracii, iar fiarele sălbatice, precum s-a scris, trăiau în pace cu el (Iov, 5, 23).

LI

Diavolul, precum cîntă David (Ps. 34, 16), se uita la Antonie şi scrîşnea din dinţi. Dar Antonie era mîngîiat de Mîntuitorul, rămînînd nevătămat de viclenia şi uneltirea de multe feluri a aceluia. Căci în vremea privegherii lui de noapte acela slobozea tunete. Şi aproape toate hienele din pustiul acela ieşind din vizuinele lor îl înconjurau, iar el se afla singur în mijlocul lor. Şi cum fiecare ameninţa să-l sfîşie, el, pricepînd meşteşugul vrăjmaşului, le zicea tuturor: «Dacă aţi luat putere împotriva mea sînt gata să mă las mîncat de voi; dar dacă aţi fost trimise de demoni, nu mai zăboviţi, ci plecaţi. Căci sînt robul lui Hristos». Iar spunînd acestea Antonie, acelea fugeau ca alungate de biciul cuvîntului[35].

LII

Puţine zile după aceea, în vreme ce lucra (căci el avea grijă să şi muncească), oprindu-se cineva la uşă i-a întrerupt şirul lucrului. Fiindcă împletea coşuri pe care le dădea celor ce veneau în schimbul celor ce i se aduceau[36]. Sculîndu-se el, văzu o fiară semănînd cu un om pînă la coapse, iar coapsele şi picioarele avîndu-le asemenea unui măgar. Antonie s-a pecetluit numai cu semnul crucii şi a zis: «Sînt robul lui Hristos. De ai fost trimis împotriva mea, iată sînt de faţă». Dar fiara împreună cu demonii ei

35. Într-un fel oarecare animalele prind simţirea condusă de un gînd sau altul al omului, mai ales cînd ea devine mai accentuată prin cuvintele proprii prin care li se adresează în mod direct. Şi dacă simt în ea puterea spirituală a celui ce le grăieşte, se supun. Dar puterea cea mare iradiază din om, cînd în ea e prezentă puterea lui Dumnezeu. Astfel omul e prin spirit, în deosebi cînd acesta e unit cu puterea spirituală a lui Hristos, stăpînul animalelor. Aşa se explică îmblînzirea unora din ele de către om. Dacă ar fi în om mai multă putere spirituală prin prezenţa puterii lui Hristos în el, toate animalele ar putea fi îmblînzite.

36. De observat că Antonie nu primea nimic fără să dea ceva în schimb, produs de munca lui.

a fugit aşa de iute că de iuţimea fugii a căzut şi a murit. Iar moartea fiarei a fost una cu căderea dracilor. Astfel deşi se străduiau să facă orice ca să-l facă să coboare din pustie, n-au izbutit.

LIII

Fiind rugat odată de monahi să coboare la ei şi să-i cerceteze o vreme pe ei şi locurile lor, a pornit la drum în tovărăşia lor. Iar o căruţă le purta pîinile şi apa. Căci toată pustia aceea este uscată şi nu se găseşte în ea deloc apă de băut, decît numai în muntele acela de unde au pornit la drum, în care se afla şi sălaşul vieţuirii lui singuratice[37]. Dar pe drum sfîrşindu-se apa deoarece era o arşiţă foarte mare, toţi se aflau în primejdie. Căci străbătînd locurile şi neaflînd apă , nu mai puteau să umble, ci zăceau pe pămînt. Şi cuprinşi de deznădejde lăsară cămila să plece. Atunci bătrînul, văzîndu-i pe toţi în primejdie, s-a întristat foarte şi suspinînd s-a depărtat puţin de ei îngenunchind şi întinzîndu-şi mîinile, s-a rugat. Şi îndată Domnul a făcut să izvorască apă în locul unde se afla rugîndu-se. Şi aşa bînd toţi, s-au întremat. Şi după ce au umplut burdufurile, au căutat cămila şi au aflat-o. Căci se întîmplase ca funia să se înfăşoare după o piatră şi aşa să fie ţinută pe loc. Aducînd-o deci şi adăpînd-o, au pus pe ea burdufurile şi au străbătut drumul nevătămaţi. Şi cînd au ajuns la sălaşurile (mînăstirile) din afară ale vieţuitorilor în singurătate, toţi văzîndu-l l-au îmbrăţişat ca pe un părinte. Iar el, ca unul ce le-a adus merinde din munte,i-a ospătat pe ei cu cuvintele lui şi le-a împărtăşit cele de folos. Şi iarăşi a fost bucurie în munţi şi rîvnă de propăşire şi mîngîiere prin credinţa ce şi-o împărtăşeau unii altora. Dar se bucura şi el văzînd rîvna monahilor şi pe sora lui îmbătrînită, ajunsă şi ea îndrumătoare a celorlalte fecioare.

LIV

După cîteva zile se întoarse iarăşi în munte. Şi de atunci veniră la el. Ba au îndrăznit să vină chiar şi unii ce pătimeau de boli. Şi tuturor monahilor ce veneau la el, le dădea neîncetat acest sfat: să creadă în Domnul şi să-L iubească pe El, iar pe ei să se păzească de gîndurile întinate şi de plăcerile trupeşti; şi, precum s-a scris în Pilde, să nu se amăgească cu săturarea pîntecelui; să fugă de slava deşartă, să se roage neîncetat, să cînte psalmi înainte de-a adormi şi după trezire şi să pună la inimă poruncile din Scripturi şi să-şi amintească de faptele sfinţilor, pentru ca sufletul, cugetînd la acele porunci, să se umple de o rîvnă asemănătoare cu a lor. Îi sfătuia mai ales să cugete neîncetat la spusa Apostolului: «Soarele să nu

37. În toată scrierea aceasta, prin cuvîntul grec «mînăstire» se exprimă sălaşul în care trăia singuratic cel retras. De-abia ceva mai tîrziu Pahomie i-a adunat pe trăitorii singurateci (monahi) în «mînăstiri» de obşte, aşa cum s-a înţeles cuvîntul acesta mai tîrziu.

apună peste mînia voastră» (Efes., 4, 26); şi să cugete că toate poruncile o spun îndeobşte aceasta: nu numai peste mînie să nu apună soarele, dar nici peste orice alt păcat al nostru. Căci e bine şi de trebuinţă ca nici soarele să nu ne osîndească pentru vreo răutate de peste zi, nici luna pentru vreun păcat de peste noapte, sau pentru vreun gînd oarecare. Iar ca să fim mîntuiţi de acestea, e bine să auzim şi să păzim spusa Apostolului care zice: «Cercetaţi-vă pe voi înşivă şi vă cercaţi» (II Cor., 13, 5). Să cugete fiecare în gînd în orice zi la faptele de peste zi şi de peste noapte; şi dacă a păcătuit, să înceteze de a mai păcătui, iar de n-a păcătuit să nu se făleasscă, ci să stăruie în bine şi să nu cadă în nepăsare. Nici pe altul să nu-l judece, nici pe sine să nu se îndreptăţească, cum a spus fericitul apostol Pavel, pînă ce va veni Domnul care cercetează cele ascunse (I Cor., 4, 5). Căci de multe ori ne rămînem şi nouă înşine ascunşi în cele ce le facem şi nu le cunoaştem. Dar Domnul toate le pătrunde[38]. Lăsînd deci judecata în seama Lui, să suferim împreună unii pentru alţii şi să ne purtăm greutăţile unii altora (Gal., 6, 2). Dar să ne judecăm pe noi înşine şi cele în care ne vedem cu lipsuri să ne străduim să le împlinim[39]. Ba să luăm seama şi la aceasta spre a ne asigura împotriva păcătuirii: fiecare din noi să ne însemnăm şi să scriem faptele şi mişcările sufletului, ca şi cînd am avea să le vestim unii altora. Şi fiţi încredinţaţi că dîndu-ne seama că ne vom ruşina de vor fi cunoscute, ne vom opri de-a le săvîrşi ca de la nişte păcate şi în general de la orice gînd rău[40]. Căci cine ar voi să fie văzut cînd păcătuieşte, sau cine, dacă a păcătuit nu minte mai degrabă voind să se ascundă? Precum nu am desfrîna privindu-ne unii pe alţii,

38. De foarte multe ori nu ştim dacă ceea ce am făcut e bine sau rău. De-abia cu vremea ni se face vădit că anumite fapte ale noastre din trecut, socotite înainte ca bune, nu au fost bune. Se cunoaşte aceasta din urmările lor, care apar uneori după o vreme îndelungată. Vedem atunci că cel puţin ne-am făcut vinovaţi de o hotărîre grăbită, nu îndestul de serios cumpănită. Cu atît mai mult ne va descoperi Domnul la sfîrşitul întregii vieţi individuale şi la sfîrşitul istoriei adevărata calitate a multora din faptele noastre. Domnul le va descoperi calitatea în contextul general al istoriei de obşte.

39. Domnul ne opreşte să judecăm pe alţii. Căci şi noi sîntem păcătoşi. Dar nu ne opreşte să ne judecăm pe noi înşine, nu ca unii care am avea dreptul să ne absolvim noi înşine, sau ca unii care socotim că dacă ne-am condamnat noi nu ne va putea absolvi Domnul. Noi ne putem judeca numai în sensul de a ne recunoaşte păcatele, care altora le pot rămîne ascunse. Căci noi ne ştim mai mult decît oricare altul partea slabă şi latura întunecoasă a faptelor noastre, care altora poate părea luminoasă. Judecata ce ne-o facem noi înşine e de folos spre vindecarea noastră de ceea ce e încă slab în noi, spre umplerea noastră cu cele ce vedem că ne lipsesc. Dacă eşti mulţumit cu tine însuţi, rămîi pe loc. Dar şi slăbeşti comuniunea cu ceilalţi prin mîndrie. Pe alţii n-avem dreptul să-i judecăm. Dar aceasta nu trebuie să ne îndemne la nepăsarea faţă de ei. E bine să suferim nu numai pentru greutăţile lor, ci chiar pentru ceea ce ne pare că e păcat la ei. Şi să-i ajutăm nu prin judecată, ci prin comunicare umană şi pilduitoare cu ei.

40. Un sfat preţios pentru pregătirea spovedaniei: să nu o facem prin declaraţii generale. Aceasta nu ne va fi de mare folos. Ea ne va ajuta să nu mai păcătuim de vom însemna toate mişcările sufleteşti de care ne dăm seama că ne vor ruşina cînd le vom spune. Acesta e un semn prin care recunoaştem că sînt păcătoase şi ne vom feri de ele în viitor.

așa, dacă scriem gîndurile noastre pentru a le vesti unii altora, ne vom înfrîna mai cu putere de la gîndurile urîte odată ce ne ruşinăm de ele cînd sînt cunoscute. Deci să ne fie scrisul lor ca nişte ochi ai celor ce se nevoiesc împreună cu noi[41]. Scrisul lor ne ruşinează ca şi cînd ar fi văzute, încît nici nu vom mai gîndi la cele rele. Dacă ne vom întipări un astfel de chip al vieţuirii, vom putea să purtăm trupul ca pe un rob şi să plăcem Domnului, călcînd peste uneletirile vrăjmaşului.

LV

Aceste sfaturi le dădea celor ce-l cercetau. Iar cu cei ce pătimeau de vreo boală, pătimea împreună şi se ruga împreună cu ei. Şi de multe ori şi în multe cazuri Domnul îl asculta. Dar nici cînd era auzit nu se trufea, nici cînd nu era auzit nu cîrtea. Ci pururea el mulţumea Domnului, iar pe cei ce pătimeau îi îndemna la îndelungă răbdare şi le făcea cunoscut că tămăduirea nu vine nici de la el şi în general nu de la oameni, ci numai de la Dumnezeu, Care o dă cînd voieşte şi celor ce voieşte. Cei ce continuau să pătimească primeau astfel ca pe un leac cuvintele bătrînului, învăţînd să nu se descurajeze, ci mai degrabă să fie cu îndelungă răbdare; iar cei ce erau vindecaţi erau învăţaţi să nu mulţumească lui Antonie, ci numai lui Dumnezeu.

LVI

Un anume Fronton ce trăia la Curte şi suferea de o boală cumplită, sfîşiindu-şi limba cu dinţii, şi fiind în primejdie să-şi piardă vederea, venind la munte, ceru lui Antonie să se roage pentru el. Iar acesta rugîndu-se, zise lui Fronton: «Du-te căci te vei vindeca». Dar acela stăruind să mai rămînă cîteva zile, Antonie îi răspunse zicînd: «Nu vei putea să te vindeci, rămînînd aici. Du-te şi ajungînd în Egipt, vei vedea minunea făcută cu tine». Acela crezînd, plecă şi de-abia văzu Egiptul, şi boala îi încetă. Şi s-a făcut omul sănătos după făgăduinţa lui Antonie, pe care, rugîndu-se, a primit-o de la Domnul.

LVII

Aşijderea, o fecioară oarecare din Busiris, de la Tripole, suferea de o boală grea şi foarte urîtă. Căci lacrimile ei şi scursorile nasului şi nişte sucuri ce-i ieşeau din urechi se umpleau îndată de viermi; iar trupul îi era paralizat, iar ochii nu-i erau cum trebuie. Părinţii ei aflînd de monahii care mergeau la Antonie şi crezînd în Domnul care a vindecat pe femeia ce suferea de curgerea sîngelui (Matei, 9, 20), îi rugară să primească să meargă cu ei şi fiica lor. Aceştia nevrînd, părinţii fetei au rămas în afara

41. Dacă nu le scriem, le facem să se evaporeze din amintirea noastră. Dar dacă le scriem şi le citim des, rămîn fixate în faţa noastră şi ne ruşinează.

muntelui la Pafnutie Mărturisitorul şi monahul. Şi intrînd aceia la Antonie, cînd voiau să-i spună despre fecioara, el le-a luat-o înainte şi le descrise boala copilei şi cum au călătorit ei. Apoi rugîndu-l aceştia să îngăduie şi acelora să intre, nu îngădui aceasta, dar zise: «Duceţi-vă şi de n-a murit, o veţi afla vindecată. Căci nu-mi este încuviinţată mie isprava, ca să vină la un om sărman ca mine, ci vindecarea aparţine Domnului, Care face în tot locul mila Lui cu cei ce-L cheamă pe El. Ci fata rugîndu-se, iată că Domnul a ascultat-o, şi mie mi-a făcut cunoscută iubirea Lui de oameni, care va vindeca boala ei, fiind încă ea acolo». Şi s-a făcut minunea. Căci ieşind ei au aflat pe părinţi bucurîndu-se şi pe copilă sănătoasă.

LVIII

Iar doi fraţi oarecare mergînd spre el, li s-a isprăvit apa pe drum. Şi unul a murit, iar celălalt era pe cale să moară. Nemaiputînd umbla, s-a aşezat şi el jos aşteptînd să moară. Antonie, şezînd în munte, chemă doi monahi (căci se întîmpla ca aceştia să fie acolo) şi zorindu-i le-a zis: «Luaţi un ulcior cu apă şi alergaţi pe drumul spre Egipt. Căci venind încoace doi oameni, unul a murit adineaori, iar altul are să moară de nu vă grăbiţi. Aceasta mi s-a arătat acum pe cînd mă rugam». Plecînd l-au aflat pe unul zăcînd mort şi l-au îngropat, iar pe celălalt l-au întremat dîndu-i să bea apă şi l-au adus la bătrîn. Şi era cale de o zi. Şi dacă ar întreba cineva, pentru ce n-a făcut aceasta înainte de a muri celălalt, nu ar pune cu dreptate această întrebare. Căci hotărîrea morţii aceluia n-a fost a lui Antonie, ci a lui Dumnezeu, Care a hotărît aşa despre acela şi a descoperit aceasta. Singurul lucru minunat făcut prin Antonie a fost că el şezînd în munte şi avînd inima în stare de veghe, Domnul i-a arătat lui cele de departe[42].

LIX

Şi iarăşi, şezînd în munte şi ridicîndu-şi ochii văzu pe cineva purtat în văzduh şi pricinuind multă bucurie celor ce-l întîmpinau. Şi minunîndu-se de această ceată şi fericind-o, se rugă să afle ce este aceasta. Şi îndată veni la el un glas care îi spuse că aceasta este sufletul lui Amun, a monahului din Nitria. Acesta rămăsese în nevoinţă pînă la bătrîneţe. Şi depărtarea de la Nitria pînă la muntele unde era Antonie era ca de treisprezece zile de drum. Cei ce erau cu Antonie, văzînd pe bătrîn minunîndu-se, l-au

42. O inimă în stare de veghe prin rugăciunea care o uneşte cu Dumnezeu are o sensibilitate deosebită pentru a primi de la Dumnezeu cunoştinţa unor lucruri ce se petrec departe şi care lui Dumnezeu, Cel ce toate le vede, îi sînt cunoscute. Cel ce e total adîncit în Dumnezeu poate să simtă şi unele lucruri ce se întîmplă oamenilor, chiar dacă el se interesează de ele ca de unele ce stau în ele însele despărţite de Dumnezeu. Cel ce caută pe Dumnezeu poate cunoaşte în El şi lucruri ce se petrec în creaţiunea pe care o susţine Dumnezeu, sau de care Dumnezeu nu rămîne străin.

rugat să le spună cine este. Şi au auzit: «S-a sfîrşit Amun». Căci îi era cunoscut fiindcă venea des la el, şi se făcuseră multe minuni prin el. Una din ele este şi aceasta: Fiind odată nevoie să treacă el un rîu, numit Lycus (cînd era învolburat de ape), l-a rugat pe Teodor care era cu el, să se depărteze de sine, ca să nu se vadă unul pe altul goi la trecerea apei. Şi plecînd Teodor, iarăşi s-a ruşinat să se vadă pe sine gol. Dar în vreme ce se gîndea la ruşine şi era frămîntat de acest gînd a fost luat deodată şi trecut dincolo. Teodor, care era şi el bărbat evlavios, apropiindu-se şi văzîndu-l că i-a luat înainte şi a trecut neudat cîtuşi de puţin de apă, se rugă să afle în ce chip a trecut. Şi cum îl vedea pe acela nevoind să-i arate, prinzîndu-l de picioare, îi spuse că nu-l va lăsa să-i scape pînă ce nu va afla aceasta de la el. Văzînd deci Amun stăruinţa lui Teodor şi mai ales auzind cuvîntul lui, ceru şi el să nu-i spună nimănui pînă ce nu va muri el. Şi aşa i-a arătat lui că a fost luat şi aşezat pe malul celălalt al rîului, fără să treacă prin apă, ceea ce nu e cu putinţă oamenilor, decît numai Domnului şi celor ce le-ar îngădui El, cum a făcut cu marele Apostol Petru. Deci Teodor a povestit aceasta după moartea lui Amun. Iar monahii, cărora le-a spus Antonie despre moartea lui Amun, au însemnat ziua. Şi suind nişte fraţi din Nitria după treizeci de zile i-au întrebat şi au cunoscut că Amun a adormit în acea zi şi în acel ceas în care bătrînul a văzut sufletul lui ridicat în văzduh. Şi foarte s-au minunat şi aceştia şi aceia de curăţenia sufletului lui Antonie, care aflase de aceasta îndată ce se petrecuse sfîrşitul lui de la depărtare de treisprezece zile de drum, şi văzuse sufletul lui purtat în sus[43].

LX

Dar şi comitele Arhelaos, aflîndu-l pe el odată în afară de munte, i-a cerut să se roage în chip deosebit pentru Policraţia, minunata şi purtă-

43. Despre Amun se scrie în *Historia monachorum in Aegypto*, textul grec, editat de A. J. Festuguere, subsidia Hagiographica, 34, Bruxelles, 1961, tradusă în engleză de Norman Russel în cartea: *The Lives of the Desert Fathers, London & Oxford*, 1980, p. 111: «Înainte de Macarie a fost un monah nitrian numit Amun, al cărui suflet l-a văzut Antonie ridicat la cer. El a fost primul monah care s-a aşezat în Nitria. El a fost de neam nobil şi a avut părinţi bogaţi, care l-au silit să se căsătorească fără voia lui. Cînd a fost împins să facă aceasta, şi-a convins soţia în camera nupţială să-şi păstreze fecioria în secret. Cîteva zile mai tîrziu a plecat spre Nitria, iar ea şi-a îndemnat toate slujitoarele să îmbrăţişeze viaţa de necăsătorie şi şi-a transformat casa ei într-o mînăstire. Textul grec a fost scris de nişte monahi din Palestina, care au vizitat Egiptul înainte de anul 375. Despre Nitria, monahia Benedicta Ward (în SLC) scrie în notele la această carte: «Nitria era un promontoriu deşert ce se întindea la nord, în Delta Nilului, 40 mile sud de Alexandria» (p. 136).

Macarie a fost un ucenic al lui Antonie. Vederea celor ce se petrec la distanţă sau a celor viitoare de către sfinţi nu se explică aşa cum se explică vederea de mai înainte a demonilor. Aceştia pot anunţa venirea altora prin iuţimea alergării lor de la locul de unde s-a pornit cineva pînă la locul unde va ajunge. Sfinţii văd la distanţă, sau de mai înainte

toarea de Hristos fecioară din Laodiceea. Căci suferea cumplit de stomac şi de coapse din pricina nevoinţei şi era slăbită în tot trupul. Antonie s-a rugat. Iar comitele şi-a însemnat ziua în care s-a făcut rugăciunea. Şi plecînd din Laodiceea a găsit pe fecioară sănătoasă. Întrebînd cînd şi în ce zi a încetat durerea, a scos hîrtia în care însemnase ziua rugăciunii. Şi aflînd-o a arătat îndată însemnarea de pe hîrtie. Şi toţi s-au minunat cunoscînd că chiar atunci a pus Domnul capăt durerilor ei, cînd se ruga Antonie şi cerea bunătatea Lui pentru ea.

LXI

Şi vestea cu cîteva zile înainte sosirea celor ce veneau la el, ba uneori şi cu o lună înainte; ba spunea şi pricina pentru care veneau, unii pentru vreo boală, alţii pentru pătimirea din partea dracilor. Şi nimeni nu se plîngea şi nu socotea ca o pagubă osteneala drumului. Căci se întorcea fiecare acasă simţind un folos. Văzînd şi spunînd ei acestea el cerea fiecăruia să nu se minuneze de el pentru aceasta. Ci mai vîrtos să se minuneze de Domnul, că ne-a dăruit nouă oamenilor puterea să-L cunoaştem.

LXII

Coborînd odată iarăşi la sălaşurile din afară ale vieţuitorilor în singurătate şi rugat să se suie într-o corabie şi să se roage cu monahii, singur el a simţit un miros urît şi foarte greu. Cei din corabie spuseră că mirosul vine de la peştele şi de la mîncările aflate în corabie. Dar el spuse că alta este pricina mirosului puturos. Şi încă grăind el, un tînăr stăpînit de demon, care se ascunsese în corabie, a strigat îndată. Şi fiind certat demonul în numele Domnului nostru Iisus Hristos, a ieşit, şi omul s-a făcut sănătos. Astfel toţi au cunoscut că putoarea venea de la demon.

LXIII

Dar şi un alt om vestit bîntuit de demon fu adus la el. Iar dracul acela era aşa de cumplit, că cel stăpînit de el nu ştia că e adus la Antonie. Ba încă îşi mînca şi mădularele trupului său. Cei ce-l aduseră, i-au cerut lui Antonie să se roage pentru el. Iar Antonie suferind împreună cu tînărul, s-a rugat. Şi toată noaptea a privegheat împreună cu el. Spre ziuă tînărul, năpustindu-se deodată asupra lui Antonie, îl împinse. Cei ce veniseră împreună cu el mîniindu-se, Antonie le-a spus: «Nu vă mîniaţi pe tînăr. Căci nu el o face aceasta, ci demonul din el. Căci certat fiind demonul şi poruncindu-i-se să se ducă pe pustii, acesta, cuprins de turbare, a făcut aşa. Slăviţi deci pe Domnul. Căci repezindu-se el astfel împotriva mea, vi

prin faptul că sînt în Dumnezeu. Dar nu fură din Dumnezeu ca dintr-o esenţă ceva ce a început să se facă (cum e în ghicituri, vrăji), ci primesc de la Dumnezeu Cel atoateştiutor cunoştinţa a ceea ce va face sau a făcut cineva, datorită comunicării personale iubitoare cu El.

s-a dat un semn al ieşirii demonului». Şi spunînd Antonie aceasta, îndată tînărul s-a făcut sănătos. Şi venindu-şi în minţi, şi-a dat seama unde era şi l-a îmbrăţişat pe bătrîn mulţumind lui Dumnezeu.

LXIV

Dar şi multe altele de felul acesta au spus foarte mulţi monahi, fără să se deosebească în spusele lor, că s-au săvîrşit de el. Dar acestea nu sînt atît de minunate ca altele, care sînt mai minunate ca ele. Aşa, vrînd să mănînce odată şi ridicîndu-se să se roage pe la ceasul al nouălea (3 d.m.), s-a simţit pe sine răpit cu mintea. Şi ceea ce-i minunat e că aflîndu-se aşa, s-a văzut pe sine ca ajuns în afară de sine şi călăuzit de multe fiinţe prin văzduh. Apoi a simţit nişte vrăjmaşi amarnici şi cumpliţi stînd în văzduh şi voind să-l împiedice să treacă[44]. Dar fiinţelor care-l călăuzeau, luptînd împotriva lor, aceia le cereau să li se dea voie să afle dacă Antonie nu le e supus lor prin ceva. Deci cerîndu-i aceia socoteală de păcatele lui, începînd de la naşterea lui, cei ce conduceau pe Antonie îi împiedicară spunîndu-le: «Păcatele lui începînd de la naşterea lui le-a şters Domnul, iar de cînd s-a făcut monah şi s-a făgăduit lui Dumnezeu, poate să dea socoteală». Atunci învinovăţindu-l ei, dar neputîndu-l dovedi ca vinovat, i s-a făcut calea slobodă şi neîmpiedicată. Apoi îndată s-a văzut pe sine întorcîndu-se în sinea sa şi stînd în ea şi fiind iarăşi cu totul Antonie. Dar uitînd să mănînce, a rămas restul zilei şi toată noaptea suspinînd şi rugîndu-se. Căci rămăsese copleşit aflînd cu cîţi vrăjmaşi trebuie să luptăm şi cîte spaime are să suporte cineva cînd va avea să treacă prin văz-

44. Duhurile se mişcă în văzduh după sfîntul apostol Pavel (Efes., 2, 2), putîndu-se sălăşlui unde găsesc loc deschis pentru ei. Dar de aci vedem că Părinţii socotesc că şi sufletul cînd se înalţă spre Dumnezeu trebuie să treacă prin văzduh, unde duhurile rele caută să-l împiedice în tot chipul să treacă mai departe. Se cer eforturi pentru această trecere printre ei. Se cere biruirea mîndriei, care pîndeşte pe cel ce se înalţă chiar pentru acest fapt. Se cere biruirea părerii de rău pentru dulceţurile părăsite ale trupului. Sfîntul Antonie trăieşte însă anticipativ încercarea demonilor de a-l împiedica în trecerea prin cele de la mijloc spre Dumnezeu, prin socoteala ce i-o cer despre cele săvîrşite în viaţă. Va simţi atunci fiecare dintre noi cea mai adîncă solicitare de a-şi face cea mai subtilă cercetare a întregii sale vieţi. E o solicitare simţită ca venind de la cel rău. Omul se va simţi aproape gata să se prăvălească în disperare de mulţimea a tot felul de greşeli, chiar de neglijenţele din viaţa sa, care vor lua proporţii în faţa conştiinţei sale nu fără o conlucrare a demonilor, care voiesc să-l convingă pe om de o vinovăţie îngrozitoare, care îi face cu neputinţă absolvirea. Faptul că omul e împins în starea aceasta şi prin demoni se arată şi în aceea că mulţimea păcatelor ce-i apar îl fac să nu se gîndească la început la mila lui Dumnezeu. Cîndva omul va avea să-şi facă această analiză existenţială, ca să-şi dea seama în mod complet şi cît mai sincer de sine însuşi. Cine a găsit în el măcar o cumpănă între cele bune şi cele rele, va avea în sine mîntuirea. Cine n-a găsit şi o oarecare mîngîiere pentru oarecare fapte bune, ci numai uriciunea răului, va fi ros de chinuri total şi veşnic. Numai conştiinţa duratei eterne a chinurilor pentru răutate şi a fericirii eterne pentru bunătate, susţinută de credinţa creştină, dă psihicului uman o adîncime şi o vibraţie serioasă în cursul vieţii.

duh[45]. Şi-şi amintea că aceasta e ceea ce a spus Apostolul: «Potrivit stăpînitorului puterilor văzduhului» (Efes., 2, 2)[46]. Căci în aceasta stă puterea vrăjmaşului: în a se războ şi a încerca să împiedice pe cei ce trec. Pentru aceasta şi îndeamnă: «Luaţi toate armele lui Dumnezeu, ca să-i puteţi sta împotrivă în ziua cea rea» (Efes., 6, 13), ca vrăjmaşul, «neavînd să spună nimic rău împotriva noastră, să fie dat de ruşine» (Tit, 2, 8). Iar noi, care am aflat aceasta, să ne aducem aminte de Apostolul care zice: «Fie în trup, nu ştiu, fie afară de trup, nu ştiu, Dumnezeu ştie» (II Cor., 12, 2). Dar Pavel a fost răpit pînă la al treilea cer şi auzind cuvinte de negrăit a coborît. Iar Antonie s-a văzut pe sine ajuns numai pînă în văzduh, unde s-a luptat pînă ce s-a eliberat[47].

LXV

Dar Antonie avea şi această harismă (acest dar): şezînd în munte singur, dacă avea vreodată în sine vreo îndoială despre vreun lucru, acesta i se descoperea de către Duhul rugîndu-se. Căci fericitul era, după cum s-a scris, învăţat de Dumnezeu (Isaia, 6, 45). Astfel vorbind odată cu unii care veniseră la el despre starea sufletului şi despre locul lui după plecarea de aici, în noaptea următoare i-a grăit cineva de sus care îi spune: «Antonie, scoală-te, ieşi, şi vezi». Ieşind deci (căci ştia de cine să asculte)[48] şi ridicîndu-şi privirea a văzut pe cineva foarte mare, slut şi înfricoşător, stînd în picioare şi ajungînd pînă la nori; şi pe unii urcînd ca înaripaţi. Şi acela, întinzîndu-şi mîinile, pe unii îi vedea împiedicaţi de el, iar pe alţii zburînd mai sus şi, după ce treceau, înălţîndu-se fără grijă. Pentru aceştia uriaşul acela scrîşnea din dinţi, iar de cei ce cădeau se bucura. Şi îndată s-a făcut un glas către Antonie: «Înţelege ceea ce vezi!». Şi deschizîndu-i-se mintea, a înţeles că aceasta e trecerea sufletelor; iar uriaşul care stă în cale este vrăjmaşul care pizmuieşte pe cei credincioşi şi pe cei vinovaţi şi deci supuşi lui îi prinde şi-i împiedică să treacă, iar pe cei ce n-au ascultat de el nu-i poate opri şi deci trec peste el.

Văzînd-o şi aceasta şi amintindu-şi de ea, se lupta şi mai mult să înainteze spre cele dinainte, în fiecare zi. Şi acestea le vestea şi altora fără să

45. Chiar Antonie a ieşit copleşit din acea stăruitoare examinare care aduce în conştiinţă, mărindu-le, cele mai subţiri umbre de întuneric şi de necurăţie din gîndurile noastre şi toate urmările faptelor noastre de neatenţie, de neajutorare a altora.

46. Sufletul are să înfrunte atîtea spaime cîtă putere are vrăjmaşul din văzduh, care totuşi nu e fără margini. Cel ce-şi păstrează în conştiinţă credinţa în Dumnezeu şi-şi aduce aminte de mila Lui, învinge aceste spaime şi greutăţi ce-i sînt aduse în faţă de diavoli.

47. Demonii din văzduh (din spaţiul spiritual între lume şi Dumnezeu) nu lasă sufletul să treacă pînă nu răspunde la toate învinovăţirile. Adică în suflet apar în această fază de extremă sensibilizare tot ce a făcut şi gîndit în viaţa lui. Şi pînă nu găseşte o cumpănire a celor rele cu cele bune, sau pînă ce nu scapă de apăsarea celor rele prin marea credinţă în mila lui Dumnezeu, nu poate scăpa din această situaţie şi nu se poate apropia, prin eliberarea de ele, de limanul bunătăţii lui Dumnezeu.

48. De demoni nu asculta. Şi ştia cînd îi cereau aceştia ceva.

vrea. Căci zăbovind mult timp în rugăciuni și minunîndu-se de ele, iar cei ce erau împreună cu dînsul întrebîndu-l despre ele cu stăruință, era silit să le spună ca un tată ce nu le poate ascunde copiilor, dar și ca unul ce socotea că ceea ce știe e curat, iar istorisirea lor le va fi acelora spre folos, putînd să învețe că rodul nevoinței este bun, iar vedeniile vin adeseori ca o mîngîiere pentru osteneli.

LXVI

Pe lîngă aceasta era și blînd și plin de smerită cugetare. Și fiind așa, cinstea rînduiala Bisericii și mai presus de orice socotea pe orice cleric mai presus de sine în cinste. Nu se rușina să-și plece capul în fața episcopilor și preoților. Iar de venea vreodată vreun diacon la sine pentru vreun folos, cele de folos i le spunea, iar rugăciunea o lăsa pe seama lui. Și nu se rușina să învețe și el de la alții. De aceea adeseori întreba și îi ruga pe cei de față să-i spună ceva; și mărturisea că s-a folosit, dacă cineva spunea ceva. Dar și fața lui arăta multă mulțumire și minunare de ceea ce i se spunea. Mai avea și acest dar (această harismă) de la Mîntuitorul: de se afla împreună cu o mulțime de monahi și cineva care nu-l cunoscuse mai înainte și voia să-l vadă, venind îndată, trecea peste alții și alerga la acela, ca atras de privirea lui. Și nu prin înălțime, nici prin mărime se deosebea de alții, ci prin purtări și prin curăția sufletului. Căci fiindu-i sufletul netulburat, netulburate îi erau și simțurile din afară. Și bucuria sufletului se vedea și în seninătatea feței. Și din mișcările trupului se simțea și se cunoștea starea sufletului, după cum s-a scris: «Cînd inima e veselă, înfloreşte. Iar cînd e întristată, se întunecă» (Pilde, 15, 13). Așa a cunoscut Iacov pe Laban că-i întinde o cursă și a zis către soții: «Fața tatălui vostru nu este ca ieri și alaltăieri» (Fac., 31, 5). Așa a cunoscut Samuil pe David. Căci avea ochi frumoși și dinți albi ca laptele. Așa se cunoștea și Antonie. Căci niciodată nu se tulbura, avînd sufletul senin; și niciodată nu se întuneca, avînd mintea bucuroasă.

LXVII

Minunat era și în credință și evlavie. Căci nu voia să fie în comuniune cu schismaticii meletieni, cunoscînd viclenia și apostasia lor de la început[49]; nici cu maniheiștii sau cu alți eretici nu vorbea prietenește, ci doar îi îndemna să-și schimbe gîndurile și să se întoarcă la dreapta credință. Socotea și spunea că prietenia și convorbirea cu ei aduce vătămare și pierzanie sufletului. Era scîrbit și de erezia arienilor și poruncea tuturor ca nici măcar să nu se apropie de ei și să nu-și însușească credința lor rătăcită. Venind odată la el unii care sufereau de boala ariană, cerce-

49. Aceștia nu recunoșteau ca creștini pe cei ce fugiseră de mucenicie în timpul prigoanei. Pe urmă s-au împăcat cu Biserica.

tîndu-i şi cunoscînd necredinţa lor, i-a alungat din munte, spunînd că cuvintele lor sînt mai rele ca otrava.

LXVIII

Şi minţind odată nişte arieni că el cugetă aceleaşi ca ei, s-a supărat şi s-a mîniat împotriva lor. Apoi,rugat de episcopi şi de toţi fraţii, a coborît din munte şi venind în Alexandria, i-a dat pe faţă în predici pe arieni, spunînd că erezia lor e cea mai rea şi înainte mergătoarea lui Antihrist. Şi învaţă poporul că Fiul nu este făptura lui Dumnezeu, nici n-a fost făcut din cele ce nu sînt, ci că e Cuvîntul veşnic şi Înţelepciunea fiinţei Tatălui. Pentru aceea este necredincios lucru a spune: «Era cîndva cînd nu era». Căci Cuvîntul a fost pururea existînd împreună cu Tatăl. «De aceea să nu aveţi nici o comuniune cu preanecredincioşii arieni. Căci lumina nu are nimic comun cu întunericul. Voi sînteţi creştini binecredincioşi; iar aceia, spunînd că Fiul şi Cuvîntul cel din Tatăl este făptură, nu se deosebesc întru nimic de păgîni, închinîndu-se făpturii în locul Creatorului Dumnezeu (I Cor., 6, 14). Credeţi că şi zidirea însăşi e scîrbită de ei, că numără pe Ziditorul şi Domnul tuturor, întru Care toate s-au făcut, între cele făcute».

LXIX

Poporul întreg se bucura auzind dată anatemei erezia duşmană lui Hristos de un astfel de bărbat. Şi toţi cei din cetate alergau să vadă pe Antonie. Veneau şi păgînii şi preoţii lor la biserică zicînd: «Dorim să vedem pe omul lui Dumnezeu». Căci aşa îl numeau toţi. Şi aşa a curăţit Domnul şi acolo prin el pe mulţi de demoni şi le-a vindecat mintea bolnavă. Doreau şi unii dintre păgîni să se atingă măcar de bătrîn, crezînd că se vor folosi. Şi aşa mulţi a făcut creştini în acele puţine zile, cîţi n-ar putea cineva să facă într-un an întreg. Iar unii socotind că aşa de mare mulţime l-ar tulbura şi de aceea îi îndepărtau de la dînsul, el spunea că nu e tulburat. Căci nu sînt mai mulţi aceştia decît aceia cu care se luptă vieţuind în munte.

LXX

Iar cînd a plecat şi noi îl însoţeam, cînd am ajuns la poarta (oraşului), o femeie striga din urmă: «Aşteaptă, omule al lui Dumnezeu, fiica mea e greu bîntuită de demon. Aşteaptă, te rog, ca să nu mă primejduiesc şi eu alergînd». Auzind bătrînul şi rugat şi de noi, s-a hotărît să se oprească. Iar cînd s-a apropiat femeia s-a aruncat la pămînt; iar Antonie rugîndu-se şi chemînd numele lui Hristos, copila s-a sculat sănătoasă, dracul cel necurat ieşind din ea. Iar maica ei binecuvînta pe Dumnezeu şi toţi mulţumeau. Şi el bucurîndu-se a plecat la munte, ca la casa lui.

LXXI

Dar era şi foarte înţelept şi era lucrare de mirare că, fără să fi învăţat carte, era ascuţit la minte şi pătrunzător. Aşa au venit odată la el doi filosofi socotind că-l pot încerca. El se afla atunci în muntele din afară. Şi cunoscînd pe oameni de pe faţă, ieşindu-le înainte le-a zis printr-un tălmaci[50]: «Pentru ce v-aţi ostenit atîta, voi filosofilor, să veniţi la un om prost?» Iar aceia zicînd că nu e prost ci foarte înţelept, el le-a răspuns: «Dacă aţi venit la un prost, v-ţi ostenit în zadar; iar de socotiţi că sînt înţelept, faceţi-vă ca mine. Căci se cuvine să se urmeze celor bune. Dacă aş fi venit eu la voi, aş fi urmat pilda voastră; dar dacă voi aţi venit la mine, faceţi-vă ca mine. Iar eu sînt creştin». Aceia minunîndu-se au plecat. Căci vedeau că şi demonii se temeau de Antonie.

LXXII

Venind iarăşi unii asemenea acestora la el în muntele din afară şi gîndindu-se că-l iau în rîs că nu învăţase carte, Antonie zise către ei: «Ce credeţi? Ce e mai întîi: mintea sau cartea? Şi care din ele e pricina celeilalte: mintea a cărţii, sau cartea a minţii?» Iar aceia răspunzînd că întîi e mintea şi că ea a născocit cartea, Antonie le zise: «Deci cel cu mintea sănătoasă n-are nevoie de carte». Aceasta i-a uimit atît pe aceia, cît şi pe cei de faţă. Deci au plecat minunîndu-se că au văzut atîta deşteptăciune la un om simplu. Căci deşi trăise în munte şi îmbătrînise acolo, nu avea purtări de sălbatic. Ci era blînd şi cuviincios. Iar cuvîntul îi era dres cu sarea dumnezeiască aşa încît nimeni nu pleca nemulţumit, ci mai degrabă toţi cei ce veneau aveau prilej de bucurie.

LXXIII

După aceasta veniră iarăşi unii, care erau dintre cei socotiţi la elini înţelepţi. Ei cerură temeiuri pentru credinţa noastră. Căci încercau să supună judecăţilor minţii propovăduirea dumnezeiască a crucii, voind să rîdă de ea. Antonie răbdînd puţin, apoi plîngîndu-le mai întîi neştiinţa, le zise printr-un tălmaci priceput: «Ce e mai bine? Să se mărturisească crucea, sau să se pună pe seama celor numiţi la voi zei, curvia şi stricarea copiilor? Ceea ce se laudă la noi e semnul bărbăţiei şi dovada dispreţuirii morţii. Iar vorbele voastre laudă patimile desfrînării. Apoi ce e mai bine? A spune că Cuvîntul lui Dumnezeu nu S-a schimbat, ci rămînînd acelaşi a luat pentru mîntuirea şi pentru binele oamenilor trup omenesc, ca făcîndu-Se părtaş al firii omeneşti, să-i facă pe oameni părtaşi ai firii dumnezeieşti şi spirituale, sau a asemăna pe Dumnezeu cu cele necuvîntă-

50. Se vede că Antonie nu ştia limba greacă. Deci sfîntul Atanasie vorbea cu el egipteana, ceea ce i-a făcut pe unii să creadă că era şi el, foarte probabil, egiptean.

toare şi ca urmare a aduce închinare animalelor cu patru picioare, tîrîtoarelor şi chipurilor omeneşti? Căci aceştia sînt zeii voştri, ai înţelepţilor. Şi cum îndrăzniţi să rîdeţi de noi care spunem că Hristos S-a arătat om, cînd voi trăgînd sufletul din cer spuneţi că a rătăcit şi a căzut din bolta cerului în trup?[51] Şi dacă s-ar fi coborît numai la trup omenesc şi n-ar fi trecut şi căzut şi în animale cu patru picioare şi în şerpi! Credinţa spune că venirea lui Hristos s-a făcut spre mîntuirea oamenilor. Iar voi rătăciţi cînd vorbiţi de sufletul nenăscut[52]. Noi, cunoscînd puterea şi iubirea de oameni a Proniei, înţelegem că nici venirea lui Hristos nu e cu neputinţă la Dumnezeu[53]. Iar voi, spunînd că sufletul e chipul minţii, legaţi de el căderile şi-l mărturisiţi schimbător. Dar prin aceasta faceţi şi mintea schimbătoare din pricina sufletului. Căci precum este chipul, aşa trebuie să fie aceia al cărui chip este. Iar cînd cugetaţi acestea despre minte[54], gîndiţi-vă că îndreptaţi hula şi spre Tatăl însuşi al chipului[55].

LXXIV

Iar în privinţa crucii ce am putea face mai bine: să răbdăm crucea cînd ne vin încercările de la cei răi şi să nu ne temem de moartea care ne vine oricum, sau să primim miturile despre rătăcirile lui Osiris şi Isis, despre vicleniile lui Tifon, despre fuga lui Cronos şi despre mîncarea copiilor şi uciderea părinţilor? Acestea sînt învăţăturile voastre cele înţe-

51. Aceasta era teoria platonic-origenistă.

52. Teoria veche şi nouă a reîncarnărilor afirmă de fapt eternitatea sufletului, neaducerea lui la existenţă prin creaţia lui Dumnezeu. El se reîncarnează mereu din veci şi pînă în veci, fără să scape din planul relativ care-l lasă veşnic nedeplin satisfăcut. E o teorie panteistă, în care toate se modifică mereu în acelaşi plan, fără o ţintă finală absolută, fără o origine care a dat celor ce sînt un sens cînd le-a creat. E o morişcă ce se mişcă etern, fără să se ştie cine a făcut-o şi fără să aibă o ţintă finală spre care se mişcă. Sufletul reîncarnat mereu n-are în nici una din reîncarnările lui conştiinţa propriei identităţi, cu formele sale de existenţă anterioară. Conştiinţa unui suflet care nu ştie de identitatea sa viitoare eternă, dependentă de felul vieţuirii sale de aici, n-are nici un suport serios al responsabilităţii sale. O lege mai presus de el, cu totul impersonală şi ea – ceea ce o face şi pe ea inexplicabilă – dispune de el. El nu are propriu zis un caracter personal, căruia îi sînt proprii libertatea şi responsabilitatea.

53. Deosebirea esenţială între creştinism şi oricare filosofie panteistă este că atribuie lui Dumnezeu nota cea mai înaltă a existenţei: caracterul personal şi deci puterea iubirii conştiente şi libertatea. Iar aceasta face pe Dumnezeu în stare să Se facă om şi să-l mîntuiască pe om, sau să asigure fiecărei persoane identitatea eternă. Numai El acordă o valoare eternă persoanei umane.

54. Era o teorie în care panteismul se arăta şi mai vădit. Toate sufletele ar fi nişte spirite născute din mintea unică. Era iarăşi proprie platonismului, reflectat şi în origenism, afirmarea că în pleroma dumnezeiască şi în esenţa divină sînt o mulţime de minţi (νόες) sau spirite. Prin cădere, unele ar fi devenit suflete de oameni, altele demoni, altele îngeri, suferind anumite modificări pe măsura căderii. La restaurarea lor finală, după multe reîncarnări, ar redeveni toate minţi, dar iar ar începe reîncarnările. Dar dacă sufletele ca minţi căzute ieşite din mintea supremă pot cădea, atunci şi mintea supremă poate cădea.

55. Sufletul ar fi, în teoria platonică, egal cu Fiul, iar mintea cu Tatăl. Căci sufletele erau socotite ca fiind din esenţa divină.

lepte. Dar cum, rîzînd de cruce nu vă minunați de înviere? Căci și despre aceasta au scris cei ce au vorbit despre aceea. Sau pentru ce, pomenind de cruce, treceți sub tăcere pe morții înviați și pe orbii care și-au căpătat vederea, pe slăbănogii vindecați, pe leproșii curățiți, umblarea cu picioarele pe mare și celelalte semne și minuni care arată că Hristos nu e om, ci Dumnezeu? Mi se pare că sînteți tare nedrepți cu voi înșivă, necitind cu sinceritate Scripturile noastre. Dar citiți-le cum se cuvine și veți vedea că cele ce le-a făcut Hristos Îl dovedesc ca Dumnezeu, Care a venit la noi pentru mîntuirea oamenilor.

LXXV

Spuneți și voi ale voastre[56]. Dar ce ați putea spune despre animale, decît că sînt necuvîntătoare și sălbatice? Dacă, precum aud, vreți să spuneți că acestea se grăiesc la voi în chip mitic și că vorbiți alegoric de răpirea Persefonei, înțelegînd prin ea pămîntul, și de șchiopătarea lui Hefaistos; și prin Hera înțelegeți aerul, iar prin Apolo soarele, iar prin Artemisa luna și prin Poseidon marea, nu e mai puțin adevărat că nu vă închinați lui Dumnezeu, ci slujiți zidirii în locul lui Dumnezeu care toate le-a zidit[57]. Dacă ați cugeta unele ca acestea pentru frumusețea creațiunii ar trebui să vă opriți la minunarea despre ele, și să nu îndumnezeiți făpturile, ca să nu dați cinstea Făcătorului celor făcute. Dar fiindcă voi treceți cinstea ziditorului asupra casei făcute de el, sau a căpeteniei oștirii la ostaș, ce răspundeți la aceasta, ca să știm dacă e ceva vrednic de rîs în cruce?»[58]

LXXVI

Iar aceia șovăind și întorcîndu-se într-o parte și în alta, Antonie zîmbind a zis iarăși prin tălmaci: «Acestea (că lumea nu e Dumnezeu) se dovedesc chiar prin arătarea lor. Dar fiindcă voi vă bizuiți mai mult pe argumente raționale și avînd meșteșugul acesta, voiți ca și noi să ne întemeiem

56. Arătați și voi, păgînilor, ce vă aduce credința voastră? Ce însănătoșire a moravurilor, ce nădejde pentru viața viitoare?

57. Spre deosebire de toate religiile și filosofiile care socotesc că lumea aceasta e suprema realitate, deci e dumnezeu, creștinismul cunoaște pe Dumnezeu ca transcendent lumii, nesupus legilor ei, care produc și pierd individuațiunile umane într-o înșiruire fără rost, neexistînd nicăieri o conștiință și o libertate mai presus de toate, care toate le-a creat și pe toate le conduce în infinitatea dragostei lui Dumnezeu. Ideea lumii, ca creație, a fost puternic accentuată de sfîntul Atanasie.

58. A cinsti crucea înseamnă a nu socoti creațiunea ca suprema realitate; înseamnă a vedea că viața în lumea aceasta e legată de dureri și de moarte. Dar înseamnă totodată a vedea că prin acestea se trece spre o existență superioară în Dumnezeu. Deci înseamnă și a crede într-un Dumnezeu personal superior lumii, însă iubitor al lumii create, căreia îi trimite pe Fiul Lui ca, însușindu-Și durerile noastre, să le învingă și să ne ajute și pe noi să le învingem, ridicîndu-ne la viața Lui dumnezeiască. Numai în creștinism durerile au un sens pozitiv.

credinţa în Dumnezeu pe dovedirea raţională, spuneţi mai întîi voi: Cum se poate ajunge la cunoaşterea sigură a lucrurilor şi mai ales a lui Dumnezeu: prin dovedire raţională sau prin lucrarea credinţei? Şi ce e mai întîi: lucrarea credinţei sau dovedirea raţională?» Iar aceia răspunzînd că mai întîi e lucrarea credinţei şi aceasta e cunoştinţa sigură, Antonie a zis: «Bine aţi spus. Căci credinţa se naşte din simţirea sufletului, iar argumentarea raţională, din meşteşugul celor ce construiesc. Drept aceea, cei ce au lucrarea credinţei nu au nevoie de dovedirea raţională sau poate că le e de prisos. Şi de fapt, ceea ce noi înţelegem prin credinţă, voi încercaţi să construiţi prin judecăţi. Şi de multe ori voi nici nu puteţi exprima ceea ce înţelegem noi. Deci mai bună şi mai sigură e lucrarea credinţei decît silogismele voastre sofistice[58a].

LXXVII

Deci taina noastră, a creştinilor, nu este în înţelepciunea judecăţilor eline, ci întru puterea credinţei, dăruită nouă de la Dumnezeu prin Iisus Hristos (I Cor., 1, 17). Că acest cuvînt e adevărat, se vede şi din aceea că noi, fără să fi învăţat carte, credem în Dumnezeu, cunoscînd din făpturile Lui providenţa Lui în toate. Şi că credinţa noastră e lucrătoare se vede din aceea că noi ne rezemăm pe credinţa în Hristos, iar voi pe lupte sofistice de cuvinte. Şi voi prin silogisme şi sofisme nu convingeţi pe oameni să treacă de la creştinism la elenism. Noi însă propovăduind credinţa creştină, slăbim superstiţia voastră, recunoscînd toţi că Hristos este Dumnezeu şi Fiul lui Dumnezeu. Voi prin frumuseţea vorbirii voastre nu împiedicaţi răspîndirea învăţăturii lui Hristos; iar noi, pomenind numele lui Hristos cel răstignit, punem pe fugă pe toţi draciii de care voi vă temeţi ca de nişte zei. Şi unde se face semnul crucii, slăbeşte vrăjitoria şi farmecele nu au nici o putere.

LXXVIII

Spuneţi unde sînt acum oracolele voastre? Şi descîntecele egiptenilor? Unde sînt nălucirile vrăjitorilor? Cînd au încetat şi s-au făcut neputincioase toate acestea, dacă nu cînd s-a arătat crucea lui Hristos? E deci vrednică de rîs aceasta, şi nu mai degrabă cele desfiinţate şi dovedite fără putere de ea? Dar şi aceasta trezeşte mirarea: că cele ale voastre n-au fost niciodată prigonite, ci sînt cinstite şi de oameni din oraşe[59]. Iar credincioşii lui Hristos sînt prigoniţi, şi totuşi cele ale noastre înfloresc şi sporesc

58a. Se pare că argumentarea aceasta are ca autor mai degrabă pe Atanasie, versat în doctrinele filosofice, decît pe Antonie, care vorbea mai mult dintr-o experienţă, nefiind obişnuit cu terminologia filosofică. Se reiau aci idei din opera lui Atanasie *Contra Gentes*.

59. În general păgînismul şi-a avut ultimii adepţi la sate (pagus — păgîni — săteni). Dar mai rămăseseră şi unii adepţi ai lui prin oraşe.

mai mult decît ale voastre. Ale voastre, lăudate și sărbătorite, se strică; iar credința lui Hristos și învățătura Lui, luată în rîs de voi și prigonită adeseori de împărați, a umplut lumea. Căci cînd a strălucit atît de mult cunoștința de Dumnezeu? Sau cînd s-a văzut atît de mult cumpătarea și fecioria? Sau cînd a fost atît de disprețuită moartea, decît de cînd s-a ivit crucea lui Hristos? Nimeni nu se îndoiește de aceasta, văzînd pe mucenici disprețuind moartea pentru Hristos și fecioarele păzindu-și trupurile curate și neîntinate pentru Hristos.

LXXIX

Sînt destule aceste dovezi ca să arate că credința în Hristos este singura credință adevărată în Dumnezeu. Dar voi nu credeți, căutînd argumente raționale. Noi însă nu căutăm dovezi «în cuvinte convingătoare ale înțelepciunii elinești» (I Cor., 2, 4), cum a zis Învățătorul nostru, ci sîntem convinși prin credința care o ia înaintea argumentării raționale[60]. Iată sînt de față aci unii care sufereau din partea dracilor; sînt unii chinuiți acum de dracii care au venit la ei». Punîndu-i pe ei în mijloc, Antonie a zis: «Sau curățiți-i pe aceștia prin silogismele voastre, ori chemînd prin orice meșteșug sau vrăjitorie (magie) pe idolii voștri, sau, dacă nu puteți, lăsați-vă de lupta voastră împotriva noastră și veți vedea puterea crucii lui Hristos»[61]. Și zicînd acestea, a chemat pe Hristos, a pecetluit pe cei ce pătimeau, prin semnul crucii de două și de trei ori. Și îndată s-au ridicat oamenii cu toții și mulțumeau Domnului. Și așa-zișii filosofi se mirară și s-au umplut cu adevărat de uimire pentru credința lui Antonie și pentru semnul făcut. Iar Antonie a zis: «Pentru ce vă mirați de aceasta? Nu noi sîntem cei care am făcut-o, ci Hristos este cel ce face acestea, prin cei ce cred în El. Credeți deci și voi și veți vedea că nu avem vreun meșteșug de cuvinte, ci credința cea în Hristos, lucrătoare prin iubire (Gal., 5, 6). Pe aceasta de veți avea-o și voi, nu veți mai căuta dovedire prin raționamente, ci veți socoti îndestulătoare credința în Hristos». Acestea au fost

60. Credința e o intuiție anterioară deducției raționale. Aceasta poate aduce și ea pe urmă sprijinul ei. Dar în credință e un fel de întîlnire directă cu puterea dumnezeiască, sau cu prezența lui Dumnezeu.

61. Credința creștină nu e numai o teorie, ci o legătură cu Dumnezeu cel real și viu și mai presus de legile naturii, deci putînd da omului o putere care-l scapă de neajunsurile în care-l ține natura mărginită cu legile ei, care duc pe om, printr-un proces inevitabil, la boli și la moarte. Dumnezeul credinței creștine e un Dumnezeu transcendent naturii și în același timp venit din iubire la noi prin întruparea pe veci a Fiului Său ca om, în comuniune cu oamenii. Zeii păgîni sînt forțe oarbe ale naturii, care nu ne pot scăpa de legile ei, pentru că n-au nici o putere superioară lor și nici o conștiință capabilă de iubire.

În crucea lui Hristos s-a arătat iubirea lui Dumnezeu față de noi, dar și puterea Lui, care a învins pînă și moartea, cea mai mare neputință a naturii. Creștinismul protestant a scos minunile din credința creștină, lăsînd-o o pură teorie, ca alte sisteme filosofice. Aceasta pentru că a eliminat asceza, sau crucea, din viața creștină. Dar trebuie întărit duhul și făcut stăpîn al trupului prin înfrînare și răbdare pentru a se manifesta în om puterea lui Hristos.

cuvintele lui Antonie. Iar aceia minunîndu-se de ele, plecară îmbrăţişîndu-l şi recunoscînd că au avut folos de la el.

LXXX

Vestea despre Antonie a ajuns chiar pînă la împăraţi. Şi aflînd Constantin împăratul şi fiii lui Constantin, i-au scris lui ca unui părinte, rugîndu-l să le scrie. Dar acela nu dădea importanţă nici cărţilor şi nu s-a simţit măgulit nici de scrisorile lor. A rămas acelaşi şi după ce i-au scris împăraţii. Cînd i-au adus scrisorile a chemat pe monahi şi le-a zis: «Nu vă miraţi că ne scrie împăratul, căci este om şi el. Ci vă miraţi mai vîrtos că Dumnezeu a scris oamenilor o lege şi ne-a grăit nouă prin Fiul Său». Şi n-a voit să primească epistolele zicînd că nu ştie ce să răspundă la acestea. Dar la îndemnul monahilor care spuneau că împăraţii sînt creştini şi s-ar putea să se smintească, de sînt respinse scrisorile lor, a îngăduit să se citească. Şi le-a răspuns lăudîndu-i că se închină lui Hristos. Apoi i-a sfătuit să nu socotească cele de faţă ca lucruri mari, ci să le folosească spre mîntuire, gîndindu-se mai mult la judecata viitoare şi să ştie că Hristos este singurul împărat adevărat şi veşnic. Le cerea şi lor să fie iubitori de oameni şi să se îngrijească de dreptate şi de săraci. Iar aceia primind scrisoarea se bucurară. Aşa era de iubit de toţi şi toţi îl rugau să le fie părinte.

LXXXI

Făcîndu-se astfel cunoscut şi răspunzîndu-le astfel celor ce veneau la el, se întorcea iarăşi la muntele dinăuntru. Şi îşi continua obişnuita nevoinţă. Şezînd adeseori cu cei ce veneau la el şi plimbîndu-se cu ei, amuţea deodată, cum s-a scris la Daniel (Dan., 4, 10). Şi după un ceas continua să grăiască cele ce urmau cu fraţii care se aflau cu el. Iar cei ce erau cu el simţeau că are vreo vedenie. De fapt, aflîndu-se în munte de multe ori vedea cele ce se întîmplau în Egipt şi le povestea episcopului Serapion, care se afla cu el şi vedea pe Antonie scufundat în vedenie. Odată şezînd şi lucrînd, fu răpit într-o vedenie (într-un extaz) şi gemea scufundat în ea. Apoi după vreun ceas s-a întors la cei de faţă gemînd şi tremurînd. Şi îndoindu-şi genunchii s-a rugat mult timp aşa. Şi ridicîndu-se bătrînul, plîngea. Cei ce se aflau cu el, cuprinşi şi ei de cutremur şi temîndu-se foarte, cereau să afle de la el ce se petrecuse. Şi au stăruit mult pînă ce, silit de ei, le spuse continuînd să geamă: «O, fiilor, ar fi fost mai bine să mor decît să se întîmple cele din vedenie». Iar aceia rugîndu-l iarăşi, zicea lăcrimînd: «Mare urgie se va abate peste Biserică. Se va preda unor oameni asemenea animalelor necuvîntătoare. Căci am văzut masa Domnului înconjurată de jur împrejur de catîri care loveau cele dinăuntrul cu copitele în aşa fel, că păreau nişte animale care săreau în neorînduială. Aţi auzit cum gemeam. Căci auzeam un glas care zicea:

«Altarul Meu se va întina». Acestea le-a văzut bătrînul. Şi după doi ani s-a întîmplat năvala de acum a arienilor şi răpirea bisericilor, cînd vasele sfinte, răpite cu sila, au fost date păgînilor să le folosească. Căci au silit şi pe păgînii din atelierele lor să se adune cu ei la liturghie. Şi fiind aceia de faţă, au făcut pe masă ce au voit. Atunci noi toţi am cunoscut că loviturile catîrilor prevesteau prin Antonie cele ce le fac acum arienii ca nişte animale[62]. După ce a avut această vedenie, bătrînul i-a rugat pe cei împreună cu el, zicînd: «Nu vă pierdeţi curajul,fiilor! Căci precum s-a mîniat Domnul, aşa va şi vindeca. Şi Biserica va primi iarăşi curînd podoaba ei şi va lumina ca de obicei. Şi veţi vedea pe cei alungaţi aduşi iarăşi la locurile lor şi necredinţa retrăgîndu-se în vizuinile ei, iar dreapta credinţă propovăduindu-se cu curaj şi cu toată libertatea pretutindeni. Numai să nu vă înnebuniţi cu arienii. Căci aceasta nu este învăţătura Apostolilor, ci a demonilor şi a tatălui lor, diavolul. Şi e mai degrabă neroditoare şi neraţională şi rodul unei cugetări strîmbe, cum neraţionali sînt catîrii»[62a].

LXXXII

De felul acesta au fost faptele lui Antonie. Şi nu trebuie să ne îndoim că s-au săvîrşit atîtea minuni printr-un om. Căci Însuşi Mîntuitorul a făgăduit zicînd: «De veţi avea credinţă cît un grăunte de muştar, veţi zice muntelui acesta: «Mută-te de aci» şi se va muta. Şi nimic nu va fi vouă cu neputinţă» (Matei, 17, 19). Şi iarăşi: «Amin zic vouă. De veţi cere ceva Tatălui întru numele Meu, vă va da vouă. Cereţi şi veţi lua» (Ioan, 16, 23-24).

62. Se ştie că aceasta s-a întîmplat după moartea lui Antonie, cînd a scris sfîntul Atanasie *Viaţa* lui.

62 a. Pe de o parte se dovedea cunoaşterea raţională a lui Dumnezeu mai prejos de credinţă, pe de alta, se considera cugetarea diavolului neraţională (ἄλογος), asemenea celei a catîrului. Dar raţiunea celor ce nu cunosc pe Dumnezeu, ea e un fragment din raţiune, sau o părută raţionalitate. E o raţiune strîmbată. Argumentarea care s-a modelat după legile lumii acesteia căzute, în care vedem o raţionalitate care sfîrşeşte în cea mai absurdă şi tragică iraţionalitate a morţii, nu e o raţionalitate deplină. Ce sens este în apariţia continuă a altor şi altor persoane umane care sfîrşesc în moartea definitivă? Nu trăiesc ei chiar în aceasta o lipsă de rost a raţiunii lor? Dacă n-ar şti de moarte, ar mai merge. Ar muri fără să fie chinuiţi de perspectiva morţii, asemenea animalelor. Concilierea între conştiinţa raţională şi moartea total iraţională este imposibilă. Raţiunea deplină o dă existenţei umane numai Logosul întrupat, Care a scăpat pe om de moarte. Numai acceptînd pe Hristos omul cunoaşte rostul existenţei sale aşa cum îl cere raţiunea sa. Fără Hristos oamenii - dacă ar cugeta pînă la capăt - ar cunoaşte prin raţiune domnia absurdului; ar trebui să socotească raţionalitatea lor lipsită de raţiune.

Din învăţătura creştină, care afirmă că Dumnezeu a creat lumea prin Logosul Său personal, rezultă că oamenii, creaturi raţionale, nu pot sfîrşi în moartea definitivă, care e iraţională. Dacă ei sînt supuşi totuşi morţii e datorită libertăţii lor, prin care se despart de Dumnezeu. Dumnezeu, creînd pe oameni, nu se putea să-i creeze nici muritori, nici lipsiţi de libertate. De aceea admite moartea lor, neanulîndu-le libertatea; dar nu o moarte definitivă. Cei din iad nu sînt nici ei morţi cu totul. Sfîntul Ioan Damaschin spune că chiar existenţa demonilor e mai bună decît nimicul. Dar în Hristos omul îşi recapătă plinătatea vieţii şi raţiunea dreaptă.

Şi El însuşi a spus ucenicilor şi tuturor celor ce cred în El: «Pe bolnavi vindecaţi, pe draci îi scoateţi; în dar aţi luat, în dar să daţi» (Matei, 10, 8).

LXXXIII

Nu poruncind vindeca Antonie, ci rugîndu-se şi chemînd numele lui Hristos, spre a fi tuturor vădit că nu era el cel ce făcea aceasta, ci Domnul, Care Îşi arăta iubirea de oameni prin Antonie şi vindeca pe cei ce pătimeau[63]. A lui Antonie era numai rugăciunea şi nevoinţa, de dragul căreia şezînd în munte, se bucura de vederea celor dumnezeieşti, dar se întrista cînd era stingherit de mulţi şi atras spre muntele din afară. Şi îl rugau şi toţi judecătorii să coboare din munte, fiindcă nu le era cu putinţă să urce acolo, din pricina celor judecaţi de ei, care îi urmau. De aceea îl rugau să vină ca măcar să-l vadă. Iar el le îngăduia acest lucru nevrînd să facă el drumul la ei. Dar aceştia stăruiau, şi-i trimiteau şi pe cei vinovaţi, sub paza ostaşilor, ca să coboare şi de dragul acelora. Silit deci de această nevoie şi văzîndu-i pe aceştia îndureraţi, venea la muntele cel din afară. Şi nu era fără folos osteneala lui. Ci venirea lui era multora de folos şi spre multă binefacere. Iar pe judecători îi folosea, sfătuindu-i să pună dreptatea mai presus de toate şi să se teamă de Dumnezeu şi să ştie că, cu ce judecată vor judeca, cu aceia vor fi judecaţi (Matei, 7, 2). Dar mai mult decît toate iubea întoarcerea în munte.

LXXXIV

De aceea, cînd uneori era supus la o adevărată silă din partea celor ce aveau vreo nevoie, se cobora; dar după ce împlinea rugămintea, se grăbea să se înapoieze. Aşa odată o căpetenie de oaste rugîndu-l mult să coboare, veni şi după ce vorbi despre cele ale mîntuirii şi despre cele de trebuinţă se grăbea să se întoarcă. Amintitul comandant rugîndu-l să mai întîrzie, el spuse că nu poate zăbovi cu ei şi l-a convins pe acesta cu o frumoasă pildă, zicînd: «Precum peştii dacă întîrzie pe uscat mor, aşa şi monahii dacă întîrzie printre voi şi petrec la voi se destramă. Deci aşa cum se grăbeşte peştele spre mare, aşa trebuie să ne grăbim noi spre munte ca, nu cumva întîrziind, să uităm de cele dinăuntru». Auzind căpetenia de oaste de la el acestea şi alte multe, minunîndu-se a zis: «Cu adevărat robul lui Dumnezeu este acesta. Căci de unde ar avea un om simplu o astfel şi atîta minte, dacă n-ar fi iubit de Dumnezeu?».

---

63. Cine cheamă numele lui Hristos cu credinţă neclintită pentru alţii se depăşeşte pe sine şi se pune în legătură cu Dumnezeu cel transcendent, dar în acelaşi timp în comuniune cu semenii săi. Cine face speculaţii raţionale rămîne în cadrul imanenţei sale raţionale şi individuale. Nu cunoaşte prin experienţă planul mai presus de lume al puterilor dumnezeieşti şi nu iese din închisoarea egoismului său.

LXXXV

O altă căpetenie de oaste, cu numele Valahie, ne prigonea amarnic pe noi creştinii, din rîvna ce-o avea pentru blestemaţii de arieni. Era aşa de crud că bătea şi pe fecioare şi dezbrăca şi biciuia pe monahi. Antonie îi scrise şi îi trimise o scrisoare cu acest conţinut: «Văd venind asupra ta o mare urgie. Încetează deci a prigoni pe creştini, ca să nu te ajungă mînia. Căci a pornit spre tine». Valahie, rîzînd, aruncă scrisoarea la pămînt şi o scuipă, iar pe cei ce o aduseseră, i-a înjurat porouncindu-le să vestească lui Antonie acestea: «Fiindcă te îngrijeşti de monahi, voi face şi cu tine la fel». Dar n-au trecut cinci zile şi a venit peste el mînia. Lucrul s-a întîmplat astfel: Valahie şi Nestorie, eparhul Egiptului, plecară la prima mînăstire din Alexandria, numită Hereu, călare amîndoi pe cai. Caii erau ai lui Valahie şi erau cei mai blînzi dintre toţi cei hrăniţi de el. Dar înainte de a fi ajuns ei la acel loc, caii începură să se joace între ei. Şi deodată cel mai blînd pe care-l călărea Nestorie, muşcîndu-l pe Valahie l-a trîntit la pămînt. Şi repezindu-se la el, îi sfîşie coapsa cu dinţii în aşa fel că, fiind dus în oraş, în trei zile muri. Şi toţi se minunară că cele prezise de Antonie s-au împlinit aşa de repede.

LXXXVI

Aşa mustra pe cei mai cruzi. Iar pe cei care veneau la el îi sfătuia astfel, că uitau îndată să mai judece şi fericeau pe cei ce se retrăgeau din viaţa aceasta. Şi îi apăra aşa de mult pe cei nedreptăţiţi, încît părea că nu ei, ci el este cel ce suferă. Şi era în stare să facă atît de mult pentru alţii, că mulţi ostaşi şi din cei ce aveau bogăţii mari lepădau poverile vieţii şi se făceau monahi. Era dăruit de Dumnezeu în întregime Egiptului ca un doftor. Căci cine, ducîndu-se la el întristat, nu se întorcea bucurîndu-se? Cine, venind la el plîngînd pentru cei morţi ai săi, nu lepăda îndată plînsul? Cine, venind plin de mînie, nu pleca prefăcut în prieten? Ce sărac venind la el descurajat, auzindu-l şi văzîndu-l, nu pleca disprețuind bogăţia şi simţindu-se mîngîiat în sărăcia lui? Care monah, slăbit în rîvnă, venind la el, nu pleca mai întărit? Care tînăr, venind în munte şi văzînd pe Antonie, nu respingea îndată plăcerile şi nu iubea curăţia? Cine, venind la el ispitit de demoni, nu căpăta odihnă? Cine, venind tulburat de gînduri, nu se liniştea cu cugetul?

LXXXVII

Dar şi acesta era un mare rod al nevoinţei lui Antonie, ca avînd, precum am spus înainte, darul deosebirii duhurilor, cunoştea mişcările lor; şi nu era lipsit de cunoştinţa ţintei spre care îi era îndreptată străduinţa şi pornirea. Şi nu numai el nu putea fi înşelat de acele duhuri, dar şi pe cei

tulburaţi de ele prin gînduri îi întărea, învăţîndu-i cum pot să scape de uneltirile acelora, arătîndu-le slăbiciunile şi vicleşugurile lor. Astfel, fiecare om pregătit de el pornea cu îndrăzneală la luptă împotriva gîndurilor diavolului şi demonilor lui. Şi cîte fecioare avînd logodnici, după ce au văzut măcar de departe pe Antonie, nu au rămas fecioare pentru Hristos? Veneau la el şi unii din ţări din afară. Şi se întorceau împreună cu toţi cu folos, ca de la părintele lor. Ba şi după adormirea lui, toţi, ca unii ajunşi orfani de tatăl lor, sînt mîngîiaţi de simpla amintire a lui păstrînd odată cu aceasta sfaturile şi îndemnurile lui.

LXXXVIII

Dar se cade să-mi amintesc şi eu şi să auziţi şi voi, precum doriţi, cum a fost şi sfîrşitul vieţii lui. Căci şi în aceasta se cuvine să-i urmăm pilda. Ducîndu-se după obicei să cerceteze pe monahii din muntele de afară şi aflînd de la pronie despre sfîrşitul lui, le grăi fraţilor, zicînd: «Vă fac această vizită din urmă şi m-aş mira să ne mai vedem vreodată unii pe alţii în viaţa aceasta. Căci mi-a venit şi mie timpul să plec. Fiindcă sînt aproape de o sută cinci ani». Aceia, auzind, au început să plîngă şi să îmbrăţişeze pe bătrîn sărutîndu-l. Iar el, parcă plecînd dintr-o cetate străină, în cetatea sa, le vorbea cu bucurie. Şi le-a poruncit să nu se descurajeze în osteneli, nici să nu slăbească întru nevoinţă; ci să trăiască ca unii ce mor în fiecare zi. Şi precum a spus înainte, să se silească să-şi păzească sufletul de gînduri spurcate şi să rîvnească a urma sfinţilor. Să nu se apropie de meleţienii schismatici, a căror voinţă vicleană şi urîtă o cunosc. Să nu aibă vreo legătură cu arienii a căror necredinţă e vădită tuturor. Chiar dacă vedeţi pe judecători că îi ocrotesc, nu vă tulburaţi. Căci va înceta. Fiindcă puterea lor e închipuită şi muritoare. Păziţi-vă deci pe voi curaţi şi păstraţi predania Părinţilor şi în primul rînd dreapta credinţă în Domnul nostru Iisus Hristos, pe care aţi învăţat-o din Scriptură şi pe care v-am adus-o în minte de multe ori.

LXXXIX

Iar silindu-l fraţii să rămînă la ei şi să-şi dea sfîrşitul acolo n-a primit, dînd pe lîngă alte motive şi pe acela că, precum le da de înţeles prin tăcere, egiptenii au obiceiul să facă slujba pentru trupurile celor credincioşi şi mai ales pentru ale sfinţilor martiri şi să le înfăşoare în giulgiuri, dar să nu le ascundă sub pămînt, ci să le aşeze pe nişte pături şi să le păstreze în case la ei, socotind că prin aceasta cinstesc pe cei plecaţi. Antonie rugase în privinţa aceasta adeseori pe episcop să înveţe poporul şi la fel îndemnase pe mireni şi mustrase pe femei, spunînd că nu e nici drept, nici cuvios acest lucru. Căci trupurile monahilor şi ale proorocilor se păstrează pînă acum în morminte. Şi însuşi trupul Domnului s-a

așezat în mormînt, unde o piatră pusă deasupra l-a ascuns pînă ce a înviat a treia zi. Spunînd acestea arăta că se abate de la lege cel ce nu ascunde după moarte trupurile celor morți, chiar dacă sînt sfinte. Căci ce trup e mai mare sau mai sfînt decît trupul Domnului? Astfel mulți auzindu-l au început să ascundă trupurile sub pămînt și mulțumeau Domnului pentru buna învățătură primită.

XC

Deci el, cunoscînd aceasta și temîndu-se să nu facă și cu trupul lui așa, s-a grăbit, după ce și-a luat rămas bun de la monahii din muntele de afară, să se întoarcă în muntele dinăuntru unde obișnuia să viețuiască și unde după puține luni se îmbolnăvi. Și chemînd pe cei ce erau cu el (erau doi, care viețuiau înăuntru, nevoindu-se de cinsprezece ani și slujindu-i din pricina bătrîneții), le zise: «Eu, precum s-a scris, pornesc pe drumul părinților. Căci mă văd chemat de Domnul. Iar voi privegheați și nu pierdeți roada nevoinței voastre de mulți ani, ci, ca și cînd acum ați începe, siliți-vă să vă păstrați rîvna voastră. Cunoașteți pe demonii uneltitori, cunoașteți cît de sălbatici sînt, dar și cît de slabi în putere. Nu vă temeți deci de ei, ci mai degrabă respirați pe Hristos și credeți Lui. Și trăiți ca unii ce mor în fiecare zi[64], luînd aminte voi înșivă și aducîndu-vă aminte de cîte ați auzit din îndemnurile mele. Să n-aveți nici o legătură cu shismaticii, nici cu arienii eretici. Căci știți cum i-am făcut și eu de rușine pentru erezia lor dușmană lui Hristos și străină de dreapta credință. Siliți-vă mai degrabă să vă uniți mai întîi cu Hristos și apoi cu sfinții, ca după moarte să vă primească și ei în corturile veșnice, ca pe niște prieteni și cunoscuți[65]. Gîndiți-vă la aceasta, cugetați la aceasta! Și dacă țineți la mine și mă pomeniți ca pe un tată, nu lăsați pe vreunii să ia trupul în Egipt, ca să mă așeze vreodată în case. Căci de aceea am întîrziat în munte și am venit aci. Știți cum îi înfruntam pe cei ce făceau aceasta și cum le-am poruncit să înceteze cu acest obicei. Înmormîntați deci trupul

64. Creștinul moare cu Hristos legii păcatului, stării la care a ajuns pentru a trece la una superioară (Rom., 6, 4). Precum pe planul vieții pămînțești cel ce se naște, chiar din acea clipă începe să moară, pe planul vieții în Hristos viața mereu înnoită e în același timp o moarte mereu înnoită.

65. Împărăția cerurilor nu constă numai într-o comuniune iubitoare cu Hristos, ci și cu toți cei ce au crezut în El. Dar așa cum trebuie să cultivăm încă de aici iubirea pentru Hristos ca să fim obișnuiți cu ea cînd vom trece din viața aceasta, așa trebuie să cultivăm și iubirea și respectul față de toți semenii noștri. Trebuie să creștem mai ales spre nivelul iubirii sfinților față de Hristos, care se arată și în iubirea lor de oameni. Trebuie să ne facem și noi capabili să răspundem acestei iubiri și să-i urmăm pilda, să ne obișnuim cu iubirea față de oameni. De altfel încă de aici, dînd atenție sfinților, ne putem îmbogăți cu cunoștința și cu rîvna multor moduri de manifestare a iubirii lui Hristos de către oameni, potrivit cu unicitatea fiecărei persoane. Fiecare sfînt e un punct de iradiere a altei forme de iubire a lui Hristos și de putere care sporește rîvna de a imita modul iubirii lui. Cinstirea sfinților nu ne desparte de Hristos, ci ne unește și mai mult cu El în iubire.

meu şi ascundeţi-l sub pămînt. Păziţi cuvîntul meu, ca nimeni să nu cunoască locul (unde este înmormîntat), decît numai voi. Căci la învierea morţilor îl voi primi iarăşi nestricăcios de la Mîntuitorul. Împărţiţi hainele mele. Daţi episcopului Atanasie o rasă şi mantaua cu care mă înveleam şi pe care am căpătat-o nouă de la el, iar la mine s-a învechit. Episcopului Serapion daţi-i cealaltă rasă. Iar voi ţineţi haina de păr. Şi rămîneţi cu bine, fiilor! Căci Antonie se mută şi nu va mai fi cu voi».

XCI

Spunînd acestea şi aceia sărutîndu-l pe el, întinzîndu-şi picioarele privi vesel ca la nişte prieteni la cei ce veniseră la el. Căci stînd întins faţa îi era plină de bucurie. Şi aşa şi-a dat duhul şi s-a alăturat la părinţi. Iar fraţii, precum li s-a poruncit, i-au înfăşurat trupul şi l-au ascuns sub pămînt şi nimeni nu ştie pînă azi unde a fost ascuns, decît numai cei doi. Şi fiecare din cei ce au primit cîte o rasă de-a fericitului Antonie şi mantaua lui tocită, o păstrează ca pe un lucru de mare preţ. Căci priveşte la ea ca şi cînd ar vedea pe Antonie. Iar cînd se îmbracă cu ea, e ca şi cînd ar purta cu bucurie sfaturile lui.

XCII

Acesta a fost sfîrşitul vieţii în trup a lui Antonie şi al nevoinţei lui. Şi măcar că istorisirea aceasta este scurtă faţă de virtutea lui, dar din ea puteţi înţelege cum a fost acest om al lui Dumnezeu, Antonie, care de la tinereţe şi pînă la o vîrstă aşa de înaintată a păstrat aceeaşi rîvnă întru nevoinţă. N-a fost biruit, nici din pricina bătrîneţii, de dorinţa unei hrane mai alese şi nici slăbirea trupului nu l-a făcut să-şi schimbe felul îmbrăcămintii, sau să-şi spele măcar picioarele cu apă. Şi totuşi a rămas în toate cu sănătatea nevătămată. Avea ochii limpezi şi întregi şi vedea bine. Nu-i căzuse nici un dinte, ci doar pe lîngă gingii îi erau tociţi de bătrîneţea înaintată. Rămăsese cu picioarele şi mîinile tefere şi arăta mai nevestejit şi mai viguros decît toţi cei ce se folosesc de multe feluri de mîncare, de băi şi de veşminte felurite. Iar o dovadă a virtuţii şi a sufletului lui iubitor de Dumnezeu era vestea despre el răspîndită pretutindeni şi faptul că toţi se minunau de el, fiind dorit chiar şi de cei ce nu-l văzuseră. Era cunoscut nu prin scrieri, nici pentru înţelepciunea cea din afară (laică), nici pentru vreo măiestrie oarecare, ci numai pentru evlavia lui. Şi nimeni n-ar putea tăgădui că aceasta era darul lui Dumnezeu. Căci cum s-ar fi auzit despre el în Spania, în Galia, la Roma, în Africa, cîtă vreme şedea ascuns în munte, fără lucrarea care face cunoscuţi pretutindeni pe oamenii săi şi care a început să facă aceasta şi cu Antonie chiar de la început? Fiindcă chiar dacă aceştia lucrează în ascuns, chiar dacă voiesc să rămînă necunoscuţi, Domnul îi arată ca pe nişte sfeşnice, ca şi în felul acesta cei ce aud

să cunoască cîtă putere dau poruncile lui Dumnezeu ca să fie împlinite şi să se aprindă şi ei de rîvnă pentru a porni pe calea virtuții.

XCIII

Drept aceea, citiți acestea celorlalți frați, ca să afle cum trebuie să fie viața monahilor şi să se convingă că Domnul şi Mîntuitorul nostru Iisus Hristos slăveşte pe cei ce-L slăvesc şi că pe cei ce slujesc Lui pînă la sfîrşit nu numai că îi duce în Împărăția cerurilor, ci îi face şi aici, pe cei ce se ascund şi se străduiesc să viețuiască în retragere, arătați şi vestiți pentru virtutea lor şi pentru folosul altora. Iar de e nevoie citiți-le şi păgînilor, ca şi aceştia să cunoască şi astfel nu numai că Domnul nostru Iisus Hristos este Dumnezeu şi Fiul lui Dumnezeu, ci că şi creştinii care Îi slujesc din inimă şi cred în El în chip drept, îi dovedesc şi pe draci, pe care păgînii îi socotesc zei, că nu sînt zei; ba îi şi calcă în picioare şi îi alungă, ca pe unii ce amăgesc şi strică pe oameni, în Hristos Iisus Domnul nostru, Căruia fie slava în vecii vecilor, Amin.

INDICE SCRIPTURISTIC

Prescurtările folosite în ambii indici indică următoarele lucrări:

S I – Epistola I către Serapion
S II – Epistola II către Serapion
S III – Epistola III către Serapion
S IV – Epistola IV către Serapion
Sin. – Epistola despre Sinoadele ce s-au ţinut la Rimini, în Italia şi la Seleucia, în Isauria
E – Epistola către episcopul Epictet
A – Epistola către episcopul Adelfie
M – Epistola către Maxim Filosoful
VA – Viaţa Cuviosului Părinte Antonie

Cifra arabă din fiecare trimitere a indicelui (ex.: S III 29) corespunde cu cifra romană de deasupra fiecărui subcapitol din textul respectiv (adică: S III XXIX).

VECHIUL TESTAMENT

Facerea

1, 2: S I 5
6, 3: S I 5
8, 1: S I 7
48, 15: S I 14
1, 1: S I 21; S II 4; S III 2; S IV 16; S IV 21; Sin. 35
28, 12: S I 26
1, 27: S IV 21
1, 26: Sin. 26 VI
19, 24: Sin. 29
17, 1: Sin. 35
32, 31: Sin. 52
3, 19: M 3
25, 27: VA 2
19, 26: VA 20
31, 5: VA 67

Ieşirea

33, 1–2: S I 12
36, 1: S II 6
32, 4: S IV 16
32, 35: S IV 16
4, 11: S IV 21
8, 19: S IV 21
3, 14: Sin. 35
3, 16: Sin. 52
15, 9: VA 24

Leviticul

11, 45: S I 12

Numerii

11, 29: S I 5
14, 24: S I 8
23, 19: S IV 6
24, 5–6: VA 44

Deuteronomul

32, 39: S I 12
1, 30, 33: S I 12
16, 16: A 7

Iosua

24; 23: VA 20

Judecători

3, 10: S I 5
11, 29: S I 5
13, 24–25: S I 5
15, 14: S I 5
11, 34: Sin. 46

III Regi

18, 45: S I 8
18, 15: VA 7

IV Regi

19, 35: VA 28
4, 26: VA 34
6, 17: VA 34

Iov

4, 11: S I 26
25, 51: S I 26
1, 6: S I 26
25, 5: S II 3
16, 9: VA 6
41, 9–11: VA 6
41, 17–22: VA 24
40, 19–24: VA 24
1, 15–22: VA 29
5, 23: VA 51
2, 1–7: VA 29

Psalmi

50, 13: S I 5, 9
76, 6: S I 7
106, 25: S I 7
148, 7–8: S I 7
103, 29–30: S I 9, 24; S III 4
102, 1–2: S I 10
76, 21: S I 12
77, 53: S I 12
135, 16: S I 12

44, 10: S I 19
145, 7; S I 19
13, 4: S I 22
103, 30: S I 22; S IV 3
115, 11: S I 26
138, 7: S I 26; S III 4
32, 6: S I 31; S II 8; S III 5; S IV 3
147, 6: S I 31
42, 3: S I 33; A 6
23, 2: S II 1
18, 2: S II 3
23, 1: S II 3
113, 3: S II 3
102, 20: S II 3
101, 26: S II 4
81, 6: S II 4
44, 7: S II 4
148, 5: S II 6
144, 2: S II 6
81, 5: S II 7; A 2
106, 20: S II 8
44, 7-8: S II 8
13, 1: S III 2; S IV 5
103, 24: S IV 3
105, 22: S IV 16
125, 6: S IV 23
120, 3: Sin. 16
109, 1: Sin. 29
103, 4: Sin. 35
49, 16: Sin. 39
113, 4: E 1
117, 7: VA 6
26, 5: VA 9
67, 2-3: VA 13
117, 12: VA 13
89, 10: VA 16
19, 16: VA 26
38, 2: VA 27
37, 14: VA 27
9, 7: VA 41
124, 1: VA 51
34, 16: VA 52

Pildele lui Solomon

8,12: S I 3; S II 7; Sin. 26/VIII
3, 19: S II, 8; S IV, 3
26, 4: S IV 2
30, 11: Sin. 14
7, 22: Sin. 37
8, 12: Sin. 41
23, 1: Sin. 42
15, 13: VA 67

Eclesiastul

7, 17: S I 17
3, 11: S I 18
3, 29-30: S IV, 18
4, 8: VA 17

Isaia

30, 1: S I 5
48, 16: S I 5
59, 21: S I 5
63, 9-10: S I 5
7, 2: S I 8
7, 14: S I 9; E 5; A 6
63, 11-12: S I 12
45, 21: S I 12
58, 18: S I 13
61, 1: S I 23; S II 8; S III 3
11, 2: S I 25; S IV 4
66, 2: S II 4
45, 14-15: S II 4
1, 11: S III 6
52, 5: Sin. 2
53, 8: Sin. 27
44, 6: Sin. 29
38, 4: Sin. 52
2, 3: E 2
1, 6: E 6
32, 6: A 2
10, 14: VA 24
42, 2: VA 35
5, 13: VA 43
6, 45: VA 66

Ieremia

2, 13: S I 19

Iezechiel

11, 24: S I 5
27, 25: S I 7
18, 31: S I 8
36, 20: S I 9
18, 31-32: S I 9
16, 25: Sin. 39
18: VA 18

Daniel

13, 45: S I 5
3, 86: S I 7
16, 7: S I 11
3, 25; S II 6
14, 1: S IV 21
13, 42: VA 31
10, 18-19: VA 43
4, 10: VA 82

Osea

13, 5: S I 12
4, 12: VA 6

Amos

4, 13: S I 3; S I 9

Mihea

2, 7: S I 5

Ioel

2, 28: S I 31: E 8
2, 29: S II 1
2, 25: Sin. 18, 24

Iona

1, 4: S I 7

Avacum

2, 15: E 1; VA 26

Agheu

2, 7: S I 10
2, 6: S I 13

Zaharia

1, 6: S I 5, 13; S III 5
7, 12: S I 5, 31; S III 5
12, 1: S I 9
4, 5-6: S I 11

Maleahi

3, 6: E 5

Baruh

3, 1: S I 7
3, 10: S I 19

Înțelepciunea lui Solomon

1, 5: S I 26
12, 1: S I 26
1, 7: S III 4

Noul Testament

Matei

12, 32: S I 3; S III 6; S IV, 23
41, 1: S I 4
10, 20: S I 6
28, 19: S I 6, 11, 28; S II 6; S III 6; Sin. 23, 27
13, 41: S I 11
14, 11: S I 11
16, 16: S II 8
11, 27: S II 9
5, 17: S III 1
12, 24-32: S IV 8

13, 35: S IV 16
27, 42: S IV 16
26, 74: S IV 16
13, 54: S IV 17; S IV 20
10, 25: S IV 17
12, 31: S IV 17
26, 45: S IV 20
11, 28: S IV 23
25, 46: S IV 23
18, 6: Sin. 2
6, 7: Sin. 32
15, 13: Sin. 33
3, 17: Sin. 35, E 12
15, 1: E 6
1, 23: E 10; A 6
8, 2: A 3
9, 20: A 3; VA 58
8, 26: A 3
26, 51: A 3
24, 2: A 7
27, 24, 19: M 1
26, 63: M 1
27, 40: M 1
19, 21: VA 2
6, 34: VA 3
6, 61: VA 3
3, 4: VA 20
8, 24: VA 29
28, 5: VA 35
4, 9: VA 37
4, 10: VA 37
4, 22–23: VA 38
17, 19: VA 83
10, 8: VA 83
7, 2: VA 84

Marcu

3, 29: S I 3

Luca

4, 1: S I 4
3, 21, 23: S I 4
11, 20: S I 6
1, 14: S I 11
18, 2: S I 14
1, 35: S III 6
11, 19–20: S IV 20
17, 2: Sin. 2
1, 27: E 5
2, 7: E 5
2, 23: E 4
11, 27: E 5
1, 39: E 5
24, 39–40: E 7
23, 43: A 3
4, 26: A 8
9, 62: VA 20
17, 21: VA 20
4, 41: VA 26
10, 19: VA 30
1, 12: VA 35
2, 10: VA 35
1, 41: VA 36
10, 20: VA 38
10, 18: VA 39
12, 29–31: VA 45
11, 9: VA 48

Ioan

14, 6: S I 4; S IV 2; Sin. 41
1, 32: S I 6
20, 22: S I 6, 11; S III 1; S IV 3
14, 26: S I 6, 20; S IV 3
15, 26; S I 6, 25; S III 1
1, 1: S I 10; S II 7; S IV 15; Sin. 23; A 9
4, 26: S I 10
15, 26; 16, 14: S I 11
1, 9: S I 19
1, 12: S I 19
14, 23: S I 19, 30, 31; S III 6
14, 10–12: S I 19
3, 16: S I 20
16, 7: S I 20
17, 4: S I 20
16, 14: S I 20
8, 26: S I 20
7, 39: S I 23
1, 16: S I 25; Sin. 38
14, 10: S I 31; S II 4, 5; S IV 4
4, 21–22: S I 33
15, 26; 14, 17: S I 33; S III 1
16, 15: S II 2; S III 1; S IV 3
10, 30: S II 2, 9; S IV 14; Sin. 45
14, 9: S II 2, 9; Sin. 45
10, 35: S II 4
12, 35: S II 7
1, 14: S II 7; S IV 14; S IV 15; Sin. 29; E 11; A 2; M 3
7, 19: 8, 10: S II 7
1, 3: S II 8; S IV 3
16, 30: S II 9
16, 13: S III 1
1, 2: S III 4
10, 22: S IV 2
16, 12–13: S IV 11
14, 11: S IV 14
8, 40: S IV 14
7, 15: S IV 16
6, 30: S IV 16
19, 42: S IV 16
8, 57: S IV 47
9, 32–33: S IV 18
10, 21: S IV 18
6, 62–64: S IV 19
10, 38: S IV 20
10, 33: S IV 21; A 3
14, 16–17: Sin. 8
10, 28: Sin. 16
6, 38: Sin. 23
14, 28: Sin. 27
14, 16: Sin. 29
20, 17: Sin. 28
20, 25: E 6
18, 23: E 6
20, 28: E 10; M 2
9, 6: A 3
17, 24: A 5
11, 42: A 8
13, 13: M 2
8, 44: VA 28
8, 56: VA 36
16, 23–24: VA 83

Faptele Apostolilor

7, 55: S I 2; A 5
1, 4: A I 6
2, 1–5: S I 6
8, 17: S I 6
21, 11: S I 6, 31
20, 28: S I 6
8, 39: S I 6, 8
3, 15: S I 23
17, 26: S I 26
1, 16: S I 31
4, 24–25: S I 31
28, 25: S I 31
20, 22–23: S I 31
20, 23: S III 5
17, 28: Sin. 39
1, 11: A 5
4, 35: VA 2

Romani

8, 9–11: S I 6
8, 16–17: S I 7
7, 14: S I 8; Sin. 45
7, 6: S I 8
11, 33: S I 17
4, 3: S I 17
8, 11: S I 19, 23
8, 15: S I 19, 25
15, 18–19: S I 19
1, 4: S I 22
8, 29: S I 24; S IV 3
3, 23: S I 26
2, 5: S II 2
4, 17: S II 4
11, 34: S IV 4
2, 24: Sin. 2
1, 20: Sin. 18

3, 29: Sin. 28
8, 3: Sin. 45, A 4
9, 5: E 10
1, 28: A 4
1, 25: A 9
8, 3–4: VA 7
8, 35: VA 9, 39
8, 32: VA 14
8, 18: VA 17
8, 28: VA 19

I Corinteni

1, 9–11: S I 6
2, 10–12: S I 6
3, 16: S I 6
6, 11: S I 6, 22, 31
12, 12: S I 6; S III 4
2, 11: S I 7, 26; S IV 4
2, 10: S I 15
12, 13: S I 19; S III 4
10, 4: S I 19
1, 24: S I 19; S II 7; S III 6; S IV 4; Sin. 34; M 1
1, 17–2, 4: S I 20
2, 11–12: S I 22; S III 1
3, 16–17: S I 24
2, 12: S I 25, S IV 2
3, 24: S I 25
2, 8: S I 25; M 1
6, 3: S I 26
12, 4–6: S I 30; S III 5
3, 10: S III 3
8, 6: S III 3; S IV 3; Sin. 35
13, 3: S III 5
11, 2: Sin 14
11, 12: Sin 17
15, 33: Sin. 39
15, 33: E 6
15, 3: E 8
1, 23: M 1
15, 10: VA 5
15, 31: VA 19
4, 5: VA 55
6, 14: VA 69
1, 17: VA 78
2, 4: VA 80

II Corinteni

1, 3: S I 1
3, 17: S I 6
3, 6: S I 8
12, 1: S I 20
2, 15: S I 23; S III 3
13, 13: S I 30; S III 6
13, 3: S I 31
2, 14: S I 32; VA 22
2, 8: S IV 13
12, 10: VA 7
13, 5: VA 55
12, 2: VA 65

Galateni

3, 2: S I 4
4, 6–7: S I 6
10, 19–20: S I 19
4, 19: S I 23; S III 3
4, 6: S I 25; S III 1; S IV 4; A 4
4, 10: S IV 13
3, 1: Sin. 45
3, 13: E 8
6, 2: VA 55
5,6: VA 80

Efeseni

4, 30: S I 6; S III 3
2, 15: 4, 24; S I 9
1, 17: S I 19
1, 13: S I 23; S III 3
4, 6: S I 28
4, 5: S I 30; S III 6; S IV 13; Sin. 54
4, 16: S I 31
2, 2: A 8; VA 65
6, 12: VA 21
6, 22: VA 51
4, 26: VA 55
6, 13: VA 65

Filipeni

1, 18–20: S I 6
3, 3: S I 6
1, 19: S I 31; S III 5
2, 6–8: S IV 14
2, 10–11: A 4
2, 7–8: A 4
2, 7: A 9
3, 14: VA 7, 20

Coloseni

1, 20: S I 31; A 9
1, 17: S III 4
1, 16: S IV 3
1, 15: Sin. 28
2, 9: Sin. 38

I Tesaloniceni

5, 19: S I 4
4, 6: S I 6
5, 23: S I 7
5, 17: VA 3

II Tesaloniceni

2, 8: S I 6

I Timotei

5, 21: S I 10
6, 13: S I 14
4, 1: S I 31
2, 5: S II 7
3, 16: S IV 15
1, 8: Sin. 45
1, 7: M 1

II Timotei

3, 10: VA 3

Tit

3, 4: S I 22
3, 5: S I 24
3, 10: S IV 1
1, 12: Sin. 39
3, 10–11: A 2; M 1
2, 13: A 6
2, 8: VA 65

Evrei

9, 8: S I 6
10, 29: S I6
9, 13–14: S I 6
12, 26–28: S I 10
1, 14: S I 10
3, 5: S I 17
11, 6: S I 18
1, 2: S I 19; S II 2; S II 4
6, 4: S I 22, 27
1, 10–12: S II 3
13, 8: S II 3; E 5
1, 10: S II 4
6, 4–6: S IV 9
7, 19: Sin. 45
2, 16–17: E 5
2, 14: A 6
2, 15: M 3

Iacov

1, 17: S I 26
1, 20: VA 21
1, 15: VA 21

I Petru

4, 18: S I 25
3, 1: S I 26
3, 19: E 5
5, 8: A 2; VA 7
4, 1: A 6
2, 24: M 2

II Petru

1, 4: A 4

I Ioan

4, 13: S I 6, 24; S III 3
1, 5: S I 19
4, 12–13: S I 19
2, 27: S I 23; S III 3
5, 20: S II 2
2, 23: S III 2
3, 2: Sin. 53

Apocalipsa

1, 8: S II 2

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

A

Acacio: Sin. 1, 12, 13, 36, 37, 38
Adam: E 7; M 3
adăpa (a –): S I 19
Adevărul: S I 25, 33
adormi (a –): S II 8; S IV 18
adîncuri: S I 22
Adrianopol: Sin. 55
Actiu: Sin. 6, 38
Africa: VA 93
Agav: S I 31
Ahab: S I 8
Ahaz: Sin. 3
Alexandria: Sin. 17, 37, 43; VA 46; 69, 86
Alexandru: Sin. 14, 17
Amos: S I 3; Sin. 17
Amun: VA 60
anatemă: Sin. 6
Antihrist: Sin. 5; VA 69
Antiohia: Sin. 12, 25, 29, 38
Apolo: VA 76
argumente raţionale: VA 80
arhanghel: S I 11, 13, 27; S II 4; S III 3
Arhelaos: VA 61
arian: S I 17, 29, 32; S II 1, 2, 3, 8, 9; VA 91. S IV 22; Sin. 11, 13; **-ism**: Sin. 13; **blasfemia – ă**: Sin. 54; **erezia – ă**: S III 4; S IV 5; Sin. 3, 5, 9; **necredinţa – ă**: Sin. 6
Arie: S I 17, 21; Sin. 7, 14, 15, 17, 21, 22, 31, 36, 45
Arsenit: VA 15
Artemus: Sin. 20
asirieni: VA 28
aspidă: VA 9
Aspra: Sin. 1
Asterie: Sin. 19, 20; – din Capadocia: Sin. 18
Atanasie: Sin. 22; – episcopul: VA 91; – din Nazarbe: Sin. 17.
Atotţiitorul: S II 2; Sin.8
Auxentiu: Sin. 8, 9, 11
Avraam: S I 12, 16, 17; S II 6; S IV 6; Sin. 29/XV 52; E 5

B

baia naşterii din nou: S I 24
bărbăţie: VA 17
băutură duhovnicească: S I 19
Beelzebul: S I 33; S IV 16; 17, 20, 21
blestem: E 8
Biserică: – universală: S I 28, 32; – Sin. 10/I, 26/II; E 1, 3; – a romanilor: Sin. 10/II ; învăţătura –cii: Sin. 3
botez: S I 30; S IV 7, 9, 12, 13; Sin. 36; **-ul Bisericii**: S IV 13; **-ul lui Ioan**: S IV 12
boteza: (a –; a se –): S I 4, 11; S IV 13; Sin. 10/II, 23, 27
bunătăţile viitoare: VA 14
bunic: S I 16; S IV 1, 3, 4, 5, 6; – al Duhului: S I 15
Busiris: VA 58

C

Caiafa: S I 21, 28; Sin. 20; M 1
cer: S I 27; S IV 3
Cesareea: S IV 7
chip: – de rob: A 4; – nealterat: Sin. 36, 37, 38; – al lui Dumnezeu: A 4; –al Fiului Său: S I 24; S IV 3
Chir: Sin. 3
chivot: A 7
Cilicia: Sin. 5
Cincizecime: Ziua – mii: S I 6
Constant: Sin. 25
Constantin: Sin. 10/I; VA 81
Constantinopol: Sin 30, 31
Constanţiu: Sin. 3, 12, 18, 25, 31, 39, 55
cort: S II 6
crea(a –): S II 8; S III 4, 5
creaţie, creaţiune: S I 12, 17; S II 1; S IV, 4; Sin. 46; VA 76
Creator: S I 2; S II 4, 7; S III 4, 5; Sin. 8, 23; E 10; A 3, 4, 6, 9
creatură: S I 2, 3, 9, 12, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 32, 33; S II 3, 5, 6, 7; S III 1, 2, 3, 4, 5, 6; S IV 4, 6; Sin. 17, 36, 41, 45; A 3, 4, 5, 6, 9
credinţă: – apostolică: S I 14, 33; – a Bisericii: S I 28; S IV 15; – a Bisericii univer-

sale: S III 6; A 9; - eretică: Sin. 23; - în Hristos: VA 17; - în Dumnezeu: VA 30; dreapta -: Sin. 3, 54; A 2; lucrarea -ei: VA 77
creştin: S I 14, 30; S III 6; Sin. 2; E 2, 9; A 5; VA : 22, 23, 41; - ism: VA 78
cretani: Sin. 39
Cronos: VA 75
cruce: E 1; A 3; VA 74, 75, 76; - mîntuitoare: S I 20; -a Domnului: Sin. 34; -a lui Hristos: M 1; VA 79; Semnul -ii: VA 78
cuminţenie: VA 17
cumpătare: VA 17
curăţie: VA 5,14

D

Daniel: S II 6; Sin. 3
Darie: S IV 21; Sin. 3
David: Sin. 18; E 2; VA 32, 67; sămînţa lui -: E 12
Demofil: Sin 8, 9
demon: S IV 15, 18; VA 14, 21, 39, 63, 64, 70, 87, 88, 91
de o fiinţă: S II 5, 9; Sin. 28, 33, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 52, 54
deofiinţime: S II 6, 9; Sin. 46
deosebirea duhurilor: VA 22, 88
desăvîrşire: S I 29
diavol: S I 26; S II 3; S IV 15, 18, 22; A 2, 9; VA 5, 7, 26, 29, 34, 37, 42, 82, 88
Dionisie: Sin. 43, 45
Domn: S I 30, 32; S IV 12, 14, 18, 19; Sin. 40, 45; E 2, 7; A 1, 9; VA 5, 24, 28, 33, 34, 37, 42, 55, 56, 57, 61; -ul slavei: S I 25; - Iisus Hristos: S I 33; S III 3; Sin. 35; -ul nostru Iisus Hristos: Sin. 24, A 9
domnie: S I 13; S II 4; -ile: S I 27
drac: VA 71; -i: VA 8, 13, 22, 33, 37, 51, 80, 94; VA 26, 62; căpetenia -ilor: VA 24; cursele -ilor: VA 42
dragoste: VA 17
dreapta judecată: VA 14
dreptate: VA 17
Duh: S I 13, 14, 17, 19, 21, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 33; S III 4, 5, 6; S IV 3, 4, 6, 13, 17; Sin. 33; E 1; VA 22, 66; - al lui Dumnezeu: S I 11; - al lui Hristos: S I 11; - al Sfinţeniei: S I 22; - al înfierii: S I 2, 11; S IV 4; -ul Fiului: S I 2; S III 1; -ul Treimii: S I 2; - Sfînt: S I 4, 5, 6, 7, 9, 13, 20, 22, 27, 30, 31; S II 1; S III 1, 6; S IV 2, 3, 5, 6, 7, 20, 23; Sin. 24, 26; A 7; - al Domnului: S I 5, 26; S II 8; S III 4; - al lui Hristos: S I 6; -ul lui Dumnezeu: S I 6, 9, 15; S III 1; S IV 3; -ul adevărului S I 11, 25, 33; -ul înţelepciunii: S I 19; -ul Puterii: S I 25; -ul slavei: S I 25; -ul gurii Sale: S I 6; harul -ului: S I 4; S IV 13; cunoştinţa -ului: S III 3; Sfîntul - : S I 30; S IV 1, 7, 9, 12, 23
duh: S I 3, 8, 10; 22, 30; E 6, 7; deosebirea -ului: VA 44
Dumnezeu: S I 9, 12, 14, 15, 18, 19, 22, 25, 29; S II 2, 5, 6, S III 5, 6; S IV 4, 5, 15, 16, 17, 18, 19; Sin. 8, 15, 16, 18, 20, 24, 26, 35, 44, 45, 52; E 4, 10; A 1, 3, 6; M 1, 2, 4; VA 1, 19, 22, 29, 34, 64, 65, 69, 74, 75, 76, 78, 93; - Tatăl: S I 30; A 4; VA 35; - Atotţiitorul: S I 3; Sin. 28; - Cuvîntul: M 4; - Cuvîntul viu: Sin. 26; unitatea lui - : S I 2; Puterea lui - : S I 25; Sin. 18; Casa lui - : S IV 12; Împărăţia lui - : S I 26, S IV 20; Chipul lui - : A 4; Cuvîntul lui - : S I 2; Înţelepciunea lui - : M 1; credinţa în - : VA 30
dumnezei: Sin.52

E

Eftaie: Sin. 46
Egipt: S IV 16; M 5; VA 1, 3, 32, 57, 59, 82, 87, 91
egipteni: VA 90
elenism: VA 78
Eliav: S II 6
elini: S I 38, 29; S IV, 6, 22; Sin. 35, 46; E 1; M 1; VA 74; oracolele -lor: VA 32
Emanuel: E 10, 11
eretic: S IV, 1, 15; Sin. 40
erezie: Sin. 6, 12, 18, 22; - ariană: S III 4; S IV 5; Sin. 4, 5, 7, 9, 20, 31, 32, 40, 45; - arianilor: VA 68; sămînţa -ei: Sin. 1
eterodox: Sin.26/X
Etiopia: VA 32
Eudoxie: Sin.1, 12, 13, 26, 37, 38; -an: S IV 5
Eufration: Sin. 17
eunomian: S IV 5
Eusebiu: Sin. 5, 13, 17, 18, 19, 36, 45; - din Cezareea: Sin. 17; - din Nicomidia: Sin. 17
eusebian: S IV 5
Evagrie: Sin.12
Evanghelie: S I 6
evanghelist: S I 4
Evzoe: Sin. 31
existenţă: S III 5
extaz: VA 82
Ezechia: Sin. 3

F

Faraon: S IV 22
farisei: S I 33; S IV 2, 12; 16, 17; 20; Sin.20
Făcătorul: A 9; Sin. 23, 35; E 9; VA 76
făptură: S I 12, 23, 27, 29, 30, 31

Fecioara: Sin. 24, 27; E 5; 10 A 4, 5; Sfînta -ă: Sin. 25
ființă: S I 27
filiație: Sin. 52
Filip: S I 6
fire: S I 27, 30; S II 6; S IV 3; Sin. 15; – creată: S I 17
Fiu: S I 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 30, 31, 33; S II 2, 5, 6, 7, ; S III 1, 2, 3, 4, 6; S IV 1, 2, 3, 5, 6, 7, 12, 17; Sin. 13, 15, 16, 29/ XVIII, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 52; E 12; A 4; VA 69; -ul lui Dumnezeu: S II 8; S IV 18, 20; Sin. 17, 22, 29 / VIII; VA 78, 94; -ul omului: S I 11
flămînzi (a –): S II 8, 9
Fotin din Galata: Sin. 26/VI, 27
Frigia: Sin. 4
Fronton: VA 57

G

Gaius: Sin. 8, 9, 11; – din Panonia: E 1
Galia: Sin. 25; E 1; VA 93
Gavriil: E 5; A 7; VA 37
George din Laodiceea: Sin 17
Gheorghe din Capadochia: Sin. 12, 37
Gherman: Sin. 1, 3
giulgiu: E 6
Golgota: E 6
grijă: – de trup: VA 45; – de suflet: VA 45

H

har: S I 9, 10, 14, 30; S III 6; S IV 14; Sin. 26/IX, 46; A 9; VA 14; -ul Duhului: S I 4; S IV 13; -ul Cuvîntului: S III 6; -ul lui Hristos: VA 24
harismă: VA 66
Hereu: VA 86
Hefaistos: VA 76
Heleb: S I 8
Herminie: Sin: 8, 9, 11, 28
Heruvimi: S I 13, 17, 26, 27; S II 4; S III 3; -i slavei: A 7
Hieracas: A 9
Hristos: S I 9, 11, 13, 19, 23; S II 8; S IV 13, 23; Sin. 2, 3, 17, 18, 20, 21, 26/III, 27, 30, 34, 36, 39, 45, 54, 55; E 2; A 1; VA 4, 5, 14, 74, 75, 81; – Dumnezeu: Sin. 27; – Iisus: S I 8; S IV 78, 23; Duhul lui –: S I 6; Patimile lui –: S I 6; numele lui – : VA 39, 71, 84; – cel răstignit: VA 78
hulă: S IV 8, 12, 16, 17, 18; Sin. 19, 36, 54; VA 74
huli (a –): S IV 12, 20, 21; Sin. 12, 33; S I 21

I

Iacov: S I 12, 14, 16, 26; S II 6; S IV 6; Sin. 52; casa lui –: S I 5
iad: E 6
identitate: Sin. 52
idol: S IV 21; Sin. 18, 29/XI; E 1; M 5; VA 80
Ieftae: S I 5
Ieremia: Sin.3
Ierusalim: Sin. 21; A 7
Iisus: S I 4; – Hristos: Sin. 2, 8, 10/I; A 4, 6; VA 78, 89
Ilie: VA 7
Ioatan: Sin. 3
Iona: S I 8
Iordan: S I 4; S I 11; E 12
Iosie: Sin. 3
Iosif: S I 14; E 6
Iov: VA 24, 42
ipostas: Sin. 15, 16, 23, 41; – preexistent: Sin. 26/III
Isaac: S I 12, 16; S II 6; S IV 6; Sin. 52
Isaia: S IV 21; Sin. 3, 17
Isauria: Sin. 1, 29, 30
Isis: VA 75
Israel: Sin. 3, 35; A 7
Italia: Sin. 1
iubire: – de oameni: VA 4, 14; – de săraci: VA 17; – de străini: VA 17
Iuda: S II 6; A 6; VA 18, 42; -izant: M 1
iudei: S I 28; S IV 16, 17, 18, 22; Sin. 33; A 1, 3; calomnia -lor: M 1

Î

Împărăție: S I 10; VA 17; – întărită: S I 10; -a lui Dumnezeu: S I 6; S IV 20; -a cerurilor: VA 17, 20, 94
împărtășire: S I 24
începător: S II 4; S III 3
îndumnezei (a –): S I 24, 25; Sin. 46
înger: S I 10, 11, 12, 13, 14, 26, 27, 29, 30; S II 3, 4; S III 3, 4; – adevărat: VA 28; ființa -ilor: S I 26
înseta (a –): S IV 14, 15, 18
întrupare: Sin. 26/VII
înălța (a se –): Sin. 29
înțelegere: VA 17
înțelepciune: S I 17, 19; -a lui Dumnezeu: S II 7; -a Tatălui: S II 1; – vicleană: S I 26; – Domnului: Sin 34
Înțelepciune: S I 25; S II 8; S III 2; Sin. 15, 41, 52; E 2; – vie: Sin. 23; – ființială: Sin. 41; -a Tatălui: Sin. 39, 42; -a lui Dumnezeu: M 1
învăța (a –): S I 23
învățătura Bisericii: Sin. 3
Învățător: S I 14

Înviere: E 7
învia (a –): Sin. 22, 24, 25, 27, 29; E 11; A 3
înviere: E 7

J

Jertfă: E 4, 6

L

Laodiceea: VA 61
Lege: S IV 18; Sin. 16
lege: S I 10; -a păcatului: S I 8
Leontie: Sin. 12, 38
leopard: VA 9
leu: VA 9
Lot: VA 20
Lycus: VA 60

M

Macedonie: Sin. 26
magician: S IV 22
maniheist, maniheian: Sin. 33; VA 68
Maniheu: Sin. 13; E 7; A 2; M 4
Marcel (de Ancyra): Sin. 24, 26/VI
Marcelin: Sin. 25
Marcion: Sin. 52; A 2
Marcu: Sin. 25
Maria: Sin. 13, 29/X, 45; E 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12; M 3; VA 37; – Fecioara: Sin. 8, 27; M 2
Maris: Sin. 17, 25
Martinian: VA 48
martir: VA 46
Martirie: Sin. 26
Maximila: Sin. 4
Maximin: VA 46
mărturisitor: S I 33
meleţieni: VA 68, 89
Mesopotamia: Sin. 5
Mihea: S I 5
Mijlocitor: S II 7, Sin. 23; A 5
mireasmă: bună –: S I 23; S III 3
mişcările sufletului: VA 55
mînă: punerea -ilor: S I 6
Mîngîietorul: S I 6, 11, 20, 25, 33; S III 1; Sin. 8, 24, 25, 26/I, 27, 29, 30
mîntui (a –): M 1; -re: E 7; A 6, 9; VA 85; -rea oamenilor: VA 74, 75
Mîntuitor: S IV 2, 5, 6, 11, 12, 16, 17, 18, 22, 23; Sin. 29, 39, 42, 45; E 2, 7; A 6; M 1; VA 7, 24, 26, 28, 35, 38, 52, 67, 91
Moise: S I 5, 12, 14
Montan: Sin. 4
mucenicie: VA 46

N

Nahor: S IV 6
Narcis: Sin. 17, 25
natură: M 3; legea -ală: M 4
Navi: S I 5
nălucire: VA 28, 36, 37, 39, 42, 43
Născutul: Sin. 42
necredinţă: - ariană: Sin. 6
nemîniere: VA 17
Nestorie (eparhul Egiptului): VA 86
nevoi (a se –): VA 27
nevoinţă: VA 3, 4, 66, 92
nevoitor: VA 9, 30, 44
Niceea: S II 5; Sin. 1, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 17, 32, 41, 45; E 1, 2, 4; M 6
Nitria: VA 60
Noul Testament: S I 8; A 6
Novat: S IV 13
Numeri: S I 5

O

obosi (a se –): S IV 14, 15, 18
oracolele elinilor: VA 33
Origen: S IV 9, 10
Osea: Sin. 3
Osiris: VA 75
osteneală: VA 5, 16, 66
Otoniel: S I 5
Ozie: Sin. 3

P

Pafnutie (Mărturisitorul): VA 58
Pangratie: Sin. 12
Panonia: Sin. 1
participare: S I 24; din –: Sin. 46; prin –: Sin. 46, 52
Paşte: Sin. 5
Patimi: -le lui Hristos: S I 6
patripasieni: Sin. 26/VII
Paulin: Sin. 17
Pavel: S I 14; Sin. 33; – de Samosata: Sin. 24, 26/IV
păgîni: S IV 2
părtaşi: S I 24
pătimi (a –): S IV 14, 15; Sin. 24; E 6
pătimire a trupului: VA 17
pecete: S I 23, 24; S III 2, 3
Persefona: VA 76
Petru: S IV 14; episcopul –: VA 47
Petrofil: Sin. 1, 12, 17, 37
pironit: E 2, 10
pocăi (a se –): S IV 12
pocăinţă: S IV 13
poftă: VA 21
Policraţia: VA 61
Polideu: Sin.12
Poseidon: VA 76
posti (a –): VA 23, 47
prezenţa vrăjmaşilor: VA 37

principiu: Sin. 52
priveghia(a –): VA 4, 7, 8, 91
Probin: Sin. 25
pronie: Sin. 2; VA 49, 75; **-torul**: Sin. 23
prooroc: S I 11, 13; Sin. 3; E 11; M 2
providenţă: VA 19, 78
psalmodia(a –): VA 13
Ptolomeu: Sin. 12
purcede(a –): S I 15, 20
pustie: S I 33; VA 14, 41, 53
puterea lui Dumnezeu: Sin. 18
Puteri: S II 4; Sin. 18

R

rai: S II 4
răscumpăra (a –): E 4, 9
Rimini: Sin. 1, 8, 10/I, 11, 13, 33
rîvnă: VA 7, 11, 16
Roma: S I 31; Sin. 43, 45; VA 93
răpi(a –) cu mintea: VA 65
ruga (a se –): VA 51, 63, 65, 71
rugăciune: VA 23, 61, 66

S

Sabelie: S I 28; S IV 5; Sin. 24
sabelieni: Sin. 26/VII
saduchei: Sin. 35
samariteanca: S I 33; S IV 19
Samosata: Sin. 33; **– eanul**: Sin. 45; M 4
Samson: S I 5
Samuel: VA 67
satana: VA 41
saracini: VA 49
Scaune: S I 13, 27
schismatici: VA 91
Scriptură: S I 3, 9, 11, 14, 15, 17, 20, 21, 31; S III 5; S IV 3, 21, 23; Sin. 23, 33, 39, 40, 45, 52; E 3, 4, 5, 71; A 9; VA 16, 25, 26, 46, 55, 89; **Sfînta –**: S I 4, 8; **dumnezeieştile -i**: S I 32
Scytopole: S IV 7
Seleucia: Sin. 1, 12
Serafimi: S I 13, 27; S II 4
Serapion: VA 82; **episcoul –**: VA 91
Serat: Sin. 12
Sfînt: S I 8; Sin. 22; **-ul Duh**: S I 30; S II 6; S IV 1, 7, 9, 12; Sin. 8, 29, 30; **-a Fecioară Maria**: S I 31; S III 6; Sin. 31; Sin. 25, 27; **-a Treime**: Sin. 26/IX
silogism: VA 78
Simion: E 5
Sinodul ecumenic: Sin. 5, 33
Siria: Sin. 1, 5, 18
Sirmiu: Sin. 27, 28
sîrguinţă: VA 3
smerită cugetare: VA 30, 67
sminteală: VA 23
Sodoma: Sin. 29/XVIII
sofism: VA 78
Spania: E 1; VA 93
stăpînie: S II 4; S III 3
strălucire: **– a slavei**: S I 19; **– a Tatălui**: S II 1
subzistenţă: S I 28
suflarea vînturilor: S I 9

Ş

şarpe: VA 9
Ştefan din Libia: Sin. 12

T

Tara: S I 16
Tată: S I 2, 6, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 30, 31, 33; S II 2, 3, 5, 6, 7; S III 2, 4, 5, 6; S IV 1, 4, 5, 6, 12, 16, 17, 18; Sin. 8, 15, 22, 27, 29, 34, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 52; E 2, 4; **-l Atotţiitorul**: Sin. 23, 24; **chipul -lui**: S I 24; Sin. 38; **umanitatea -lui**: S II 9
taur: VA 9
tăiere – împrejur: E 2
Tebaida (de Sus): VA 49
templu: A 7, 9; **-l lui Dumnezeu**: S III 3
Teodor: Sin. 25; VA 60
Teodot: Sin. 12, 17
Teodul: Sin. 12
Teofronie (episcopul Tyanelor): Sin. 24
Teognost: S IV 9, 11
teologhisi (a –): S I 28
Thalia: Sin. 15, 36
Tifon: VA 75
Tir: Sin. 12
tîrîtoare: VA 12
Toma: E 6, 10; M 2
tradiţie: **-a părinţilor**: A 6; **– bisericească**: A 2
Treime: S I 2, 10, 11, 17, 21, 28, 29, 30, 33; S III 6; S IV 5, 7, 12; Sin. 15; E 2, 8, 9; **Sfînta –**: S I 16, 17, 18, 20, 27, 28, 33; **neîmpărţită –**: S I 32; **Duhul -mii**: S I 2; **lucrarea -mii**: S I 31
Tripole: VA 58
tropici: S I 10, 17, 21, 30, 32
trup: S IV 14, 15, 19, 20; Sin. 22; A 5, 6; M 2, 4, 5; VA 7, 14; **– omenesc**: S II 9; **-ul Domnului**: A 7; VA 90
Tyane: Sin. 24

U

unge (a se –): S I 23, 24; S III 3
unitate: -a lui Dumnezeu: S I 2
unsul: S I 3, 9; S IV 19
Unul-Născut: S I 16, 20; Sin. 16, 23, 27, 30, 55; A 1; – Domn Iisus Hristos: Sin 23
Uraniu: Sin. 12
urs: VA 9
Ursachie: Sin. 1, 3, 8, 9, 11, 28; E 1

V

Valachie: VA 87
Valena: Sin. 1, 3, 8, 9, 11, 28; E 1
Valentin: S I 10; Sin. 52; A 2; – din Frigia: Sin. 13
Vasile (din Ancyra): Sin. 41
Vechiul Testament: S I 5; A 6
vedenie: VA 43; -ile: VA 66
veghea (a –): VA 9
Veseleil: S II 6
viaţă: – monahicească: VA 14; – veşnică: VA 16
viclean: VA 24, 37
vieţuire (bună –): VA 34
vieţuitor: – în singurătate: VA 54
virtute: VA 7, 20, 93
vrăjitor: S IV 22
vrăjmaş: VA 5, 7, 11, 28, 43, 65; VA 42; prezenţa -ilor: VA 37

Z

Zaharia: VA 37
zei: S I 28; -ii: VA 74; -lor: Sin. 29/XI
zidi (a –): S III 4; S II 8; S IV 4
zidire: S I 29; S IV 16; A 6
Ziditor: Sin. 8; VA 76

CUPRINS
vol. II

	Pagina
Introducere	5
Epistola întîia către Serapion, Episcopul de Thmuis, împotriva celor care hulesc şi spun că Duhul Sfînt este creatură	23
Epistola a doua către acelaşi Episcop Serapion, împotriva celor care declară pe Fiul creatură	67
Despre Sfîntul Duh. Epistola aceluiaşi, către acelaşi Episcop Serapion	78
Despre Sfîntul Duh, către acelaşi episcop Serapion	87
Epistola despre sinoadele ce s-au ţinut la Rimini, în Italia şi la Seleucia, în Isauria	108
Către Epictet, Episcopul Corintului	168
Epistolă către Episcopul Adelfie, împotriva arienilor	179
Către Maxim Filosoful	187
Viaţa Cuviosului Părintelui nostru Antonie	191
Indice scripturistic	246
Indice real şi onomastic	250
Cuprins	256

Redactor: ŞTEFAN GÂNCEANU
Tehnoredactor: Preot VALENTIN BOGDAN

Dat la cules 20.II.1986. Bun de tipar 20.XII.1987. Format 16/70x100. Coli de tipar 16. Comanda nr. 241.

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE